

*Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji*

HELSINŠKE SVESKE

BROJ 16

TAČKA RAZLAZA

*povodom polemike vođene
na stranicama lista 'Vreme'
od 1. avgusta do 21. novembra 2002.*

Br. 16 *Helsinške SVESKE*

TAČKA RAZLAZA

POVODOM POLEMIKE

VOĐENE NA STRANICAMA LISTA *VREME*

OD 1. AVGUSTA DO 21. NOVEMBRA 2002.

Br. 16

Helsinške SVESKE

TAČKA RAZLAZA

povodom polemike

vođene na stranicama lista Vreme

od 1. avgusta do 21. novembra 2002.

IZDAVAČ:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:

Sonja Biserko

UREĐIVAČKI KOLEGIJUM:

Latinka Perović

Sonja Biserko

Seška Stanojlović

PRELOM:

Nebojša Tasić

KORICE:

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA:

"Zagorac", Beograd 2003.

TIRAŽ: 500

ISBN - 86-7208-068-8

***Zahvaljujemo se fondaciji Heinrich Böell
na pomoći za objavljivanje ove knjige***

**tačka
razlaza**

Olivera Milosavljević

Tačka razlaza

Povodom polemike vođene na stranicama lista *Vreme*
od 1. avgusta do 21. novembra 2002.

"Mislim, naime, da smo ovde uveliko raspravljali o nečemu nejasnom, nedovoljno određenom, a ne mnogo značajnom".

(S. Cerović, *Vreme*,
14. novembar 2002)

"... tema koja je ovde otvorena je tema kojom će se ovo društvo još dugo, dugo baviti. Ona je neizbežna ako iz svog iskustva treba išta da naučimo".

(S. Popović, *Vreme*,
7. novembar 2002)

Polemika u listu *Vreme* započela je člankom urednika u broju od 1. avgusta 2002, a nastavljena je u *Pošti* i *Reagovanjima* i trajala je neprekidno punih petnaest nedelja. Uredništvo je oglasilo njen kraj u broju od 28. novembra 2002, objašnjavajući da pisama ima još, ali samo onih kojima čitaoci podržavaju uređivačku politiku lista.

U polemici je objavljeno 78 pisama (uključujući i tekst urednika D. Žarkovića), koje je napisalo 50 autora. Urednik i članovi redakcije su imali 8 priloga (Žarković - 1, Stefanović - 2, Milošević - 1, Cerović - 4) i jednu intervenciju u broju od 3. oktobra, u osmoj nedelji polemike, kada su naveli da osećaju nelagodnost "zbog usamljene pozicije g. Popovića u njegovom naporu da održi razgovor o jednoj od najvažnijih tema srpskog društva".

Sa druge strane, najveći broj tekstova (9) napisao je Srđa Popović, osnivač lista *Vreme*. Od ukupnog broja učesnika polemike, desetero se javilo po dva puta, a četvoro tri, odnosno četiri puta, što znači da je 43 pisama napisalo 15 autora, dok je ostalih 35 javljanja bilo od 35 drugih autora.

"Na strani" *Vremena* i "na strani" oponenata objavljen je precizno jednak broj tekstova. Uz polemiku, uredništvo je objavilo i nekoliko "priloga": dva intervjua Srđe Popovića data drugim novinama, jedan apel iz 1999. upućen NATO-u i jedno privatno pismo iz 1999. upućeno Sonji Biserko, koje se, po navodu pošiljaoca, "vrtelo" na nekoliko veb-sajtova.

Polemika je započela tekстом glavnog urednika lista *Vreme* Dragoljuba Žarkovića *Dehelsinkizacija gospođe Biserko* kao odgovor na njene kritike upućene listu a sadržane u citatu navedenom u tekstu trećeg autora u drugim novinama. U početku je izgledalo da će se na napadu i odbrani Sonje Biserko lično, polemika i završiti. To se, međutim, nije desilo. Težište je sa ličnosti Sonje Biserko preneto na njene stavove, i u okosnicu polemike izdiglo se pitanje da li su stavovi - *da srpska elita preko nezavisnih medija (B92 i Vreme) čini sve da zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje* - tačni ili ne. Vrlo brzo i vrlo jasno kristalizovale su se dve opcije, jedna koju je zastupala *pozicija* (u ovom slučaju list *Vreme* i braniooci) sa tezom da je izveštavanje lista objektivno a da zločine treba deetnifikovati jer je njihova etnifikacija isto što i "kolektivna krivica naroda", i druga koju je zastupala *opozicija*, koja je smatrala da list relativizuje zločine jer se ne može "deetnifikovati" etničko čišćenje, što ne podrazumeva "kolektivnu krivicu naroda" već moralnu odgovornost društva.

Nus-produkti osnovnog pitanja (uloga nezavisnih medija i "deetnifikacija" zločina) bile su i sledeće teme: izveštavanje novinara lista *Vreme* iz Haga, Haški tribunal, NATO intervencija, 5. oktobar 2000, pare i finansijeri... *Vreme* je otvorilo i pitanje "likova i dela" oponenata.

Uvek je najteže prepričati nečija stanovišta, posebno ako su u pitanju autori koji umeju jasno i ubeđeno u svoje mišljenje, da ih prezentiraju. Zato će u ovom uvodniku stanovišta dve strane, uslovne *pozicije* i *opozicije*, biti navedena njihovim rečima. Iako su postojale izvesne razlike u stepenu radikalnosti pojedinaca u okviru dve suprotstavljene opcije, one ipak nisu bile suštinske, pa njihove svedene teze pokazuju osnovnu liniju razgraničenja učesnika u polemici. Pri tom, nema se utisak da su u pitanju "dve škole mišljenja", kako su pojedinci voleli da naglašavaju. Reč je o dva međusobno isključujuća odnosa prema bliskoj prošlosti, konkretnije, prema počinjenim zločinima i značaju njihovog rasvetljavanja za sadašnjost i budućnost srpskog društva.

O čemu se vodila polemika?

Pozicija: pobuda urednika lista *Vreme* da odgovori Sonji Biserko bila je odbrana javnog interesa zbog gadljivosti na teme koje pokreće Helsinški odbor, budući da je Biserko i urednika i čitaoce svrstala u zločince. Radi se o napadu na nezavisne medije i celokupni demokratski potencijal društva, o neistinama o delovanju *Vremena* i *B92*, pa u polemici nije reč o sporu sa čitaocima već o odbrani medija od optužbi nekoliko osoba. Na kraju polemike neće se znati o čemu se radilo na početku. Polemika je počela o pitanju kolektivne krivice i deetnifikacije. Ovo nije spor sa čitaocima, jer su se među kritičarima haškog izveštavanja javljali uglavnom ljudi koji su u ovom procesu najavljeni kao svedoci tužilaštva. U polemici je reč o srpskoj kolektivnoj krivici, oponenti tvrde da Srbe kao genocidan narod treba denacifikovati, oni veruju da je otpor Miloševićevom režimu bio marginalan i da su Srbi u većini dali legitimitet zločinačkoj politici, što je netačno. U polemici se raspravljalo o nečemu nejasnom, nedovoljno određenom, a ne mnogo značajnom. Svi se slažu oko individualnih krivica i niko ne veruje u kolektivne, pa oponenti smatraju da protiv kolektivne odgovornosti treba nešto da se radi, ali ne zna se šta je to. Osnovna neslaganja u polemici su oko pitanja zašto je izbio rat na teritoriji Jugoslavije, ko su žrtve a ko zločinci, ko ima pravo da učestvuje u raspravama...

Opozicija: urednik *Vremena* zlonamerno meša krivicu i moralnu odgovornost. Kod nas i polemike o stručnim pitanjima karakteriše arogancija koja se graniči sa linčom, a ključ neslaganja je u shvatanju važnosti (de)etnifikacije odgovornosti za zločine. U polemici nema odgovora na kritike, već na sporedna pitanja. Uvek postoji margina slaganja, niko od učesnika u polemici nije počinio zločin u ratovima, nije pisao u zloj nameri, nije lagao svesno. Treba se baviti samom stvari a stvar je: slepo, uporno i iracionalno negiranje zločina koje je ovde "izraz kolektiva". Nema svedoka tužilaštva među učesnicima u polemici. Druga strana netačno tvrdi da je reč o kolektivnoj krivici. Gde je tu reč o kolektivnoj krivici? U polemici je reč o zločinima, nema spora da su zločini počinjeni, dilema je kad, kako i da li o tome raspravljati. Polemika je počela oko pitanja odgovornosti za rat i poštovanja ljudskih prava, kao i prava na izdvojeno mišljenje. Nije sigurno da se na kraju polemike neće znati o čemu je bila reč. Razlog polemike je cinično podmetanje da oni koji insistiraju na odgovornosti za zločine govore o kolektivnoj krivici naroda, o tome govore ustvari oni koji se zalažu za "deetnifikaciju" zločina, jer da bi se obavila "deetnifikacija", zločin se pre toga mora entifikovati, što je teza zločinaca a ne žrtve. U polemici je jedna pozicija

konzervativna, druga je kritička, a argumenti prve su međusobno protivrečni. Rasprava je počela zamenom teze urednika, a teza Sonje Biserko se na kraju pokazala kao suštinski tačna. Polemika nije najgora stvar koja se mogla desiti, to je mogao da bude i zaborav zločina. Polemika je izazvala osećanje duboke tuge zbog sporednih pitanja na uveseljenje publike, a na nedostojan i nepristojan način, zbog zahteva da se zločini "deetnifikuju", da se sve to malo zaboravi. Niko nije odgovorio na pitanje kako se može "deetnifikovati" etničko čišćenje, umesto toga vršila se zamena teza i lični napadi. Rasprava nije imala smisla za one sa iracionalnim emocijama prema odgovornosti, ali zbog onih drugih je vredelo, jer je tema neizbežna.

"Deetnifikacija" i zločin

Pozicija: deetnifikacija zločina je nužna, jer je etnifikacija isto što i optuživanje čitavog naroda za zločin. *Vreme* se prepoznaje u tvrdnji da želi da deetnifikuje zločin, jer zločinci imaju ime i prezime, a totalitaran je način mišljenja koji je spreman da čitav jedan narod optuži za zločin. Kraj rata je prilika da se nekome pokaže dobra volja, da se oprostí što se oprostiti može, da se ispolje saosećanje i milosrđe, a ne samo osvetnički bes. Teži se da se Srbiji nametne brza polarizacija između dobrih i loših, što je kratkoviđa i nerazumna opcija, to je uterivanje kolektivne krivice u Srba, a srbijanska sredina je prezasićena uterivačima krivice. Naprotiv, društvu treba vremena da počne da živi normalno, pa će tek onda moći da se preispituje prošlost. Kod genocida je u pitanju etnicitet žrtava a ne zločinaca, jer je za zločince nacionalnost nebitna, oni mogu biti iste nacionalnosti kao žrtve, dok suprotna tvrdnja predstavlja tvrdoglavu selekciju činjenica, odbijanje da se misli o bilo čemu izvan srpske krivice. Kao da nije važno, ni šta je bilo pre, ni posle, ni šta je radio bilo ko drugi. To je stanovište da su samo Srbi nešto radili, svi ostali su nebitni. Zločin mora biti prepoznat a zločinci kažnjeni, ali isključivo delanje putem pravosuđa nigde nije donelo rešenje za ozdravljenja društva. U Srbiji vlada vrsta istražiteljske histerije, kao da zemlja vrvi od ratnih zločinaca, Srbija je još opasana zidom kao kužno mesto, pa iritaciju izaziva glas koji govori isključivo o krivici, padu, paktiranju sa nacionalistima. Pogođeni Srbi odbojno reaguju na diskriminirajuće stavove, pošto su i oni stradali, a vikanje "pokaj se" može imati samo suprotan efekat. Ogromna većina Srba želi da čuje da ti "čuvari istine" najzad progovore o njihovim protivnicima. Sa stanovišta katarze, nikada neće biti kasno za osvešćenje, za pokajanje je potrebna dobra volja, taktičnost. Ima onih koji su činili zločine u ime Srba, ali ima mnogo više onih koji su ih činili u ime

komunizma. Samo neko ko ne zna kako ljudi ovde žive može da veruje da apeli na savest izazivaju drugu reakciju osim psovke. Bavljenje ratnim zločinima i odgovornošću društva nije najvažnija obaveza svih nas, uostalom, Miloševića više nema, pa govor koji zvuči kao optužba priziva ono protiv čega je uperen. Društvo se bavi zločinima, ratovima i krivicama koliko može i ume. Svako mora svakome da se izvini zato što su svi odgovorni. Građane ne treba optuživati već obrazovati, a žrtve i zločince treba prebrojati i razvrstati i pošto žive na različitim stranama treba istovremeno pokretati postupak u svim bivšim republikama, pa krivce goniti po pravnim merilima, a ne zato što su ove ili one nacionalne pripadnosti. Nije isto etnifikacija zločinaca i etnifikacija zločina, izvinjenjem bi krv s ruku realnih zločinaca bila raspoređena na ruke celog naroda a to je teza Miloševića da je njegov rat bio opštenarodni rat. Zašto se onda ne sudi narodima?

Opozicija: u Srbiji se vrši uopštavanje i relativizacija zločina, srpska elita čini sve da se zločin, ne samo relativizuje, već i deetnifikuje, umesto suočavanja se iznosi teza da svaki zločin ima svoju prošlost i budućnost. Da li je i holokaust imao svoju prošlost kako bi se njime opravdalo šest miliona ubijenih Jevreja? Prisutan je nedostatak političke volje da se zločin sankcioniše. Priča o "deetnifikaciji" je parodija, a reagovanje i na neopravdanu izjavu o suočavanju sa istinom - s barikada i preko nišana - nenamerno se pretvara u relativizaciju nasilja. Nekoliko žena odbija da navijački učestvuje u poturenoj utakmici Milošević-Albanci, traži vraćanje dostojanstva žrtvama, dok je u Srbiji priča o zločinima trajala samo koliko je bilo potrebno da Milošević bude isporučen Hagu. Pristajanje na korekciju sećanja je saučesništvo u već počinjenim zločinima. "Nesreće" o kojima druga strana govori su zločini nad nevinim ljudima, ispoljava se ravnodušnost prema žrtvama i ljudsko razumevanje za zločince, na delu je generalna amnestija. Milosrđe za zločine znači prihvatanje zločinaca za "svoje", a to je kolektivna krivica. Zločini su bili etnički, pa ih nije moguće "deetnifikovati", motivi učinilaca imali su etnička obeležja, objekt je imao etnička obeležja, genocid ne može ni da se definiše bez utvrđivanja etničke pripadnosti zločinca i žrtve. Postoje tri vrste odgovornosti - krivična, moralna, političko-istorijska, a poslednja je "prilično kolektivna" i traje dok traje i kolektivno poricanje zločina. Optužbu o kolektivnoj nacionalnoj krivici niko nije izgovorio. Drugo je masovno i kolektivno izbegavanje da se zločin osudi, što jeste zločin, ali moralni. Da li će neki beogradski sud u narednih 100 godina da prozove Miloševića za neki od ratova? Kako je srbijanska sredina prezasićena uterivačima krivice kada se odgovornost masovno i kolektivno negira, a samo pojedinci o njoj govore? Čiji gubici i rane su još sveži i kakve to rane imaju zločinci? Da li može da počne da se živi normalno dok se zločinci šetaju među nama, a cela nacija im jatakuje? Kako da živimo normalno u

društvu koje teške zločine prevlađa, zabašuruje? Gde će biti zločinci za nekoliko decenija, i šta dotle da rade žrtve? Da li bi otkrivanje istine stvorilo kolektivnu krivicu Srba? Da li to druga strana tvrdi da su Srbi kolektivno krivi ali da tu istinu ne treba otkrivati? To je paternalistički odnos prema beslovesnoj većini. Kako se može živeti među ljudima sa takvim prezirom prema njima? Da li ljudski dignitet biva ugrožen time što među pripadnicima iste nacije ima i zločinaca? Šta je s ljudskim dignitetom i osećanjima žrtava? Da li je moguće ispitati slučaj hladnjača bez uopštenih, teoretskih upoređenja s drugim grupama? Ko to tvrdi da su Srbi najgori? Razgovor o zločinima koji su počinjeni u ime srpskog naroda od strane raznih psihopata, baraba, lopova, nije razgovor o srpskoj krivici, upravo suprotna strana to izjednačava, a to je zamena teze. Ovde je reč o teškim krivičnim delima čiji se počinioči opiru razgovoru o svojoj krivici, jer bi to navodno bio razgovor o srpskoj krivici, "naši" zločinci su u našoj jurisdikciji, goniti zločince je u našem interesu. Nemamo načina da kažnjavamo "njihove" zločince, i njima prebacuju da se bave samo "njihovom" krivicom. Lokalni diskurs o zločinima ide od apriornog negiranja, preko relativiziranja i prelazi u hroničnu fazu ćutanja. Da li i za Jasenovac vredi princip "deetnifikacije"? Zahtev da se zločin "deetnifikuje" je izraz nelagode što je država imala sve vreme podršku. Pozivanje na oprez u objašnjavanju ratnih zločina je dokaz koliko "umereniji" branitelji preziru gomilu. Radi se o "deetnifikaciji" genocida, pa se kod nas politički ispravnim smatra iskazivanje divljenja ratnim zločincima. Zločin je teška mora za Srbiju, a stanovište o "deetnifikovanju" zločina svodi srpski identitet na ideologiju organske nacije. I predsedničkim kandidatima je sugerisano da ne pominju ratne zločine. Ako je kritički odnos prema ovoj poziciji radikalizam, šta je suprotno njemu? Suviše se ćuti o zločinima, prethodnu etnifikaciju zločina nisu obavile žrtve, nego dželat, "deetnifikacija" zločina je njegova racionalizacija i manipulacija, zamagljivanje razlike između krivice i odgovornosti. Sa stanovišta žrtve nema trećeg puta kojim bi zajedno dželat i žrtva. Kolektivna krivica ne postoji. Navodno je nacionalni interesa da zločine poričemo, a upravo je svest o odgovornosti razlog poricanja zločina. Moralni "deetnifikatori" se zalažu za princip etničke ravnoteže, oni bi da se bave tuđim zločinima, za takve hrvatski zločin ostaje hrvatski, samo je srpski zločin taj koji treba da izgubi entičku karakteristiku. Nema moralnog očišćenja sredine dok se ona ne suoči sa zločinima u svom okruženju, jer svako bavljenje tuđim zločinima je relativizovanje i pravdanje, stavovi o "deetnifikaciji" zločina su na samom pragu istorijskog revizionizma.

Izveštavanje Vremena: ... iz Haga

Pozicija: posao novinara nije da navijaju za Miloševića, ali nije ni da navijaju za Karlu del Ponte, novinari su samo donosioci poruke iz Haga, nisu odgovorni za promašaje tužilaštva, za cinizam optuženog, za pomanjkanje istinoljubivosti svedoka. Zašto bi nefascinacija radom tužilaštva automatski morala da bude protumačena kao fascinacija Miloševićevom predstavom u sudnici? Novinari su dužni da izveste o glavnim tačkama oba dela ispitivanja svedoka. Nije posao novinara da konstatuju da je Milošević zločinac, posao novinara je da ponude na uvid sve relevantne činjenice, novinari nemaju pravo da uskraćuju informacije koje im se ne sviđaju. Postoji pretpostavka o nevinosti optuženog sve dok mu se ne dokaže krivica. Potencijalni haški svedoci ne moraju da imaju uvek identična viđenja kao novinari, kritičari mogu da budu agitatori i pristrasni ali nemaju pravo da od izveštača traže da se prilagodi njihovim modlama, pa se sa svedocima, aktivistima i agitatorima ne želi dalja rasprava. *Vreme* je uzor savesnog izveštavanja, *Vreme* maksimalno objektivno prenosi iz suda, izveštavanje *Vremena* je vrlo profesionalno, nepristrasno i analitički odmereno.

Opozicija: mediji su u đavoljem savezu sa Miloševićem, izveštavanje *Vramena* iz Haga je prepričavanje uz isticanje uspešnosti Miloševića da svedoke predstavi kao lažove, izveštač *Vremena* podržava Miloševića u načinu i sadržaju njegove odbrane, jer zbivanja u sudnici svodi na anegdote, bivši načelnik DB-a je fascinirao izveštače svojom odanošću Miloševiću, neki novinari su rodoljubivo stali na stranu Miloševića, izveštač *Vremena* je izvršio krivično delo kada je optužio svedoka iz Haga, dok za Miloševića čeka šta će reći sud, koristi duple standarde. U poslednje vreme je došlo do izvesnih promena nabolje u izveštavanju u medijima.

... tokom polemike

Pozicija: *Vreme* nije smelo da se upusti u polemiku sa Biserko jer je *Vreme* institucija a Biserko pojedinac, nije jasno šta je to urednik svojim tekstom tako strašno zgrehio, *Vreme* nikada nije ugađalo rulji, prisutna je apsolutna ispravnost pozicije koju drži *Vreme*, napadi na *Vreme* su neosnovani, ono što se zamera *Vremenu* za čitaoce je razlog da ga čitaju, *Vreme* je nekada bilo jednoznačnije što je nekim čitaocima išlo na živce.

Stojan Cerović argumentovano analizira suprotna gledišta, ima plemenita razmišljanja. Zašto bi Cerović postao nacionalista?

Opozicija: tekst urednika *Vremena* je paskvila napisana iz lične sujete, umesto tolerantnog dijaloga upućuju se udarci u donji stomak pa urednik koristi list kao ličnu prćiju. Njegove teze su bljutave, to je jeftino podmetanje koje više dolukuje žutoj štampi, to je ogled iz makijavelizma. Onaj ko napada neprijatelje koje naznači država nema više nezavisnost, već postaje pevač apologetskog hora. Otkuda nervoza *Vremena*, otkuda neodmereno polemisanje sa čitaocima? *Vreme* bi se moralo stideti nekih odbrana, *Vreme* je preko volje pristalo na pokretanje teme o suočavanju sa zločinima, redakcijski komentar o usamljenoj poziciji Popovića je zloban, *Vreme* nije imalo snage da uljudnu kritiku primi s dostojanstvom, *Vreme* je u polemici strasno branilo ideju da zločin nema nacionalnost, tražilo je poravnjanja, izvršilo zloupotrebu rubrike *Pisma čitalaca*, jer su se javljali novinari prurušeni u čitaoce, urednik je lamentirao nad činjenicom da su kritičari *Vremena* usamljeni, *Vreme* je zamenjivalo teze, napadalo argumentima *ad hominem*, uvredama, netrpeljivošću, nervozom. Nije dobro za *Vreme* što objavljuje uvredljiva pisma. Kasni prelazak je najgori, jer znači veća poniženja, sužen izbor saveznika. Nezavisna štampa je podlegla pomodarstvu stvorivši vrstu novogovora krcatog eufemizmima u cilju očuvanja kolektivne paraamnezije. *Vreme* je nekad bilo među retkima koji su imali hrabrosti da prihvate rizik slobodnog govora, *Vreme* je najbolje kod nas. *Vreme* kombinuje elemente demagogije, opštih mesta i ispraznog populizma. Zašto je *Vreme* rešilo da se utabori u demagoškom populizmu i ugađanju rulji? Opcija *Vremena* je konzervativna, a njeni glavni argumenti su logički neodrživi. *Vreme* predstavlja bastion i epicentar relativizacije i deetnifikacije zločina danas, recidivisti sede u redakciji *Vremena*, a to su i oni koji su za zabašurivanje zločina. Ko se to od bombardovanja promenio i u kom pravcu? Stojan Cerović je bio protiv isporuke Miloševića, on podmeće da se u polemici govorilo o kolektivnoj srpskoj krivici, kod njega, vrsnog novinara, sada je u pitanju podmukla bolest koja se zove nacionalizam, od Kalajića, Đoga, Noga i Kapora čulo bi se isto što i od Cerovića, samo u još oštrijoj formi, ali ti nacmeni za sada čute, da ne pokvare posao neočekivanim saveznicima. Cerovićev pomirljiv stav po pitanju ratova izaziva razočaranje, on misli da mu njegov antiratni stav daje za pravo na neku vrstu ekstremne umerenosti, misli da je on uklonio Miloševića s vlasti.

... za vreme NATO-intervencije

Pozicija: *Vreme* se za vreme bombardovanja borilo protiv cenzure, bila bi bruka da *Vreme* tada nije izlazilo, jer ako su se suprotstavljali domaćoj neobuzdanoj sili, morali su i onoj većoj, oni imaju samilosti za sve žrtve pa i za naše, za vreme bombardovanja *Vreme* nije izlazilo zbog nametnute radne obaveze već zbog građanske, profesionalne i patriotske dužnosti, ratno *Vreme* je bilo utočište od prostaštva i oaza normalnosti, ratno *Vreme* je dokaz da postoje ljudi koji vide istovetnosti u metodima primenjenim od strane NATO i Miloševića.

Opozicija: *Vreme* je palo tokom bombardovanja kada je izlazilo u bednom obliku a sada se sasvim kompromitovalo, pod okupacijom sme da se mesi hleb, ali nije dozvoljeno da novinari podržavaju diktatora koji vodi rat protiv celog sveta, kao što je radila redakcija *Vremena*. Laž i falsifikat je tvrdnja da su se *Vreme* i ANEM borili protiv cenzure u vreme NATO intervencije.

Haški sud

Pozicija: sme li da se podrži suđenje u Hagu, ali i da se kaže da tužilaštvo deluje više politički nego pravno? Ko je zabranjivao svedocima do sredine aprila da otvoreno govore o OVK, otkuda provala iskrenosti baš od sredine aprila? Dosadašnji tok suđenja ne dostiže uvek najviše pravničke standarde. Sud i tužiteljka nikako da steknu masovnu podršku u Srbiji, tu ne bi mogla da pomogne ni četa najpristrasnijih izveštača, zabeležen je izvestan rast simpatija za Miloševića. Sa tim sudom nešto nije u redu, za Srbiju je Haški sud instrument istih sila koje su bacale humanitarne bombe, a oponentsko razumevanje haškog pravosuđa je manjkavo. Tribunal "kriminalizuje istoriju", ko ne razume zašto ljudi ovde nisu oduševljeni Haškim sudom, neka najpre ozbiljno porazgovara sa samim sobom, tužilaštvo je nepripremljeno, svedoci očigledno lažu, tužilaštvo je navelo priču na temu o krivici naroda, suđenja poput ovog u Hagu neće pomoći da se dođe do istine, zasluga je Haškog procesa ako se poneko okrenuo opet Miloševiću.

Opozicija: suđenje je strog i fer pravni postupak u kojem sud ocenjuje da li je tužba doista u stanju da dokaže da je zločina bilo, da je Milošević za njih znao, da ih je naredio, ili barem nije pokušao da ih spreči. Milošević je zločinac uhvaćen na delu, posao suda je više da potvrdi nego da utvrdi krivicu Miloševića.

NATO intervencija

Pozicija: da li je trebalo objasniti narodu da mora da voli NATO bombe? Trebalo je potpisati apel intelektualaca upućen NATO-u. Bombardovanje je bilo ratni zločin. Sme li da se bude i protiv Miloševića i protiv NATO? Demokratiju ne mogu doneti NATO bombe, SAD i NATO su unazadili razvoj demokratskih odnosa, bez NATO bombi ne bi bilo egzodusa Albanaca, NATO bombe proizvode masakre, omogućavaju zločine, Milošević je mali igrač u opakoj militarističkoj igri, a militarizam koji se nadvio nad naše i njegovu glavu gori je od njegovog. Krivci su i oni koji su bombardovali i oni koji su ih nagovarali da bombardovanje produže, NATO je počinio zločine nad Srbima, alijansa je nanela Srbiji ogromne štete.

Opozicija: NATO bombardovanje je stiglo u pogrešno vreme i iz potpuno pogrešnih razloga, nikako nezasluženo. Rasprava se skreće na najomiljeniju temu NATO intervencije. Da li ona retroaktivno opravdava zločine? Kakve veze ima NATO intervencija sa zločinima u Bosni, Hrvatskoj, na Kosovu? Nakon NATO intervencije zaustavljen je egzodus Albanaca, sprečeno je etničko čišćenje. Pismo NATO-u trebalo je uputiti prvo Miloševiću.

5. oktobar 2000.

Pozicija: oponenti tvrde da je cela Srbija za Miloševića i da i nova vlast sve čini da istina ne izađe na videlo, da se zločini prikriju i da se ostvari Velika Srbija. Oni nisu 5. oktobra proslavili, oni omalovažavaju veliku narodnu pobedu, peti oktobar je bio kruna dugogodišnjeg masovnog otpora znatnog dela srpskih elita i srpskih masa zločinačkom režimu. Zašto se zaboravlja istorija srpskog otpora koji je srušio Miloševića?

Opozicija: mediji su posle 5. oktobra krenuli da oblikuju javno mnjenje na način Miloševića i njegovih medija, 5. oktobra je umesto Kurte došao Murta, koliko god pokušavali da retuširamo sliku 5. oktobra ona ostaje daleko od idilične, prividna samoosvešćenost masa bila je odraz uslovnog refleksa očajnika, nacionalni dušebrižnici su neugodnu temu "legalistički" sklonili sa javne scene i prebacili je *Komisiji za istinu i pomirenje* koja se trudi da unapred izbalansira buduću "dijagnozu" u skladu sa saznanjima o tome šta je druga strana činila, nove vlasti se bave zabašurivanjem od 5. oktobra.

Pare i finansijeri

Pozicija: oponenti dobijaju neku podršku jer je na Zapadu ostalo nešto novca u fondovima predviđenim za rušenje Miloševića pa im je zajednički interes da se spreči širenje zablude da se 5. oktobra nešto dogodilo, oni su na platnom spisku, pa im je kritika posao, njihova kritika je iz tačke egzistencijalno uslovljene pozicije, u slučaju neispunjavanja zadatka nestaje i razlog njihovog angažmana. Da nema finansiranja moralnih inkvizitora iz inostranstva ko bi se bavio Sonjom Biserko i produktima njenog uma? U nevladinom sektoru sve se vrti oko para. Oni imaju finansijsku podršku, oni su od nesreća udobno živeli i hoće da žive zauvek, Biserko sipa optužbe i uvrede da bi zadovoljila sponzore, oni su antiratni profiteri, ko bi znao da postoji Biserko da nije naših muka i "njenih" para, to su profesionalni budiocci savesti. Deo nevladinih organizacija ne bi se mogao svrstati ni u nepristrasne ni u neprofitne institucije, a od njih se očekuje da su čiste i u moralnom i u finansijskom pogledu, neko mora da nad Srbijom stvara mrak kako bi i dalje ostao zvezda, odnosno štutio svoje političke i finansijske interese, negativ zavisi od originalne slike i od finansijera.

Opozicija: insinucija je priča o velikim sumama novca kao motiv rada nevladinih organizacija. Da li je i Vizental bio antiratni profiter?

Sonja Biserko, Nataša Kandić, Srđa Popović i ostali oponenti

Pozicija: Sonja Biserko je "poslednji Mohikanac" koji se zalaže za denacifikaciju svih preživelih Srba, ona hoće da otvori šalter za prodaju indulgencija, kandiduje se za aktivnog člana SPS koji tvrdi da se sudi celom srpskom narodu, ona sve đuture svrstava u zločince kažnjavajući nevine. Za nju bi najmračniji scenario bio kada bi se stabilizovala ekonomija, porastao standard. Gde je bila Sonja Biserko za vreme bombardovanja? Ona je za vreme bombardovanja napisala grozan tekst, iz bezbedne pozicije je delila savete onima koji nas ubijaju - da nas porobe, ona će u Srbiji biti Nedić, ona koristi izraz "Srbijanci", ona je jednostrana, ona ima zle namere kada neistinito predstavlja rad *Komisije za istinu i pomirenje*. Krivica što su zločinci među nama je do sudova, političara i Sonje Biserko čiji je put pljuvanje i kritikovanje. Biserko je impresivnija da se vidi nego da se čuje na TV ekranima. Koje škole ima Sonja Biserko? Postoji li razlika u pristupu između nacionalista i Nataše Kandić? Kandić zahteva samo od Srba priznanje i preuzimanje krivične

odgovornosti, ona je jednostrana, zbog njenog rečnika nije partner *Vremena* za polemiku. Nisu Kandić i Biserko dve beogradske veštice već bi neke druge žene mogle da ponesu to ime, one bi prvo trebalo da rade na svom ženskom indentitetu i da pojave u društvu vide u ženskoj političkoj perspektivi, a one to ne rade. Srđa Popović je sišao sa javne scene u najgorem trenutku, Popović je jednostran, Popović bestidno ogovara *Vreme*, Popović se u ratnim danima šepurio po zapadnim salonima i delio lekcije kako je bombardovanje dobro za Srbiju što je ličilo na cinično podlaganje naše lomače. Da li Popović misli da nas je sve trebalo pobiti? Način na koji razmišlja Popović nije strašan, već stravičan. *Vreme* se boji Popovića, Popović je nepoznat javnosti, odnosno, poznatiji je kao bivši muž, Popović želi da se ogradi od lista koji je osnovao pošto je stvorio čudovište, za Popovića je NATO intervencija irelevantna tema. Polemika se privodi kraju, jer Popović hoće da iz nje izađe a ne pojavljuje se niko drugi da prihvati štafetu, vajda polemike je u tome što je Popović dobio priliku da se izrazi, Popović je objavio da je pobedio u polemici. Oponente niko nije mučio ni hapsio, oni preziru društvo u kojem žive, veruju da su prosvেćena elita koja treba da nametne suštinske promene, uporno nastoje da celo društvo u Srbiji optuže za kolektivno učešće u ratnim zločinima, oni se slažu sa Miloševićem, SPS i radikalima o masovnoj krivici običnih građana, po njima je Milošević tobože bio samo eksponent jedne unisone politike čiji su koreni još u XIX veku, njihova uverenja su nova teorija zavere, njihovo mesijanstvo je jalovo, oni nemaju samospoznaju i racionalnost, nemaju znanje i sposobnost da stručno i objektivno analiziraju medije, njihova agresivnost i ignoracija izazivaju gađenje, ono što rade je glupost i malicioznost, oni su puni mržnje i prezira, oni govore gluposti, to su postmoderni informbirovci, oni osećaju društveni pritisak i odbačenost, to što ih Srbija ne razume i ne prihvata uzimaju kao dokaz dubine socijalne patologije, oni su za masovni egzorcizam, osećaju se moralno podobnim da to lično obave, prenemazu se nad nesrećama za koje više nema leka, sebe smatraju stručnjacima za moralna pitanja. Za njih mediji šire laži da za Srbiju možda ipak ima neke nade, oni su moralni fundamentalisti, oni su "miševi u boci", a rasprava s takvim "autoritetima" bi spadala u nehumanu upotrebu mozga, njihov glas je glas ostrašćenih, a svest skraćena, oni su "Volterova kopilad" muškog i ženskog pola, oni su frustrirane, pohlepne i guzate babe, neki od njih su i buljavi, oni su sablasti, njihovi stavovi pokazuju političku nepismenost, ostrašćenost, nevaspitanje i nekulturu, oni su dežurni kritizeri države i društva, oni su želeli ordenje, pa kako ga nisu dobili, osećaju se izdanim i mrze najviše one kojima do tapšanja po ramenu nije stalo, oni su istrivijalizovali i izbanalizovali stvar, njihovo pljuvanje je besmisleno i banalno, njihovi zahtevi su sadistički i nekrofilni, njihove optužbe su klevetanja, perfidne i bestidne laži.

Opozicija: napisana je paskvila protiv žene koja je glavna meta pljuvanja onih koji su protiv sagledavanja istine o zločinu, koja nije sebi dozvolila nijednu udvaračku, nepotrebno umerenu ili deplasirano neutralnu izjavu, njen glas je danas stotinu puta usamljeniji nego pre 15 godina, tužilačka revnost Biserko s pravom nema granica, novinarima *Vremena* niko nije rekao "marš iz Srbije", ali Sonji jeste, njena kritika medija je ispravna, ona je bila vrlo blaga kada je pomenula *Vreme*. Biserko i Kandić su godinama žive mete onih koji misle da bi svet bolje video Srbiju da nema "izdajnika", što je izraz inferiornosti. Omalovažavanje, ponižavanje i napadi na nekoliko žena prelivaju se u "nezavisne" medije i zvuče kao hajka protiv neprijatelja, ozbiljnost modi ruženja nekoliko žena daje lavež iz medija koji su važili za nezavisne, angažovanje na utvrđivanju odgovornosti počinilaca zlodela izaziva povike "spalite veštice". Nekoliko žena izloženo je stalnom ponižavanju i pretnjama, one su od oktobra 2000. još više stigmatizovane nego što su bile pre, izložene su najgorem vređanju, ponižavanju i otvorenim pretnjama u očuvanoj ćeliji režimskoga fašističkoga diskursa. Potreba za postojanjem ovih žrtvenih jaraca svedoči o licemerju elite, oni označavaju dozvoljeno područje isfrustriranoga divljanja za bilo koga. Kandić obavlja istraživanja kojih se nisu sposobne latiti velike državne institucije, Biserko pokazuje šta može da kaže usamljeni aktivistički glas, Luković ismejava, i to samo one najodvratnije. Zašto oni, bez ikakve društvene moći, izazivaju tako furiozne i netolerantne reakcije? Društvo treba da bude ponosno na takve glasove. Uvredljiva pouka je upućena mudrim, časnim i vrlo hrabrim ženama od neprikosnovenog intelektualnog i moralnog integriteta, a koje su optužene i za egzorcizam, pa se već oseća dim u vazduhu, a prve vatrice već plamsaju na lomači. Nije tačno da Srđa Popović nema istomišljenika, već je veće zadovoljstvo njegove tekstove čitati nego i sam uzimati reč, Popović i istomišljenici su za nas ono što je za Nemce bio Man ili Brant.

* * *

Značaj polemike, pored osnovnih tema koje je pokrenula i ispoljena dva dijametralno suprotna moralna stanovišta o počinjenim zločinima, je i u sastavu učesnika u njoj. Većina njih bili su nekadašnji istomišljenici iz jezgra "druge Srbije", malobrojne, usamljene i tokom Miloševićevih ratova, od većine prokazane grupacije. Polarizacija među njima pokazala je da je prevladalo uverenje da "druga Srbija" mora da nestane da bi se ono većinsko (i jedino) što opstane prikazalo kao ostvarenje i njenih ideala, odnosno, da bi se današnja postmiloševićevska Srbija oslobodila balasta kritičkog mišljenja. "Druga Srbija" je bila sinonim otpora nacionalizmu, zločinu i ratu. Da li je današnja Srbija zaista svega

toga oslobođena? Rata više nema, ali zločini i nacionalizam su i dalje prisutni - zato što nijedan ratni zločin nije sankcionisan i zato što se "iskreni" nacionalizam, za razliku od Miloševićevog "neiskrenog", još jednom ustoličio u vladajuću ideologiju. Glas protiv malobrojnog kritičkog mišljenja traži da tako i ostane.

Da je reakcija urednika lista *Vreme* (i branilaca) bila tek usamljena prozivka konkretnih pojedinaca i nevladinih organizacija, moguće je da bi prošla manje zapaženo ili da bi bila protumačena samo kao eksces. Kako je njom međutim, dugogodišnje osporavanje *Helsinškog odbora za ljudska prava* i *Fonda za humanitarno pravo* i od strane bivše i sadašnje vlasti, zavisnih medija, zavisnih i nezavisnih intelektualaca, dobilo neočekivanu podršku od jedino preostalih, nezavisnih medija, uporan dugogodišnji rad na njihovoj diskreditaciji dobio je punu satisfakciju. Podržani su oni koji danas za ratove i zločine proglašavaju odgovornim jednog čoveka, a koji se već spremaju da sutra i njega odbrane. Sadržina diskreditacije oslikava nepromenjeno mišljenje vladajuće elite i pre i posle 5. oktobra u odnosu na predmet aktivnosti dve nevladine organizacije. Pokazalo se da su njihovo nemirenje sa relativizacijom zločina, sa relativizacijom aktuelne snage nacionalizma i sa relativizacijom odgovornosti društva za deceniju besčašća, jedini stvarni motivi, konačno se može reći, frontalnog napada pozicije. Prividni motivi tipa "oni koji nisu bili tu za vreme bombardovanja...", "oni koji žive ili su u protekoj deceniji živeli u inostranstvu...", "oni koji koriste pojam *Srbijanci*...", a koji su korišćeni kao "krunski dokazi" za opravdanost diskvalifikacije njihovog mišljenja o potrebi suočavanja sa istinom o počinjenim zločinima, najbolje svedoče o mnogo puta u polemici pomenutim "duplim standardima" i "zamenama teza". Jer, takvih je bilo i na strani pozicije, samo to niko od oponenta nije smatrao za argument.

U polemiku se nisu uključili prozvani Sonja Biserko, Petar Luković i B92.

P O L E M I K A

Slabosti jakih reči:

Dehelsinkizacija gospođe Biserko

Odgovorno tvrdim da se "Vreme" ne može prepoznati ni u jednoj od kvalifikacija kojima Sonja Biserko opisuje stanje duha u Srbiji, osim što sebe prepoznajemo u nastojanju da deetnifikujemo zločin

Recimo da se Sonji Biserko dogodi da odvali nešto glupo, a da ja napišem da je to odvalio čitav Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Loše bih se osećao zbog toga. Moja bi obaveza bila da dehelsinkizujem tu glupost. Isto valjda važi i za zločine, mada nemam nameru da jednačim glupave izjave sa zločinima, niti gospođu Biserko sa zločincima, ali je ona umešala "Vreme" u tu priču kritikom uređivačke politike, koja, po noj, relativizuje i *deetnifikuje* zločin. Radimo to, opet po gđi Biserko, na totalitaran način, ali da ja ne bih, poštovani čitaoci, zapao u zamku pristrasnog prepričavanja, citiraću njenu izjavu, objavljenu u jednom od poslednjih brojeva zagrebačkog "Ferala":

"Želim da ukažem na dva problema s kojima se suočavamo skoro svakodnevno: jedan je uopštavanje i relativizacija zločina i drugi je odnos prema Haškom tribunalu. Kako zločin postaje sve očigledniji i kako su dokazi sve dostupniji, srbijansko društvo, ili da budem preciznija, njegova elita, sve organizovanije čini napor da se zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje. Način na koji se ta nova Istina plasira – naročito preko tzv. nezavisnih medija, kao što su B92 ili 'Vreme' – jednako je totalitarna kao i nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju. Totalitarni način mišljenja je, nažalost, u srbijanskom društvu sada glavna opstrukcija demokratizaciji društva, što se najbolje vidi kroz interpretaciju bliske prošlosti. Sada se govori o građanskom nacionalizmu, o kulturnom i nekulturnom nacionalizmu, a svaki pokušaj da se otvori pitanje ratnih zločina se tretira kao 'revolucionarna pravda'. Zato se umesto suočavanja, zahteva argumentovana javna refleksija koja treba da pokaže šta se u stvari desilo. Jer svaki zločin, kako kaže jedan član državne Komisije za istinu i pomirenje, ima 'svoju prošlost i budućnost'. Postavlja se pitanje da li je i holokaust imao svoju prošlost kako bi se njime opravdalo šest miliona ubijenih Jevreja..."

Odgovorno tvrdim da se "Vreme" ne može prepoznati ni u jednoj od kvalifikacija kojima Sonja Biserko opisuje stanje duha u Srbiji, osim što sebe prepoznajemo u nastojanju da deetnifikujemo zločin. Mi radimo u

najboljem uverenju da zločinci imaju ime i prezime i da je totalitaran svaki način mišljenja koji je spreman da čitav jedan narod optuži za zločin.

Tako se, verovatno brzopleto dajući podosta konfuznu izjavu, Sonja Biserko predstavila kao *Poslednji Mohikanac* one škole mišljenja koja se zalagala za denacifikaciju svih preživelih Srba, gazeći, recimo, moje ljudsko pravo da budem nevin dok ne dokaže da sam kriv.

Da sam zloban, rekao bih da iza ovoga stoji želja gospođe Biserko da otvori šalter na kome bi se prodavale indulgencije, a te oprostajnice mogli bismo samo kod nje da pazarimo i u globalnim tokovima pravde bio bi nedužan samo onaj kome to uverenje bude overeno pečatom Helsinškog odbora. Do tada imam da budem kriv i ima da mi je nejasno, kao što izgleda nije jasno Sonji Biserko, zašto se u Hagu onoliko lomataju oko Miloševića dokazujući njegovu krivicu umesto da su ga odmah streljali a potom obesili. Šta se s nama zavrtlavaju tužioci i sudije, jer ako su svi Srbi krivi onda je Milošević najkriviji. Usput, Sonja Biserko se ozbiljno kandiduje za aktivnog člana i glavnog ideologa SPS-a čije tvrdo krilo, uz Šešeljeve radikale, tvrdi da se u Hagu sudi celom srpskom narodu, dok se Karla del Ponte, svako malo ih demantujući, ubi od pokušaja da zločin konkretizuje i sačuva od *etnifikacije* istog.

"Vreme" se ne bi ni sada mešalo u poslove Sonje Biserko čak i kad se bavi nama, ali uvek postoji tačka kad javni interes nadvlada gadljivost na predmet teme. Helsinški odbor za ljudska prava, čak i u Srbiji, trebalo bi da štiti moja ljudska prava, kao i vaša, poštovani čitaoci, a nikako da nas ovako đuture svrstava u zločince, kažnjavajući nevine i ometajući da u šumi nađemo drvo o koje je neko nekog obesio.

Takav način mišljenja već je, ruku na srce, ogadio ljudima Helsinški odbor pa bi i centrala mogla da se zapita šta joj radi filijala i ko od "treće korpe" pravi kavez.

Daću vam i jedan konkretan primer. Kad je onaj Miodrag Popov, nekad s RTS-a a sada na Pinku, tužio nedavno Petra Lukovića, tražeći milionsku odštetu, Sonja Biserko je dala javnu izjavu da ničeg od toga ne bi bilo da je ovde bilo lustracije.

A činjenice stoje ovako. Popov je tužio Lukovića zato što je ovaj napisao da je Popov u Dnevniku RTS-a rekao da Hrvati prave ogrlice od očiju srpske dece. Popov jeste uređivao te monstruozne dnevnike i vodio te TV dnevnike, ali, izgleda, nikada to nije rekao. Lukoviću se omaklo. Kakve veze ima sad lustracija s tim?

Nema nikakve, osim ako Sonja Biserko ne misli da lustracija znači sledeće:

- 1) gubitak građanskih prava, pa i prava na aktivnu sudsku zaštitu;
- 2) 3) kazna streljanjem pa nek se posle žali sudu.
- 4) Sa stanovišta ljudskih prava, lustracija bi najdalje mogla da ode do zabrana obavljanja delatnosti kojom se čovek nedolično bavio i da ta zabrana važi samo u

javnom sektoru. To nikako ne znači da Miodrag Popov nije mogao da nastavi da se bavi novinarstvom kod privatnika Željka Mitrovića, te kao takav štiti svoja ljudska i profesionalna prava, kao što niko mene ne bi mogao da spreči da zaposlim Sonju Biserko ukoliko to bude obostrana želja.

Neki put se na malim stvarima najbolje prikazuju veličine principa. Makar i o ljudskim pravima da je reč.

D. Ž.

Vreme, 605

08.08.2002.

Udarac u donji stomak

"Dehelsinkizacija gospođe Biserko"; "Vreme" br. 604

Poštovani gospodine Dragoljube Žarkoviću:

Žao mi je što moram da konstatujem da, kao što vlast kvari ljude, tako valjda čoveka kvari i to kad je predugo glavni urednik, i to, izgleda, debelo šteti njegovom listu. A kad je neko i u upravnom odboru i v.d. direktor, tj., kad gomila funkcije, to, izgleda, važi na kvadrat.

Jedan sam od vernih čitalaca "Vremena", od njegovog osnivanja. Moja deca su odrasla na tom štitu i njegovim stavovima. Međutim, pali ste u mojim očima prvi put tokom bombardovanja kada ste nastavili da izlazite, i to u onom bednom obliku, objavljujući samo ono što je prošlo cenzuru.

Sada ste se, konačno, sasvim kompromitovali, bar kod ovog čitaoca – tu zaista ne govorim profesionalno, mada bih mogla i to, već i etičkog stanovišta.

Vaši glavni kolumnisti, i novinarske perjanice – neću ih nabrajati, kao što neću nabrajati ni izuzetke, kojih, dakako, takođe ima – koji su nekada bili predvodnici u borbi za demokratiju i slobodnu reč – sada "niti smrde, nit' mirišu".

Sada mi je jasno zašto (mada sam to pretpostavljala i ranije) – zato što je to (i u tom mišljenju gđa Biserko nije sama) rezultat vaše uređivačke politike.

Trebalo je dobro da razmislite pre nego što ste objavili vašu, upotrebiću termin dosada rezervisan samo za Politikino pisanje "paskvilu" protiv žene koja je glavna meta pljuvanja za ljude s kojima do sada niste bili u istom taboru.

Da li je činjenica da je kritički i u prolazu spomenuto i "Vreme", dovoljna za barazni i sasvim subjektivni napad na štivo s kojim biste se inače složili, da nije, kažem ponovo, lična sujeta u pitanju? A ako nije lična sujeta, već vaše stvarno ubeđenje, to da je "Vreme" i dalje pobornik otkrivanja istine o zločinima i na braniku naprednih ideja – onda je neko od nas debelo u krivu. Jer, to svakako nije ono "Vreme" koje čitam od 5. oktobra naovamo, a to onda – bar po mom skromnom mišljenju – višestruko potvrđuje navode gđe Biserko.

Ono što vam zameram je: što god da je objektivna istina, trebalo je da se do nje dođe tolerantnim dijalogom a ne udarcima u donji stomak: trebalo je da, ili prenesete ceo članak "Ferala", i onda objavite kontraargumente s primerima, ili da svoje "pismo čitalaca" pošaljete "Feralu", ili "Danasu" ili nekom drugom, trećem, ali neutralnom glasilu, a ne da svoj list i svoj položaj glavnog urednika zloupotrebite i koristite kao ličnu prćiju. Sasvim nalik na obračun braće Karić s Dinkićem, ili Željka Mitrovića s Čedomirom Čupićem, vi ste svoju uvređenu sujetu zadovoljili time što ste plotun iz svih cevi ispalili na ženu na koju će u ovom društvu da pljune svako ko je protiv sagledavanja prave istine o zločinu. Lepo ste društvo, i to sasvim sami, gospodine Žarkoviću, izabrali.

Ne mogu da odolim a da ne citiram deo vašeg stava: "Da sam zloban, rekao bih da iza ovoga stoji želja gospođe Biserko da otvori šalter na kome bi se prodavale indulgencije, a te oproštajnice mogli bismo samo kod nje da pazarimo i u globalnim tokovima pravde bio bi nedužan samo onaj kome to uverenje bude overeno pečatom Helsinškog odbora", i tako dalje, sve u istom tonu, bljutavo da se podneti ne može.

Gospodine Žarkoviću, kao dobrom novinaru, čemu vam ti jeftini štosovi: "da sam zloban, rekao bih"... pa rekli ste, odmah u nastavku, naširoko i nadugačko, znači, zlobni ste, zar ne?

A evo pasusa gđe Biserko, kako ste ga vi citirali, koji je izazvao svu tu žuč, jed i gorčinu: "Kako zločin postaje sve očigledniji i kako su dokazi sve dostupniji, srbijansko društvo ili, da budem preciznija, njegova elita, sve organizovanije čini napor da se zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje. Način na koji se ta nova istina plasira – naročito preko tzv. nezavisnih medija, ili kao što su B92 ili "Vreme" – jednako je totalitaran kao i nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju.

Sam način na koji reagujete (totalitarno, tj., netolerantno), potvrđuje navode tog pasusa. Istina boli, zar ne?

U članku vi namerno, odnosno zlonamerno mešate krivicu i moralnu odgovornost. Citiram vaše reči: "Vreme" se ne bi ni sada mešalo u poslove Sonje Biserko čak i kada se bavi nama, ali uvek postoji tačka kad javni interes (sic!) nadvlada gadljivost (?) na predmet teme. Helsinški odbor... ne bi trebalo da nas ovako đuture svrstava u zločince..." itd, itd.

O tempora, o mores!

Ja bih volela da vidim da vi argumentovano, primerima, (a ne pljuvačinom i jeftinim podmetanjima koji više dolikuju žutoj štampi) pobijete tvrdnju gđe Biserko. A ja mogu, ako želite, takođe argumentovano i analitički da vam je dokažem, i to konkretno, na polju kojim se ja lično bavim: a to je način na koji pokrivete dešavanja u Haškom tribunalu.

Iz vašeg članka takođe razbiram da ste i protiv zakona o lustraciji.

Vera Ranković,
urednik RTS-a i član Foruma za međunarodne odnose

Vreme, 606

15.08.2000.

Reagovanja:

Moj odgovor njima

Udarac u donji stomak; "Vreme" br. 605

Morali bismo, pre svega, rekonstruisati ne samo o čemu je ovde reč nego i redosledu poteza i glavne učesnike. Kao prvo, Pera Luković objavljuje u "Feralu" tekst u kojem otvoreno napada nezavisne medije u Srbiji dosledno ih nazivajući tzv. nezavisnim medijima – izraz patentiran u vreme Šešelja, Dačića i Gorana Matića – zbog: kolaboracije s novom vlašću u Srbiji, odnosno podrške novo-starom srpskom nacionalizmu, prikrivanja zločina počinjenih u vreme Miloševićevog režima na prostorima bivše Jugoslavije i zloupotrebe donatorskog novca (pominju se sume kojima su operisali Goran Matić, Nenad Cekić i slično društvo). Na kraju, pozivaju se donatori i velike sile da prekinu da ulažu u Srbiju, a pogotovo u tzv. nezavisne medije ili civilno društvo jer: sve je to jedna velika laža i prevara. Potom, kao zaključak ovog ogorčenog pisma stoji citat iz usta Sonje Biserko koji bi svemu ovome trebalo da dâ posebnu težinu – moralnu i intelektualnu.

Veran Matić, koji je, zajedno sa RTV B92, bio izložen najvećem napadu kao monopolista, tajkun, lopuža, lažov i prevarant svetskog glasa, napiše odgovor "Feralu". "Feral" u svome sledećem broju objavljuje Matićev odgovor u rubrici "Pisma", dok sarajevski "Dani" objavljuju odgovor komentar Pere Lukovića na Matićevo pismo "Feralu" u času kad pismo još nije objavljeno. Opet gomila sasvim ličnih gadosti i laži, s posebnom tendencijom da Bosancima ogadi svako pominjanje RTV B92 –

njih, otprilike, boli k.... za žrtvé Bosanaca, oni samo hoće na tome da profitiraju.

A onda Dragoljub Žarković odgovara – oštro, ali bez psovki i optužbi da neko krade, vara ili hoće da profitira, Sonji Biserko. Ona se, mada guru Pere Lukovića, ni jednim gestom ne ograđuje od svoga učenika. Možda je Dragoljub Žarković pogrešio što je krenuo tako "visoko". Što se nije bavio svojim bivšim kolegom? Tada bi cela stvar ostala u ionako prljavim novinarskim vodama.

Stvar je, međutim, daleko prozaičnija – napad na nezavisne medije, na one medije koji su se godinama dosledno i hrabro suprotstavljali Miloševićevom režimu istovremeno je napad na celokupni demokratski potencijal i energiju ovog društva koje Sonja Biserko od nedavno uporno naziva "srbijskim društvom". (Mene taj izraz, moram da priznam, iritira jer sadrži onu istu anahronu konotaciju kao i izrazi "vlastan i svekoliki". Pridev "srbijski" obilato koriste ne samo hrvatski nego i srpski nacionalisti u Srbiji koji se zalažu za izolacionizam i samodovoljnosti Srbije.) Osim toga, ako već govorimo o političkim i drugim elitama u Srbiji, danas one sigurno nisu samo srpske – ukoliko je ta vrsta etnofilizma uopšte potrebna.

Šta je glavni uzrok ovakve iznenadne provale sasvim lične netrpeljivosti i ogorčenja? Nestrpljenje i nezadovoljstvo postignutim, nezadovoljstvo sopstvenom pozicijom, strah od sveopšte katastrofe, najava oslobađanja Slobodana Miloševića i njegovog trijumfalnog povratka u zemlju? Ili, možda još strašniji scenario: stabilizacija ekonomije i početak velikih investicija u Srbiji, porast standarda, buđenje optimizma i vere u reforme i modernizaciju zemlje, najzad – masovna podrška takvom reformskom kursu? Najzad, nije li, možda, u pitanju strepnja da će smirivanjem situacije u ovom delu sveta doći i do objektivnijeg i zrelijeg sagledavanja odgovornosti za sve ono što se dešavalo. Ne znam koji scenario deluje mračnije za Peru Lukovića i Sonju Biserko?

Pre više od godinu dana u "Vremenu" je objavljen moj tekst pod naslovom "Kivni" u kojem nisam spomenuo nijedno ime. Računao sam da će se i Pera Luković i Sonja Biserko, ali ne samo oni, lako prepoznati. Računao sam, takođe, da će saveznici iz teških, olovnih vremena umeti da racionalno i dosledno podnesu izazove i teškoće Srbije posle Miloševićevog pada. Pokazalo se da nisam bio u pravu.

Ima, međutim, u tvrdnji Vere Ranković, urednice RTS-a, jedna stvar koja otvara ono što smo, na neki način, želeli da potisnemo. Reč je o onome šta je ko radio u vreme svakako najtežeg izazova – tokom 1999. godine i intervencije NATO-a. Pošto sam u Srbiji bio sve vreme, i svakog dana odlazio na posao, pažljivo sam pratio šta je koji medij tada radio. Posebno "tzv. nezavisni mediji". Izgleda da neki ili nisu pažljivo čitali "Vreme" iz tog perioda ili ga uopšte nisu čitali. Ja jesam. I vrlo dobro znam

kako se "Vreme", i ne samo "Vreme" nego i ceo ANEM, a posebno Radio Pančevo, borilo protiv cenzure, kako su korak po korak otvarali vrata istine i otpora. Znam, takođe, koliko je internet pomogao stotinama hiljada ljudi da ne izgube zdrav razum i nadu. Sonja Biserko to nije mogla da iskusi iz vrlo jednostavnog razloga: tada nije bila u Jugoslaviji.

O držanju pred "klasnim neprijateljom" napisane su knjige i knjige. Najsnažnije i najbolje knjige napisali su oni koji su sami bili direktne žrtve takvih sistema. Ne znam ličnu istoriju Vere Ranković – da li je bili hapšena, mučena, ucenjivana. Mislim da ni Pera Luković, ni Sonja Biserko ne bi mogli da se svrstaju u neke ozbiljne mučenike i žrtve. Obično, oni koji su podneli najviše imaju najveće razumevanje za one koji su ih mučili i progonili. U našim uslovima takvi su bili Milovan Djilas, Adem Demači i Mihajlo Mihailov. Ali, ovde više nije reč o progoniteljima i mučiteljima, o onima koji su bili poluge moći, terora i nesreće na ovim prostorima, već o onima koji su se tome suprotstavljali.

Koja frustracija! Koje ludilo!

Veoma mi je dobro poznat sistem analize i etiketiranja koji, bar kad su u pitanju nezavisni mediji, sprovodi Helsinški odbor za ljudska prava. Pratim "to" već prilično dugo. Veoma mi je dobro poznata "metodologija" analize sadržaja koja je primenjivana. To nije samo jedna krajnje impresionistička metodologija i sistem "istrgnutih konteksta i montaže atrakcija" nego i potpuno nepoznavanje prirode i suštine delovanja medija. Sećam se jednog "istraživanja" Helsinškog odbora o pojavama govora mržnje u medijima u Srbiji iz 1994. U tom su istraživanju mediji kao što su: "Naša Borba", "Vreme" i Radio B92 bili optuženi za širenje govora mržnje između ostalog i zbog toga jer nisu koristili izraz tzv. svaki put kad se spomene Republika Srpska ili neka njena institucija. Da su sastavljači takvog istraživanja znali bar osnove funkcionisanja medija, takve gluposti ne bi mogli da napišu. Između ostalog, mogli su da se informišu i o tome da najveće svetske agencije poput Rojtera, APP-a ili AFP-a nigde ne upotrebljavaju izraz kakav je *so call*. Odnos prema medijima ljudi iz našeg Helsinškog odbora ne razlikuje se mnogo od onoga koji je postojao u jednopartijskim, komunističkim sistemima. Zanimljivo bi bilo uporediti i kako Helsinški odbor za ljudska prava iz Hrvatske prilazi ovom problemu – daleko racionalnije i objektivnije. Kritika govora mržnje pretpostavlja veliko poznavanje prirode medija, kao i ozbiljnu, naučnu metodologiju istraživanja. Ta kritika je svakako neophodna, ali se ona danas mora proširivati i na fenomene manifestovanja političke nekorektnosti koja se sve više javlja u medijima. Da bi ta kritika imala autoritet i snažniji uticaj ne samo na medije nego i na šire javno mnjenje, ona mora biti naučno i profesionalno utemeljena, a ne da se svodi na impresionističke i voluntarističke zahteve kakvi mediji moraju biti. No, vaš ideal nije ozbiljan uticaj na javnost i medije, već

brutalni zahtev da se mediji mbraju funkcionalizovati prema konkretnim zahtevima političke elite. Vi, u stvari, prezirete društvo u kojem živite i njegovu unutrašnju kompleksnost i dinamiku. Ista je stvar i s demokratskim procesima. Vaše ubeđenje da ste upravo vi onaj deo prosvetlene elite koja bi jedina mogla da nametne suštinske promene u ovom društvu više je nego očigledno. Tome u prilog idu i vaša uporna nastojanja da se celo društvo u Srbiji ("srbijansko društvo") optuži za kolektivno učešće i podršku mnogobrojnim ratnim zločinima. Ono u čemu se slažete i s Miloševićem, i s SPS-om, i s radikalima, to je sveopšta, masovna krivica običnih građana. Milošević je, tobože, bio samo eksponent jedne unisone politike čiji su koreni još u XIX veku. Tako jedna teorija zavere zamenjuje druge teorije zavere u kojima su Vatikan, masoni, Jevreji, komunisti ... imali samo jedno na pameti: da zatru Srbe. Pretpostavljam da vam nije lako: biti Mesija i "otkrivač" tajnih znakova iz istorije u vreme interneta deluje prilično jalovo.

No, jedna od prvih pretpostavki prosvetljenosti svakako je samospoznaja i racionalnost. Vi nemate ni jedno ni drugo. A, sudeći prema analizama medija, koje s vremena na vreme pravite, i šaljete po svetu, vi nemate ni osnovno znanje i sposobnost da to uradite na stručan i objektivan način.

Jednostavno: zgađen sam agresivnošću i ignorancijom, bez obzira na kojoj strani, i iz kojih motiva nastaju. Mogao bih o vašim glupostima i malicioznostima, s vrlo očiglednim primerima, da napišem desetine stranica. Nažalost, svestan sam da vi iz toga ne biste izvukli nikakvu pouku. Zato ovo pišem za normalne ljude koji svoje lično nezadovoljstvo i težak svakodnevni život ne pretvaraju u velike ideološke i političke priče prepune mržnje i prezira prema svemu što ne mogu da kontrolišu, već pokušavaju da sačuvaju zdrav razum i skepsu, ali i izvesnu nadu u vremena koja dolaze.

Velimir Čurgus Kazimir

Reagovanja:

Žive mete

"Dehelsinkizacija gospođe Biserko"; "Vreme" br.604

Poštovani gospodine Žarkoviću,

Kao i sve vaše tekstove u "Vremenu", sa pažnjom sam pročitala i tekst "Dehelsinkizacija gospođe Biserko" u broju od 1. avgusta 2002. godine.

Nije me iznenadila žestina s kojom ste govorili o predsjednici Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Ona je, zajedno s predsjednicom Fonda za humanitarno pravo, već godinama živa meta. Nije lako odoleti atmosferi verbalnog linča – to, valjda i jeste njen smisao. Upijamo je neosetno i priključujemo joj se s lakoćom. Čak i polemike o stručnim, da ne kažem, naučnim pitanjima karakteriše arogancija koja se graniči s linčom. Uzela sam, dakle, slobodu da vam se obratim povodom vašeg teksta "Dehelsinkizacija gospođe Biserko", pre svega, zato što me je on naterao da se zapitam:

1. Šta zapravo znači *dehelsinkizacija*? (Kakva grozna reč – da čovek jezik polomil!) Zaobilazanje mesta svežih zločina; zatvaranje vrata hiljadama izbeglica i dizanje ruku od njihovog povratka; prenebregavanje položaja manjina koje čine trećinu stanovništva Srbije; prećutkivanje antisemitizma koji je svoj najnoviji trag ostavio na leđima spomenika Moši Pijadi u centru Beograda, pred Politikom; zatvaranje očiju pred širokom lepezom pojava socijalne patologije u Srbiji; ostavljanje u tami animalnih uslova u zatvorima? Sve je ovo domen Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji.

Ili bi, možda, *dehelsinkizacija* imala da znači obustavljanje izdavačke delatnosti Helsinškog odbora o našoj neposrednoj prošlosti. Da se na nju ne gleda jednostrano, govori i sam broj edicija: *Svedočanstva, Ogledi, Prevodi, Helsinške sveske, Helsinška povelja*.

2. Da li *dehelsinkizaciji*, što god ona značila, podležu i autori pomenutih edicija: Milan Šahović, Milivoje Maksić, Ljubivoje Aćimović, Bogdan Bogdanović, Miodrag Stanisavljević, Novak Pribićević, Slobodan Inić... I, da ne zaboravim, pokretač "Vremena" Srđa Popović? Ili, možda, po treći put, treba lustrirati netragom nestalog bivšeg predsednika Republike Srbije Ivana Stambolića?

3. Da li se može govoriti o relativizovanju zločina? Na osnovu brojnih susreta s ljudima u Srbiji, sa sigurnošću mogu da kažem da se zločin relativizuje i iz očajanja. Ali, to ne treba mešati s nedostatkom političke volje da se zločin sankcioniše. Šta, inače, znači natezanje sa svetom oko Haškog tribunala? Šta zaštita optuženih za zločine u Vukovaru i Srebrenici? U Foči? Danima držim na stolu članak don Branka Zbutege "Kako je zločinac svom zločinu podigao lingvistički spomenik. Srbinje nad užasom Foče", koji je objavljen u listu "Danas" 20. juna 2002. "Ja najmanje pozvan", kaže Don Zbutega, "ipak kad je fočansko-srbijansko pitanje u pitanju svoju rekoš. A zapravo ne rekoš nego izbljuvah, propištah, kako ne bih urliknuo. A urliče mi se oдавно i od samog početka. I to ne zbog naučenih i osvjedočenih saznanja o ljudskoj prirodi, nego zbog bolnih šutnji cijelog jednog kolektiviteta, koji sebe, bar u Srbiji, manje voli nego što sam ga ja bilo kada najmanje voleo".

Ne napušta me osećaj da je don Branko Zbutege meni lično napisao pismo na koje ja nisam odgovorila. Šta da mu otpišem? Da se lično ne osećam ni odgovornom ni krivom?

Bilo je ljudi koji su još pre deset godina predviđali da će dani mira biti veoma dramatični. Ljubiša Rajić je rekao: "Znam da nije popularno reći, ali, po svemu sudeći, moraćemo da započnemo sa sudskim procesima. Ako želimo državu u kojoj će vladati pravo i kakva-takva pravda, onda će na sud morati da se izvedu razni pljačkaši, ratni zločinci koji su ih na zločine obodravali i davali im pokriće za njih".

A Slobodan Stojanović je, 1992. godine, napisao: "Da je sreće, pameti, znanja i dobrote, morali bismo i mi sastaviti istoriju sramote, greha i beščašća ovog rata i prvog dana mira pristupiti njenom pisanju.

Ali, ova spasonosna istorija ne bi smela – nikako! – da izvrda suđenje i kažnjavanje zločinaca. Ako svaki, i najmanji zločinac ne bude priveden pravdi, rat će se vraćati i vraćati".

Naš sadašnji trenutak nije, dakle, bio ni nezamisliv ni neočekivan. Samo, izgleda da se u brutalnom ratu moglo biti radikalniji nego u varljivom miru. To je razumljivo. Danas nije dovoljno govoriti, valja i činiti.

Vi ćete mi, poštovani gospodine Žarkoviću, možda reći da ste reagovali na jednu konkretnu izjavu predsednice Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Ali, reagovanje na svaku, pa čak i neopravdanu primedbu na proces suočavanja s istinom o počinjenim zločinima – s barikade i preko nišana – odvaja se od povoda i, verujem nenamerno, pretvara u relativizovanje nasilja.

4. Da li vi, zaista, mislite da *centrali*, odnosno Međunarodnoj helsinškoj federaciji za ljudska prava u Beču, treba odavde javiti ko je predstavlja u Srbiji? Stvarno verujete da ona nije imala pojma o ličnosti koju je izabrala za člana svog Upravnog odbora? Oprostite, ali to stanovište je druga strana onog stanovišta prema kome bi svet Srbiju video u mnogo povoljnijem svetlu da u ratu i izolaciji nije bilo pacifista i globalista. I danas, kada Srbija prolazi kroz bolno ali neizbežno preispitivanje svoje neposredne prošlosti, svet bi ne samo razumeo nego i opravdao sve što je u njeno ime učinjeno – da nema unutrašnjih izdajnika, sikofanta, denuncijanata. Svet, dabome, nije savršen. Ali, dovoljno je racionalan da u ovome stanovištu vidi izraz naše inferiornosti. U suštini, naše ravnodušnosti prema vlastitoj sudbini. Tako ovdašnje žive mete za svet postaju – lakmus.

S poštovanjem,

Latinka Perović

Reagovanja:

Ama sam Srbin, dakle kriv

"Dehelsinkizacija gospođe Biserko"; "Vreme" br. 604

Nije mi jasno šta je gđa Biserko htela da kaže ustajući protiv "deetnifikacije" zločina. Ako zločin nije deetnifikovan, kako da se vode procesi u Hagu? Možda optuženici treba da budu označeni kao Srbin 01, Srbin 02 itd., što bi doprinelo ionako priličnoj konfuziji u narečenom holandskom gradu. Ono što me plaši jeste sledeće: ako je zločin i dalje etnifikovan, da li to znači da moju malenkost, dok šetam Knez Mihailovom, može da uhapsi naša ili ina policija i da me uhapsi zbog zločina koji nisam počinio na, recimo Kosovu ili u Srebrenici? Nema nikakvih dokaza da sam počinio zločin niti sam na Kosovo ili u Srebrenicu nogom kročio, ama sam Srbin, dakle kriv. Molim da ovo pismo ne shvati kao totalitarno/netolerantno; samo sam *pissed off*.

S poštovanjem,

Karlo Danilović

Reagovanja:

Zamerke zbog kršenja ljudskih prava SS-ovaca

"Dehelsinkizacija gospođe Biserko"; "Vreme" br. 604

U sjajnom ogledu iz makijavelizma, g. Žarković je nadmašio sopstvena ostvarenja koja je uz svesrdnu pomoć g. Miloševića (akademika, ne haškog uhapšenika!) plasirao kroz duži vremenski period u jednoj nedavno ugašenoj emisiji na Studiju B. Tamo je nemilosrdno verbalno šamarao na sve strane, i tzv. levicu i tzv. desnicu, i G17 Plus, i Čanka, i Kariće, i Batića, i sve redom (rukovodeći se valjda slavnim marksističkim biserom o "krtici svega postojećeg"), a sad se okrenuo već omiljenoj temi, o kojoj, hvala Miloševiću (ovaj put uhapšeniku) i svim njegovim udbašima, postoji preobiman *press-clipping*: Sonji Biserko.

Svojevremeno je Česterton rekao (po sećanju): "Čim vidim da nešto svi ogorčeno napadaju, znam da u tome mora biti nečeg dobrog." Recimo da g. Žarković u tu mudrost ne mora verovati. Međutim, on je i dalje dužan da odgovori na dva suštinska pitanja u pasusu koji je citirao iz izjave gđe Biserko: 1. da li se u Srbiji otvoreno govori o prošlosti?, te 2. ima li holokaust prošlost, tj. koji je to nivo zločina na kome sva, pa i

istorijska, opravdanja prestaju 'da budu validna? Umesto da nam pruži neke odgovore na ova – nažalost, kao što svi iz svakodnevice vidimo još uvek uglavnom retorička pitanja, on se pozabavio jednom nesrećnom formulacijom o "deetnifikaciji" i od nje napravio čitavu parodiju, uz neprikrivenu želju da se učini duhovit (sintagme poput "streljali, a potom obesili", itd.).

Tako, recimo, g. Žarković govori u prošlom vremenu o "školi mišljenja" koja se zalagala za denacifikaciju svih preživelih Srba, izgleda potpuno lišen uvida da ga taj podmukli dodatak "svih preživelih" stavlja u otprilike istu ravan diskursa kao Matiju Bečkovića i njegov "ostatak zaklanog naroda". Međutim, šta je sa denacifikacijom Nemaca? Pretpostavljam da g. Žarković ima duboke i teške zamerke na račun kršenja ljudskih prava SS-ovaca i inih čuvara konc-logora u posleratnom periodu? Recite sasvim otvoreno, g. Žarkoviću: jesu li se po vašem mišljenju kršila ljudska prava Geringa, Ribentropa i ostalih nirnberških zlikovaca? Pa mnogi od njih koji su streljani ili osuđeni na duge zatvorske kazne nikada nisu prekršili nijedan zakon ili pravni propis. Ili: da li ste svesni da su na tom istom suđenju (kojeg je, nažalost, sadašnji haški spektakl samo bledunjava senka) čitave organizacije proglašene zločinačkim, poput SS-a, i Nacističke partije, te da je samo pripadanje njima bilo dovoljno da se krivično odgovara, a da pri tom nije bilo potrebno bilo šta više dokazivati? Ah, ah, kakvo surovo kršenje ljudskih prava i građanskih prava – sve mi nešto suze idu na oči...

I kakav je vaš problem sa idejom da bi dokazane ratne zločince trebalo osuditi na smrt? Naime, ako čovek provali u porodičnu kuću, pa zatekne porodicu sa malim detetom i izmasakrira je da bi se dočepao njihove ušteđevine, te sve to prizna i dokaže se na sudu, onda vrlo malo ljudi ima toliko skrupuloznog shvatanja ljudskih prava da kaže da smrtna kazna ili doživotna robija nisu u redu. A sa ljudima za koje sad vidimo da priznaju i znatno strašnije zločine (da su zatvorili petnaestak civila u kuću i zapalili je, recimo) treba da se ponašamo kao prema primabalerinama, i treba da u zatvoru imaju lap-topove i slušaju muziku?!?!

I na kraju o Popovu i Lukoviću. G. Žarkoviću, zamislimo hipotetičnu situaciju, sasvim nevažno zvala se ona lustracija, revolucionarna pravda ili kako god kome drago: g. Popov dospe u zatvor (recimo, po optužbama za respiriranje međunacionalne i verske mržnje, kao i javnu sablazan, te širenje lažnih vesti, i još čitav niz teških krivičnih dela). Luković zatim (i tu je bitan vremenski sled događaja!) napiše to što je napisao. Pa zar vi zaista mislite da bi se pitomac CZ-a u pokušaju da zasluži "dobro vladanje" bavio aktivnom sudskom zaštitom? Koliko se sećam, Rudolf Hes je decenijama tamnovao u zatvoru Spandau. Da li možete da zamislite Rudolfa Hesa kako podnosi tužbu nekom opštinskom

sudu SR Nemačke zato što su ga, na primer, u ovoj ili onoj dokumentarnoj seriji, filmu, knjizi ili članku nazvali "monstrumom"?

Da, izgleda da je razlika između gđe Biserko i vas u tome što vi to možete.

Dr Milan M. Ćirković, Beograd

Iskrivljivanje događaja iz haške sudnice*

"Sećaš li se, Radomire"; "Vreme" br. 602

U poslednjem broju "Vremena", kao antrfile uz tekst o suđenju Slobodanu Miloševiću ("Sećaš li se, Radomire?"), Nenad Stefanović osvrće se na deo mog komentara u "Politici", objavljenog 19. jula, u kom kažem da su mediji i komentatori u Beogradu prećutali da su od sredine aprila svedoci Albanci postali otvoreniji u svojim odgovorima o OVK. Vaš novinar daje sledeći kontraargument: "U 'otvorenost' govorenja o OVK spada verovatno svedočenje Šukrija Buje, komandanta operativne zone Nerodimlje, koji je u sudnici tvrdio da nije ubio samo one vojnike i policajce koji mu nisu bili na nišanu."

Naprosto je činjenica, međutim, da su svedoci Albanci od sredine aprila bili otvoreniji u svojim odgovorima o OVK. Nekoliko primera: Šefčet Zogaj je 24. aprila 2002. godine svedočio da se OVK nalazilo u selima Pecan, Sudencan i Doberdolan, na dan kada su borbe počele i kad su civili napustili to područje. Gani Haradinaj je 1. maja rekao sudu da se u selu Dubnica OVK nalazio između vojske i civila, od kojih je petoro stradalo od minobacača. Fedrije Džafa je 2. maja svedočila da se OVK nalazio u selu Cecelija, relativno blizu (sedam kilometara) od sela u kom se početkom maja 1999. godine Fedrije nalazila sa ostalim izbeglicama. Abdulah Salihu je 9. maja odgovorio da je u septembru i oktobru 1998. godine OVK bio u blizini Čireza i da su njeni pripadnici, zaista, maltretirali dvojicu meštana. Avdiu Bilal je 30. maja svedočio da se uoči događaja u Račku grupa pripadnika OVK nalazila na tom području osmatrajući selo.

Očigledno je, koliko i lako dokazivo, da su albanski svedoci dali ovakva svedočenja, za koja bi se moglo tvrditi da su relevantna za

* Ovo pismo nije objavljeno u okviru započete polemike, ali je po temi direktno vezano za razloge njenog otpočinjanja. Uvrstili smo ga ovde i zbog toga što su naredne reakcije na ovo pismo objavljivane u okviru strana posvećenih polemici, a i sam autor se u nju uključio (prim. ur.).

Miloševiću odbranu. Ako *vdš* novinar istrajava da poriče tu činjenicu, onda se radi o još jednoj ilustraciji nedostatka objektivnosti, koji sprečava niz komentatora u Beogradu da adekvatno predstave realnost Miloševićevog suđenja.

Ostaje da se vidi da li će Milošević biti proglašen krivim za dela koja mu se stavljaju na teret. O tome će odluku doneti sud. Ali, svoj sud će doneti i stanovnici Srbije, kojima mediji ne čine uslugu ako iskrivljeno prikazuju događaje u sudnici.

Bogdan Ivanišević,
istraživač u Human Rights Watchu za bivšu Jugoslaviju

Vreme, 607

22.08.2002.

Reagovanja:

Neprijatelj u Srbiji – otvorenost, snaga i integritet nekoliko žena

"Dehelsinkizacija gđe Biserko"; "Vreme" br. 604

"Moj odgovor njima"; "Vreme" br. 606

Tekst urednika "Vremena" Dragoljuba Žarkovića protiv Sonje Biserko, u broju od 1. avgusta 2002. godine, i dosoljavanje u istom smislu iz pera njegovog saradnika u broju od 15. avgusta – ne dopuštaju mi da i dalje trpeljivo prećutkujem bezobrazluke koji se svakodnevno čuju po Srbiji, daleko jače posle oslobađanja od Slobodana Miloševića. Sa ulice i iz "zavisnih" medija omalovažavanje, nipodaštavanje, ponižavanje, pretnje i napadi na nekoliko **žena** u Srbiji prelivaju se u "nezavisne" medije i zvuče kao hajka protiv neprijatelja. Ton tog modi ne daju više Radio-televizija Srbije i "Politika", kao u nedavna ratna vremena, nego ulica i "slobodni" mislioci rodoljubive provinijencije, koji se diče nezavisnošću sebe i svojih medija, sada i oduvek.

Nisu najmučnije redovne anonimne pretnje bombama, paljevinom ili bejzbol palicama, jer njihovi autori pripadaju "tamnom vilajetu" u kojem raspadajuće vojske i paravojske u samrtnom ropcu pokušavaju da uz svoja grupna i lična imena zadrže barem atribut rodoljubivosti, svodeći svoj današnji rat na napor da prikriju svoj i državni zločin. Pravu ozbiljnost modi ruženja nekih **žena** daje lavež iz medija koji su važili za nezavisne od politike Slobodana Miloševića.

Smatrajući se najzaslužnijima za svrgavanje cara (koji je već uveliko, svima vidljivo, bio go, ali se malo njih usudilo da to prošapuće), ti mediji polažu pravo, a ulažu i vidljivo velik napor da ga odbrane, na isključivo tumačenje prošlosti i budućnosti. Najviše zbog toga im toliko smeta svako zalaganje za suočavanje s prošlošću i za preuzimanje odgovornosti za nedela prethodne vlasti. Zanimljivo je da im ne smeta oštro i nezavisno pero u sopstvenim redovima, kakvo je, recimo, Teofil Pančić ili Ljubomir Živkov. Zasmeta im, mnogo ih zapeče, jedino kad se neko usudi da prozove njih same, njihov svet i Medij, uređivačku politiku sada i tada i, ponajviše, njihovu profesionalnu i ljudsku savest. Na kritiku koja im se ne dopada, kakva je mišljenje Sonje Biserko o uređivačkoj politici radija B92 i magazina "Vreme" izrečeno u hrvatskom nedeljniku "Feral Tribune", reaguju poput vlastodržaca ili pomenutih anonimnih pretilaca, koji će u ime navodnog javnog interesa da se obračunaju sa tom **ženom** i sa svima "njima". Ako treba, u ime javnog interesa kako ga oni vide, lagaće, a i jesu, svesno. U ruženju Sonje Biserko otišli su tako daleko da su napali sve koji se usuđuju da kažu da u vreme NATO intervencije nije bilo razlike u izveštavanju B92 (do zatvaranja), lista "Vreme" i RTS-a. Jedini izuzetak bili su list "Republika" i Radio Pančevo, što se lako utvrđuje već sasvim površnom analizom sadržaja. Laž i težak falsifikat činjenica je tvrdnja, bez obzira na to koliko glasno i često izricana, da su se "Vreme" i Anem borili protiv cenzure u vreme intervencije NATO-a. U vezi sa tom borbom kojom su "korak po korak otvarali vrata istine i otpora", urednik lista "Vreme" Dragoljub Žarković je na skupu novinara u Miločer u Crnoj Gori u septembru 1999. godine rekao: *Javljali smo se (cenzorima, prim. autora) svakog jutra, da se dogovorimo o tekstovima koje ćemo objaviti. U početku smo im nosili testkove, a kasnije smo se dogovarali i sve rešavali telefonom. Živela nezavisnost medija!*

Iako ovo pitanje preosetljivosti na istinu ima i važnije aspekte, nije beznačajno da je nekoliko **žena** u Srbiji stalno izloženo vređanju, ponižavanju i pretnjama upravo zbog toga što pokušava da pokrene proces pomirenja preko utvrđivanja istine, priznanja i preuzimanja odgovornosti. Da ponovim, ne mislim na pretnje onih koji se plaše da pokažu lice na svetlosti dana. Njihove pretnje su očekivane i svedene na puko nasilje, bez velikog potencijala da zbune i zavedu. Najviše me brinu promene u Srbiji do kojih je došlo posle pada Miloševića. Želela sam da budem svedok otrežnjenja i da nađem na opšte razumevanje da prioritet nove vlade i nas građana mora da bude da svako preuzme svoj deo odgovornosti za nedela prethodne vlasti prema drugima, te da time stvorimo osnovu da započne proces pomirenja. Mediji su, naprotiv, zdušno krenuli, a u tome su veoma aktivni nekadašnji "nezavisni", da oblikuju javno mnjenje na način Miloševića i njegovih medija, a, bogami, i

u istom pravcu. Haško suđenje predstavljaju kao utakmicu jednako časnih i nepristrasnih timova, ne skrivajući da su Miloševići navijači. Milošević cinično i bezobrazno koristi sudski postupak da žrtvama u lice govori da lažu, što je sitna ogavna farsa za lokalnu upotrebu u ovoj sve užoj Srbiji i nema nikakve pravne posledice po činjeničnu snagu tih svedočanstava, a naši novinari hrabro i nezavisno izveštavaju kako je Milošević po ko zna koji put dokazao da albanski svedoci lažu. Za razliku od takvih novinara i otprilike jednako takve političke javnosti u Srbiji, nekoliko **žena** odbija da navijački učestvuje u poturenoj utakmici Milošević-Albanci, već traži vraćanje ljudskog dostojanstva žrtvama i objavljivanje nedela izvršenih nad njima, od ubijanja, spaljivanja tela i uklanjanja dokaza o počinjenom zločinu, do odbijanja da se istina prizna i da žrtve budu obeštećene, moralno i materijalno. To se ne uklapa u priču koju nude naši novinari, te im zato mnogo smeta to nekoliko **žena** koje godinama ponavljaju iste reči o pravdi, odgovornosti i pomirenju.

Među tim **ženama** na meti je i žena koja nije potpisala famozno pismo 27 intelektualaca koji su od međunarodne zajednice zahtevali da prestane sa zločinom bombardovanja SR Jugoslavije. Nekoliko pozvanih da potpišu pismo, Ivan Čolović, Filip David i ja, na primer, odbili smo jer smo smatrali da to pismo ima smisla samo ukoliko bude adresovano na Slobodana Miloševića, jer on je i prvenstveno odgovoran za izazivanje i ima moć da zaustavi bombardovanje zemlje, jednako lako kao što je potpisao, a zatim raspotpisao sporazum u Rambujeu. Međutim, potpisnici tog pisma, među kojima su urednici radija B92 i lista "Vreme", smatrali su da bombardovanje zemlje prejedudicira osudu Miloševića, ili već tako nešto, nejasno i netačno. Tako su naši nezavisni mediji *de facto* podržali Miloševića i ušli sa njim u đavolji savez, još uvek neraskinut.

Nije raskinut ni 5. oktobra 2000. godine, a ni danas. Milošević nije svrgnut zbog odgovornosti za bombardovanje zemlje i ratnih zločina počinjenih u ime ujedinjenja "srpskih prostora". Svi njegovi prononsirani protivnici i kritičari bili su saglasni da ratni zločini ne smeju da budu pominjani u vreme izborne kampanje za promenu vlasti, navodno zbog toga što obični građani ne mogu da podnesu istinu o zločinima. Nove vlasti su samo jednom prilikom suđenje u Hagu i privođenje optuženih međunarodnoj pravdi dovele u vezu sa odgovornošću za zločine. Bilo je to uoči predavanja Miloševića Haškom tribunalu, 28. juna 2001. godine. Ministar policije je za tu priliku obznanio postojanje tajnih masovnih grobnica u Srbiji i, u prilog odgovornosti Miloševića, pomenuo neke sastanke kod bivšeg predsednika SRJ na kojima je doneta odluka o uklanjanju dokaza o počinjenim zločinima na Kosovu ("asanacija"). Ta priča je trajala samo koliko je bilo potrebno da Milošević bude isporučen u Hag. Ni godinu dana kasnije, kada je pred međunarodnim tribunalom svedočio visoki policijski inspektor Karleuša, nije iznet nijedan nov

podatak koji bi opovrgao rašireno uverenje javnog mnjenja u Srbiji da su tajne grobnice izmišljotina koja je poslužila novim vlastima da savladaju strah od predaje Miloševića Hagu. Na pitanje Miloševića "kako je moguće da ni posle godinu dana nadležni organi u Srbiji nisu utvrdili ko su ti ljudi čiji su ostaci nađeni u ekshumiranim grobnicama u Srbiji", Karleuša je odgovorio da "on ne zna i to nije posao policije".

O đavoljem savezu "antimiloševićevaca" sa Miloševićem jasno govore izveštaji medija o svedočenju bivšeg načelnika Državne bezbednosti Srbije Radeta Markovića krajem jula 2002. godine. Svi su klicali "Rade Marković nije priznao", što treba da znači da nije izdao svog šefa. Bivši načelnik DB-a fascinirao je izveštače lista "Vreme" i radija B92, a i brojnih drugih medija, svojom odanošću Miloševiću. Nikoga od njih, a ni druge, Markovićevo svedočenje nije podstaklo da upita o tim malo poznatim sastancima na kojima je doneta odluka o premeštanju tela ubijenih kosovskih Albanaca ili da konstatuje da je Rade Marković lagao pred sudom kad je rekao da nije znao da su ostaci ubijenih sakriveni u grobnicama na terenu SAJ čiji je on šef. Desetine imena policajaca, oficira i predstavnika srpske vlasti pomenute su na sudu, a to nije dalo povoda novinarima da te ljude javno upitaju o njihovoj ulozi u zločinima na Kosovu. Svi ti na sudu pomenuti nalaze se u Srbiji ili u Crnoj Gori (bivši komandanti Crvenih beretki, bivši gradonačelnik Đakovice, komandanti više garnizona, generali Pavković i Lazarević, i mnogi drugi). Niko nije zatražio od generala Lazarevića, bivšeg komandanta Prištinskog korpusa, da objasni likvidaciju 250 albanskih civila u selu Meje 27. aprila 1999. godine i prebacivanje njihovih tela na policijski teren u Batajnici. Svedok, bivši oficir Vojske Jugoslavije, Albanac po nacionalnosti, izneo je i druge užasne stvari o događajima u Đakovici, ali je to ostalo bez odjeka u medijima koji tvrde da se bave "istinom i odgovornošću".

Omražene žene traže javnu raspravu i utvrđivanje odgovornosti počinilaca i naredbodavaca zlodela zbog kojih je Srbija postala sklonište za ubice i grobnica za njihove žrtve. To strpljivo i istrajno angažovanje na uspostavljanju vrednosti na kojima treba da počiva demokratsko društvo u Srbiji i Crnoj Gori izaziva povike "spalite vešnice" i prezir, a i gnev, autora raznih zlobnih tekstova. Izdržale su te žene punu meru Miloševićevog adeta i nijedna od njih nije smatrala da joj pripadaju posebne zasluge za njegovo svrgavanje. Ostale su na istim poslovima, između nove vlasti koja traži blanko podršku za sve što kaže i radi i civilnog društva zaglibljenog u močvaru političkih partija, obuzetog sujetom koja se hrani sitnim dobitima koje proističu iz bezopasnog angažovanja u novom političkom miljeu.

Mislim da je ružni i primitivni odnos prema ženama, svim, posebno prema ovim nekolikim različitim, u vezi sa klimom u Srbiji gde je zavladao govor zla kao prirodan oblik kimuniciranja. U takvoj klimi integritet, doslednost i hrabrost nisu vrednosti na ceni. Proizvodnja laži i

falsifikata, pojava univerzalnih mudraca koji svima drže lekcije, blate i ruže sve što nije po volji njihovih mentora i opsežna hajka na neprijatelje iz kruga **žena** koje se bave ljudskim pravima snažno obeležavaju medije u Srbiji posle Miloševića.

Na brojne ružne komentare, poput javnog protesta profesora Nikole Miloševića protiv lista "Politika" zbog toga što je mojim rečima dato više prostora nego ostalim učesnicima ankete o njihovom viđenju Srbije pod novom vlašću, nemam šta da kažem jer oni govore o autorima više nego o nama napadnutima. Međutim, imam nekoliko pitanja za sve te koji se ne obaziru na tuđe ljudsko dostojanstvo:

Gde ste Vi lično bili kada su Vojvodinom harali radikali uz blagoslov vlasti, primoravajući lokalne Hrvate da napuste svoje kuće, kako bi u njih bile smeštene srpske izbeglice iz Hrvatske? Ja sam svakodnevno bila u Hrtkovcima, Golubincima, Baču ili Platičevu. Ako ste bili protiv tog očiglednog fašizma, zašto ste ćutali?

Gde ste, recimo, bili kada su Srbi iz zapadne Slavonije i Krajine stizali u kolonama na granicu Srbije? Nikoga od vas nisam videla ni na granici ni u Sremskoj Mitrovici dok je policija izdvajala muškarce i vraćala ih natrag. Još jedna **žena** (Branka Novaković) i ja donele smo mleko i hleb i bespomoćno smo plakale zbog demonstrativne bezosećajnosti Beograda i Srbije. "Jedinstven bratski narod na svim našim prostorima", sećate se?

Da li ste za vreme rata u Bosni ikad probali da pređete iz Srbije u Republiku Srpsku u društvu sa Muslimanom, da mu pomognete da stigne do svoje kuće u Bijeljini ili Janji? Radila sam to i najteže mi je padalo što je u Beogradu bilo malo ljudi koji su bili u stanju da shvate zašto se ponižavam i izlažem opasnosti zbog nekog čije ime govori da nije baš sasvim čovek kao mi, nego nešto manje vredno i manje važno. Ako mislite da ti ljudi nisu (više) manje vredni od Vas, zašto to ne kažete barem sada, ako već niste smeli/umeli onda?

Da li me je neko od vas tada pitao šta radim na Kosovu za vreme bombardovanja i šta se tamo događa? Pisala sam o tome više puta, ali niko od vas to nije hteo/smeo da objavi. Jedan od vas mi je tada rekao da je plakao dok je čitao moj izveštaj, ali da ne sme da ga objavi jer će cenzor da mu zabrani novine. Može li možda sada nešto od toga da bude objavljeno? Samo nemojte opet da se raspláčete, molim Vas.

Na kraju, ne tražim da **žene** o kojima je reč, uključujući mene, odjednom počnete da cenite, poštujuete i hvalite. Molim vas samo da prekinete sa kaljanjem našeg ljudskog dostojanstva. Ne samo zbog nas nego i zbog vas samih.

Nataša Kandić

Reagovanja:

Neprijatelji nezavisnih medija?

"Dehelsinkizacija gđe Biserko"; "Vreme" br. 604

"Moj odgovor njima"; "Vreme" br. 606

Polemika koja se razvila između urednika, saradnika i čitalaca "Vremena", povodom pisanja Petra Lukovića i izjave Sonje Biserko zasluži pažnju već zbog nedavno objavljenoga, dugo očekivanoga dužega teksta iz pera glavnog urednika Dragoljuba Žarkovića. Drugi povod bilo bi pismo pod naslovom "Moj odgovor njima", u "Vremenu" br. 606, po čemu bi se moralo zaključiti da se autor, zajedno s Dragoljubom Žarkovićem, hrabro odupire nekoj moćnoj većini. Ne ulazeći u pitanje promene žanra kod oba autora, pitanje osnovnog dobrog građanskoga ponašanja jeste da se kaže da nije reč o moćnoj većini, već o bednome broju od dve javne ličnosti koje su od oktobra 2000. još više stigmatizovane nego što su bile pre, i neuporedivo više nego bilo ko drugi iz nekadašnje opozicije srpskome režimu. Svi su se ostali uspešno umerili, umirili, umorili, urazumili, zanemarili, i sve ostalo što podrazumeva učestvovanje i prilagođavanje u javnome govoru. Zašto baš oni – a dodajem im i Natašu Kandić, ne samo zbog ubedljivosti tipologije? Odgovor se može promašiti samo s lošom namerom: ovo troje ljudi uporno je izloženo najgorem vređanju, ponižavanju i otvorenim pretnjama, u savršeno očuvanoj živoj ćeliji režimskoga fašističkoga diskursa – od pisama čitalaca koji zahtevaju da se Nataša Kandić i Sonja Biserko spale kao veštice, preko bogatoga spiska fizičkih i psihičkih kazni za Petra Lukovića, do uvreda kojih se u medijima ne libe ni ugledni članovi najviše srpske elite, i anketa za ispitivanje dubine neznanja i gluposti srpskog akademskoga podmlatka... Potreba za postojanjem ovih triju žrtvenih jaraca svedoči o licemerju elite, i mnogo ozbiljnije, o njenom učešću u stvaranju javnoga mnjenja, ništa boljeg od onoga začetog u "Politikinoj" rubrici "Odjeci i reagovanja", daleke 1988. Rezultat toga kontinuiteta sastoji se u tome da ova tri imena danas označavaju dozvoljeno područje isfrustriranoga divljanja za bilo koga, i bilo kada, umesto da se, bez obzira na moguće nesaglasnosti i nepopularnost, upravo na ovim ljudima pokaže kako treba da izgledaju nova tolerancija, građanski dijalog i pokretanje nezgodnih tema od najveće važnosti, kao što je odgovornost za rat ili režimske pozadinske i poratne zločine. Ničega neočekivanoga nema u tome što su mnogi oštri kritičari postali državotvorni laskavci, prosvetitelji ljigavi monarhisti, zafrkanti pijačni mudraci, fašisti trendseteri, a nacionalisti umnoženi nacionalisti: demokratizacija naprosto donosi trivijalizaciju i razvodnjavanje, po mogućstvu što dosadniju svakodnevicu, i ljude svedene na realne dimenzije. Očito je upravo to uzrok najvećim

traumama. Malčice više licemjerja, i srpska elita bi pustila ovo troje ljudi, i druge koje inače temeljito cenzuriše i isključuje, da, ako već hoće, obavljaju društveno koristan posao koji im ne donosi ni prednosti ni simpatije. Nataša Kandić obavlja istraživanja kojih se nisu sposobne latiti velike državne institucije, Sonja Biserko pokazuje šta može da kaže usamljeni aktivistički glas, a Petar Luković ismejva, i to samo one najodvratnije.

Kao satiričar, Petar Luković je mogao, a nije, načiniti grešku da zбриše i nekoga potpuno nevinoga; to što u svojim tekstovima ponekoga strelja ili veša spada u žanr i praksu karnevalizacije. U kulturi u kojoj je polemika tradicionalno proširena kletva, a protivnik se po pravilu šalje u zaborav, smrt i/ili isključenost, shvatati satiričara doslovce znak je nečeg ozbiljnijeg od kulturnog nesporazuma. Sa stanovišta protivnika smrtnе kazne koji je doživео da ukidanje postane evropski pravni standard, čini mi se da nemam pravo da satiričarevu slobodu izražavanja povežujem s političkom korektnošću – sve dok je satiričar dobar i usamljen. Pravo, kako izgleda, prisvajaju oni koji se nisu posebno isticali ni u borbi protiv smrtnе kazne, ni u političkoj korektnosti, a ni u hvaljenju riskantnih satiričara.

Kao aktivistkinja evropski i građanski orijentisane organizacije, Sonja Biserko je uspela da u najmanje naklonjenoj javnosti u postsocijalističkome svetu i u takoreći potpunoj društvenoj izolaciji organizuje rad, objavljivanje, i bdenje nad ljudskim pravima. Za razliku od vođa drugih, manje uspešnih ogranaka ove organizacije drugde, nije sebi dozvolila nijednu udvaračku, nepotrebno umerenu ili deplasirano neutralnu izjavu. U društvu u kojem već sumnjivo nacionalno poreklo znači isključenost, Sonja Biserko je kritički glas koji je, na sramotu današnje srpske kulture, danas stotinu puta usamljeniji nego pre 15 godina, a da se "scena", bar po imenima, nije ključno promenila. Stoga Sonja Biserko ima pravo, više od drugih, da u svojoj kritici bude precizna.

Kao beskompromisni istraživač činjenica, Nataša Kandić govori najmanje, a kada progovori, eksplozivni podaci maksimalno su neutralizovani, odmereno formulisani, uvek ispod granice očekivanih emocija. Sem stilskoga zahteva da stravu ne treba pojačavati, Nataša Kandić sebi ne dozvoljava da poveruje bilo čemu što nije više puta i unakrsno potvrđeno, što znači da računa s ispravkama svih vrsta: ona se ne izjednačuje sa stvarima koje zastupa. Taj deo posla, neophodnog za budućnost srpskoga društva, odnosno taj stepen ispoljavanja građanske dužnosti, još je veoma daleko od javnoga prihvatanja.

Kako je moguće da ovako različiti lični pristupi i nastupi, bez međusobne povezanosti i bez ikakve društvene moći, izazovu tako furiozne i netolerantne reakcije? Navešću nekoliko razloga, premda ih

svakako ima više: korekcija sećanja, totalitarni mentalitet, provincijalna improvizacija. Svi ovi pojmovi su eufemistički formulisani.

Korekcija sećanja, bilo da je reč o sakrivanju, menjanju i izmišljanju podataka, potpomaganju zaborava ili sprečavanju neželjenih glasova, uvek je jednostavna prevara, čija je ubedljivost mala: zato je neophodno temeljito prestrašiti publiku, ako se već ne može potkupiti, iz škrtosti ili siromaštva, svejedno. Zastrašivanje se može nastaviti sve do fizičkog uklanjanja. Već samo zbog takvih slučajeva, svako pristajanje na korekciju sećanja je saučesništvo u već počinjenim zločinima, posebno protiv ljudi koji su govorili. No pravi smisao korekcije sećanja zapravo je magijski, tačnije, to je magija po analogiji: popravke na ličnome nivou (bio sam heroj opozicije) prenose se na ozbiljnije kolektivne korekcije sećanja (nismo/svi su odgovorni za Vukovar, Sarajevo ili Kosovo). Nažalost, kada se intimna, javno neiskazana mržnja prema Miloševićevom režimu i ratu – a bilo je dosta upravo takve – pokuša prikazati kao javna zasluga, onda je položaj svih koji su čitali izjednačen ne sa novopečenim herojem, nego s onima koji sada veselo tvrde da su sve vreme imali pravo! Korekcija sećanja jednostavno nije fer prema sugrađanima, niti iz njih može da izvuče nešto bolje – recimo, istinoljubivost. Superprodukcija heroja i trgovina zaslugama imaju razorno dejstvo na ono što bismo nazvali javnim rasuđivanjem. Oblik korekcije sećanja je i "lokacijska zasluga", odnosno isticanje da je korektor sećanja u važnome trenutku, za razliku od nekoga drugoga, "bio" na značajnome mestu. Šta to zapravo znači u pojedinom slučaju obično se ne raspravlja, jer je zamagljivanje željeni efekat.

Totalitarni mentalitet prepoznaje se u ovome slučaju (Sonja Biserko i Petar Luković kritikuju nezavisne medije) u pretpostavci da je područje informacija i kulture još uvek "totalitet". A đavo je, očekivano, u detaljima: odgovor Verana Matića potiče izvesno iz drugoga sveta u poređenju s odgovorom Dragoljuba Žarkovića. Nesporazum je potpun kada autor pisma "Moj odgovor njima" poveže ova dva u totalitarni front protiv dvoje koji valjda ugrožavaju blistave i trajne uspehe duha pobune... Uspeh medija može se meriti količinski, prodajom i publikom: možda bolje da na tome ne insistiramo. Može se meriti odjecima u intelektualnoj javnosti, dakle, i učešćem elite u stvaranju medija: ni tu ne bi trebalo insistirati. Konačno, može se meriti najubedljivijim uticajem, menjanjem javnoga mnjenja ako doprinosi građanskim vrednostima. Možda su rečeni mediji objavljivali dovoljno, možda više od drugih, možda najviše što je moguće o odgovornosti za rat: rezultati su, nažalost, očajni. To bi značilo da kritika Sonje Biserko i Petra Lukovića otvara vrlo važno pitanje, kako za javnost, tako i za medije, o nameravanom, planiranom i ostvarenom. Takva kritika može biti samo dobrodošla. Ona istovremeno znači da ništa

nije podrazumevano, dakle, poritištava totalitarni mentalitet. Gledano iz tog ugla, jedino odgovor Verana Matića ostavlja otvorena vrata.

Provincijalna improvizacija se prepoznaje u izmišljanju i recikliranju "motiva" drznika koje treba isključiti iz naše samozadovoljne javnosti: novac, niska lična korist, frustracije, mržnja prema "pravim vrednostima", zavist, histerija, pol, ružnoća, starost, nacionalna pripadnost, porodična priča, antiratno profiterstvo... sve smo to već nebrojeno puta čuli. Problem je u tome što optužba uglednika/urednika može zazvučati kao reciklirani urlik svakodnevnoga govora, jer je, nažalost, "narod prihvatio" govor mržnje i omalovažavanja. Tu nema oprostaja jer se krug indukovanja gluposti zatvorio, a provincijalna improvizacija ugrizla sebe za rep.

Ako mediji, posebno nezavisni, nisu uspeali da spreče govor mržnje koji se s Turaka, Hrvata, Cigana, Šiptara ili Jevreja "smanjio" na sad uistinu šačicu neprijatelja, koji nose sav teret zato što istrajno traže preispitivanje odgovornosti za masovno ludilo, onda je sva prilika da tema nisu troje ili više omraženih, nego nezavisni mediji. Ne bi li bilo pametno uraditi nešto zbog čega mediji i postoje – pozvati kritičku inteligenciju, ne samo Sonju Biserko i Petra Lukovića, pozvati i manje kritičku inteligenciju, i dati mogućnost da se pitanje ozbiljno iznese?

Svetlana Slapšak

Vreme, 608

29.08.2002.

Reagovanja:

Tužilačka revnost

"Žive mete"; "Vreme" br. 606, "Neprijatelj u Srbiji: otvorenost, snaga i integritet nekoliko žena"; "Vreme" br. 607, "Neprijatelji nezavisnih medija"; "Vreme" br. 607

Kladio bih se da se na kraju ove polemike neće znati o čemu se radilo ni ko su tačno strane u sporu, a već je jako vidljiv napor da se sakrije i zaboravi ko je i kako ovo započeo. To znači da čovek ni neprijatelju ne bi savetovao da se u takav razgovor uključuje, pogotovu kad nije direktno prozvan.

Međutim, za mene je ovo stvar nužne samoodbrane. Niko me nije pomenuo, ali mnogo toga što su rekle Latinka Perović, Nataša Kandić i Svetlana Slapšak, što već dosta dugo govore Sonja Biserko, Petar Luković i još poneko, navodi me na suočavanje sa svojom prošlošću i na

preispitivanje mojeg delovanja u ratnim, Miloševićevim godinama kad sam s pomenutim osobama bio "na istoj strani". Svi oni su advokati sveopšteg suočavanja pa očekujem da razumeju moju želju da proverim da li je moguće da sam nešto užasno grešio u ono vreme kad smo se slagali. Ako mislim da oni sad govore gluposti, da li su i ono onda bile iste gluposti i da li moram da priznam da sam se tek naknadno (prekasno?) opametio?

Čini mi se da je ovaj spor počeo oko pitanja kolektivne, nacionalne krivice na kojoj insistira Sonja Biserko (i oni koji je brane) optužujući "Vreme" i B92 za "deetnifikaciju zločina". Da li je, dakle, trebalo da se složimo sa Slobodanom Miloševićem kad nas je ubeđivao da je on isto što i Srbija i da su svi njegovi neprijatelji antisrpski zaverenici? Da smo to onda govorili, Milošević bi imao razloga da nam bude beskrajno zahvalan. Da smo svi dokazivali da je ondašnja opozicija ista ili gora od režima, 5. oktobar se ne bi dogodio.

Da li je trebalo da objašnjavamo zatucanom narodu da mora da voli NATO bombe? Da li smo morali da verujemo kako su svi oni mostovi porušeni iz razloga pedagoških, da bi Srbi naučili lekciju iz demokratije? Ili iz medicinskih, jer što je lek za bolesnog čoveka to je bomba za lud narod? I da li je uopšte palo dovoljno bombi?

Da li je možda moralo da bude mnogo više žrtava, jer narod u stvari nije ozdravio, jer ovi "postmoderni informbirovci" tvrde da se ništa bitno nije promenilo, osim možda nagore, jer Srbija nije denacifikovana, ne priznaje, neće da se suočava, itd.?

Da li je, najzad, neko ko ne misli baš ovako, ženomrzac ili agresivni patrijarhalac, kao što bi tvrdila Nataša Kandić, koja očigledno veruje da svaki odgovor na optužbe Sonje Biserko predstavlja brutalni napad na ženski rod? Eto ti sad, a skoro bih se zakleo da se u "ženskom pitanju" radilo o ravnopravnosti a ne o zahtevu da se prizna kako su one po definiciji u pravu.

Ali, da li su oni zaista žrtve kao što kažu? Pa, recimo, samo pomenuti Petar Luković je u poslednjih godinu dana ne znam koliko puta objašnjavao slučaj moje izdaje, svakome ko je hteo da ga sluša, i nije mu bilo teško da uvek pronalazi najniže motive mog ponašanja, a da ja dosad nisam uzvratio nijednom rečju. Možda on jeste nečija žrtva, ali moja nije. Isto toliko su i Sonja Biserko i ostali/e žrtve "Vremena" i B92.

Znam da svi oni zaista osećaju društveni pritisak i odbačenost, što ih verovatno samo još više uverava da su u pravu, da pogađaju pravu temu, da su napipali bolno mesto i da moraju da istraju. To što ih Srbija ne razume i ne prihvata uzimaju kao dokaz dubine socijalne patologije i argument u prilog neophodnosti temeljne denacifikacije. Nikad se neće umoriti od ponavljanja da je priznavanje nacionalne krivice za ratne zločine prvi i najvažniji posao koji se mora obaviti da bi se Srbija vratila u

svet. Pri tom se očigledno ne misli samo na suđenja pojedincima nego na neki masovni egzorcizam.

Nisam u stanju ni da zamislim kako bi to izgledalo, ali vidim da se pomenute osobe uglavnom osećaju moralno podobnim da to lično obave i rekao bih da su malo uvređene što im se ne priznaje pravo na to. Ne želim da se bavim svakim/om od njih, ali sve ih dosta dobro poznajem i mogu samo da im savetujem da povremeno posvete malo vremena sebi, da provere vlastitu poziciju i prestanu da se prenemaju nad nesrećama za koje više nema leka.

Nema, naravno, ni prevencije. Nikakvo ritualno čišćenje od greha, nikakav kolektivni egzorcizam, ništa vas ne čini imunim na istoriju, na ratove, zločine i nesreće. A upravo to je ključna, očito mistična, religiozna misao ovih osoba koje inače potiču s leve i slabo mare za crkvu. To što oni/e sebe smatraju stručnjacima za moralna pitanja, ne znači da su ovi laički iscelitelji koji prete Strašnim sudom i viču "Pokaj se!" sve što treba Srbiji na putu u Evropu.

Iz nekog razloga oni/e zamišljaju da je ostatak sveta uglavnom nastanjen anđelima i da bi tamo svako razumeo i podržao njihovu plemenitu i svetu misiju koja se sastoji u žrtvovanju za spas ove balkanske Sodome. Istina je da neku podršku još dobijaju pošto je na Zapadu ostalo nešto novca u fondovima predviđenim za rušenje Miloševića, a ostalo je i nešto institucija osnovanih u istu svrhu. Tu se negde nalazi njihov zajednički interes da se spreči širenje zablude da se 5. oktobra dvehiljadite u Srbiji nešto dogodilo.

Dakle, što se njih tiče, Milošević je još tu, ako nije utoliko gore (to jest bolje, na neki njihov način), pošto se on samo razmnožio, pošto i dalje prete svakome okolo, pošto je cela Srbija za Miloševića, odnosno za ove nove koji, međutim, sve čine da istina ne izađe na videlo, da se zločini prikriju i da se ipak nekako ostvari Velika Srbija. Deo nekadašnjih nezavisnih medija žvrcira ih najviše zato što priznaju da se desila promena, čak im se to dopada i još šire laži da za Srbiju možda ipak ima neke nade.

Znam biografije većine ovih moralnih fundamentalista i nikom ne bih priznao da je uradio/la više od mene u protivljenju zlu. Ali, da li su oni 5. oktobra odahnuli i proslavili nešto? Sonja Biserko je rekla da je izgubio ratni zločinac, a pobedio fašista. Da li su oni ljudi koji su glasali za DOS, koji su tog dana gutali suzavac, "otporaši" koji su trpeli policijske brutalnosti, da li su svi oni podržali fašizam? Da li Zapad greši što normalizuje odnose s Beogradom? Latinka Perović potpisala je apel Zapadu da ne odbija nezavisnost Crne Gore. Čak i Evropa dobija opomenu ako se slučajno u nečemu složi s Beogradom. Kakav smo mi mrak! I kakva je to usamljena sveća!

Nema sumnje da je problem ratnih zločina težak i da posle onakvih ratova mora da bude posla za sudove. Takođe, nije sporno da taj deo istorije valja pošteno ispričati. Međutim, kraj rata nije samo prilika da se neko kazni i osudi. To je takođe prilika da se nekome pokaže dobra volja, da se oprost i što se oprostiti može, da se ispolje saosećanje i milosrđe, a ne samo osvetnički bes. Zašto svi oni/e hoće da budu samo strogi tužioci?

Ta tužilačka revnost ih je na kraju i dovela dotle da krenu da žigošu "Vreme" i B92. Ne znam dokle će stići, ali bojim se da niko više ne može da ih zaustavi. Pa, zbogom gospođe i gospodine Lukoviću. Znam da nas nećete zaboraviti i da ćete se javiti.

Stojan Cerović

Reagovanja:

Pravo na treće mišljenje

"Neprijatelji u Srbiji: otvorenost, snaga i integritet nekoliko žena"; Vreme br. 607, "Neprijatelji nezavisnih medija"; Vreme br. 607

Pisma Nataše Kandić i Svetlane Slapšak u odbranu Sonje Biserko i, neposredno ili posredno, svoju sopstvenu, sadrže i nekoliko načelnih problema, koja su vredna rasprave.

Pripadnici neke manjinske grupe – žene, invalidi, etnička ili nacionalna grupa, homoseksualci, pripadnici neke verske zajednice ili bilo ko drugi – mogu i moraju uživati zaštitu ako im se uskraćuju neka prava. Međutim, ne mogu i ne smeju biti zaštićeni od kritike svojih stavova ili postupaka. Ni Nataša ni Sonja se ne smeju pozivati na to da su žene i time sebe štititi od kritike koja se upućuje njihovim stavovima i postupcima. Pa čak i ako je neko ugnjeten, to može biti objašnjenje za neki pogrešan stav ili postupak, ali ne može i ne sme biti opravdanje. To što su, na primer, Albanci u Preševu, Bujanovcu i Medveđi (ne svi, nego jedan njihov deo) bili ugnjetavani ne znači da samim tim moraju biti zaštićeni od bilo kakve kritike svojih postupaka, između ostalog i oružane pobune. Postojali su i postoje i drugi načini rešavanja političkih problema.

Drugo, ako je neko, na primer, kritikovao deo Srba koji se u Krajini digao na oružanu pobunu, mora ista merila primenjivati i na druge odgovarajuće slučajeve. Ja ne vidim na osnovu čega bi oružana pobuna dela Srba u Krajini zasluživala drugačija merila od oružane pobune dela Albanaca na Kosovu, Metohiji, pomenute tri opštine i Zapadnoj Makedoniji.

To je ujedno i pitanje prava na sopstveno mišljenje i kritiku. Imam li pravo da smatram i javno kažem da su Muslimani u Bosni i Hercegovini

kao narod bili izloženi proganjanju, od obične pljačke i zakidanja osnovnih prava do genocida, ali i da su Alija Izetbegović i SDA svojom politikom u velikoj meri doprineli tome. Mogu li, na primer, da osudim postupke Radovana Karadžića ili rukovodstva Srba u Krajini, ali i da kažem da su obični Srbi u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj imali dovoljno razloga za strah od većinske vlasti u tim državama ako one postanu nezavisne? Imam li prava da kažem da bi Tuđman trebalo da sedi odmah do Miloševića u Hagu ili to pravo ima samo Ričard Holbruk? Da ne nabrajam dalje, jer primera ima dovoljno za ceo broj "Vremena". Pitanje je da li smem da zauzmem neki treći stav, ili postoje autorizovane istine i monopoli na njihovo iskazivanje?

Posebna priča je bombardovanje. Da su me pitali, ja bih s velikim zadovoljstvom potpisao pismo intelektualaca koje Nataša Kandić kritikuje. Ja i dalje smatram tri stvari: bombardovanje je bilo protivpravan čin, ono je bilo ratni zločin i ono nije imalo nikakve veze s humanošću, već s interesima Sjedinjenih Američkih Država i NATO-a. Smem li da budem i protiv Miloševića i protiv OVK i protiv NATO-a? Smem li uopšte da kritikujem SAD i NATO, ili se to smatra svetogrđem? Smemo li uopšte kritički da razmatramo istorijske procese, vojne sukobe, ekonomske i političke interese ili je to dozvoljeno samo nekima?

Smem li da podržim suđenje optuženima za ratne zločine, ali da kažem i da se tužilaštvo Haškog tribunala ponaša kao strana u sporu i da deluje više politički nego pravno? Mogu li da osudim zločine nad Albancima, ali da smatram da je i rukovodstvo OVK krivo za slične zločine nad nealbancima? Da li postoji razlika između albanskih i nealbanskih izbeglica?

Na osnovu čega Nataša Kandić tvrdi da je kritika NATO-a *de facto* podrška Miloševiću? Na osnovu čega ona, Sonja Biserko ili Svetlana Slapšak smatraju da neko mora da bude izuzet iz kritike? Na osnovu čega smatraju da uopšte postoji neko ili nešto što se ne sme kritički preispitivati? Zašto ne bih smeo da kritikujem Zapad a da odmah ne budem svrstan među nacionaliste, ili da kritikujem nacionaliste a da odmah ne budem svrstan u izdajnike srpstva? Dakle, opet isto pitanje: postoji li pravo na neko treće stanovište? I postoji li uopšte razlika u pristupu tome između nacionalista i Nataše Kandić ili Svetlane Slapšak? Ili su stavovi i postupci Sonje, Nataše, Svetlane izuzeti iz kritike? I ako jesu, čijom odlukom i na osnovu čega?

Pitanja tipa gde smo mi bili za vreme bombardovanja i slična, po meni, spadaju u neukus. Bilo bi mnogo svrsishodnije postaviti pitanje gde je bila Sonja Biserko.

Ljubiša Rajić

Reagovanje:

Činjenice i trezvenost

"Neprijatelj u Srbiji: otvorenost, snaga i integritet nekoliko žena"; "Vreme" br. 607

Postoje dve škole mišljenja o tome je li posao novinara da svedoče na procesima za ratne zločine: Džeki Rouland s BBC-ja misli da joj je to dužnost, dok Robert Fisk iz londonskog "Independenta" smatra da nije posao novinara "da se pridružuje tužilaštvu". Ne znam ni za jednu školu mišljenja (a kamoli novinarstva) koja od izveštača sa suđenja unapred traži da stane na stranu bilo odbrane ili optužbe. Nadam se da moje kolege u Hagu, koje činjenično i trezveno izveštavaju s procesa na kojem Miloševićeva eventualna krivica tek treba da bude pravno dokazana i odmerena, neće posle kritike Nataše Kandić ("Vreme" broj 607) promeniti način rada. Njihov posao svakako nije da navijaju za Miloševića, kao što njihov posao ne može biti ni da navijaju za Karlu del Ponte. Kao politički aktivista i humanitarni radnik, Nataša Kandić slobodna je da u haškoj sudnici za svoju izabere stranu na kojoj sedi Karla del Ponte. Reporteri nemaju ni pravo ni obavezu da joj se na toj strani pridruže, pa makar ih ona zbog toga i pred Bogom i pred svetom optuživala da su "u đavoljem savezu" s Miloševićem.

Za ljude iz branše to su valjda elementarne stvari, ali u interesu javnosti treba razmotriti konkretne primedbe Nataše Kandić na izveštače lista "Vreme" i Radija B92, a i brojnih drugih medija. Kandićeva je ogorčena što niko od njih nije konstatovao da je Rade Marković lagao pred sudom kad je rekao da nije znao da su ostaci ubijenih sakriveni u grobnicama na terenu SAJ-a, čiji je on šef. Tu postoji nekoliko problema, od kojih najveći nije taj što Kandićeva negoduje kad "Milošević cinično i bezobrazno koristi sudski postupak da žrtvama u lice govori da lažu, što je sitna ogavna farsa za lokalnu upotrebu u ovoj sve užoj Srbiji..." Jedan broj albanskih svedoka je u haškoj sudnici proteklih meseci zaista izbegavao da kaže istinu o bitnim detaljima kosovske ratne drame. Milošević se time u unakrsnom ispitivanju besomučno i obilato koristio, što s aspekta procesa nije nikakva "sitna ogavna farsa", već jedno od temeljnih prava odbrane. Tužilaštvu sve to nije moglo biti mило, i tužilac Džefri Najs se i sam krajem maja požalio sudijama da neki njegovi svedoci "zaziru" od istine. Što se Radeta Markovića tiče, Džefri Najs je u julu na raspolaganju imao najmanje dva načina da ospori delove iskaza svog krunskog svedoka, odnosno da "konstatuje da laže", što bi rekla Nataša Kandić. Mogao je da ga ironično podseti na to da je pod zakletvom (što bi bio diskretniji način), a mogao je i da se okrene sudijama i od njih zatraži dozvolu da sopstvenog svedoka tretira kao

lažova ("permission to treat as hostile"). Nije učinio ni jedno ni drugo. Da jeste, jugoslovenski novinari bi i o tome izvestili čitaoce. Sa suđenja su tog dana izveštavali brojni svetski listovi i televizijske stanice. Dopisnici "Njujork tajmsa", "Gardijana" i BBC-ja takođe u izveštajima nisu tog dana "konstatovali" da Rade Marković laže. Jesu li i ovi mediji, poput "Vremena", Radija B92 i mnogih drugih koje Nataša Kandić tako teško optužuje, isto u nekom "đavoljem savezu" s Miloševićem? Jesu li njihovi novinari lakoverni i glupi ili možda pokvareni i podmitljivi? Naravno da nisu. Je li im palo na pamet da Rade Marković možda ne govori istinu i samo istinu? Naravno da jeste.

Sve to ne znači da ne delim Natašino ogorčenje zbog Srbije neme i neosetljive na uklanjanje tragova zločina, i da ne poštujem njeno nastojanje da se žrtvama vrati ljudsko dostojanstvo, da se otkriju počinioci nedela i osude njihovi naredbodavci. Razumem i frustraciju aktivista za ljudska prava zbog toga što haško suđenje Slobodanu Miloševiću ne teče onako kako su se oni nadali, i ne proizvodi učinak koji su oni očekivali. Ali novinari su samo donosioci poruke iz Haga. Nisu odgovorni za promašaje tužilaštva, za cinizam optuženog, za pomanjkanje istinoljubivosti svedoka. Malo se toga u vezi s njihovom profesijom može utvrditi "već sasvim površnom analizom sadržaja" o kojoj govori Nataša Kandić. Pretpostavljam da isti princip vredi i u humanitarnom radu, i da ni tamo površnost ne uspeva.

Nataša Kandić može da se ljuti na novinare zbog toga što ne dele njene ideje i politička uverenja, može da se s njima politički i idejno spori, ali valjda u žaru borbe za ljudsko dostojanstvo ne bi smela da njihov hleb naziva "lavežom" i "proizvodnjom laži i falsifikata", a njih same Miloševićevim "đavoljim saveznicima".

Ljiljana Smajlović

Reagovanja:

S puno žara i na brzinu

"Iskrivljavanje događaja iz haške sudnice"; "Vreme" br. 606, "Neprijatelji u Srbiji: otvorenost, snaga i integritet nekoliko žena"; "Vreme" br. 607

Po povratku s odmora (neposredno pred zaključenje ovog izdanja "Vremena"), kolege iz redakcije skrenule su mi pažnju da je u nekoliko poslednjih brojeva, u rubrici "Reagovanja" bilo i komentara na "haško izveštavanje" našeg lista. S obzirom na to da izveštavanje iz Haga u "Vremenu" spada uglavnom u moj posao, dužan sam da, ovako na brzinu,

pomenem nekoliko stvari. Pri tom se zbog nedostatka vremena ne bih osvrtao na sudove o haškom izveštavanju "raznih miševa u boci" što se danas najednom javljaju kao svedoci svega i svačega, ili "haška razmišljanja" nekih iznebuha promovisanih novinara koje malo ko poznaje i u kućama u kojima rade. Rasprava s takvim "autoritetima" ionako bi spadala u nehumanu upotrebu mozga.

U izdanju "Vremena" od 15. avgusta u tekstu pod naslovom "Iskrivljavanje događaja iz haške sudnice", Bogdan Ivanišević, istraživač Human Rights Watcha za bivšu Jugoslaviju, zamera mi da istrajavam (doduše, ne samo ja već i ostali komentatori iz Beograda) u poricanju činjenice da su odgovori mnogih albanskih svedoka o OVK od sredine aprila postali otvoreniiji i zatim navodi nekoliko primera tih, po njemu, "otvorenijih" svedočenja. Gospodin Ivanišević, međutim, ne odgovara na suštinu moje primedbe izrečene na jedan njegov nedavni tekst u "Politici", a ona bi se mogla svesti na pitanja – ko je svedocima do sredine aprila zabranjivao da otvoreno govore o OVK, ko im je (i da li je) savetovao da prečute ili slažu čak i to da su im sinovi pripadali ovoj organizaciji, otkuda ta provala "iskrenosti" baš od sredine aprila, a ne ranije ili kasnije, ima li u tome zasluga i sugestija tužilaštva, ili bi se sve to moglo dovesti u vezu s tvrdnjom sudija koji vode ovaj proces da su pitanja o NATO paktu i OVK sasvim relevantna za dalji tok suđenja. Ili sve to ima veze s naknadnim priznanjem tužioca Džefrija Najsa da su se mnogi svedoci ustezali da govore istinu ili lagali kada su pominjali OVK. Ne smatram da to što neki svedoci priznaju kako se Oslobođilačka vojska Kosova nalazila u sedam kilometara udaljenom selu spada u "otvorenije" svedočenje o ulozi organizacije koja je po tvrdnjama većine tzv. međunarodnih svedoka i verifikatora bila – teroristička. Nadam se, inače, da ćemo se gospodin Ivanišević i ja lako složiti da bi u jednom ovako važnom procesu, za koji su ljudi iz haškog tužilaštva na početku govorili da bi trebalo da označi "zvezdane trenutke međunarodnog pravosuđa", svi zločini i svačiji nečasni tragovi morali da budu osvetljeni i pomenuti. I da tako nešto takođe spada u "adekvatno predstavljanje Miloševićevog suđenja".

Sličnu nadu mogao bih da izrazim komentarišući i deo pisma gospođe Nataše Kandić iz prošlog broja "Vremena". Mene zaista impresionira njena sposobnost da tako vešto, lako i superiorno prepozna "đavolji savez" raznih antimiloševićevaca s Miloševićem (mnogi anđeli bave se poslednjih meseci isključivo tim poslom) i da kao primer za to odabere upravo izveštaje beogradskih medija (pre svih "Vremena" i B92) o haškom svedočenju bivšeg načelnika Resora državne bezbednosti Radeta Markovića. Nešto manje sam impresioniran opisima koje gospođa Kandić pri tom upotrebljava (načelnik DB-a je "fascinirao" novinare svojom odanošću Miloševiću, a oni su "klicali" što Rade Marković "nije izdao"), jer taj višak opisa obično pokriva nedostatak argumenata kojima se

raspolaze. Bojim se, zapravo, da gospođa Kandić nije baš najpažljivije čitala i slušala ono o čemu piše jer u mojim izveštajima iz Haga nema ni fascinacije, niti klicanja, ili, ne daj bože, graktanja. Ima samo onoga što se tih dana zbivalo u sudnici, a što je, između ostalog, ipak prevashodni posao onih koji iz sudnice izveštavaju. Da je pažljivije čitala, gospođa Kandić bi svakako naišla na tvrdnju da je u Markovićevom svedočenju bilo mnogo očiglednih pukotina, selektivnog pamćenja i nelogičnosti, koje indisponirani tužilac Džefri Najs tog dana prosto nije umeo da iskoristi. Ne vidim zašto bi nefascinacija radom tužilaštva automatski morala da bude protumačena kao fascinacija Miloševićevom predstavom u sudnici, njegovom često bezobzirnom odnosu prema žrtvama i svedocima, ili svedočenjem bivšeg šefa RDB-a.

Uostalom, sa ovog suđenja izveštavaju mnogi ugledni svetski mediji koji su direktnije nego beogradski izveštaci primetili kako tužilaštvo od Radeta Markovića nije dobilo ono što je očekivalo, ili koji sve češće primećuju da dosadašnji tok suđenja (pogotovo ako se govori o radu tima Karle del Ponte), uz sve razumevanje za objektivne teškoće sa svedocima, ne dostiže baš uvek najviše pravničke standarde koje bi ovakav jedan proces morao da ima. A bez poštovanja takvih najviših pravničkih standarda, teško da će ovo i slična haška suđenja previše pomoći da se u Srbiji poveća stepen podnošljivosti na istinu o sopstvenim zločinima, stepen upornosti da se otkriju zločinci, ili bolje osvetli period u kome su nacionalne ekstaze donele toliko mnogo žrtava. Bilo je, doduše, i tekstova i izveštaca koji su u sudnici "čuli" i "videli" kako je bivši šef RDB-a svojom iskrenošću zakucio poslednje eksere u mrtvački kovčeg Miloševićeve odbrane, ali su ti tekstovi očito pisani pre nego što se događaj u sudnici zaista desio i ne verujem da bi ih Nataša Kandić ikome preporučila kao obrazac haškog izveštavanja.

Gospođa Kandić sasvim sigurno ne spada u one kojima bi se smelo zameriti nepoznavanje haške materije jer je godinama vredno radila na rasvetljavanju mnogih zločina. U pojedinim njenim javnim nastupima (takođe i nekih njenih saradnika), učinilo mi se da ponekad s prilično žara govori o stvarima koje kao da nije do kraja pročitala, ili je to možda učinila na brzinu. Čini mi se, inače, da dobar deo sporenja oko Haga i izveštavanja iz tamošnjih sudnica sve više proističe iz dve različite škole mišljenja. Jedne koja izgleda drži do toga da ono što je najverovatnije nemoguće odbraniti i ne zaslužuje nikakvu odbranu i druge koja bi pre kazne da sasluša sve argumente optužbe i odbrane.

Stvari s haškim izveštavanjem mogle bi se značajno popraviti na prilično jednostavan način. Moguće je, pre svega, ukinuti direktne TV prenose suđenja u Hagu, za koje ovdašnje vlasti ionako tvrde da podsećaju na jeftine sapunske opere, i narodu saopštiti samo krajnji ishod. Moguće je takođe oformiti i jedno opštenacionalno telo koje bi svim

potencijalnim izveštačima iz Haga prethodno odmerilo pamet, znanje, dobronamernost, podobnost ili stepen lične denacifikovanosti, na osnovu čega bi se kasnije izdavali sertifikati za ulazak u tamošnje sudnice.

Nenad Lj. Stefanović

Komunistički trag

"Dehelsinkizacija gđe Biserko"; "Vreme" br. 604

Polemika povodom kritika g. Žarkovića upućenih gđi Biserko otvara neka načelna pitanja. Kada se suočeni stavovi uproste, čini se da je ključ neslaganja u shvatanjima važnosti (de)etnifikacije odgovornosti za zločine. Ova tema prisutna je i u drugim zemljama. U Rumuniji je rehabilitovan maršal Antoanesku odgovoran za smrt velikog broja Jevreja. U Mađarskoj je rehabilitovan general Sombathelj, glavnokomandujući u šajkaškoj raciji. U Srbiji je general Nedić dvokratno oficijelno uvršćen u spisak sto najznačajnijih Srba u istoriji ovog naroda. Nemačka prednjači u oba suprotstavljena ekstrema, od Kolovog i Reganovog istovremenog klanjanja esesovcima i njihovim žrtvama na groblju u Bittburgu, do široke podrške Goldhagenovom stigmatizovanju običnih Nemaca kao Hitlerovih dobrovoljnih dželata.

Etnifikovanje odgovornosti sledi trag komunističkog načela o neophodnosti borbe protiv nacionalizma vlastite grupe kao prioriternog neprijatelja. Vredi podsetiti na Lenjinove reči da se komunisti bore protiv svog, a šovinisti protiv tuđeg nacionalizma. Pomenuti političar (prema nekima i sam jedan od najvećih zločinaca XX veka) upozoravao je da je dovoljno zagrepsti komunistu pa da se pojavi velikoruski nacionalista.

Obe suprotstavljene strane zalažu se za demokratiju i za respektovanje ljudskih prava. No, da li na Balkanu demokratija znači istovremeno i obračun s etnonacionalizmom ili ovo drugo jeste pretpostavka onoga prvog? Komunisti, koji nisu bili demokrati u danas prihvaćenom smislu reči, uspeali su da očuvaju interetnički mir znatno duže nego i jedna druga politička opcija. Njihovo je vreme nepovratno prošlo. Danas su funkcionalnu ulogu nekadašnjeg SKJ-a na planu hlađenja balkanskih nacionalizama i tribalizama u velikoj meri preuzeli Sjedinjene Države i NATO pakt. Amerikanofilstvo gđe Biserko u tom smislu ne znači radikalni diskontinuitet s njenom komunističkom prošalošću, nezavisno od svih zamerki koje se mogu uputiti politici američke vlade. Nema prostora za opisivanje pokušaja oslanjanja pojedinih frakcija današnje vlasti, mahom sastavljene od Miloševićevih i Karadžićevih doskorašnjih

saveznika, na evropske sile u protivstavu prema američkoj supersili. Možda je dovoljno podsetiti na takozvanu aferu Perišić.

Dve kratke napomene. G. Žarković se poziva u kritici stavova gđe Biserko na Međunarodnu helsinšku federaciju kao na autoritet. Vredelo bi ispitati pouzdanost i validnost izveštaja i analiza ove organizacije; no, to bi bilo zanimljivije za stranog nego za domaćeg čitaoca. Osim toga, Žarkovićeva kritika gđe Biserko može na svetskom "tržištu nevladinih organizacija" doneti iste efekte kao i ona koju je početkom septembra prošle godine objavio prof. dr Ljubiša Rajić u "Danasu". Za neke ciljne grupe ovo je najbolja moguća reklama koja gđu Biserko predstavlja kao jedinog doslednog borca protiv srpskog nacionalizma u Srbiji. A kritika "vlastitog nacionalizma" jeste društveno funkcionalna i istorijski produktivna, pa makar je zagovarao i Lenjin ili sile Zapada.

Vladimir Ilić, Zrenjanin

Vreme, 609

05.09.2002.

Kapitulacija pred zločinom

Dragi Stojane, kada smo pravili "Vreme", nisam mogao ni zamisliti da ću se jednog dana dopisivati sa tobom preko ovih stranica. Šta ti i ja tražimo među pismima čitalaca? Zar ti (i Nenad i Žare) nisi imao živaca i pouzdanja da sačekaš da tebe (i "Vreme") brane verni čitaoci? Da oni kažu da si ti "najviše uradio u protivljenju zlu" (tj. "niko više od tebe")? Da oni potvrde da "Vreme" objektivno izveštava iz Haga? Otkuda ta nervoza, otkuda to neodmereno polemisanje sa čitaocima (od kojih se živi)? Sećaš li se: "Mi ćemo izveštavati, a čitaoci neka sami prosuđuju?" Pa, evo, prosuđuju. Neki. Neki drugi možda misle drugačije. Pa, zar to nije u redu? Zašto se ljutiš?

A ljutiš se! Ljutiš se, jer su ti čitaoci po tvom mišljenju "moralni fundamentalisti", "postomoderni informbirovc", koji "neku podršku još dobijaju pošto je na Zapadu ostalo nešto novca u fondovima", "tu se negde nalazi njihov zajednički interes" (ha! plaćenici!). Oni "pričaju gluposti". I to sve samo zato što se u nečemu ne slažu sa novinarom, tobom, koji si učinio najviše u protivljenju zlu! Čini mi se to neprofesionalno i svakako arogantno.

Pa pišem ovo sa zebnjom, šta li će mi se sručiti na glavu kada ti kažem da se ni meni ne dopada način na koji Nenad izveštava iz Haga, a ne slažem se ni sa onim što sam u tvom "pismu čitaoca" pročitao?

Ne slažem se, naime, sa tvojim osnovnim stavom da bi trebalo "prestati da se prenamažemo nad nesrećama za koje više nema leka" i da treba umesto toga "da pokažemo dobru volju, da se oprostimo što se oprostiti može, da se ispolje saosećanje i milosrđe, a ne samo osvetnički bes".

Prvo prevod: "nesreće za koje više nema leka" to su, naravno, zločini počinjeni nad nevinim ljudima. Čemu taj eufemizam "nesreće"? (Tako je govorio Milošević: Tragedija!) "Za koje više nema leka", znači "pojeo vuk magarca!" Nije li to malo cinično? Kako li to čitaju tvoji čitaoci koji su u tim "nesrećama" izgubili očeve, majke, sinove, kćeri? Ili ti računaš samo na "naše" čitaoce? Neke naše čitaoce. Ubili, spalili, oterali, silovali, pa šta, nema leka! Lek je u civilizovanom svetu sud, koji restituiše ono što je moguće restituisati, a to je pre svega da žrtvi bude vraćeno ljudsko dostojanstvo (nisu poklani prasići!), a da preživeli dobiju makar moralnu satisfakciju u saznanju da društvo u kome živimo osuđuje zločin. Ti na to kažeš – nema veze, "ništa vas ne čini imunim na istoriju, ratove, zločine i nesreće". Pa onda, da kapituliramo?

Možda me ovo čini moralnim fundamentalistom, ali takva kapitulacija u mom shvatanju upravo ohrabruje "istoriju, ratove, zločine i nesreće". Jesmo li mi aktivni učesnici te "istorije" ili njeni cinični i duhoviti posmatrači? Kome se onda ostavlja kreiranje "istorije"?

Kolikogod pokazuješ ravnodušnosti prema žrtvama (Milošević: "Dobro to što su vam pobili čitavu porodicu, ali da li vam je poznato koliko je to selo udaljeno od onog sela?"), toliko pokazuješ i "ljudskog razumevanja" za zločince, prema kojima bi trebalo pokazati "saosećanje i milosrđe" ("da se oprostimo što se oprostiti može", a šta može? Sarajevo, Srebrenica, Vukovar, reci nam bar). Ovako je to nekakva generalna amnestija u koju može svako da se ušvercuje. Naime, zločinci, naravno, misle da se sve može oprostiti. I tako te i čitaju. Mislim i ja, i u praksi sam to često tražio, da i zločinac bude shvaćen kao čovek, ali tek kada ga stigne pravda. Tek onda kada se rehabilituju žrtve. Saosećanje prvo ide žrtvama, zločincu, ako nešto ostane.

Bojim se da tvoji stavovi, bar ovako kako sam ih ja razumeo, sasvim nepotrebno vode upravo u ono za šta ti optužuješ kritičare "Vremena" – u kolektivnu krivicu. Ti nisi naređivao zločine, nisi ih ni činio, osuđivao si ih ("najviše od svih"), ali kada se sada zalažeš da se ne prenamažemo nad zločinima (jer nas se u stvari ne tiču, makar bili počinjeni i u naše ime) i kada tražiš (pre i bez suđenja) saosećanje i milosrđe za zločince, ti ih naknadno sankcionišeš, prihvataš za svoje, pa si za njih i kriv i uvlačiš u tu kolektivnu krivicu i druge. Ili si se ti ispisao iz

"naroda", isto onako kako si 'se ispisao iz istorije? Bojim se da to nije moguće.

Konačno samo par reči o "deetnifikaciji" zločina. Zločini o kojima govorimo bili su "etnički". Niti ima potrebe da se oni "etnfikuju" niti ih je moguće "deetnifikovati". Motivi i umišljaj učinilaca imali su "etnička" obeležja, tzv. napadni objekt imao je etnička obeležja. Genocid, na primer, ne može uopšte ni da se definiše bez primene utvrđivanja etničke pripadnosti zločinca i žrtve jer je napad na pripadnike "neke nacionalne, etničke ili verske grupe" ugrađen u samu zakonsku definiciju tog krivičnog dela. Zalud je govoriti "zločin nema nacionalnost", ovaj se ne može uopšte zamisliti bez "nacionalnosti".

I najzad, što se tiče odgovornosti uopšte. Postoje tri vrste odgovornosti za ove zločine: prva, obuhvata naredbodavce i izvršioce, i ona je krivična. Postoji druga odgovornost, odgovornost onih kreatora javnog mnjenja (tzv. elita) koji su te zločine podsticali, opravdavali ih, zataškavali ih, branili ih, bagatelisali ih, relativizovali ih. Ta odgovornost je moralna: neizbrisiva krmača na tim biografijama, njihova trajna fusnota. Postoji i treća vrsta odgovornosti, političko-istorijska: to je odgovornost onih koji su nekoliko puta birali zločinačku vlast, nosali okolo slike Miloševića kada je već bilo jasno o kome se radi, s cvećem ispraćali tenkove, širili "rodoljublje" i onih koji danas nose majice sa slikama Ratka Mladića i Radovana Karadžića (Mladić-heroj, Svi smo mi Radovani), a ta je, bojim se, "prilično kolektivna" i traje dok traje i kolektivno poricanje, pravdanje i zataškavanje tih zločina u koje si se, nažalost, nepotrebno, zakasnelo i tužno upustio i sam. Eh, Stojane!

Srđa Popović

Bombardovanje za naše dobro

Povodom vašeg totalnog rata sa nekoliko slobodnomislećih žena Srbije:

Režimi i sistemi se mijenjaju, a štampa ostaje ista. Partijska. Čitam i ne mogu da vjerujem. Ako Cerović & Co. ovako razmišljaju, onda nema nade za bilo kakve promjene. Šta onda misle neobrazovani, neprosvijedeći, nevaspitani? Po meni, Srbija nema ni političkih niti ekonomskih problema. Problem Srbije je bio i ostao kulturni. Pod kulturom naravno ne podrazumijevam samo pjesmice nego pristojno ophođenje, odnos prema zakonu, kulturu dijaloga, integritet diskursa, respekt prema činjenicama... Vaša argumentacija protiv "par gospođa i Lukovića" jedna je obična onanija nedostojna ozbiljnih novina. Priznati da ponekad nismo

bili u pravu ili da smo se držali podanički, kukavički itd... nikad nije bio balkanski manir. Falsifikovanje činjenica uvijek jeste!

Svako društvo sa makar malo samopoštovanja bilo bi ponosno da ima glasove poput onih od gospođa Perović, Slapšak, Kandić i Biserko... Obratite pažnju, ključna riječ ovdje je *samopoštovanje*... Na primjer, vaš osnivač Srđa Popović odavno je smatrao da je bombardovanje neophodno za vaše vlastito dobro. On nije usamljen u tome. NATO bombardovanje je, naravno, stiglo u pogrešno vrijeme i iz potpuno pogrešnih razloga. Nikako nezasluženo. Razlika u ovim gledištima je obična refleksija ličnog morala. To je, po meni, poruka koju "gospođe" pokušavaju, uzaludno, da objasne.

Miroslav Višić

Otrovna značenja

Pre nego što sam iščitao vašu polemiku sa Sonjom Biserko, Natašom Kandić, Bogdanom Ivaniševićem, Petrom Lukovićem, Latinkom Perović, Verom Ranković i Svetlanom Slapšak (a verujem da će ta lista da naraste) činilo mi se da znam šta podrazumeva sučeljavanje stavova u štampi: neko nekoga napadne, a ta osoba izravno odgovori na takve napade i ponekad doda neke sa svoje strane. Kod vas to izgleda drukčije, originalno. Ne odgovaraju prozvani, nego neki zaštitnici i zastupnici. Nema odgovora na kritiku, nego na neka sporedna i uzgredna, često neizrečena pitanja. Formalno preovlađuje smiren i civilizovan ton, što je za svaku pohvalu. No, taj ton čudno odudara od otvoreno otrovnih značenja tih tekstova.

* * *

Tako g. Rajić čita tekst gđe Kandić kao *a priori* apologiju žena, bez pokrića u svakodnevnici. Vidite, g. Rajiću, desnica kod nas glasno poziva na spaljivanje *veštica*, a ne *veštaca*. Sve žene koje se usude da se upuste u ovdašnju politiku, od Vesne Pešić do Mirjane Marković, bivaju prvenstveno ismejane i ponižene jer su žene. Do preispitivanja njihovih uverenja i akcija obično i ne dolazi, jer mi se ženskom politikom ne bavimo. Kod nas su to muška posla. Žene su u Srbiji tradicionalno bića manje vrednosti. Čovek, to je muškarac. Žena nije čovek. Znam da Vi lično ne mislite tako. Ni Vaš tekst to nigde ne kaže. No, Vi previđate, i to metodično, preovlađujući nasilnički mačizam ove čaršije.

Što se tiče Vašeg rešentimana u vezi sa intervencijom NATO-a protiv policije i vojske Slobodana Miloševića, državne propagandne mašine njegovog režima i infrastrukture od značaja za rat, Vaše pravo je da Vam se to ne dopada. Značajno je, međutim, što kažete da ono famozno pismo niste potpisali samo zato što Vam to nije ponuđeno. Taj spisak uglednih ljudi ove čaršije ostaje trajno otvoren dokument o tome ko je držao čiju stranu u ratu zločinca Miloševića protiv slobodnog sveta. Nikad nije kasno za pridruživanje takvim spiskovima.

* * *

Moj uvaženi kolega Stefanović je jedini stvarno prozvani u ovoj raspravi koji se odazvao i jedini koji se držao teme nastojeći da odgovori na kritiku da je njegovo izveštavanje iz Haga pristrasno i netačno. Pošto ne uviđa u čemu je problem s tim izveštavanjem, da pokušam da iskažem to svojim rečima, iako su neki od ranijih učesnika ove polemike to već uradili, mislim sasvim jasno.

Izveštaji Vam se često svode na prepričavanje događaja iz sudnice u maniru prenosa sportskih utakmica, uz redovno isticanje uspešnosti Miloševićevih nastojanja da žrtve svojih zločina predstavi kao lažove i da protivoptužbama zbuni tužioce, sudije i gledaoce. Međutim, to suđenje nije nikakva sportska utakmica, već strog i fer pravni postupak u kojem sud ocenjuje da li je tužba doista u stanju da dokaže da je zločina bilo, da je Milošević za njih znao, da ih je naredio ili barem nije pokušao da ih spreči. Što se ovih ciljeva tiče, ne vidim šta tu tužiocima nisu ostvarili. Ako pak na to gledamo kao na TV-šou, optuženi doista deluje mangupski superiorno. No, 7000-8000 ljudi koje je dao pobiti i 850.000 koje je proterao (samo sa Kosova, o Bosni, Krajini i Slavoniji tek ćemo da čujemo) nisu nešto na šta bi "jeste li čuli za UČK" bilo odgovor od nekog pravnog ili moralnog značaja. Vi ste pobrkali velika prava koja optuženi u haškoj proceduri uživa pri unakrsnom ispitivanju svedoka, nepoznata u pravnoj tradiciji Balkana, sa njegovim dirljivo bednim izgledima da opovrgne dokaze. On je zločinac uhvaćen na delu. Posao suda je više da potvrdi nego da utvrdi njegovu krivicu. Vi ga podržavate u načinu i sadržaju njegove odbrane time što zbivanja u sudnici svodite na anegdote, a prenebregavate pravno i istorijsko značenje tog procesa koje je, valjda, prvenstveno važno. Ne kažem da ste miloševićevac, verujem da niste.

* * *

O tekstu svog prijatelja Stojana Cerovića malo mogu da kažem jer to štivo prevazilazi moje skromne mogućnosti razumevanja pisane reči.

Vidim da misli da je Miloševića uklonio s vlasti upravo on i da se tom prilikom mnogo nagutao suzavca. Ne gledam na te događaje istim očima, no svedjedno, žalim zbog suzavca.

Što se tiče kolektivne nacionalne krivice za zločine, takvu optužbu Stojan nije mogao čuti ni od Sonje ni od bilo koga zdrave pameti. Masovna pojedinačna odgovornost ljudi i ustanova je druga stvar, ta odgovornost je nesumnjiva. Takođe, masovno, a i kolektivno, izbegavanje da se zločin osudi jeste zločin, ali moralni, a ne krivično delo.

Šteta što Stojan nije odoleo porivu da insinuira uživanje velikih suma novca kao motiv dosadašnjeg i strepnju u odnosu na održivost budućeg rada nevladinih organizacija koje su prema ocenama spoljnog sveta (jedine relevantne ocene) uradile najviše od sviju ovde na rasvetljavanju i objavljivanju zločina diljem bivše Jugoslavije. Njima, a ne vama, za vratom je stalno bila finansijska i sve ostale policije. Poslovne knjige su im javne, za krađe i pronevere u tim organizacijama nismo čuli do sada. Ako su u ponekoj od njih plate veće od vaših, a nisam uveren u to, upitajte se ko to kome koliko i za šta plaća i zašto to radi.

Složio bih se sa Stojanovom ocenom da se štošta promenilo u odnosima među ljudima koji su nekad blisko sarađivali, a sada se slažu u sasvim malo stvari. Nedostaje mi tu, ipak, ocena ko se to od bombardovanja naovamo promenio i u kom pravcu. Nismo svi... Voleo bih da mogu da zaboravim da se Stojan u jednom od svojih komentara objavljenih pre isporučivanja Miloševića u Hag zdušno zalagao da to nipošto ne bude urađeno. Argument: ipak je on predsednik. Hoće li možda neki beogradski sud u narednih 100 godina da prozove Miloševića za neki od ratova koje je izazvao za šta, uostalom, Haški sud i nije nadležan? Ili da sačekamo da se Sloba pokaje i ode u manastir kao pokojni Mitrofan? Glup sam, ne razumem za šta se Stojan zalaže tokom poslednje tri godine.

* * *

Gospođa Ljiljana Smajlović brani nezavisnost i nepristrasnost svojih kolega koji su, kao i ona, rodoljubivo stali na stranu Miloševića u njegovom ratu protiv sveta.

Kad bilo ko krene da bezrezervno napada neprijatelje koje tih dana naznači njegova/njena država, makar to činio/la iz najiskrenijih uverenja, nezavisnosti tu više nema. Takva osoba/medij postaje pevač apologetskog hora, zavrtnj u propagandnoj mašini. Svugde, ne samo u Srbiji. Kad neko prihvati cenzuru, svedjedno iz kojih motiva, postaje i sam cenzor. Vaše pravo je da to branite, ali nemojte se, molim Vas, predstavljati kao nezavisni i nepristrasni profesionalac visokih standarda.

* * *

Nema razloga da trošimo život i mastilo na bezizgledne rasprave. Uvek postoji margina slaganja, što je osnov svake diplomatije i sporazumevanja. Hajde da se složimo da niko od učesnika u ovoj polemici nije počinio nikakav zločin u nedavnim ratovima, da nije pisao u zloj nameri ili protiv svojih uverenja i da nije lagao svesno. Verujem da bismo se i u mnogo čemu drugom lako složili. Time postaje moguće da živimo zajedno i da ne radimo jedni protiv drugih, bez obzira na očigledne razlike u verovanjima i razumevanju ove sve manje planete. Tolerancija nije beznačajna stvar, verujte. Ovaj poslednji pasus smatram, inače, najvažnijim što sam hteo da kažem ovom prilikom. No, mislim da on ne bi bio razumljiv, a možda ni pročitao da nema prethodnih stranica.

Zahvaljujem na prostoru i pažnji i s poštovanjem vas pozdravljam.

Lazar Stojanović

Podmazivanje razgovora

Možda će ovaj slučajno nađeni citat korisno podmazati razgovor o gđi Sonji Biserko.

Govoreći o političkoj korektnosti, Doris Lesing (za neupućene: žena, pisac, protivnica rasne i ostalih diskriminacija, bivša članica KPVB-a), kaže:

"Na svakog čoveka koji se smotreno i senzibilno služi ovom idejom da bi razotkrio predubeđenja dolazi po dvadeset hušaka čiji stvarni motiv jeste želja za vlašću nad drugim. Činjenica da oni sebe vide kao antirasiste, feministkinje ili nešto treće ne čini ih manje huškama."

Branko Vučićević, prevodilac, Beograd

Srbi, Nemci i Holandani

Prošlo je nekoliko leta od trenutka kada sam u "Vremenu" objavio tekst "Popovi u mantiji i bez nje". Ukratko, u njemu sam pokušao da ukážem na jedan specifičan fenomen koji prati postjugoslovensku kulturnu, a delimično i antiratnu scenu – obezbeđenje lične egzistencije naglašenim zastupanjem ideologije koja je rado prihvaćena od strane

zapadnoevropske kulturne i političke elite. Zato, ne bi bilo posebnog razloga za ovo reagovanje. Moje se stanovište od tada nije promenilo. Ova polemika proširuje diskurs i, u odnosu na trenutak sredine na koju se odnose, čini se važnom izvan okvira ko i šta je kada rekao. Rečene ideologije se očigledno propagiraju i od strane dela intelektualaca izmeštenih iz okvira prostora i dohvata lokalnog sistema (političkog, sudskog, policijskog) o kojima govore i od strane onih koji delaju u tim sredinama a u službi nevladinih organizacija. Da ne bi bilo dileme – ovde se ne evociraju stereotipovi "plaćenika", "izdajnika" i "pete kolone". U prvom slučaju se radi o emigrantima (kojima i sam pripadam), a u drugom o predstavnicima zapadnoevropskih organizacija u novostvorenim državama bivše YU. I jedna i druga pozicija je zamisliva i pitanje je izbora pojedinca, njegovog ukusa i procene svrsishodnosti u borbi za ciljeve kojima se posvetio. Njihov doprinos u istraživanju procesa i događaja je tokom proteklih ratova bio značajan a doprinos promeni toka stvari mnogo manji ili nikakav, odgovarajuće kritičnoj masi sledbenika anacionalne ili antiratne opcije. Problem, međutim, nije u tome. Problem je u etabriranoj ili profesionalizovanoj ulozi koja proizilazi iz rečenih činjenica: a) da je kritičar van domašaja sistema koji kritikuje a zavisn od (zapadnoevropske) sredine gde se sklonio, b) da je kritičar na "platnom spisku", odnosno da mu je kritika posao. U tom kontekstu(ima) se između propovedi određene dogme (popovi) i progona "tamo već nečeg" (policija) razlike uveliko poništavaju. Kritiku smatram važnom osnovom napretka ili korekcije postojećeg. Iz tog razloga imam duboko poštovanje prema ozbiljnim i istrajnim kritičarima bivšeg koliko i sadašnjeg sistema, stanja duha i politike i smatram ih suštinski važnim za oporavak i napredak jedne moralno i etički duboko erodirane sredine. Međutim, imam određeno podozrenje prema osudama donetim iz tačke jedne određene etabrirane i (bar delimično) egzistencijalno uslovljene pozicije. Neko će reći da i novinari, pa radili oni i za nezavisne medije, takođe pripadaju istoj vrsti plaćenih monitora. Ovo pre kada je reč o nezavisnim medijima koji ne bi preživeli jednu tešku i mučnu deceniju bez pomoći inostranih fondova i organizacija. Ali, to je samo donekle tako. Novinari teško mogu da biraju teme kojima će se baviti, rad im je po definiciji javan i žive od tržišta informacija, odnosno zavise od prodaje novina. U tom pogledu kritičar ima komforniji položaj od novinara pošto računa na organizaciju sa budžetom. Naravno, ni njihov položaj nije bez rizika. Praktičan problem sa kojim se suočavaju jeste da u slučaju neaktivnosti, odnosno neispunjavanja zadatka nestaje i razlog njihovog angažmana. U tom slučaju može doći do gašenja predstavnštva ili pada interesa centrale za interesni region. Zbog ovog praktičnog problema može se posumnjati u uvek objektivnu procenu stanja stvari i uloge pojedinca od strane kritičara. Jer, kritičareva je obaveza i posao da kritikuje. Ovo je jedna strana problema. Na drugoj

strani, u sredini gde je javni glas PROTIV tako redak i gde su demokratske institucije još slabije, institucionalizovani kritičar u domenu svog diskursa stiče status neprikosnovenog sudije. U tom slučaju, u slučaju kvalifikacije, osude ili presude, ne može se načiniti jasna distinkcija između ličnog mnjenja kritičara i stava organizacije kojoj pripada. Da li je S. Biserko ocenu o delanju B92 i "Vremena" donela kao slobodna, "nezavisna" ličnost ili kao Helsinški odbor sâm? Da li se to već automatski podrazumeva? Struktura nevladinih organizacija u Srbiji danas onemogućava distinkciju između ličnosti i organizacije. Stanovište predstavnika organizacije zato deluje definitivno i, kao što se vidi iz reakcija jednog dela čitalaca, neprikosnovenog je, nepodložno sumnji ili, ne daj bože, argumentovanom negiranju. U tom slučaju, ne samo u slučaju novina, novinara i glavnih urednika, mogu se koristiti atributi gvozdених vremena i autokratske strukture. Novine su kolektivan čin i kada ih uređuje samo Glodur ili prekraja Cenzor. Uz sve to, one podležu oceni čitalaca i javnog mnjenja. Izgleda da na strani kritičara srpske političke i kulturne scene vlada sasvim suprotan princip. Jedna osoba čini organizaciju, zvala se ona S. Biserko ili N. Kandić, te je istovremeno njihovo mišljenje i stav cele organizacije. O takvom načinu funkcionisanja na planu političkog sistema i istine zna se dovoljno, a Srbija ne oskudeva u iskustvu. U tome leži deo problema političke, kulturne i javne scene uopšte u Srbiji danas. On je izraženiji jer su okolnosti (srećom) manje dramatične nego tokom rata i vladavine prethodnog režima. Da su nevladine organizacije strukturalno drugačije postavljene, kao izraz kolektiva a ne kao ekspozitura koja počiva na pojedincu ili uskoj grupi i paušalne ocene delanja inih, kao i neodmerene izjave na ivici dobrog ukusa bile bi zamenjene konstruktivnim dijalogom i argumentima. Srbija i danas kao i pre tri godine, kao i pre deset godina, funkcioniše na principu isključivosti i konfrontacije. Ovde nedostaje vizija jer je debelo zapuštena kultura dijaloga. Da je stanje stvari drugačije, do eksplozije jednostranih reakcija (šta je ko radio i gde je bio za vreme bombardovanja, žene vs ostali itd.) verovatno ne bi došlo jer bi kultura dijaloga zamenila kulturu buke. Niti je S. Biserko ostala na nivou svoje uloge niti je D. Žarković uspeo da svojim odgovorom diskusiju preusmeri. Prepucavanje između onih koji su više činili od drugih i onih koji su samo činili, u nemogućim uslovima, ima za posledicu poništavanje uloge i delanja ljudi i organizacija iz istog, vlastitog bloka. Ono trenutno okupira prostor u kome bi trebalo da se javi dijalog usmeren na traženje izlaza iz postojeće krize društva. Najzad, težnja da se Srbiji nametne brza i jasna polarizacija između dobrih i loših, između krivih i pravih čini se kratkovidnom i nerazumnom opcijom. Pre nekog vremena sam prvi put u Beograd doveo prijatelja iz Holandije. Svojski se trudio da razume lokalnu kulturu i posvetio joj se kritički. Jedini sukob mišljenja ticao se baš problema krivice. Pitao se moj

prijatelj da li mladi koje viđa po gradu dovoljno znaju o ratu i ulozi svojih roditelja u tom vremenu. Smatrao je da je otkrivanje istine neophodna stepenica u daljem razvoju društva. Zalagao se za to da se time bave mediji i obrazovne ustanove. Nisam se mogao složiti, kao ni u ovom pokušaju uterivanja kolektivne krivice u Srba. Ovo ne zato što mislim da saznanje o proteklom vremenu treba ostaviti kao sivu mrlju. Radi se o drugačijem shvatanju značaja istorijske istine u razvoju jednog društva i strategije kojom se do nje dolazi. Ono proizilazi iz osećaja da je srbijanska sredina prezasićena uterivačima krivice. Iz tog razloga dodatne lekcije ovde deluju kao "još čaša rakije", a u slučaju kada je ona usmerena na retke i usamljene enklave nečega što se u Srbiji u poslednjih deset godina uopšte i moglo zvati nezavisnim medijem neprimereno je. U oba slučaja je ona kontraproduktivna. Gubici i rane su još sveži a potreba za odbranom ljudskog digniteta većini onemogućava suočavanje sa faktima bez preteranih emocija. Pored toga, mladim generacijama je dosta iskustva Sveta preko tv-spotova i krpica kupljenih kod švercera. Njima kao i društvu u celini treba prostora i vremena da udahnu. Da opet počnu da žive normalno, da uobliče vlastito iskustvo o svetu oko sebe i da to saznanje iskoriste kao aršin za merenje i vrednovanje vlastite sredine. Onda će moći da se preispituje njena prošlost. Ostaje nada da će mnogi saveremeni heroji potonuti, da će se mitovi razodenuti i da će neke stvarne vrednosti dobiti odgovarajuće mesto. Za one koji, kao i moj sagovornik tada, ne mogu da prihvate ovo shvatanje ponudiću dva poučna primera iz zemalja sa demokratskom tradicijom. Moj sagovornik ih je razumeo. Prvi je posleratna Nemačka u kojoj se krajem četrdesetih nije učilo o pogromu i zločinima koje su počinile generacije roditelja. Ta se tema javila tek nekoliko decenija kasnije, paralelno sa stvaranjem osobenog književnog domena koji je otkrivao prošlost predaka. Drugi proizilazi iz holandske kolonijalne istorije. Pedesetih godina su kaznene ekspedicije u Indoneziji zbrisale cela sela. O tome se još uvek govori malo, oprezno i "politički korektno". Svaka neodmerena izjava ili čin koji rehabilituje "izdajnike", one koji nisu dovoljno zalegli ili su prebegli na stranu indonežanskog otpora, izaziva burnu reakciju savremenika, bivših boraca. Uspomene i neposredni protagonisti još žive. Ipak, to će pitanje doći na red kao što je i jevrejsko pitanje u Holandiji došlo na red devedesetih, skoro četiri decenije po pogromu. U svetlu ovih iskustava, glas koji danas u Srbiji insistira na crno-belom principu podele jeste glas daleko od svesti o cilju vlastite borbe. Glas koji ističe vlastitu ulogu iznad uloge drugih odaje neshvatanje uloge principa dobra u celini.

Miloš Bobić, Amsterdam

Vreme, 610

12.09.2002.

Pismo pod bombama

Šaljem vam, kao svoj prilog polemici, tekst pisma koje sam napisala Sonji Biserko u vreme bombardovanja. Pismo je podržala YU akcija grupa aktivista NGO i Sindikata "Nezavisnost" koja se sve vreme bombardovanja okupljala u prostoru Nezavisnosti. Ono izražava moj stav, ali i stavove tridesetak ljudi koji su tada mislili da je bolje da ga potpiše pojedinka, a da se kao grupa oglašavamo o principijelnim pitanjima. Sonja je pismo dobila, mada nikada na njega nije odgovorila. Pismo se vrtelo na nekoliko veb-sajtova koji su se odnosili na situaciju u Jugoslaviji.

Ne slažem se s Natašom Kandić da su njih dve beogradske veštice (valjda je sladak ukus pet zagrebačkih veštica koje su dobile spor s hrvatskom državom). Neke sasvim druge žene u Beogradu mogle bi da ponesu to ime. Potrebno je raditi najpre na svom ženskom identitetu i pojave u društvu videti u ženskoj političkoj perspektivi, a to ni Sonja ni Nataša ne mogu za sebe reći. Ipak se, dragi moji, i u nevladinom sektoru sve vrti oko para.

Nadežda Radović

Beograd, 12. maj 1999. godine,
oko ponoći, pod uzbunom

Draga Sonja,

Već nekoliko dana od naših zajedničkih prijatelja slušam da si napisala 'sraman', 'grozan', 'odvratan'... tekst. Večeras sam konačno dobila iz Pariza preko e-maila tekst koji se zove "Balkanski kraj" skinut sa www.iwpr.net. Dajem ti precizna obaveštenja o izvoru jer se u dnu duše još nadam da ovo ti nisi napisala i ovako pljunula na decenijski napor ljudi iz demokratske alternative.

Iz bezbedne pozicije – bez bombi, skloništa, nemaštine, bez straha od mogućih posledica za ono što govoriš, ti deliš savete onima koji nas ubijaju, predlažeš im da nas dokrajče, stave pod protektorat, porobe. U kakvoj vezi su ovi tvoji predlozi sa zaštitom ljudskih prava?

Tačno si rekla da će uništavanje koje je NATO izazvao skupo koštati Srbiju, da će poništiti napore nekoliko generacija. I to je jedina istina koju si rekla.

Tvoje spekulacije o politici u regionu su "ide Mara posred sela 30% nevesela". Ono što se događa u tvom narodu (ako ovaj narod smatraš svojim) ne može se shvatiti na međunarodnim konferencijama, ni u lobijima i salonima. Treba deliti sudbinu vlastitog naroda da bi ga razumela.

Za mene je legitimno da si se uplašila bombi, imala dovoljno novca da odeš i ostaneš tamo gde nema rata i otišla si. Ali, svoj izbor ne moraš pravdati katastrofičnim lamentacijama i pljuvanjem po svima koji su ostali.

Kažeš: "Koncerti i druge demonstracije u stvari otkrivaju odbijanje naroda da se suoči sa zločinima koji se na Kosovu čine u njegovo ime." To prosto nije tačno. Koncerti su odbijanje ljudi da prihvate memljive, vlažne, smrdljive podrume i skloništa kao jedini izbor, usud.

Ti znaš da sam od prvih antiratnih demonstracija organizovanih još 1991. ispred Skupštine SR Srbije aktivna u antiratnom pokretu i suprotstavljena režimu. U to vreme ti si Sonja još primala platu u Saveznom ministarstvu inostranih poslova i nisi ni pomišljala da budeš aktivna u nevladinom sektoru. E vidiš, i ja sam kao feministkinja i pacifistkinja izašla na prvi koncert na Trgu republike da razbijem u sebi strah od sirena i noćnih udara bombi.

Osim koncerata, kojima su se pridružili mnogi – konačno bombe se tiču svih nas – organizuje se i nevladin sektor. Naravno da se plašimo. Ne znamo da li ćemo i kada ćemo doći pod udar vlasti, hoće li još neko od nas završiti kao Slavko. Ali, ipak se sastajemo, pišemo proglase, šaljemo ih preko interneta (dok ga ne ukine Amerika).

Srbiji i Jugoslaviji demokratiju ne mogu doneti NATO trupe, niti bi protektorat unapredio ljudska prava Albanaca i Srba. Do demokratije se može doći samo mukotrpnim, strpljivim radom, građenjem ćelija demokratskog društva, pravila i procedura demokratskog odlučivanja. SAD i NATO su unazadili razvoj demokratskih odnosa, obezvređili decenijski napor nevladinih organizacija, obesmislili gandijevski otpor albanskog stanovništva prema kome gajim duboko poštovanje.

Nažalost, rasplet nepriznavane, potiskivane i gušene (sredstvima državne represije) dugogodišnje krize izgleda tragično i mimo je volje mnogih ljudi. Takav rasplet ovdašnjoj vlasti omogućili su upravo SAD i NATO. Bez NATO bombi ne bi bilo egzodusa Albanaca. Udari bombi proizvode masakre,

pokrivaju i omogućavaju zločine i drže u strahu sve ljude. To nije bilo nemoguće predvideti.

Kad već hoćeš da se baviš političkim analizama, zapitaj se zašto su *deus ex machina* u Kleberu postavljeni zahtevi Jugoslaviji koje nijedna država ne bi prihvatila, za koje nisu znali ni članovi parlamenata zemalja koje nas bombarduju. Zašto humanitarne organizacije nisu Albancima davale pomoć da popravljaju oštećene kuće i zašto su govorili o ratu koji će početi na proleće?

Milošević ne uživa moje simpatije. Dosta papira sam utrošila kritikujući njegov režim. Ali, Milošević je mali igrač u opakoj militarističkoj igri, u kojoj smo svi mi samo pokusni kunići. I ti Sonja. Militarizam koji se nadvio nad naše i njegovu glavu gori je od njegovog. Biti u službi tog militarizma za mene je potpuno neprihvatljivo. Ovim što si napisala poništila si prijateljstvo s ljudima koje nazivaš "zanemarljivom demokratskom alternativom" (mnogo nas je više no što procenjuješ, Sonja, seti se zime '97).

Ako, na našu nesreću – i Srba i Albanaca – dospemo pod protektorat i ti budeš neki potonji Nedić, ne bih ti bila u koži. Niko ne zavređuje tako bednu ulogu. Uz to u Srbiji ti je to pozicija glinenog goluba.

Molim te Sonja, izvini se svojim drugovima i prestani da lupetaš. Ti to možeš.

Pozdrav

Nadežda.*

Plamsaju prve vatrice

Uvaženi gospodine uredniče, povod je jedna vaša strogo izrečena pouka, krajnje nepravilno i uvredljivo upućena mudrim, časnim i vrlo hrabrim ženama. Znam – ne mogu ne znati – da je u paraepskim društvima distribucija prava na čojstvo i junaštvo gotovo isključivo muška privilegija, čak i onda kad muževna hrabrost i te kako žalosno može da izostane. No kako je pravilo da u Srbiji uvek sve mora biti pobrkano, omaklo se jednom od pratilaca u vašem poduhvatu da žene od neprikosnovenog intelektualnog i moralnog integriteta optuži, između

* Iz originalne verzije pisma izbačena je rečenica u kojoj autorka saopštava da je "bolje biti na strani Miloševića nego na strani Klintona" (prim. ur.).

ostalog, i za egzorcizam. Šta će ko od te izrečene optužbe razumeti – ne znam. Ali mi je i žao i krivo što jedan, nekada briljantan politički esejist, Stojan Cerović, dozvoljava sebi baš toliko olaku i krajnje netačnu stilsku figuru. Ta više benava no uvredljiva slika protivrečna je već u pridevu. Egzorcisti su bili samo niži, pa i najniži, prezreni redovnici, muške barabe uvek spremne da iz zbunjenih, uplašanih duša ženskih isteruju seme đavolovo. Ženskih egzorcista, bar koliko je meni poznato, nije bilo.

I tako, gospodine uredniče, iako sam možda malo i zamoran, ipak vas svesrdno molim da se opomenete još i činjenice da su u Zagrebu, pre nekoliko godina, simbolično spaljivane hrvatske veštice, pa bi moglo ispasti da naš Beograd baš i nije mnogo originalan. Ukoliko se, razume se, veličanstveni *auto-da-fé* ne animira i prizorom ponekog vešca. Bojim se da se već pomalo oseća dim u vazduhu, a prve vatrice već plamsaju na lomači koja se priprema valjda za dragog i hrabrog Peru Lukovića, a i za druge koji tek čekaju na red.

S poštovanjem,

Bogdan Bogdanović, Beograd

"Volterova kopilad" i Katarinina krzna

Ljeta Gospodnjeg 1768. (već tada!), kad je Katarina Velika poslala vojsku u Poljsku u znak podrške izboru njena "favorita" Stanislasa Ponjatovskog za kralja Rzeczpospolite, Volter je čestitao slavodobitniku, Stanislasu-Augustu, sljedećim riječima:

"Ruska carica nije samo uspostavila sveopću toleranciju na golemom prostranstvu svoje države, već i poslala vojsku u Poljsku, prvu armiju mira u povijesti čovječanstva, koja druge zadaće nema osim da brani prava građana i da pred njom drhte svi njihovi neprijatelji".

Volterovo oduševljenje za "prvu armiju mira u povijesti čovječanstva" i ostale kurzivom istaknute carstvujušće vrijednosti objašnjava se – vid. Chamfortove *Maksime* – isporukama "sjajnoga krzna", koje su "stigle u pravi čas", jer je Volteru "bilo hladno".

"Volterova kopilad" – da se uteknemo izrazu američkoga esejista i književnika Johna Saula – muškog ili ženskog spola, svejedno, ostaje brojna te i dalje zimogrozna.

Franjo Cetinić, Pariz

Tvrdoglava sélektivnost

Ovo nikad nisam radio. Izgleda da je svako svakog povukao za jezik i sad bi trebalo da sa Srđom Popovićem i Lazarom Stojanovićem u našim novinama raspravljam o nečemu što već godinama ne uspevam da raspravimo u privatnim razgovorima. Pa, dobro, šta je tu je. Neko će se valjda i ovome radovati.

Ne znam zašto je Srđa izabrao formu otvorenog ličnog pisma. To je kao da mi nešto šapuće, ali da svi čuju. A šapnuo mi je da poričem, pravdam i zataškavam zločine. I još nekoliko takvih stvari, ali sve na uvo i prijateljski. I Lazar je, na svoj način došao do istog efekta: najpre je nabrojao sve prestupe, grehove i pristrasnosti jedne strane u polemici, mene opisao kao hvalisavca i nekoga ko je od bombardovanja malo skrenuo s uma, a zatim objavio da sve to nije tako važno i pozvao na saradnju i toleranciju. I on me smatra prijateljem. Kakvi primeri ljudske širine.

Mora da sam ja gori čovek, jer nekako nisam siguran šta će od prijateljstva ostati posle svega. Ali, evo, pokušaću da se ne bavim njima lično, nego samo da pobrojam u čemu se to mi razlikujemo.

Prvo, ovo nije spor s čitaocima (kao što tvrdi Srđa), niti prepad na žene (Lazar dokazuje da žene u Srbiji uvek imaju pravo da govore o sebi, ma o čemu inače bila reč). Ovo je počelo samo kao odbrana medija ("Vreme" i B92) od optužbi nekoliko osoba koje jesu čitaoci i pretežno žene, ali su ta svojstva za ovu priliku sasvim nebitna. Reč je o istomišljenicima čiju sam poziciju pokušao da opišem na ovom mestu pre dve nedelje i koje Srđa i Lazar sad uzimaju u zaštitu.

Kad sam govorio o opraštanju, saosećanju i milosrđu nisam mislio na ratne zločince kao što je Srđa shvatio pa se opširno zgražao nad mojim cinizmom i moralnom ravnodušnošću. Mislio sam samo da je čudno i čudovišno to što neko želi da optužnicu proširi i na nedužne ("Vreme" i B92), a očekivao bih da se posle rata i posle Miloševićevog pada postupi obrnuto. Zar je milosrđe zaista tako strašna reč?

Očigledno, jako se razlikujemo u gledanju na Haški sud i na izveštavanje otuda. Za mene je Nenad Stefanović uzor savesnog i skrupuloznog izveštača. I on i Ljiljana Smajlović već su objasnili sve o tome. Tačno je, međutim, da taj sud i glavna tužiteljka gospođa Del Ponte nikako da steknu masovnu podršku u Srbiji. Ali, tu ne bi mogla pomoći ni četa najpristrasnijih izveštača. Ovde se mnogo više ljudi obavestilo o radu tog suda u televizijskim prenosima nego iz štampe, pa je zabeležen izvestan rast simpatija za Miloševića. Dakle, za onoga kojeg je isti narod prethodno motkama oterao. Moj zaključak je da s tim sudom i/ili tužilaštvom nešto nije u redu.

Nema sumnje da dobar deo objašnjenja leži u činjenici da je za Srbiju Haški sud instrument onih istih sila koje su ovuda bacale humanitarne bombe. Za Lazara je to bio rat "zločinca Miloševića protiv slobodnog sveta". (Uh! Ovako nešto nisam čuo još od vremena legendarnog Grge Zlatopera i zlatnih hladnoratovskih dana Glasa Amerike.) Bojim se da ostatak Srbije još dugo neće ovo ovako razumeti, što znači da ni poverenje u Haški sud neće uskoro da poraste.

Tu je, zatim, pitanje kolektivne krivice i "deetnifikacije". Na tu temu Srđa je ponudio tumačenje da zločini o kojima on govori, posebno genocid, ne mogu biti "deetnifikovani" pošto je napad na "neke nacionalne, etničke ili verske grupe" ugrađen u samu definiciju tog krivičnog dela. Mislim, međutim, da je u pitanju etnicitet žrtava a ne zločinaca. Za zločince je nacionalnost nebitna i čak mogu biti iste nacionalnosti kao žrtve. Ovde Srđa pokazuje volju da ide mnogo dalje od gospođe Del Ponte koja stalno ponavlja da se tamo sudi pojedincima.

Po svemu sudeći ovde imamo posla s jednom tvrdoglavom selekcijom činjenica, s odbijanjem da se misli o bilo čemu izvan "srpske krivice". Nije važno ni šta je bilo pre ni posle, ni šta je radio bilo ko drugi. Prema toj teoriji, samo su Srbi nešto radili, svi ostali su nebitni, uključujući i velike sile. Ovo je, naravno, samo naličje priče o "nebeskom narodu". Što se mene tiče, savršeno me ne zanima nikakva rasprava o Srbima kao najboljem, odnosno najgorem narodu. Neka to među sobom reše patrioti i antipatrioti.

Finansiranje naših moralnih inkvizitora iz inostranstva ne bih pominjao, upravo zato da ne zvuči kao priča o stranim plaćenicima (Srđa me, naravno, odmah ulovio), ali da toga nema, ko bi se bavio Sonjom Biserko i produktima njenog uma? Za mene je pravi problem u tome što u svetu još ima mnogo onih koji nastavljaju politiku "rušenja" režima u Beogradu. To je prosto štetno, a mnogo puta sam se uverio da nije nimalo beznačajno. I nije u pitanju samo finansiranje nego neobično velika medijska i politička pažnja i podrška domaćim glumcima spremnim da na "bis" u nedogled pružaju otpor diktaturi, nacionalizmu, fašizmu i ostalim mrakovima.

Mislio sam da je Milošević naš veliki problem i da u ono vreme nismo morali da pitamo ko nam i zašto pomaže da ga se rešimo. Sad ispada da ništa nije rešeno, da je problem Srbija i svako od nas, to jest da tek sad dolazi najveći posao. Pa, prijatelji, ja ne nameravam da ratujem protiv svoje lične karte. Takva je kakva je. Ako šta drugo ima da se popravi, eto mene.

Stojan Cerović

Malo o ljudskom dignitetu

Prvo, da zadovoljim kriterijume g. Miloša Bobića za učestvovanje u ovoj polemici: (1) u domašaju sam sistema ("političkog, sudskog, policijskog") – to bi po sopstvenoj logici g. Bobića već u startu trebalo da mi da veću kredibilnost od njegove i (2) nisam plaćenik, tj., rečima g. Bobića ("nisam na platnom spisku").

Ipak, moram da priznam da ne zadovoljavam treći uslov kredibiliteta koji postavlja g. Bobić, moja mišljenja nisu "izraz kolektiva", tj. ja sam, opet po rečima samog g. Bobića, samo "jedna osoba". Naime, u tome, po g. Bobiću, "leži deo problema političke, kulturne i *javne scene uopšte u Srbiji* danas" (kurziv – S.P.). Iznose se mišljenja "jedne osobe", koja nisu "izraz kolektiva".

Šalu na stranu, smatram da se ovim "kriterijuma" g. Bobića zemenjuje teza: govori o govornicima, a ne o onome što oni govore. Pojava poznata kao *argumentum ad hominem*. Ako govornik govori istinu, nije važno da li je samo "jedna osoba" ili plaćenik "van domašaja naše policije". I obratno. Možemo li da se bavimo samom stvari? A stvar je: slepo, uporno i iracionalno negiranje zločina, koje je ovde "izraz kolektiva". Ovde, "u sredini gde je javni glas PROTIV tako redak" (g. Bobić).

Radi se, takođe, i pre svega, o g. Bobićevom "drugачijem shvatanju značaja istorijske istine u razvoju jednog društva i strategije kojom se do nje dolazi".

Prema mišljenju g. Bobića, (1) "srbijanska sredina je prezasićena uterivačima krivice";

(2) "gubici i rane su još sveži"; (3) kada opet počnu da žive normalno(...) onda će moći da se preispituje(...) prošlost" (posleratnoj Nemačkoj je trebalo "nekoliko decenija"); (4) "preuranjeni" zahtev za otkrivanje istine predstavlja pokušaj uterivanja kolektivne krivice u Srba"; (5) "a potreba za odbranom ljudskog digniteta većini onemogućava suočavanje s faktima bez preteranih emocija"

Podimo redom:

(1) Kako je to "srbijanska sredina prezasićena uterivačima krivice" kada se odgovornost masovno i "kolektivno" negira (za šta g. Bobić čak ima razumevanja), a samo pojedinci ("jedna (dve) osobe") o njoj govore? "U sredini gde je javni glas PROTIV tako redak"? Kako te "osobe" prezasićuju srbijansku sredinu koja se "kolektivno izražava" protiv njih? Tu se g. Bobić nešto zapetljao.

(2) "Gubici i rane su još sveži". Čiji gubici i čije rane? Kakve to rane imaju zločinci? Kakve gubitke? Pre će biti da se radi o njihovim

žrtvama i porodicama tih žrtava. A te rane i ti gubici traže da se pravda izvrši brzo. Spora pravda je loša pravda.

(3) Da li ovde može da se počne da "živi normalno" dok se zločinci šetaju među nama, a cela nacija im jatakuje? Svrha kažnjavanja zločina (između ostalog) jeste restitucija narušenog ljudskog poretka. Kako da živimo "normalno" u društvu koje teške zločine previđa, zabašuruje, opravdava, relativizuje, ponekad čak slavi (Mladić heroj)?

Gde će biti zločinci "za nekoliko decenija", koliko po primeru Nemačke i preporuci g. Bobića, treba još da pričekamo? Šta treba dotle da rade žrtve? Šta je s njihovim "ljudskim dignitetom"?

(4) Da mi se ne bi prebacilo da ovde g. Bobića citiram "van konteksta", evo celog pasusa:

Izvesni prijatelj g. Bobića (Holandjanin) "smatrao je da je otkrivanje istine neophodna stepenica u daljem razvoju društva. Zalagao se za to da se time bave mediji i obrazovne ustanove. Nisam se mogao složiti, kao ni u ovom pokušaju uterivanja kolektivne krivice u Srba".

Rečenica je pomalo nezgrapna, pa i nejasna, da li sam ja to dobro razumeo: da bi otkrivanje istine stvorilo kolektivnu krivicu Srba? Da li to g. Bobić tvrdi da su Srbi kolektivno krivi, ali da tu istinu još ne treba otkrivati? Ja ne mislim tako. Kako su se to ovde stanovišta preokrenula?

(5) Na otkrivanju istine o zločinima, po g. Bobiću, ne treba insistirati iz još jednog, stvarno zanimljivog razloga: "potreba za odbranom ljudskog digniteta većini onemogućava suočavanje s faktima bez preteranih emocija"!

Zašto je ovaj argument posebno zanimljiv? Zato što implicira čitav niz diskutabilnih stavova.

Prvo, implicira postojanje, a onda i povlađivanje plemenskoj svesti "većine". Dirnete li u zločinačku aktivnost neklog Srbina, dirnuli ste u dignitet celog plemena. Dirnete li u jednog (ma kakve užasne zločine on počinio), dirnuli ste u sve i svakog pojedinačno. Postojanje te plemenske svesti je tačno uočeno (mada ja ne znam da li je reč o većini, ta pretpostavka nigde nije testirana, testiramo je upravo mi ovde, u ovoj polemici).

Po g. Bobiću, ovoj svesti treba povlađivati, nju ne treba izazivati, ne treba tu plemensku svest izlagati "preteranim emocijama".

Drugo, nije jasno otkuda se tu našao "ljudski dignitet". Da li moj ljudski dignitet biva ugrožen time što među pripadnicima moje nacije ima i zločinaca? Pa zatvori su oduvek bili puni Srba osuđenih za razna krivična dela. Kako to ugrožava moj ljudski dignitet? Ali ne, odgovara g. Bobić, naravno da ne ugrožava, ali tako oseća i misli beslovesna "većina" u svom "kolektivnom izrazu", pa u ime strategije, tu beslovesnu "većinu" ne treba samo dalje razjarivati. To je pitanje taktike.

Tu je već na delu jedan paternalizam. G. Bobić koji zna i razume ipak ima razumevanja prema beslovesnoj "većini" i zna kako s njom treba da bi se privela pameti. Polako i izokola.

Ne razumem taj stav. Kako se može živeti među ljudima s takvim prezirom prema ljudima? Meni se čini da bi se čovek morao obesiti ako tako vidi svoje sugrađane, onda ništa nema smisla. Ni ova polemika. Onda treba zatvoriti oči i uši i ćutati. I kada bi svi tako radili onda se istina ne bi otkrila ni za "nekoliko decenija". I u Nemačkoj je neko morao prvi da počne.

U odgovoru Stojanu to sam već napisao: jesmo li mi posmatrači i dijagnostičari slepila većine ili možemo svojim delovanjem manjinu da pretvorimo u većinu? Kako ćemo to učiniti ako preporučujemo da joj se povlađuje i štede njena "osećanja"?

Konačno i po stoti put: šta je s ljudskim dignitetom i osećanjima žrtava, pa makar oni bili Bošnjaci, Hrvati, Albanci?

Srđa Popović

Svesni i nesvesni

Pismo Lazara Stojanovića budi u meni nadu da od ove polemike još može biti više koristi nego štete. Ton je već nešto uljudniji, barem kad je reč o pogrđama na račun izveštača iz Haga koje su me i navele da se u prepisku uključim. Na početku polemike beogradsko je nezavisno novinarstvo nazvano "lavežom" i "proizvodnjom laži i falsifikata"; gospodin Stojanović umesto toga bira umerenije izraze kao što su "pevač apologetskog hora" i "zavrtanj u propagandnoj mašini", valjda u duhu tolerancije kojoj, kako veli, teži. Dopušta čak i mogućnost da niko od učesnika polemike "nije lagao svesno".

No Stojanović izgleda ne prihvata da je novinarstvo profesija, a ne društveno-politički rad u kome neki novi čuvari političke korektnosti novinare opet dele na svesne i nesvesne lažove. (Valjda zato ne uviđa ironiju u tome da kolegu koji za hleb zarađuje kao novinar, u istom dahu proglašava "uvaženim", ali i "netačnim i pristrasnim".) Njegovo je poimanje novinarstva prevaziđeno, a njegovo razumevanje haškog pravosuđa manjkavo.

Suđenje Slobodanu Miloševiću u Hagu odvija se unutar takozvanog adversarijalnog sistema zapadne jurisprudencije. To znači da u procesu postoje dve strane, da postoji direktno ispitivanje svedoka od strane optužbe, a zatim i unakrsno ispitivanje odbrane. Novinari su dužni da izveste o glavnim tačkama i jednog i drugog dela ispitivanja svedoka.

Sastavni deo sistema je i pretpostavka o nevinosti optuženog, sve dok mu se ne dokaže krivica. Nije posao novinara u Hagu da svakog dana konstatuju da je Milošević "zločinac uhvaćen na delu", niti je posao suda "više da potvrdi nego da utvrdi njegovu krivicu", kako bi to Lazar Stojanović hteo. (Uzgred, tročlano sudsko veće koje vodi proces Miloševiću u Hagu neprijatno bi se iznenadilo da od Stojanovića čuje da je ono tek oruđe optužnice, koje umesto da "utvrdi" treba samo da "potvrdi" krivicu.) Posao je novinara da čitaocima ponude na uvid sve relevantne činjenice koje im mogu pomoći da stvore sud o nekom događaju ili nečijoj krivici, odnosno o učinku nečije optužbe ili odbrane. Nemaju pravo da uskraćuju informacije koje im se ne sviđaju.

Sve su ovo na Zapadu (u "spoljnom svetu" koji Stojanović smatra "jedino relevantnim") elementarne stvari. Sa Zapada uostalom potiče i poređenje sudskog procesa s utakmicom (nad kojim Florans Artman i drugi toliko negoduju). Jer na utakmici, kao ni na sudu, ishod sučeljavanja dveju strana nije unapred poznat – osim ako utakmica nije nameštena.

"Ne vidim šta tu tužioci nisu ostvarili", kritikuje Lazar Stojanović i samu pomisao da bi se tužiocima mogla uputiti neka kritika. Možda bi onda trebalo da otvori svoj laptop i napiše pismo "Čikago tribjunu" čiji se novinar Tom Handli 29. avgusta usudio da ustvrdi da tužilaštvo još nije proizvelo "pištolj koji se puši", odnosno dokaz koji bi Miloševića direktno doveo u vezu sa zločinima počinjenim na Kosovu. Šta bi tek u gnevnu mogao da napiše "Vašington tajmsu", čiji urednik Džoša Kuhera pre tri dana veli da je "suđenje Miloševiću dokaz nekompetentnosti tribunala"... Bi li ga nazvao svesnim ili nesvesnim lažovom?

Možda Stojanović smatra da srpskim novinarima nije dopušteno ono što američkim jeste? Lepo je od njega što ponekog novinara ovde oslobađa sumnje da je "miloševićevac"; možda nas zove i lažovima iz najplemenitijih pobuda. Ali valjda je došao čas da ovde u Beogradu kažemo da je od ideološke provere Lazara Stojanovića ipak bolji sistem u kome se novinarski rad procenjuje na osnovu univerzalnih kriterija profesije koji važe i u Beogradu i u Vašingtonu. Ja se, na primer, s gospodinom iz "Vašington tajmsa" u pogledu kompetentnosti tribunala (tribunala, a ne tužilaštva) ne slažem, u što se lako uveriti u mojim tekstovima u "NIN-u", ali tražim da se moj novinarski rad meri istim profesionalnim aršinom kojim se meri njegov. Profesionalnim, a ne ideološko-političkim.

Ljiljana Smajlović

Svedoci i izveštavanje

Nećad Stefanović smatra da u pismu "Vremenu" (br. 606) nisam odgovorio na suštinu njegove primedbe izrečene na moj nedavni tekst u "Politici". A suština je, ako ga dobro razumem, u tome da je tužilaštvo Haškog tribunala na početku suđenja Slobodanu Miloševiću "zabranilo" svedocima kosovskim Albancima da iskreno govore o OVK, da bi ih onda od sredine aprila instruisalo da budu otvoreniji.

Jedini razlog zašto se ovim nisam bavio u pismu "Vremenu" je u tome što nisam bio siguran, kao što ni sada to nisam, šta Stefanović u stvari tvrdi. Izgleda da on sada prihvata ono što sam napisao u "Politici", a potom i potkrepio primerima u pismu "Vremenu": da su od aprila albanski svedoci na Miloševićevom suđenju otvoreniji u odgovorima na pitanja o OVK. Ono što nastavlja da ga preokupira je pozadina ovakvog razvoja događaja. Iako to ne kaže eksplicitno, on sugeriše da je tužilaštvo najpre reklo svedocima da ne govore o OVK, a onda ih je instruisalo da budu otvoreniji. Ali Stefanović ne nudi nikakve argumente za takvu tvrdnju, niti objašnjava motive zbog kojih bi tužilaštvo postupalo na ovakav način. Hoće li da kaže da tužilaštvo simpatizuje OVK? Ili da se plašilo da bi iznošenje informacija o OVK oslabilo navode iz optužnice protiv Miloševića? Na osnovu čega misli to što misli?

Ono što, u nedostatku jasnog argumenta druge strane, mogu generalno da primetim je sledeće: Eventualna Miloševićeva odgovornost ne bi bila manja ako bi se utvrdilo da su devet meseci, ili samo dva sata, pre pogubljenja ili proterivanja albanskih civila, ili sistematskog paljenja njihovih kuća, pripadnici OVK delovali ili čak činili zločine, na dotičnom području. Pravila međunarodnog humanitarnog prava su tu jasna: oružane akcije suprotne strane, uključujući akcije protivne pravu, nikada ne opravdavaju pogubljenja, napade na civile, uništavanje njihove imovine i ostale zločine koji se Miloševiću stavljaju na teret. Možda albanski svedoci, televizijska publika i neki izveštači misle drugačije, ali oni su u tom slučaju prosto u krivu.

Stoga, tužilaštvo nema razloga da manipuliše istinom o delovanju OVK. Ako je, u nekom trenutku, postalo jasno da su, iz straha ili "patriotizma" albanski svedoci škrti u odgovorima o OVK i da to ne ostavlja dobar utisak, moguće je – mada o tome nemam nikakvih saznanja – da im je tužilaštvo naglasilo da treba da budu iskreniji kad je to u pitanju. Iz toga, međutim, ne sledi da ih je prethodno instruisalo da ne iznose informacije o OVK.

Da bi uklonili svaku sumnju u pravičnost suđenja, sudije dozvoljavaju Miloševiću da postavlja pitanja kakva ne bi dozvoljavali profesionalnom braniocu. To što Milošević mnogo vremena troši na

pitanja o delovanju OVK ne znači da su pitanja naročito, ili uopšte, relevantna. Kada je 16. jula 2002. godine Milošević ispitivao jednu Albanku o akcijama OVK iz proleća 1998. godine, sudija Mej je izgubio strpljenje: "Nema sumnje da vi pokušavate da skrenete pažnju s dokaza koje je svedokinja iznela na zločine za koje tvrdite da ih je počinila OVK. Ali, treba da razumete sledeće: to što su oni možda počinili zločine ne opravdava zločine za koje se u ovoj optužnici tvrdi da su se desili".

Informacije o OVK oslabile bi tužiochev slučaj jedino ako bi podrile dokaze o zločinima za koje tužilaštvo tereti Miloševića. Takav slučaj bi postojao ako bi se, na primer, pokazalo da su civilne žrtve i razaranja civilnih objekata bili kolateralna šteta u borbi snaga bezbednosti i OVK, ili da poginula lica nisu bila civili, već pripadnici OVK koji su učestvovali u borbi, a uništeni objekti nisu obične kuće ili džamije, već, recimo, mitraljeska gnezda OVK.

Ali u većini slučajeva Miloševićeva pitanja o OVK ne odnose se na ovakvu vezu te formacije s događajima navedenim u optužnici. Milošević postavlja niz pitanja o događajima koji su se desili u vremenu, a često i prostoru, udaljenom od vremena i mesta zločina iz optužnice.

S Nenadom Stefanovićem se, naravno, slažem da svi zločini treba da budu osvetljeni i pomenuti. Za osvetljivanje zločina počinjenih od strane OVK suđenje onim njenim pripadnicima koji su kršili odredbe humanitarnog prava biće povoljniji kontekst – mnogo povoljniji nego što je suđenje Slobodanu Miloševiću, u kome je optuženi, zaista, Slobodan Milošević.

Takođe, nije sporno da je na jugoslovenskim novinarima da sami odluče na koji način će da izveštavaju o suđenju Miloševiću. Ali nešto je neobično s tim izveštavanjem ako se najpre mesecima neumorno dovodi u pitanje uverljivost svedoka, a onda, kako su to nedavno učinile Stefanovićeve koleg(inice)e sa višemesečnim stažom izveštača iz Haga, usledi zaključak da je tužilaštvo uverljivo dokazalo da su na Kosovu počinjeni zločini prema albanskim civilima.

O tome, pak, da li je dokazana i veza između tih zločina i Miloševića, rano je govoriti. Milošević tek treba da ponudi svoje dokaze. I, mi jednostavno ne znamo kako će sudske veće vrednovati dokaze kojima tužilaštvo nastoji da dokaže Miloševićovu komandnu odgovornost. Nije rano, međutim, za to da se izrazi nada da će u ovdašnjim medijima izveštavanje o daljem toku suđenja biti izbalansiraniije nego što je to do sada bio slučaj.

Bogdan Ivanišević,
Human Rights Watch

Teoretičar zavere

"Ugnjetavanje Albanaca je ono što ostaje kad se oduzima ono čega su svi ostali pripadnici društva bili izloženi. Više su ugnjeteni nego Srbi, ali manje nego Romi",

Ljubiša Rajić

u norveškom nedeljniku "Dag og Tid", 14.05.1999.

Gospodin Rajić je već niz godina prisutan u norveškim medijima nudeći svoja objašnjenja žalosnih događaja u zemljama bivše Jugoslavije. Za nas u Norveškoj, Rajićevo "treće stanovište" je dobro poznato: gospodin Rajić je uvek bio prepun pravednosti i kritike, ali je nudio jako malo predloga kako se u praksi može stati u kraj zločinačkom režimu. Gore navedena izjava je tipični primer načina na koji je gospodin Rajić norveškoj javnosti objašnjavao ratove devedesetih: "Svi su jednako patili i svi su jednako krivi".

Međutim, ako su svi bili jednako ugnjeteni, kako insinuira gospodin Rajić, ostaje pitanje zašto su Albanci, a ne Srbi ili Romi, dovezeni u hladnjačama s Kosova, pa završili u Dunavu ili pod zemljom na poligonima vojske i policije, stotine kilometara severnije od mesta na kojem su ubijeni. To su uradile strukture vlasti, a valjda gospodina Rajića zanima ko je sve to organizovao i izveo, i zašto. To bi ga trebalo zanimati i zbog toga što osoba koje su organizovale ovakve bolesne projekte i poduhvate ima još među onima koji danas upravljaju njegovim društvom. Valjda je moguće ispitati ove konkretne odnose bez onih uopštenih, teoretskih upoređenja s drugim grupama.

Ishodište zanimljive rasprave u ovom časopisu je pojam "deetnifikovanja zločina". Rajić predstavlja dobar primer problematičnosti ovog pojma. Nakon "deetnifikovanja zločina" više ga zanima ono šta su radili pripadnici drugih etnosa. Deetnifikovanje mu služi da se odveć lako i s previše zadovoljstva okrene od nekih jako problematičnih stvari u svojoj neposrednoj sredini te da se posveti kritici Muslimana u BiH, Albanaca, NATO-a, zapadnoevropskih društava i tako redom.

Rajić tvrdi kako sve jednako kritikuje, ali iz primera koje nudi, vidi se da on smatra da su pre svega drugi krivi. U članku iz kojeg je početni citat, Rajić tvrdi da su građani Šibenika palili gume. Bombardovanja i napada na taj grad valjda nije bilo. Ako je reč o četvorogodišnjoj opsadi Sarajeva, Rajić će odmah uzvratiti: "Ne zna se otkuda je došla granata koja je ubila civile na Markalama", ako je reč o Kosovu: "Račak može biti nameštaljka". A znamo ishodište tih teorija zavere, i znamo kome su one bile korisne. A onako, slučajno, Rajić zaboravlja da nije sporno koja je

vojska razorila Sarajevo, i da se na Kosovu našao priličan broj ubijenih civila pokraj tragova gusenica Miloševićevih tenkova.

Nije teško tvrditi da je svet pun paradoksa i nepravednosti, ali od ovakvog sveobuhvatnog kukanja nema koristi. Ako je gospodin Rajić nezadovoljan stanjem stvari, zašto se ne zalaže da se počne s nekim konkretnim slučajevima? Što se tiče zločina nad civilnim stanovništvom, moglo se, na primer, početi s Mladićem jer nema valjda većeg dželata iz prethodnih ratova. Sada Mladić šeta ulicama Beograda, slobodan kao da ništa nije bilo. Može pozdraviti Rajića ako se sretnu u šetnji.

U Norveškoj je gospodin Rajić bio koristan režimu. U stvari, ni da mu je Milošević platio, ne bi imao boljeg predstavnika od Rajića: "pustite nas na miru pa će se razviti demokratija", "naša vojska mora ostati na Kosovu", "više su krivi drugi" itd. Gospodin Rajić dosledno relativizuje zločin. To nije samo beznačajno, intelektualno pitanje: zadnjih desetak godina ratovi su ono što je definisalo društvene odnose. Miloševićevom režimu je upravo bilo potrebno shvatanje da su neki drugi krivi za nesretno stanje u Srbiji i ostalim zemljama bivše Jugoslavije.

Rajić tvrdi kako jednostavno traži svoje pravo da bude kritičan prema svima koji su bili umešani u ratove proteklih desetak godina. Istovremeno, on se trudi da nađe racionalne argumente za ono što je jedan destruktivni režim uradio. Kako inače tumačiti Rajićevu tvrdnju da su Alija Izetbegović i SDA doprineli genocidu nad Muslimanima? Na kakve postupke ili stavove pokolj poput Srebrenice može biti racionalan odgovor? Šta uopšte može dovesti do toga da jedan general i jedna organizovana vojska postroje više hiljada ljudi pa ih hladnokrvno pobiju? Ti poduhvati su bili isključivo destruktivni. Nije tamo bilo prihvatljivih razloga osim za jedan bolestan režim koji je tu nalazio svrsishodnost. Trudeći se da objasni neku logiku (koju je inače i sam bivši režim propagirao) gospodin Rajić pokazuje gde se nalazi njegovo "treće stanovište". To "treće stanovište" je isuviše blisko stanovištima koja poznajemo iz izlaganja Miloševićevih ljudi. Da li to predstavlja neko treće ili – što da ne – četvrto, peto ili šesto stanovište više nije ni važno. Vidi se gde stoji.

Ovdje gospodin Rajić sigurno oseća potrebu da kaže kako se on umnogome protivio Miloševiću. No univerzitetska politika nije ono što je odlučilo sudbinu toliko ljudi u bivšoj Jugoslaviji. Odlučio je rat i shvatanje rata. I što se tiče rata i odnosa s drugim narodima, teško je uočiti po čemu je Rajićevo stanovište toliko udaljeno od Miloševićevog.

Rajić je u svojim člancima za norveške novine i časopise naglašavao kako je sve jako komplikovano, kako svet ne treba da se miješa. Rajić je govorio na način koji opravdava verovanje da će sve biti dobro ako se ništa ne preduzme. A svi znamo da ovakav stav nikako nije smetao Miloševiću.

Rajićeva tvrdnja kako je bio i protiv Miloševića i OVK-a i NATO-a je retorički smokvin list. Izjednačavanjem svih i svačeg, Rajić je dosledno izbegavao dati odgovor na pitanje kako je verovao da se može stati na kraj krvavim postupcima režima. I taj odgovor je bilo ono što je najvažnije, zar ne?

PS. Oni iz Norveške koji poznaju gospodina Rajića malo će se iznenaditi njegovom uzdržljivošću u vezi s dokazano represivnim režimom. Gospodin Rajić suočen s norveškim društvenim prilikama bio je član maoističke partije (AKP-ml) koja se zalagala za ovdašnju oružanu pobunu.

Jon Kvaerne, Oslo

Vreme, 611

19.09.2002.

A šta su radili drugi ?

Dragi Stojane, moram ti priznati da sam čekao da se u ovoj polemici pojavi popularni argument Komisije za istinu: A šta su radili drugi? U tekstu "Tvrdoглаva selektivnost", "Vreme" br. 610, pišeš:

"Po svemu sudeći ovde imamo posla sa jednom tvrdoglavom selekcijom činjenica, s odbijanjem da se misli o bilo čemu izvan 'srpske krivice'. Nije važno ni šta je bilo pre ni posle, ni šta je radio bilo ko drugi. Prema toj teoriji, samo su Srbi nešto radili, svi ostali su nebitni, uključujući i velike sile. Ovo je, naravno, samo naličje priče o 'nebeskom narodu'. Što se mene tiče, savršeno me ne zanima nikakva raprava o Srbima kao najboljem, odnosno najgorem narodu."

Jedino ne razumem zašto o tome uopšte govorimo. S kim se oko toga sporiš? Slažem se takođe da bi tvrdnja da su "Srbi najgori" bila samo naličje priče o "nebeskom narodu". Ali ko to tvrdi?

Da pročistimo stvar dalje: za utvrđivanje **istorijske** istine, kojom se ni ti ni ja ne bavimo, naravno da je važno i šta je bilo pre i šta je bilo posle i šta su radili drugi, uključujući i velike sile.

Razgovor o zločinima koji su počinjeni **u ime srpskog naroda** od strane raznih psihopata, baraba, lopova i vlastoljubivih demagoga NIJE razgovor o "srpskoj krivici". Upravo ti (siguran sam nesvesno) ova dva razgovora izjednačavaš kada uvodiš u ovu polemiku pojam "srpske krivice" o kojoj nije ni bilo reči.

U polemičkom žargonu ovo bi se nazivalo – zamenom teze.

Jer, ovde je reč o nečem drugom. Radi se o teškim krivičnim delima (često vršenim iz koristoljublja) učinilaca sa imenom i prezimenom. Ti ljudi se šetaju među nama, sede po kafanama, vozikaju se automobilima, neki se bave svojim "biznisom". I, naravno, opiru se razgovoru o svojoj krivici (jer bi to navodno bio razgovor o "srpskoj krivici"). I mi tome treba da nasedamo!

Istorijske istine utvrdiće istorije na osnovu svih raspoloživih izvora (uključujući i istinu o tome šta su drugi radili).

Sada tek dolazimo do glavne teme: zašto se baviti samo našim zločinima, a ne i "njihovim"? (Treba uzgred napomenuti da se ova tema pojavila tek kada je postalo apsolutno nemoguće generalno poricati postojanje bilo kakvih zločina na "našoj strani"). Na to se može dati više odgovora, navešću dva:

(1) "Naši" zločinci nalaze se u **našoj** jurisdikciji u domašaju policijskih i pravosudnih organa **naše** države (one koja ti je izdala ličnu kartu). Mi imamo pravo i dužnost da insistiramo da "naša" država goni "naše" zločince u **našem** interesu (koji se, recimo, sastoji u tome da stvorimo pravnu državu, što je uslov za dolazak stranih investitora, da ne pominjemo interes naših građana da žive u društvu u kome se zločin kažnjava).

Mi nemamo načina da ishodimo kažnjavanje "njihovih" zločina. Time se, recimo, bavi Helsinški odbor u Hrvatskoj, a time se obilato bavi, recimo, i "Feral tribune" (pogledaj poslednji broj!). Inače, njima tamo takođe prebacuju da se bave samo "hrvatskom krivicom".

Dakle, učinimo nešto da ti zločini budu kažnjeni **tamo gde možemo** – a to je ovde.

(2) Slika ove zemlje u svetu, njen međunarodni identitet, tokom godina Miloševićevih ratovanja izgrađen je gotovo isključivo na osnovu slika koje su dolazile iz Sarajeva, iz Vukovara, iz Dubrovnika, iz Srebrenice. Svet je dotle malo znao o nama. Kada je Milošević pao, stvorena je prilika da se ova slika izmeni, da se tome svetu pokaže da se Milošević lažno sakrivao iza "naroda", da zločine koje je činio i poricao u ime "srpskog naroda" mi ne prihvatamo za svoje i nemamo razloga da ih poričemo. Postoji **državni interes** da se to učini jasnim. Ako ne nameravaš "da ratuješ protiv svoje lične karte" (kako nas uveravaš), onda bi trebalo da interes te države samo podržiš.

Srđa Popović

P.S. Hajde da o privatnim stvarima pričamo privatno, a o javnim javno. U ovoj polemici se ne radi o nama i našem prijateljstvu. Radi se o onome što javno zastupamo. Nema smisla da zabavljamo ovu gadnu čaršiju.

Umorni od jada

Šaljem prilog vašoj polemici na levisi i govoriću samo iz svog ličnog iskustva i o svojim osećanjima:

Sećam se, dobro, da je moje prvo razočaranje i prva tuga u borbi za "našu stvar", pre mnogo, mnogo, mnogo godina bilo to što je Srđa Popović otišao iz zemlje. Bila sam uverena, a i sada tako mislim, da bi takav čovek bio dragocen i nezamenljiv (kao i toliki drugi dobri ljudi koji su otišli) i kao putokaz i moralni stožer koji bi mogao puno da doprinese... Koji bi dao specifičnu težinu svemu što smo radili i pokušavali da uradimo kako smo znali i umeli i mogli sa datim i raspoloživim snagama. Srđa Popović je izabrao da siđe sa naše javne scene u najgorem trenutku.

Pogled iz domovine je drugačiji i javna reč izgovorena ovde i odavde ima sasvim drugačiji odjek i značenje. Možda nije fer da se sada napadaju neki od nas koji smo se, možda, i umorili – od jada, bede, tuge, žalosti i sramote a počele su da sustižu i bolesti i prerane smrti najboljih među nama.

Mi koji smo ovde ostali nismo imali nimalo predaha pa su nam sada, mislim, neke greške u procenama i povremen nedostatak elana u "borbi neprestanoj" dozvoljeni. Možda bismo i mi voleli za promenu da malo živimo i da mislimo na obične stvari – a ne stalno i večito, zato što smo ostali ovde, da nosimo breme istorije – i to mi, a ne državne institucije i ministarstva koje smo valjda zbog toga i izabrali.

Gordana Radošević, slikar-grafičar, Beograd

Dupli standardi

Uvažavajući u potpunosti stav kolege Lazara Stojanovića kako "nema razloga da trošimo život i mastilo na bezizgledne rasprave", obećavam da se povodom kritika mog "pristrasnog i netačnog" haškog izveštavanja više neću oglašavati. Činim to delom da bi se ipak sačuvala kakva-takva "margina slaganja" koju u svom pismu pominje kolega Stojanović, a više zbog uverenja da zaista ne bi trebalo u nedogled objašnjavati ono što je davno već objašnjeno. Pogotovo u udžbenicima tipa "novinarstvo za početnike".

U tim udžbenicima piše da novinari izveštači sa nekog događaja (u ovom konkretnom slučaju suđenja) ne mogu i ne smeju da se poistovete sa onima koji su aktivni učesnici tog događaja (suđenja). Možda je sve to trebalo reći još na samom početku ove polemike da

čitaoci "Vremena" ne bi eventualno bili u zabludi (pretpostavljam da nisu) kako se ovde oko izveštavanja sa suđenja Slobodanu Miloševiću spore navodno "osporeni" izveštači i navodno neki "nepristrasni" čitaoci. Ovo nije spor sa čitaocima.

Uz nekoliko izuzetaka, među kritičarima haškog izveštavanja u "Vremenu" (što nikako nije zabranjeno) javljali su se uglavnom ljudi koji su u ovom procesu najavljeni kao svedoci tužilaštva, ili posmatrači ovog sudskog procesa iz organizacija (poput Human Rights Watch) čiji su članovi aktivno učestvovali u pripremanju optužnice i na različite načine sarađivali sa timom Karle del Ponte. Jedan od važnih svedoka na dosadašnjem suđenju Miloševiću bio je, na primer, Fred Abrahams iz HRW-a čiji su i-mejlovi, redovno slani na adresu optuženog još od 1996. godine, uzeti kao važan dokazni materijal tužilaštva da je bivši predsednik SRJ na vreme bio upozoren da se na Kosovu dešavaju razne gadosti i zločini. Svedok Abrahams je, između ostalog, izjavio – "naša (HRW) podrška Tribunalu je konzistentna s našim mandatom". Svedok Abrahams je, takođe, za potrebe Tribunala kasnije pripremao za pojavljivanje pred sudom svedoka Ibrahim Rugovu. U svemu tome, naravno, nema ničeg što je sporno. Ali, čitaocima je svakako jasno da potencijalni haški svedoci i aktivisti HRW-a i sličnih organizacija koji se poslednjih nedelja oglašavaju kroz ovu polemiku, ne moraju da imaju o svemu ovome baš uvek identična viđenja kao i novinari (osim ako se ne radi o novinarima svedocima). Haški izveštači morali bi da imaju pravo da u svom poslu ostave i izvesnu marginu za nešto drugačije viđenje od bilo kog aktivnog učesnika u ovim procesima.

Svi svedoci, ili saradnici optužbe, mogu na različite načine doprineti da se u haškom "procesu stoleća" dođe do istine. Pravila tog procesa predviđaju, međutim, da se do istine dolazi tako što se obema stranama pruža prilika da iznesu što je moguće više tvrdnji ili argumenta u svoju korist, da bi se na taj način dobila što je moguće celovitija slika svakog događaja. U svemu tome možda su Miloševićevi izgledi i napor da opovrgne dokaze tužilaštva zaista "dirljivo bedni", kako tvrdi kolega Stojanović, ili su njegove šanse da "pobedi" jednake onima koje je imao kada je pokušavao da pobedi NATO. To valjda ne znači da optuženi nema pravo da primeti kako jedan od svedoka tvrdi da su "srpski avioni pobili na desetine nedužnih civila", iako je NATO još pre tri godine preuzeo odgovornost za taj konkretan događaj i "kolateralnu grešku". Na izveštajima je da i tako nešto registruju. I po tome su njihov posao i pozicija nužno različiti od pozicije aktivnih učesnika u ovom procesu.

Aktivnim učesnicima procesa i sve aktivnijim kritičarima haškog izveštavanja svako svedočenje i argument optužbe mogu se učiniti kao neoborivi i ubedljivi, a svako Miloševićevo pitanje kao besmisleno i idiotsko. Meni kao izveštaju ne mora. Njihovo je pravo da u svemu tome

imaju ulogu agitatora ili da budu pristrasni, ali nemaju pravo da od izveštača traže da se prilagodi njihovim modlama i pretvore u njihove agitatore. U Tribunalu radi dovoljno onih koji su sasvim dobro plaćeni za taj posao.

U jednom trenutku tokom dosadašnjeg suđenja Miloševiću, tužilac Najs je čak predlagao da se do istine dođe i tako što bi sud, na primer, umesto čitave grupe svedoka saslušao jednog od njegovih istražitelja. Pošto su se neki svedoci ustezali da govore sve što znaju, Najs je rezonovao da bi njegov istražitelj umesto njih uverljivije mogao da prepriča one delove svedočenja koji nisu sporni ili su sasvim tačni. Sudija Mej je, naravno, odbio ovaj pokušaj da se na tako važnom suđenju na ovakav način "ekonomiše" s vremenom i istinom. Nije zabeleženo da je iko od aktivnih posmatrača reagovao na ovakav pokušaj tužilaštva makar i zapazanjem da tako nešto bitno odudara od standarda koje bi morao da ima proces nazvan "kamenom međašem u istoriji međunarodnog pravosuđa". Pa čak i da se na ovom sudskom procesu samo nešto potvrđuje, a ne i utvrđuje, takvo svedočenje istražitelja bilo bi krajnje problematično.

Kada se u sudnici, na primer, pojavi zaštićeni svedok K-41, nekadašnji vojnik VJ, i ispriča potresnu priču sa mnogo uverljivih detalja o streljanju civila među kojima su bile i bebe, moj posao izveštača je da to prenesem čitaocu. Ali, moja je dužnost da pri tom pomenem i činjenicu da je isti svedok samo koji mesec pre svedočenja pred Haškim tribunalom opljačkao svoju nepokretnu rođaku, staricu, oteo joj svu ušteđevinu, a zatim pobegao iz Crne Gore u RS jer je za njim raspisana poternica. I onda postao svedok. Time ni najmanje ne tvrdim kako je priča K-41 lažna ili izmišljena (naprotiv, kriminalci su igrali značajne uloge u minulim ratovima), već samo pokušavam da čitaocima objasnim na kakve će sve dileme nailaziti tročlano sudsko veće kada bude odlučivalo o svakom konkretnom svedočenju, što ćemo saznati tek kada budemo čuli njihovo obrazloženje presude.

Svima nama na kraju, vama kao aktivnim učesnicima procesa i meni kao izveštaču, zajedničko naravno mora biti nastojanje da svakog zločinca u Hagu ili bilo gde drugde stigne zaslužena kazna. Pre svega one zbog kojih se i danas po raznim uglovima Srbije saplićemo o masovne grobnice i leševe nedužnih žrtava. To što ovde (i ne samo ovde) niko, izgleda, nije ozbiljno pomišljao da sudi ratnim zločincima ne znači istovremeno da se Haškom sudu (pre svega tužilaštvu) ne sme ponešto zameriti.

Ugledni britanski pravnik Džefri Robertson, autor knjige *Zločini protiv humanosti*, u kojoj inače zdušno podržava osnivanje i rad Tribunala, u najveće slabosti ovog suda ubraja upravo nedostatak kritičke javnosti koja bi pratila tamošnje sudske procese, naročito one najvažnije.

Robertson tvrdi da nema dovoljne javne i kritičke procene rada glavnih aktera, ponajviše zbog toga što razni lobisti za ljudska prava (prilagođavajući se valjda zahtevima "human rights industrije") nekritički podržavaju sve što se u Hagu zbiva i tako nameću duple standarde, prečutkujući ono što ne valja.

Što se mene tiče, kako sam i obećao, ja se o haškom izveštavanju sa svedocima, aktivistima i agitatorima više neću raspravljati na stranicama "Vremena", pa makar se oni svake nedelje iznova predstavljali kao obični čitaoci. Nemam inače ništa protiv da se u nekoj pauzi suđenja sretnemo, popričamo i zajedno popijemo piće. Može i u kafiću "Lažni svedok" koji se početkom oktobra otvara nedaleko od zgrade Tribunala.

Nenad Lj. Stefanović

Zatvor Srbija

Počeću od opštih mesta i onog što "čitaoci" "Vremena", a posebno beogradska čaršija, najviše vole – od odgovora na elaboraciju moje intelektualne malenkosti od strane cenjenog gospodina Srđe Popovića, a obznanjene u 2 (dve) plus 5 (pet) tačaka. Moj odgovor sadrži Predgovor – dve tačke, Uvod – četiri tačke i Temu – jedna tačka.

Predgovor

a) Zamena teze koja mi se pripisuje sasvim logično proizilazi iz teksta g. Popovića. Kao svaki dobar advokat, g. Popović gradi konstrukciju koja perfektno drži njegovu građevinu. Ja sam, pak, po obrazovanju građevinar i cenim konstrukcije koje stoje, ali ako su na pravom mestu i odgovaraju sadržaju. Zato, da podsetim – ova rasprava počinje time sto je S. Biserko (Helsinški odbor?) iznela neprimerenu i proizvoljnu ocenu delanja B92 i "Vremena". S obzirom na to da svojim tekstom negiram da je rečeni "govornik" govorio istinu, ne može se ni primeniti kvalifikacija *argumentum ad hominem*. Dakle, ja se bavim rečenim. Diskusija "ličnosti govornika" i mogućih posledica njegovog govora sledi iz pokušaja pronicanja u govornikove motive da ne govori istinu. Zašto je od povoda izgovorene neistine o delovanju "Vremena" i B92 u tekstu g. Popovića došlo do pogrešnih zaključaka o mom odnosu prema zločinu (može se pomisliti da se diskusija odnosi na "zločinačko 'Vreme'" i "zločinački B92!") za mene će ostati tajna. Ipak, verujem da se g. Popović ovde nije "nešto zapetljao", već da je to uradio svesno kako bi

temu prebacio na sebi (a meñi?) važne teme zločina, zločinaca i društva u kome ostaju neprepoznati. Time je spasao ovu raspravu od nivoa čaršijske zabave i, uz zahvalnost za tu njegovu mudrost, njima ću se posvetiti na kraju i posebno. b) Nevladine organizacije koje obavljaju monitorsku funkciju u Srbiji mahom su bazirane na jednoj ličnosti. One nemaju uobičajenu strukturu koja podrazumeva savete, bordove i druge mehanizme ("kolektiv") čiji je zadatak da spreče volutarizam i uspostavljanje "kulta ličnosti". Iako je izricanje ličnog stava pravo svakog, postoje određene norme koje se tiču izjava ličnosti sa licencom organizacije. Ukratko, ne može direktor Eriksona u svoje ime javno izjaviti da mobilni telefoni ugrožavaju sluh i centar za ravnotežu, a da pri tom vodi kampanju za širenje proizvodnje. To ne može!

Uvod

1) Srbijanska sredina jeste, po mom mišljenju, prezasićena i uterivanjem i uterivačima krivice. Ja pri tom mislim na sve desetogodišnje pritiske, a pre svega na mere koje su iz njih proizlazile, počevši od dugogodišnjih ("ničim nezaslužanih") sankcija i bombardovanja (možda za dobro a svakako na sramotu građana Srbije, a možda shvaćeno i kao božja kazna, koja gotovo prirodno mora da se sruči s neba), na još postojeće (spoljne?) zidove embarga koji Srbiju razdvajaju od Sveta, na nemogućnost dobijanja viza i opštu restriktivnu politiku Zapada, što sve naravno nije bilo i još "nije usmereno protiv građana Srbije". Možda neko sve ovo nije primetio, iako je u "domašaju sistema", odnosno u Srbiji. Zanimljivo? 2) Gubici i rane su, složili ste se ipak i posredno, još sveži "pa makar oni bili Hrvati, Bošnjaci, Albanci". Nešto mi govori da po toj logici malo rana i gubitaka pada i na Srbe. Ili se s tim možda ne slažete jer su ih oni zaslužili? Možda su rane samo na drugoj strani, što se po dokumentima Haškog tribunala, izjavama zvaničnika tokom i posle ratova ne da zaključiti.

3) Više od deset godina u Srbiji se ne živi normalno. Nenormalno je zapravo postalo prirodno stanje. Sa skoro sedamdeset procenata uništene privrede, enormnim zaduženjima, tranzicijom privrede u toku i, da ne zaboravimo: uništenom socijalnom, zdravstvenom i ostalom infrastrukturom, uz već nabrojane "zidove" u Srbiji ne može biti reči o životu koji se svodi pod definiciju normalnog. Možda i ovo nije primećeno? Pogled odozgo često para. Meni lično, izvan domena legendi, nije poznat primer koji bi potkrepio tvrdnju da je jedan osiromašen narod u izboru između hleba (preživljavanja) i crkve (istine) pojurio ka inoj. 5) Da, ja mislim da svako ljudsko biće ima vlastiti dignitet. Posebno kada je ono utopljeno u "većinu", u koju neko prema sopstvenom ukusu može da uvrsti i zločince. A radi se o većini jer se ovde govori o načinu stvaranja

(pridobijanja) kritične mase na strani istine i razuma ("pretvaranje manjine u većinu"). O dignitetu i osećanjima žrtava s kojima saosećam, ovom prilikom i ovde nije bilo reči. Mislim da su bar čitaocima "Vremena" moji stavovi o žrtvama rata, "pa makar bili oni Hrvati, Bošnjaci, Albanci", dobro poznati. Takođe su im dobro poznati moji stavovi o srbijanskoj strani i niko u njima nije prepoznao "povlađivanje" ili "štednju osećanja". Naprotiv. Da okončam ovaj zabavni deo polemike i relativizujem svoj paternalizam. Smatram ga ništa manjim od paternalizma nekog ko javno obraćanje počinje sa "Dragi Stojane, (sećas li se?) kada smo pravili...". Složićete se, gospodine Popoviću, da smo svi mi pomalo paternalisti a – da ostanem u duhu ove polemike u kojoj je štedro zastupljena polna segregacija – mi muškarci posebno.

Tema

Za kraj sam ostavio najvažnije, ono što smatram esencijalnim za ovu polemiku i suštinom razmimoilaženja gledišta g. Popovića i mojih, a to je pitanje "strategije istine" (4). Diskusiju o "kolektivnoj krivici" ostavio bih po strani jer nas ne bi daleko odvela. Nju prepoznaju gnostici. Koliko sam upoznat, tu ne postoji jedinstveno gledište eksperata društvenih nauka a pravna nauka je ne prepoznaje. Radije ću se usredsrediti na tačku u kojoj se naša gledišta poklapaju, a to je da zločin mora biti prepoznat a zločinci kažnjeni. To je minimum saglasnosti koji omogućava razuman dijalog i sučeljavanje različitih viđenja strategije kojom se stiže do istine. U tekstu gospodina Srđe Popovića prepoznajem uverenje da isključivo sudstvo, zakon i policija predstavljaju osnov procesa potrage za istinom. Njihova je funkcija da društvo očiste od kukolja, sankcionisanjem zločina, kažnjavanjem zločinaca. Oni bi trebalo da povrate dignitet žrtava. Mogu li oni i da pridobiju rečenu kritičnu masu? Koliko se vidi iz dosadašnjeg toka događaja, pravda je spora ali dostižna. Ipak, nemam utisak da sve ide baš najbolje i da do sada postignuto ostavlja neke efekte na "većinu". Naprotiv, pre bih rekao da otpor prema rečenim osnovama procesa raste. Ukratko: Ševeningen se puni a predsednički kandidati i dalje forsiraju nacionalističku retoriku. Moguće je da antropogeografske analize akademika Jovana Cvijića rasvetljavaju jednu stranu ovog fenomena. Ipak, verujem da uzrok problema leži na drugom mestu. Prvo u domenu generalne strategije ozdravljenja društva i otkrivanja istine, tog nepobitno važnog dela procesa revitalizacije društva. Strategija koja se bazira isključivo na rečenim činionicima zapostavlja činjenicu da se svako društvo pored osnova države (sudstvo, policija...) formira i funkcioniše kroz određenu društvenu infrastrukturu. Pored svega drugog, nju čine i lokalna istorija norme i pattern-i. Homoseksulaci, na primer, negde uživaju status svete krave, drugde su prokažena fukara. Što u društvu ima više

nepismenih to je i značaj ovih normi veći, odnosno "plemenska svest" je prisutnija. U Srbiji je početkom devedesetih bilo više od 15 odsto nepismenih dok ih u Holandiji danas ima četiri odsto. Sukob lokalnih normi i opštih zakona zato nije niti nepoznat niti je lokalna pojava i ne može biti negiran. Taj je sukob, po mom mišljenju, izraženiji prilikom tumačenja zločina koje su počinili pripadnici jedne etničke grupe nad drugom. Isključivo delanje putem pravosuđa zato nigde, osim privremenog mira, nije donelo rešenje pomenutog raskoraka niti ozdravljenje društva. Tito, ne zaboravimo, nije radio "izokola" (srpski: na kvarnjaka), već je uklonio ostale zločince, uveo demagogiju bratstva i jedinstva kojom je želeo da u društvo utera neke opšte ljudske vrednosti i norme. Sve to nije sprečilo krvoproliće devedesetih. Očevici kažu da je ono po nečastivosti i surovosti bilo strašnije od onog iz četrdesetih.

Drugo, isključivo oslanjanje na pravosudne mehanizme podrazumeva izolaciju društva. Srbija je u toj viziji, kao i u proteklih deset godina, veliki istražni zatvor. U njemu se istražuje ko je šta činio, koliko je ko zalegao, gde je bio kad je ono grmelo i, uopšte, vlada vrsta istražiteljske histerije. Pri tom, novi čuvari, i kad bi hteli, ne mogu sužnjima da daju mnogo više od prethodnih jer nema novca za sledovanje. Jedino ne tuku. Srbija je još opasana zidom kao svako kužno mesto. U njemu su zato zajedno zatočeni zločinci, žrtve, "glasovi protiv" i "većina". Da, i zločinci šetaju Srbijom. U njoj je ikona Velimir Ilić. Otuda bi po logici razuma morala da proizađe dilema u pogledu traženja svrsishodnog načina. Izbor između a) Srbije istražnog zatvora ili b) strategije (nikako "taktike"!) dosezanja i prihvatanja istine, drugačije od očigledno nedelotvornog uterivanja? Ja bih se priklonio stavu bivšeg šefa izraelske obaveštajne službe J. Hakabija: "Kada nestane močvare, nestaće i komaraca." Sistematska i ozbiljna rekonstrukcija upuštene ili uništene društvene infrastrukture, od školstva, medija, kulture ponašanja i govora, do organizacija za brigu o porodici i, da ne zaboravim: respekta prema onim rečkim zagovornicima stava PROTIV, ličnosti kao i "kolektiva", morala bi da čini paralelni tok delovanju pravosuđa. Ozdravljenje i rehabilitacija pojedinca, još manje celog društva, ne postiže se u zatvoru. Zatvor stvara nove prestupnike. Isključiva usredsređenost na lov na "greške" i "grešnike", zahtevi za revidiranje pripadnika vlastitog bloka i održavanje atmosfere istražnog zatvora može biti da je i u funkciji osude zločinaca. Nikada svih i nikada u kratkom periodu. Zar Vizentalov biro nije čitavih pet decenija tragao za protagonistima holokausta? Konačno, pod pretpostavkom velikog uspeha strategije koja u prvi plan stavlja kažnjavanje zločinački komarci biće eliminisani. Ostaće, međutim, močvara. Dodatni rizici su: a) komarci mogu da se vrate, b) mogu nestati i žabe. Kao što vidite, moju iritaciju izaziva glas koji još uvek, kao i pre deset i pet godina, govori isključivo o krivici, padu, paktiranju s

nacionalistima (vlašću?) i poziva na progon bez vizije totaliteta. Pošto je uloga moralnog sudije rezervisana za Boga, jer on je – kako poručuje Biblija – jedan, ispadne da je ovo u međuvremenu postao glas ostrašćenih. Ovog puta, prozivajući "Vreme" i B92, on je za moj ukus otišao predaleko. Moja reakcija je posledica tog fakta, pokušaj upozorenja skraćenoj svesti.

Miloš Bobić

Legitimno osporavanje

Burna diskusija koju je izazvao kritički osvrt glavnog urednika "Vremena" Dragoljuba Žarkovića ("Vreme" br. 604, 1. avgust 2002) na izvesne stavove predsednice Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije Sonje Biserko ne ostavlja ravnodušnim ni Srbe u dijaspori. Šta je to D. Žarković tako strahovito zgrešio što je izazvalo oštre reakcije i osude poznatih ličnosti: Latinke Perović, Nataše Kandić, Svetlane Slapšak kao i još nekih koji su prešli na nivo za javnost irelevantnih rasprava.

D. Žarković odbija tvrdnju S. Biserko da takozvani nezavisni mediji, npr. "Vreme" i B92, "relativizuju i deetnifikuju zločine Srba" u jugoslovenskim sukobima zadnje decenije, citirajući njene izjave za hrvatski "Feral Tribune", kritikuje njenu tezu o neophodnosti denacifikacije Srba – ili kako bi S. Biserko rekla Srbijanaca – kao i svojatanje kompetencija za ljudska prava i u ime Helsinškog odbora čiji je ona predsednik. D. Žarković opominje da bi Helsinški odbor, odnosno S. Biserko "trebalo da štiti" i njegova ljudska prava kao i prava čitaoca "...a nikako da nas ovako đuture svrstava u zločince". Uostalom, ne znam ko bi na takve optužbe dobrovoljno odustao od slične primedbe.

Time je D. Žarković sasvim nedvosmisleno i razumljivo formulisao suštinu konfliktnih situacija oko S. Biserko i njenih sličnomišljenika, iz čega i proizilaze uzroci i posledice istih.

Problem S. Biserko nekih nevladinih organizacija i ličnosti koje se bave raznim humanim aktivnostima leži u činjenici da su to činili i čine pretežno jednostrano, postupajući tako kao da izuzev Srba niko nije uslovljavao, počinjao i vodio ratne sukobe u bivšoj Drugoj Jugoslaviji. Onda ne bi smelo da iznenađuje kada pogođeni Srbi odbojno reaguju na diskriminirajuće stavove onih koji se bore za pravdu i poštovanje ljudskih prava kao univerzalnih kategorija civilizacije, pošto je na opštu žalost i njima Srbima pripao znatan udeo u besmislenom stradanju i patnji.

Simptomatično je da su i ostale kritike D. Žarkovića pisane u smislu gore navedenog, i da niko od autora istih nije ni pomenuo, a kamoli

pokušao da možda kritički preispita razloge svakako reprezentativnih konfrontacija sa S. Biserko, što sigurno neće doprineti očekivanom "suočavanju s prošlošću i preuzimanje odgovornosti za nedela prethodne vlasti", kao što to i Nataša Kandić kategorički zastupa u svom opštem napadu na D. Žarkovića ("Vreme" broj 607).

Tako, npr., i Latinka Perović, "zgražavajući" se nad izrazom D. Žarkovića "dehelsinkizacija", prelazi u nediferencirani napad na istog, braneći i napadajući pozicije koje on nije ni pominjao.

Međutim, "dehelsinkizacija" ne podrazumeva ništa drugo nego legitimno osporavanje monopola na ljudska prava i njihovu upotrebu od strane već pominjanih ličnosti i organizacija. D. Žarković ne osporava zasluge S. Biserko i "domene" Helsinškog odbora, pa je odbrana istih od strane L. Perović, kao i pitanja o "relativizovanju zločina", potpuno suvišna i poseduje karakter neosnovane optužbe. Slično mudruje i dr Milan M.Čirković ("Vreme" broj 606), koji na primeru nemačkih SS-ovaca pokušava poučavajuću diskusiju o ljudskim pravima i pita D. Žarkovića "kakav je vaš problem s idejom da bi dokazane ratne zločince trebalo osuditi na smrt?" – Neverovatno.

Nataša Kandić ("Vreme" broj 607) ne može van svojih stereotipa koji joj donose opravdane kritike, a nikako pretnje i slično. Zahteva samo od Srba priznanja i preuzimanja krivične odgovornosti (ova konstatacija se odnosi samo na njen pomenuti članak u "Vremenu" broj 607), prebacuje Slobodanu Miloševiću "bezobrazluk da žrtvama (albanskim svedocima) u lice govori da lažu", traži "vraćanje dostojanstva žrtvama i objavljivanje nedela izvršenim nad njima" (pretpostavljam da N. K. podrazumeva albanske žrtve). Sve je to, naravno, i tačno i humano, ali N. Kandić čini i dalje fatalne greške ostajući u bitnim pozicijama jednostrana. Ona s pravom proziva generale Pavkovića i Lazarevića, a gde su Adem Čeku, Hašim Tači i ostale albanske vojskovođe, kao i plodovi njihovog vojevanja i nedela učinjenih posle okupacije Kosova? Za N. Kandić su podle laži Albanaca u svedočenju protivu "našeg" bivšeg predsednika u Hagu – naravno da niko ne tvrdi da su svi lagali – "sitna ogavna farsa za lokalnu upotrebu", što po mišljenju N. Kandić i tako neće imati uticaja na očekivani ishod sudskog procesa, pa verovatno može svako da lupeta šta hoće. Ovde smem da navedem jednu malu šalu koja je u vreme neprekidne antisrpske kampanje u Nemačkoj prepričavana: "Pitao neki tata svog malog sina šta želi da bude kad poraste? Odgovor glasi: Srbin. A zašto? Zato što su Srbi besmrtni".

Svetlana Slapsak ("Vreme" broj 607) nastavlja "bitku" upozoravajući kritičare S. Biserko na "osnovno dobro građansko ponašanje" da bi u daljem izlaganju nastavila brutalnim jezikom optuživanja za "isfrustrirano divljenje", "ljigave monarhiste", "fašističke trendsetere" i čudi se "kako je moguće" da oni koje ona brani (S.

Biserko, N. Kandić, Petar Luković) "izazovu tako frustrirane i netolerantne reakcije?" Svoje dalje komentare obuhvata podnaslovima koji dovoljno govore o svom sadržaju: "Korekcije sećanja" – verovatno samo srpskog, "Totalitarni mentalitet" pripisuje onima koje kritikuje.

"Provincijalna improvizacija" sadrži između ostalog primere "govora mržnje (Srba) koji se s Turaka, Hrvata, Cigana, Šiptara (valjda misli na etničke Albance) ili Jevreje smanjio na šačicu neprijatelja koji nose sav teret... preispitivanja za masovno ludilo"....! Opet ista priča s prepoznatljivom instrumentalizacijom kompetencija.

Najzad predsednik upravnog odbora i član redakcije "Vremena" Stojan Cerović ("Vreme" broj 608) diferencirano i argumentovano analizira i kritički komentariše najvažnija sporna gledišta prethodnih rasprava iako nije direktno pominjan. Neke neistomišljenike smatra "moralnim fundamentalistima", protivureći neosnovanim tvrdnjama da se posle srpske oktobarske revolucije 2000. godine u Srbiji navodno "ništa nije promenilo"(!) i odbija nadležnost utvrđivanja i deljenja pravde od strane gore spomenutih osoba. Dalje tematizuje centralne probleme međuljudskih sukoba, kao što su, npr., njihovo sprečavanje, postupanje s krivcima, mogućnost spremnosti za praštanjem "što se oprostiti može" i za "saosećanje i milosrđe a ne samo osvetnički bes".

Naravno da takva u suštini plemenita razmišljanja u jednoj još vrlo razdraženoj i svežim događajima i sećanjima bremenitoj atmosferi, mogu pre da deluju provokativno nego što je njihov autor očekivao.

Za opravdanost nagoveštene sumnje potvrdio se bivši saborac S. Cerovića, Srđa Popović ("Vreme" broj 609), žestoko reagujući na čitav niz događaja i napomena delimično tretiranih i u članku za "Vreme" broj 608. Postavljajući pitanje zločina i S. Popović operiše jednostrano već tradicionalnim srpskim toponimima: Sarajevo, Srebrenica, Kosovo, Slobodan Milošević, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, koje niko ne može da poredi ili čak opravda, što i S. Cerović ne čini.

Neslavni kraj kritika u "Vremenu" broj 609 čini škrabanje izvesnog Miroslava Višića, čije primitivno-agresivno baratanje pojmovima izricanje kolektivnih klevetanja i opomena Srbima, kao i isticanja svog nekakvog "ličnog morala", ne zaslužuje pažnju javnih medija. Redakcija "Vremena" bi trebalo da ovom "dalekovidom mudracu" ponudi prostor za pismeno izvinjenje zbog svoje neobuzdane drskosti.

Dr Živojin Dacić,
za Forum Srba u Nemačkoj

2084.

*Beograd, 13. septembar 2084. godine,
oko ponoći, pod bensedinima (na recept)*

Dragi sine,

Prošlo je već 40 godina od tvog odlaska u Evropu, 20 godina od prestanka naše nezvanične komunikacije i tačno deset godina od objavljivanja tvog poslednjeg pisma u rubrici "Reagovanja" (v. "Vreme" br. 4354, 12.9.2074) u kome nagoveštavaš prestanak i ovog vida komunikacije sa mnom (polemika povodom teksta "Dehelsinkizacija gospođe Biserko" pokrenuta početkom veka u "Vremenu"). Iako sam se s tom tvojom odlukom tada složio, danas, kada se polemici po svoj prilici nazire kraj, osećam potrebu da ti prenesem šta se dogodilo s ključnim akterima (naime, znam da je "Vreme" zbog drastičnog pada interesovanja čitalaca ukinulo svoje internet izdanje pre osam godina, pa verovatno nisi upoznat s podacima koji slede).

Krenimo od sudbine samog, nekad nam omiljenog lista. "Vreme" danas ima 260 strana (u koloru), od čega 256 čini rubrika "Reagovanja" (ta rubrika se, kao što znaš, ranije zvala "Pošta"). One četiri preostale strane su, pogađaš, dva lista naslovnice. Ulazak Srbije u Afričku uniju (AU) pre dve godine izazvao je galopirajuću inflaciju, tako da "Vreme" danas košta 21 afro.

Sonja Biserko, Nataša Kandić i Svetlana Slapšak su, nažalost, preminule istog dana (na Veliki petak, 2078). Sve tri su na samrtničkoj postelji primile hrišćanstvo, spalj... kremirane su, a njihov pepeo se nalazi u hramu Svetog Save (ovih dana treba da počnu radovi na postavljanju fasade). Opelo je održao Njegova svetost patrijarh srpski gospodin Ilarion (sigurno se sećaš prote Žarka Gavrilovića). Bog da im dušu prosti. Iz te grupe hrabrih **žena** pretekao je samo Petar Luković, danas urednik kulturnog programa TV Pink.

Stojan Cerović je, nakon što je dobio Nobelovu nagradu za književnost (2076. za jedno od pisama Srđi Popoviću), nažalost, takođe preminuo. Bista s njegovim likom nalazi se u aleji velikana tik uz poprsje S. Basare i, što bi njegov novi komšija rekao, golubovi su već počeli da seruckaju po njemu.

Srđa Popović je, nakon kratkog angažmana u "Nacionalu", postao ministar unutrašnjih poslova Srbije (na tom mestu je zamenio Ljiljanu Smajlović).

Eto, to bi otprilike bilo ono najvažnije. Bez bojazni da ovo pismo možda neće biti objavljeno, srdačno te pozdravljam. Ti dobro znaš da smo uvek bili na istoj strani, na strani istine i pravde. Uz sva metodološka razmimoilaženja, neka tako i ostane. Voli te

Tata

Dejan Vukelić, Novi Beograd

Vreme, 612

26.09.2002.

Babe i tiha revolucija

Već neko vreme poizdalje pratim urnebesnu svađu koja se vodi na stranicama "Vremena". Akteri stari, provereni, izgleda nepromenljivi. Dobro je za "Vreme", a i za buduću Srbiju to što se sve to odvija u pismima čitalaca, ne na udarnim stranicama. Pa kad je na periferiji, 'ajde, računam, da se i ja uključim.

Pitam se: da li ćemo biti svedoci tihe revolucije frustriranih, pohlepni i guzatih baba? S njima se donekle slažem: tačno je da smo kao nacija, bez pristanka lične volje većine populacije, načinili mnoštvo odvratnih stvari. Simplifikacije imaju izvesnog smisla; da ste bili odlučniji, hrabriji, vaše vođe ne bi mogle da vas navedu na sve ono što se sada trpa u jednu jedinu (previše) zbirnu imenicu, ne znam joj ime, babe znaju, doduše, ne umeju da artikulišu. Osećam udeo lične krivice u nepočinstvima čije sam posledice (za razliku od baba) svojim očima video na drinskim sprudovima. Bilo ih je svukuda. Neka Bog dâ da sva izađu na videlo. Neka Bog dâ da smognemo snage da zatražimo oproštaj od svijui koje smo, hteli-ne hteli, zavili u crno. Međutim, ne vidim nijedan razlog da za to pokajanje padamo na kolena pred Biserko, Kandić, Slapšak i buljavi Liković (padeži namerni) koji su od tih nesreća udobno živeli i hoće da žive isto tako zauvek. Ako nemamo bolju savest od tih sablasti, bolje da nas nije.

Svetislav Basara,
Nikoziia

Biciklisti nisu krivi

Ova polemika privodi se kraju, sudeći barem po tome što je Srđa Popović očito voljan da iz nje izađe i napusti početnu temu, a ne pojavljuje se niko drugi da tu štafetu prihvati.

Srđa tvrdi da nije bilo reči o "srpskoj krivici" i da sam ja otvorio razgovor o tome zamenivši tezu, a teza je da postoje pojedinačni zločini i zločinci koji "šetaju među nama, sede po kafanama, vozikaju se automobilima..." i da ih treba pokaznjavati. Pa, ako mu to nešto znači, totalno sam saglasan s kažnjavanjem zločinaca, ali ne vidim šta o tome ima da se priča i kako ja mogu da doprinesem tom poduhvatu. Možda da ubuduće malo više obratim pažnju na te što šetaju, sede po kafanama i vozikaju se.

Ispada, naime, iz ovog opisa, da ovaj grad (cela zemlja?) prosto vrvi od ratnih zločinaca. Da li to Srđa veruje da ovde svako svakome treba da bude sumnjiv? Da li da izuzmemo makar najmlađe i najstarije? (Naravno, posle svega neću pomenuti nikakvo izuzimanje žena ni iz čega.)

Srđa kaže da naša država treba da goni naše zločince. Ja sam, valjda, negde rekao nešto suprotno. Da mi hapsimo njihove, a oni naše? A ako mi već nudi pozitivne primere delovanja hrvatskog Helsinškog komiteta i "Feral tribjuna", mogao bi da se upita i zašto je hrvatska vlada upravo odbila da izruči generala Bobetka Hagu. Zbog odbijanja da se suoči sa zločinima? Pa, mislim da je stvar složenija i da deo problema leži na strani samog Tribunala koji zaista pomalo "kriminalizuje istoriju".

Ne samo da jeste bilo reči o "srpskoj krivici", odnosno o kolektivnoj, odnosno o etnifikaciji i deetnifikaciji zločina, nego je od toga ova polemika započela i bez toga je ne bi ni bilo. Sam Srđa Popović govorio je o tome u najvećem delu svojeg prvog javljanja.

Neću da kažem da tu nema ničega i da tema uopšte ne postoji. Mislim, na primer, da ima mnogo smisla raspravljati o tome kako se dogodilo da neko kao Slobodan Milošević u jednom trenutku zadobije gotovo jednodušnu, oduševljenu podršku naroda. Ili o tome ko je sve kako i zašto ratovao u bivšoj Jugoslaviji. Ili kako je Beograd bio uspeo da se sukobi s celim svetom. Ali, ovakve teme ne otvaraju se onako kako to radi Sonja Biserko, prosto sipajući optužbe i uvrede eda bi zadovoljila sponzore. Niko ne pristaje da razgovara pod tim uslovima.

Ko krene tim putem sasvim je sigurno da će dobiti potvrdu svoje polazne pretpostavke: da Srbija (srpska elita?) odbija da prizna bilo kakvu odgovornost. Ko ne razume zašto ljudi ovde nisu oduševljeni Haškim sudom, ko to uzima za dokaz kolektivne moralne zaostalosti taj neka najpre ozbiljno porazgovara sa samim sobom.

Najzad, moram da kažem da se ne osećam odgovornim ako se čaršija malo zabavila ovom polemikom. Srđa je protiv toga i traži da "o privatnim stvarima pričamo privatno, a o javnim javno", ali on je taj koji se javnim putem meni privatno obraćao. Ko će sprečiti čaršiju da malo seiri u ovakvoj prilici? A i šta je naročito loše u tome?

Stojan Cerović

Dupli standardi i ćutanja

U svom poslednjem (drugom) odgovoru na (jedno) pismo Lazara Stojanovića, vaš novinar Nenad Lj. Stefanović konstatuje da ova polemika "nije spor s čitaocima". (Ja mislim da sam čitalac: otišao sam na kiosk, platio 80 dinara, pročitao "Vreme"; mislim da me to čini čitaocem, ne znam koji drugi uslov još treba da ispunim da to postanem.) Ne, veli g. Stefanović, u polemici se javljaju "uglavnom ljudi koji su u ovom procesu najavljeni kao svedoci tužilaštva ili posmatrači ovog sudskog procesa. Koji su to svedoci tužilaštva? Ne prepoznajem nijednog među učesnicima polemike. S druge strane, ne razumem ni zašto se posmatračima suđenja odriče svojstvo čitalaca. Jedini koji sigurno u ovoj polemici nije čitalac je g. Stefanović. On je pisac, novinar "Vremena", koji je naravno pristrasan jer govori *pro domo sua*, iz čistog i jasnog interesa. Stvarno, dupli standard.

Ali "dupli standard" se još bolje primećuje kada g. Stefanović ispravno uočava da će o krivici Miloševiću svoju reč na kraju dati sud, "što ćemo saznati tek kada budemo čuli njihovo obrazloženje presude", a onda sebi dozvoljava sledeću rečenicu:

"Ali moja je *dužnost* da pri tom pomenem i *činjenicu* da je isti svedok (koji je 'ispričao potresnu priču s mnogo uverljivih detalja o streljanju civila među kojima su bile i bebe' – S.P.) samo koji mesec pre svedočenja pred Haškim tribunalom opljačkao svoju nepokretnu rođaku, staricu, oteo joj svu uštedevinu, a zatim pobjegao iz Crne Gore u RS..."

Šta je to sad? Gde je sada prezumpcija nevinosti? Je li neki sud dao "svoju reč na kraju", je li neki sud doneo presudu kojom se utvrđuje to što g. Stefanović tvrdi kao "činjenicu" (da je svedok opljačkao nepokretnu staricu)? Pa, kako onda?

Ne samo da nije "dužnost" g. Stefanovića kao sudskog izveštača da iznosi ovakve "činjenice", nego je to njemu **zabranjeno**. I ne samo što mu je zabranjeno nego to **predstavlja krivično delo klevete**. Štaviše, predstavlja krivično delo klevete čak i ako bi nekada, kasnije, svedok stvarno bio osuđen za to delo. Istinitost tvrdnje da je neko učinio krivično delo može se dokazivati samo i jedino pravosnažnom presudom krivičnog

suda. Jedina uspešna odbrana g. Stefanovića bi mogla biti da je bio u zabludi, da je pogrešno mislio da takva presuda postoji. Ali to jasno nije slučaj, g. Stefanović zna da takvo suđenje nije održano, što je očigledno iz njegovog rođenog teksta.

Pa sada se postavlja pitanje da li g. Stefanović, kao **sudski izveštač** ne zna da je upravo izvršio krivično delo (a onda kako da verujemo u njegovo izveštavanje o jednom sudskom postupku), ili g. Stefanović to odlično zna (a onda primenjuje "dupli standard", tj. onda je pristrasan, pa kako da verujemo u njegovo izveštavanje o jednom sudskom postupku)?

U odnosu na ovu polemiku u celini, dozvolite mi da primetim upadljivo **odsustvo** nekih učesnika, pravnika, stručnjaka za ljudska prava i Haški sud, koji inače rado javno iznose svoja mišljenja o raznim temama. Da li se to meni čini, ili lokalni "diskurs" o zločinima od prvobitnog apriornog negiranja (to je nespojivo sa "samim bićem srpskog naroda"), preko relativiziranja (a šta su radili drugi?), prelazi u hroničnu fazu **ćutanja**?

Srđa Popović

Činjenice, pravo i izveštavanje

U nedostatku odgovora na suštinu mog argumenata o suđenju Slobodanu Miloševiću, Nenad Stefanović se opredelio za napad na mene, moju organizaciju Human Rights Watch i druge "aktiviste". Zaogrnuvši se mantijom svoje (novinarske) profesije, ustvrdio je da je njegovo izveštavanje gotovo po definiciji objektivno, dok su gledišta ovih drugih nužno pristrasna.

Naravno, bilo koji konzument medija u Srbiji zna da novinari nemaju ovakav monopol na objektivnost.

Kao dokaz navodne pristrasnosti HRW-a, Stefanović ukazuje na to da je bivši istraživač u HRW-u Fred Abrahams bio svedok tužilaštva u suđenju Miloševiću. "Pristrasnost" HRW-a zaista postoji i sastoji se u tome što se zalažemo da se ustanovi individualna odgovornost za ratne zločine u ratovima na području bivše Jugoslavije. U tom cilju, dokumentovali smo povrede koje su počinile sve strane u sukobima i taj materijal stoji na raspolaganju tribunalu kako bi lakše mogao da dođe do istine o nečijoj odgovornosti. Ovo ne znači da nismo u mogućnosti da objektivno procenjujemo postupke koji se vode pred tribunalom. Ništa ne bi moglo više na naškodi nastojanju da vidimo pravdu na delu u Hagu, nego nepravdična suđenja. Stoga pratimo suđenje Miloševiću i javno smo

kritikovali one postupke tužilaštva i sudskog veća za koje smo smatrali da bi mogla ograničiti Miloševićovo pravo na odbranu. Ništa u našem delovanju u vezi s tribunalom ne čini nas ni manje ni više kvalifikovanim od novinara da objektivno analiziramo suđenje.

Nadam se da čitaoce interesuje kvalitet argumenata, a ne da li je osoba koja ih iznosi novinar ili radi u organizaciji za ljudska prava. Ono što nalazim da je sporno kod Stefanovića su njegovi argumenti, a ne to što kao novinar iznosi i kritike na rad tužilaštva. Kritike su dobrodošle kao oblik kontrole nad radom tribunala ako imaju osnova i ako novinar sa sličnim elanom kojim kritikuje tužilaštvo prilazi i drugim aspektima suđenja. U suprotnom, radi se o pristrasnom i lošem novinarstvu.

Problem je upravo u tome što su argumenti kritičara tužilaštva i suda najčešće neosnovani. U ovoj polemici radilo se o Stefanovićevoj tvrdnji da tužilaštvo želi da izbegne temu zločina koje su počinili pripadnici OVK. Moj argument je bio da će pravo mesto za raspravu o delovanju OVK biti suđenje njenim pripadnicima optuženim za ratne zločine (Karla del Ponte je pre neki dan najavila podizanje optužnica do kraja godine), ali da ni u postupku protiv Miloševića tužilaštvo nema razloga da od te teme zazire. Osnovne norme humanitarnog prava, kao i praksa samog tribunala, nalažu ovakav zaključak. Kao što je tribunal utvrdio u presudi u slučaju Kupreškić, "optuženog ne oslobađa krivice ako pokaže da je i drugi počinio sličan zločin, bilo pre, bilo posle zločina koji je počinio optuženi".

I ostale kritike na rad tužilaštva, koje iznose neki izveštači, po pravilu pate od iskrivljivanja činjenica ili nepoznavanja prava. Kritičari tako ukazuju na navodnu tvrdnju jednog albanskog svedoka da su srpski avioni pobili na desetine nedužnih civila iako je NATO još pre tri godine preuzeo odgovornost za taj konkretan događaj. Tako i Stefanović, po drugi put u osvrtnu na moje tekstove, pominje ovo svedočenje iz jula 2002. godine. Onda naglašava, kao da neko tvrdi suprotno, da je pravo Miloševića da skrene pažnju na takvu izjavu svedoka, a dužnost novinara da to registruje.

Problem nije u registrovanju, već u tome što ovakva tvrdnja svedoka, kad bi je i bilo, nije pravilo, a iz izveštaja većine jugoslovenskih izveštača sticao se utisak da albanski svedoci po pravilu govore neistinu.

No, stvar je još gora: kritičari su često krivotvorili ono što je u sudnici stvarno rečeno. Ovo je slučaj i s famoznim iskazom o bombardovanju albanskih civila.

NATO je 14. aprila 1999. godine bombardovao kolonu albanskih izbeglica na putu između Dečana i Đakovice, a dan kasnije preuzeo je odgovornost za bombardovanje. Ovaj događaj je u svom svedočenju od 16. jula ove godine pomenula Merfideta Selmani. Milošević je pitao Selmanijevu da li zna koliko je civila tog dana izgubilo život u NATO

bombardovanju. Sudija Mej je primetio da pitanje podrazumeva da je NATO izveo bombardovanje i upitao je svodokinju da li zna ko je bio odgovoran. Ona je odgovorila da ljudi u koloni nisu mogli da vide da li se radi o NATO-u ili nekim drugim avionima. Mej je na tom mestu okončao raspravu o avionima.

Da Mej to nije učinio, možda bi Selmanijeva rekla da je naknadno saznala da se radilo o avionima NATO-a. Možda bi rekla nešto drugo. To ne znamo. U svakom slučaju, ona nije "tvrdila da su srpski avioni pobili na desetine nedužnih civila". Uprkos svemu rečenom, želim da primetim da je u poslednje vreme došlo do izvesnih promena nabolje u izveštavanju u jugoslovenskim medijima. U meri u kojoj je polemika u "Vremenu" tome doprinela, ona nije bila trošenje mastila na bezizgledne rasprave.

Bogdan Ivanišević

Prozivka tribalnog lidera

Povodom prozivke i provokacije od strane jednog tribalnog lidera iz dijaspore, želim da saopštim sljedeće: moj e-mail, očigledno upućen redakciji (a ne rubrici pisma čitalaca), u vezi s polemikom Cerović-Biserko, osvanuo je potpuno nezasluženo na stranicama "Vremena". U normalnim profesionalnim okolnostima, urednik rubrike bi provjerio identitet pošiljaoca, namjenu poruke i eventualno editovao sadržaj. U ovom slučaju to je izostalo. Već se jednom ranije desilo da novinarka "Vremena" objavi svoju privatnu poruku na stranicama dnevnog lista.

Nažalost, to nije jedini razlog zašto smatram da zemlja nema ni političke, ni ekonomske probleme. Ma kako to paradoksalno zvučalo, jedini realni problem zaista je bio i ostao kulturni.

Miroslav Višić

Kada mete "raspamete"...

Svaka isključivost ili preterana generalizacija generiše i perpetuira stereotipe, prejudiciranje, predrasude, diskriminaciju, segregaciju, rasizam, nacionalizam, kultur-rasizam, šovinizam, čistke, linč, pogrom i tome slično. Valjda i zato postoje izmišljotine kao što su, npr., individualizacija zločina i kazne, pretpostavka nevinosti, objektivno

postojanje krivičnog dela... Pravničke izmišljotine o kojima nešto više znaju *pravnici*.

Kada shvatimo da preterane generalizacije i isključivosti (koje generišu i perpetuiraju sve gore pobrojano i tome slično) nisu privilegija samo "onih drugih" (ma koji da smo "mi prvi"), možda potom otkrijemo i razloge zbog kojih je, na primer, onaj poduži spisak osnivača Fonda za humanitarno pravo, koji je ulivao strahopoštovanje kompetentnošću pre svega pravnih, ali i drugovrskih eksperata, spao na... Sasvim je moguće da se razlozi "erozije spiska" unekoliko podudaraju s obrazloženjem dr Vladana Vasiljevića za napuštanje Komisije za genocid Milana Bulajića početkom devedesetih.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji? To je... lokalno registrovana nevladina organizacija čije organe upravljanja biraju sami članovi, zar ne? Zamislimo nezamislivo: da beogradski Helsinški odbor, na primer, "kolektivno poludi" i začne promociju, recimo, istrebljenja manjina u Srbiji?! Tada bi Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava iz Beča mogla da im – šta? Oduzme licencu? Da ih tuži Međunarodnom sudu pravde u Hagu? Ma, dajte... Ne bi mogla ništa, zar ne? Odbor je "zaštićen zakonom", zar ne? Federacija može da izda saopštenje, može da podrži drugu lokalnu nevladinu umesto Odbora, ali pravo beogradskog Helsinškog odbora da se, ma šta radio, baš tako zove, zaštićeno je onim istim aktuelnim nelegitimnim "legalizmom" koji (zar ne?) održava i ponekog "po-zakonu-potpuno-nevinog" sudiju na istom položaju od 5. oktobra do dana današnjeg... Izgleda da je "dehelsinkizacija" neizvodljiva. Kvaka 22.

Legitimna je bilo čija želja da se, s pozicije nevladine organizacije koja je, po nazivu, usko specijalizovana za pravna pitanja, bavi, pre svega i iznad svega, političkim uticajem na javno mnjenje u Srbiji... Ali može li ikada biti delotvorno, ako već ne može biti efikasno, nastojanje da se taj uticaj vrši pristupom: "Slušaj 'vamo, ti i svi tvoji ste apsolutna đubrad, a Svi Ostali su pretežno anđeli kojima se nema šta mnogo zameriti"? Pokušajte da ubedite većinu građana Srbije da su g. Tuđman ili g. Izetbegović ili g. Tači bili lideri manjinskih versko-etničkih zajednica čiji su pripadnici elita "krivi" jer su veštiji u biznisu od pripadnika elite većinske zajednice koji su, iz nemoći, zavisti i zlobe, tu "krivicu" "projektovali" u "etnogenetski defekt" cele manjinske zajednice. Ako vam to uspe, onda ćete lako objasniti da su, recimo, velikosrpski hegemonizam i imperijalizam isključivi uzročnici starogradiškog ili jasenovačkog logora... Je li neko zaista misli da se do istine, odgovornosti, pomirenja i katarze dolazi ubeđivanjem javnog mnjenja Srbije da se svaki "slobistički" (para)novinar(čić) može i mora izjednačiti s Rudolfom Hesom?!

Jedino je nefleksibilnim umovima potreban stereotip "istorije koja se ponavlja"... A takvi su umovi u većini. To je jedan od razloga zbog kojih

preskupe agencije za političko lobiranje koriste takve stereotipe kada pred većinom političkog javnog mnjenja moraju legitimisati klijenta koji predstavlja "potpuni profesionalni izazov". Agenciji Ruder-Fin klijenti, izgleda, više nisu vlade Slovenije, Hrvatske, BiH, Republike Kosovo (tako im se, valjda, "Vlada" predstavila), ali jeste, između ostalih, Vlada Belorusije. Lukašenko, zar ne? Milošević je, valjda, bio prevelik "sukob interesa" da bi ikada postao "izazovni klijent".

"Postpostmoderni" svet. Politička činjenica može biti međunarodno legitimisana ako je onaj kome je do toga stalo angažovao dovoljno dobru agenciju za politički PR i diplomatsko lobiranje. Možda se i na taj način postiže i da eventualni zločini (eventualni, jer nema optužnica, a kamoli pravosnažnih presuda) budu amnestirani kao "očekivane osvete" (predsednik Clinton o serijskim i kolektivnim ubistvima nealbanaca posle dolaska Kfora). Problem nastaje kada se javno saopšten stav predstavlja kao emanacija objektivnosti i nepristrasnosti, a u stvari (taj stav) ima upotrebnu vrednost tek za rad pomenutih agencija, nipošto kao dokaz na sudu.

Da li se može očekivati da će takvi pristupi izmeniti naše javno mnjenje i stvoriti društvo u kojem će izdašne donacije za promenu društvene svesti postati nepotrebne? Hm, pre će biti da je u pitanju samo još više isključivosti i preteranih generalizacija koje i pukom iritantnošću generišu i perpetuiraju... pažljivo čitateljstvo zna završetak rečenice. Eto stanja za još koji izveštaj donatorima o "nacifikovanosti Srbijanije" i još malo donacija za "promašenu temu" i loš pristup! Pravilo da moraš raditi ono što umeš da ne bi propao važi samo u društvima u kojima ne postoje postboljševički monopolistički klanovi spremni na štošta zarad očuvanja svojih monopola u "svojim" oblastima.

Puna je kapa fascinacije činjenicom da u etničkim sukobima počinioci zločina em imaju ličnu karakteristiku etničkog opredeljenja (ko bi rek'o!), em tvrde da čine to što čine u ime i za račun te svoje lične karakteristike... Ako je zločin "etniifikabilan", onda novinari, mediji i drugi predvodnici i kreatori "svog" javnog mnjenja na *svom* jeziku ne smeju biti optuživani za širenje mržnje i netrpeljivosti i za manipulaciju i indoktrinaciju, jer su pripadnici njihove "ciljne grupe" već "kontaminirani iznutra", ličnim etničkim opredeljenjem ili osećanjem etničke pripadnosti...

Ma, pročitajte već jednom tu "treću korpu Helsinkija"! Neka vam je neko objasni! Neki pravnik. Pravi pravnik.

Za kraj, nekoliko mogućih "pojašnjenja" za postboljševičke ljubitelje "crno/belosti":

1. Činjenica da neki stav saopštava žena ne čini taj stav "odbranjenim-po-sebi".

2. Činjenica da je neki stav saopšten hrabro ne čini taj stav "dokazanim-po-sebi".

3. Napad na stav ne znači "po sebi" napad na osobu koja je izrekla taj stav, niti "po sebi" znači napad na bilo koju ličnu karakteristiku te osobe.

4. Milošević ovde više nije na vlasti, pa nema ni situacije "za/protiv". Ma u čemu.

5. "Stekli su se uslovi" stalnih pokušaja kontrole ili bar uticaja na medije od strane "bar četiri Srbije": a) "kriminogeni turboreformisti"; b) inertni "naciolegalisti"; c) "apriorni apostoli" "globalne političke korektnosti"; d) eksperti operisani od lokalnog mentaliteta i ovdašnjeg poimanja politike.

6. Ono što između lavira pod nazivom "nezavisni mediji" najmanje je loše od mogućeg.

7. Sada kada su "dilem tiska" udarne teme često potpisane redakcijskim skraćenicama, a dobar deo pisama čitalaca potpisan pseudonimom, teško je ostvariti išta bolje.

8. Istraživačko novinarstvo ne znači ni neproračunatu hrabrost ni sečenje grane na kojoj jedva sediš dok ne uđeš u raspodelu frekvencija, u haustor ili u svoj automobil. Pogotovu ako su te "kriptoketmanski" "istomišljenici" već ostavili "na vetrometini".

Miroljub Todorović, Beograd

Kako sam počeo da navijam za Miloševića

Sticajem okolnosti imao sam prilike da *on-line* slušam veliki deo direktnog prenosa suđenja Miloševiću. Moram da priznam da sam početak suđenja sačekao s prikivenom zluradošću da je napokon naišao na igrača jače od sebe i da će dobiti šta je zaslužio (uostalom ja i dalje mislim da je on najveći krivac, mada ne i jedini, zbog toga što sam ja apatrid a moje dete odrasta na tuđem jeziku). Međutim, kako je suđenje odmicalo, polako sam menjao mišljenje. Smetala mi je nepripremljenost tužilaštva, svedoci koji očigledno lažu (a pri tome ih niko ne poziva na odgovornost), očite kontradiktornosti, što je otišlo toliko daleko da posle cele priče i izvođenja dokaza više nisam siguran da li je Račak zaista masakr ili se radi o veštoj montaži.

I onda se i to desilo. Negde nakon tri meseca suđenja ja sam s mukom priznao najpre svojoj supruzi, a onda i svojim prijateljima: "Počinjem da 'navijam' za Miloševića". Naravno, ne u pravom smislu te reči, ali počelo je da mi se čini da u svemu tome nešto debelo ne štima, a

on je uprkos svojoj neosetljivosti, ciničnosti i držanju političkih govora, uspevao da koristi svoju neosporno visoku inteligenciju da zapetljava svedoke, da postiže poene, i to ne samo kod svojih simpatizera.

S druge strane, tužilaštvo je, iako je nespretno pokušavalo da navede da je ovo primer individualizacije zločina, u nekoliko poteza navelo priču na temu o krivici naroda. Da li u tome gospoda iz ove polemike vide dodatni razlog za svoje tvrdnje da Srbe kao genocidan narod treba denacifikovati.

I konačno, svedočenje Radeta Markovića kao svedoka optužbe je bilo potpuni fijasko. Ne ulazim sada u to da li je on govorio istinu, ali pitanje je kako bi na sve ovo reagovala porota da je ona ta koja odlučuje u ovom postupku. (Napominjem da anglosaksonsko pravosuđe poznajem samo iz američkih filmova, a u njima se, kada takve stvari koje brane optuženog iznese jedan od ključnih svedoka optužbe, suđenje prekida.)

Pri svemu tome imam jako malo sumnji da Milošević jeste kriv (ne samo prema srpskom narodu kako to spočitavaju oni koji su zagovornici teze da mi treba da mu sudimo, nego pre svega prema drugim narodima), niti (kao verovatno on sam i većina posmatrača) imam dilemu da će biti osuđen. Ono što se meni nameće kao dilema je to što ozbiljna uzročna povezanost između njega i nesumnjivih zločina nije dokazana, a takođe ni neki zločini koji su poslužili kao okidač za neke kasnije događaje nisu potpuno razjašnjeni, pa čak ni dokazani.

Upravo stoga mislim da su i "Vreme" i B92 maksimalno objektivno preneli ono što se dešavalo u Haškom sudu proteklih sedam meseci. Koliko se to nekome sviđa drugi je problem.

Istovremeno dovoditi takvo pisanje u vezu s time da je i taj medij postao nacionalistički ili, još gore, nacistički i promiloševićevski pokazuje elementarnu političku nepismenost, potpunu ostrašćenost a takođe i priličan nivo nevaspitanja i nekulture u načinu komunikacije.

Gospodo koja se zalažete za denacifikaciju celog naroda, s potpunom i svesnom namerom da vam na nimalo prijatan način neke stvari stavim do znanja, želim da vam kažem da smo u stravičnim događanjima poslednjih deset godina na tlu bivše Jugoslavije svi strašno puno izgubili. Neki su izgubili državu, neki krov nad glavom, neki zavičaj, neki su postali apatridi, neki invalidi, neki izgubili duševni mir, a neki, što je i najstrašnije, i jedino nenadoknadivo: svoje najbliže kojih više nema. U ime svih njih, poštovana gospodo, istina, koja nije crno-bela, mora da se sazna i krivci moraju da budu kažnjeni, ali svi i bez izuzetaka, a za mene su krivci i oni koji su bombardovali moje dete i oni koji su ih nagovarali da to bombardovanje produže. Jer, da li je život moje koleginice, koja je u osmom mesecu trudnoće poginula na pijaci u Nišu, samo kolateralna šteta ili možda i njena porodica, ili porodica mog kolege čiji je otac poginuo u istom napadu, takođe treba da bude denacifikovana kao

dželiti. Ne gospodo, oni su žrtve, kao i muslimani Srebrenice, kao građani Sarajeva, kao Albanci, a zatim i Srbi na Kosovu. Odgovornost ima ime i prezime, ali se plašim da suđenja poput ovog u Hagu neće pomoći da se do prave istine uskoro dođe. A tome će još manje pomoći pljuvanje po onima koji se trude da o tom suđenju, kao i o gomili stvari pre toga, pišu objektivno.

Gore navedoh da smo u proteklih deset godina svi strašno puno izgubili. Greška, nismo svi. Postoje i oni koji su dobili. To su ratni profiteri za koje svi znamo. Plašim se da se u ovim ratovima na našim prostorima stvorila još jedna kategorija ranije nepoznatih ratnih dobitnika: **antiratni profiteri**.

Ko razume shvatiće, onim drugima ništa ne može pomoći, osim Boga možda.

Jovan P. Antović, Stockholm

Vreme, 613

03.10.2002.

"... U osmoj nedelji polemike objavljujemo i dva priloga polemici, najpre zbog upoznavanja sa ocenama o samoj polemici i predmetu polemike izrečenoj u dva intervjua koja je Srđa Popović dao bosanskim "Danima" (deo intervjua objavljen u dnevniku "Danas") i crnogorskom "Monitoru", odnosno Petru Lukoviću i Milki Tadić-Mijović."

Redakcija podseća na bojazan izrečenu u pismu Srđe Popovića ("Dupli standardi i ćutanje"; "Vreme" br. 612) da upadljivo odsustvo iz javne rasprave nekih stručnjaka "prelazi u hroničnu fazu ćutanja". "Vreme" je spremno da o temama koje su dotaknute u ovoj dugoj polemici ohrabri dalje sučeljavanje mišljenja, prvenstveno ekspertske javnosti, ali i čitalaca. Ukoliko ih, naravno, bude.

Iskreno, osećamo nelagodnost zbog usamljene pozicije g. Popovića u njegovom naporu da održi razgovor o jednoj od najvažnijih tema srpskog društva"

(Uredništvo)

* Navedene intervjue objavljujemo u integralnoj verziji u dodatku ove knjige (prim. ur.).

Dosta je bilo m'uljanja

Što rekao Stojan Cerović, "da se vratimo na početnu temu", a to su objektivnost i verodostojnost "Vremena" u pisanju o čitavom kompleksu pitanja koja se tiču ratnih zločina.

Nije dobro ovo čemu je pribegao Stojan Cerović u svom poslednjem odgovoru meni. On, naime, netačno tvrdi da sam ja "u svom prvom javljanju" govorio "o srpskoj, odnosno kolektivnoj krivici". To sasvim jednostavno – **nije istina**.

Cerović me tera da mu ponovo naglas pročitam šta sam rekao na tu temu u "svom prvom javljanju" na koje se poziva (valjda se razumno nadajući da su to čitaoci zaboravili):

"Postoje tri vrste odgovornosti za ove zločine: prva obuhvata naredbodavce i izvršioce i ona je **krivična**.

Postoji druga odgovornost... tzv. elita koje su te zločine podsticale, opravdavale, zataškavale... Ta odgovornost je **moralna**.

Postoji treća vrsta odgovornosti, **političko-istorijska**: to je **odgovornost** onih koji su nekoliko puta birali zločinačku vlast, nosali okolo slike Miloševića kada je već bilo jasno o kome se radi, s cvećem ispraćali tenkove, širili "rodoljublje" i onih koji danas nose majice sa slikama Ratka Mladića (Mladić-heroj, svi smo mi Radovani), a ta je, bojim se, **'prilično kolektivna'**."

To sam napisao, a evo kako je to Cerović izabrao da me kategorično citira:

"Ne samo da jeste bilo reči o 'srpskoj krivici', odnosno o kolektivnoj, odnosno o etnifikaciji i deetnifikaciji zločina, nego je od toga ova polemika započela i bez toga je ne bi bilo. Sam Srđa Popović govorio je o tome u najvećem delu svojeg prvog javljanja."

Ne mogu da verujem da Cerović ne razume razliku između **krivično-pravnog pojma krivice** (ratnih zločinaca) koja je po zakonu uvek individualna i pojma **političke odgovornosti svih onih** koji su makar i **posredno doprineli** (makar svojim glasom datim u trenutku kada se znalo da se radi o zločincima, makar naknadnim pravdanjem ili čak glorifikovanjem njihovih zločina) **da ti zločini budu počinjeni, odnosno da ostanu nekažnjeni**. Ta politička odgovornost svih takvih ljudi je "prilično kolektivna", jer je efikasnost tog doprinosa zavisila od **brojnosti** tih ljudi. A oni su bili "prilično brojni". Dovoljno brojni da je vlast mogla tvrditi da su i ona i njena zločinačka politika **legitimne**. Zar nije tako bilo? (Pri čemu ne poričem da je jedan, svakako manji broj časnih ljudi zbog toga bio godinama očajan. Međutim, to ne menja suštinu da je pozivanje režima na legitimnost, nažalost, imalo opravdanje.)

Ali, gde je tu reč o kolektivnoj **srpskoj krivici**? Nije dobro što mi Cerović podmeće ove stavove. Nije dobro ni za "Vreme" ni za sliku njegove profesionalnosti, objektivnosti i verodostojnosti (o bilo čemu da je reč) kada dopušta da njihov elitni novinar na stranicama tog lista koristi ovakvu metodologiju, pa makar to činio u odbranu lista.

(Uzgred, po mom mišljenju nije dobro za "Vreme" ni kada objavljuje uvredljivo pismo u kome Njegova ekselencija gospodin Svetislav Basara naziva vaše čitateljke, učesnice u ovoj polemici, "frustriranim, pohlepnim i guzatim babama" (teško je to i ponoviti !). Da li su se te uvrede vašem uredniku **posebno dopale**, budući da tom pismu daje u prelomu prominentno mesto (da te bisere čitaoci slučajno ne propuste)? Da li je "Vreme" svesno da se radi o krivičnom delu uvrede? I ako jeste, kakva je to uređivačka politika i kakvo to novinarstvo "Vreme" promoviše? Zar uredništvo "Vremena" nije imalo snage da uljudnu kritiku čitalaca na svoje pisanje primi s malo više profesionalnog dostojanstva?

* * *

Dobro je što Stojan uzvraća i na pitanje "etnifikacije", odnosno "deetnifikacije" zločina, jer je stvarno ona odatle i potekla, kada je glavni urednik "Vremena" Dragoljub Žarković zamerio Helsinškom odboru i gospođi Biserko da pominjanjem nacionalnosti žrtava i učinilaca zločina navodno optužuju "sve nas".

To je mišljenje koje deli i Stojan Cerović, a to je "teorija" i Koštuničine Komisije za istinu, čiji portparol prof. Mirjana Vasović takođe smatra da "nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina (žrtava i zločinaca) po etničkoj pripadnosti..." ("Danas", 21. jun 2002, str. 6)

Već u prvom odgovoru Stojanu Ceroviću istakao sam da u slučaju genocida to naprosto nije moguće, jer je etnička pripadnost žrtava konstitutivno obeležje samog dela. Nemoguće je to delo definisati i opisati da se ne utvrdi nacionalnost žrtava.

Sledeći put Stojan Cerović mi odgovara da je to tačno, ali se, bar, **ne mora pominjati etnička pripadnost zločinaca**. Dakle, u tom grmu leži zec!

Ali, pitao bih Stojana Cerovića kako bi se uopšte mogao razumeti kao konkretan događaj, kao tzv. radnja krivičnog dela, koja je nužan deo optužnice, recimo Jasenovac. Kako bi se moglo reći šta se tamo događalo, a da se ne pomene Nezavisna Država **Hrvatska**, ili ustaše kao pripadnici ultranacionalističke **hrvatske** organizacije?

Da li i tu vredi princip deetnifikacije? Zločin je zločin, nacionalnost nije važna? Nisam nikada video da se Stojan Cerović pobunio protiv "hrvatskih" i "srpskih" atributa koji se redovno vezuju za Jasenovac, njegove zločince i njegove žrtve. Naravno, to i nije moguće.

Može li se govoriti o genocidu nad Jevrejima u Trećem Rajhu, a da se ne pominju ni Jevreji ni Treći Rajh ? Može li se govoriti o genocidu

nad Jermenima, a da se ne pominju ni Jermeni ni Turska? Kako bi izgledala "deetnifikacija" tih zločina? To je toliko apsurdno da ne znam zašto uopšte moramo o tome da govorimo.

U svim ovim slučajevima radilo se o jednoj državnoj politici, o politici države koja uvek ima (etničko) ime i prezime. To je gotovo neizbežno: razmere pojedinih zločinstava koja tek u svojoj sumi tvore genocid takve su da se on ne može izvršiti u "domaćoj radinosti". Za to su potrebni velika sila, plan, organizacija, ljudstvo, logistika. U slučaju "etničkog čišćenja" (valjda ga Stojan Cerović neće negirati, a i kako bi kada je o njemu sâm najviše pisao) – trebalo je sve te civilne žrtve pobiti, snajperima, jednu po jednu, trebalo je sve te kuće zapaliti i opljačkati, trebalo je sve te stotine hiljada ljudi isterati iz njihovih domova, sela i gradova, trebalo je ispaliti dva miliona granata na Sarajevo (čak i kada bi oprostili onu jednu ispaljenu na Markale)! Posao je to! I najzad, kako da "deetnifikujemo" – etničko čišćenje? Možda jednostavno, vojničkim jezikom, da ga pretvorimo u "čišćenje terena". Ili možda "asanaciju"?

Nemogući zahtev da se ovaj zločin "deetnifikuje" izraz je prosto **nelagode** što je država (i režim koji je predstavljao) imala sve to vreme podršku, ne samo lumpen-proletarijata nego i znatnog dela biračkog tela i važnih nacionalnih institucija, pre svega Vojske, ali i mnogih drugih. Ali, tu sada više nema pomoći!

S druge strane, da završim na optimističkoj noti, za mene je silno ohrabrenje da se na mitingu jednog predsedničkog kandidata, prvi put, javno, na trgu, pred desetinama hiljada ljudi, usred Beograda, čuo poziv biračima da se suoče sa svojom prošlošću. Bilo je to na mitingu Miroljuba Labusa 26. septembra 2002. godine.

(Ovaj burno pozdravljeni poziv bio bi nezamisliv u nastupu njegovog glavnog protivkandidata, predsednika SRJ Vojislava Koštunice, prema čijem "umivenom nacionalizmu" Stojan Cerović i "Vreme" drže kurs tobož mudre i benevolentne neutralnosti. A radi se o kandidatu koji kalkuliše da će pobediti u drugom krugu uz pomoć birača Vojislava Šešelja, čoveka koji izlazi na izbore kao *alter ego* Slobodana Miloševića. Vojislav Koštunica, čovek kontinuiteta.)

Zar nije dosta tog muljanja? Zar Stojan Cerović odjednom više ne ume da nazove stvari pravim imenima? I dalje odbijam da u to poverujem.

P.S. Još samo o Bobetku. Ja sam dao pozitivan primer "Feral Tribuna" i zagrebačkog Helsinškog odbora koji uspešno otkrivaju zločine nad Srbima i pišu o njima, na pamet mi ne bi palo da u slučaju saradnje s Hagom uzimam nama za primer hrvatsku vladu!

Srđa Popović

Ljubazna ratna dopisnica za g. Popovića

Poštovani gospodine uredniče, kolebao sam se da li da podsećam vas i čitaoce da smo kolorit ove rasprave opisali unapred i to objavili 26. juna 1999, u tekstu "Čuvar doživotnog mandata u prelaznom periodu", u trinaestom vanrednom, poslednjem ratnom (cenzurisanom), broju "Vremena", koje je na naslovnoj strani imalo veliki naslov "Gotovo". Molim vas ipak da objavite reprint uvodnih pasusa tog teksta jer u njima su svi naši junaci na sceni:

"Srbija iz ratnog stanja ulazi u stanje političkog previranja i preispitivanja svog položaja, a i svi u njoj. Već vidimo kako se roje pitanja: gde je bio onaj vaš; ko je pobegao a ko ostao ovdje jer sunce tuđeg neba neće te grijati ko što ovo grije; ko je, što kažu Rusi, "molčal", ko je pevao, a ko je, opet, bio primoran da peva; ko ima modrice na prsima junačkim, od busanja; ko je promukao od komandi; ko je izdavao neovlašćene komande; ko je bio zabrinut, ko je, zabrinut, pobegao u panonske daljine m'glene i kalne, a ko je golim grudima jurnuo na drugu stranu, da se muči na mediteranskom suncu u teškoj, praktično arkanskoj bici za našu stvar; ko je bio ogorčen a ko egzaltiran, ko se preterano junačio; a ko je prvi rekao dosta; ko nije osudio bombardovanje zato što bi to značilo "podržati Slobu", ko je osudio i NATO i Slobu, a ko se vadio na to da mora ćutati jer u ratu je istina kastrirana; ko je jurišao na NATO, a ko mu je išao u susret; ko je u ratu činio podvige, a ko nepočinstva; ko je mudrovao, a ko srao; ko je krvario, a ko krao...

Samo su ratne žrtve ugroženije od nas živih ljudi jer njihove će kosti ponovo prekopavati radi izgradnje spomen-kosturnica i radi pisanja optužnica.

Rat obično uskomeša i najbolje i najgore ljudske osobine i ostavi teška zamršena pitanja, naizgled razrešiva samo u sledećem ratu.

Poneko od ljudi iz Crkve preporučuje da se najpre prođe period epitimije, posta i kajanja, ćutanja i preispitivanja. Idite, blago meni, u crkvu Ružicu na Kalemegdanu, to je vojnička crkva, i upalite sveću za mrtve.

U osnovi, iza te mentalitetske, režimske i disidentske, pacifističke i militarističke mešavine u narednim mesecima videće se šta je posle bombardovanja ostalo od političke Srbije, da li će se održati političke institucije, šta će ostati (a vaš hroničar sluti da neće ostati mnogo) od predratnih "istočnih", i "zapadnih", ideologija, od nade u "istočni bratski zagrljaj", od formula "NATO krila štite ljudska prava" i "rušenje Drezdena, plus Maršalov plan, plus denacifikacija – jednako nemačko privredno

čudo". Da li će razoreno socijalno tkivo posle rata ovde proizvesti neki racionalniji jezik?

Ove redove, kao i osnovnu priču u ratnoj hronici, glavnu temu koja sažima zamršena i tragična zbivanja u tom periodu, u svim ratnim brojevima, uz saradnju većeg broja članova redakcije, neprimoran, pisao sam ja, dolepotpisani novinar "Vremena" Milan Milošević, ni od koga nagovaran, i ponosan na ono što sam u tim okolnostima napisao, a čini mi se da bih u sličnim okolnostima pisao na isti način. Ja, za razliku od g. Popovića, smatram da bi ostala bruka dovek da tada "Vreme" nije izlazilo. Ako smo se suprotstavljali domaćoj neobuzdanoj sili, morali smo i onoj većoj. Uostalom, prošle godine, posle 11. septembra boravio sam i ja u Americi i video tamošnji kovitlac svakakvih emocija i obaveznih pitanja da li su novinari prvo novinari ili prvo Amerikanci. Nisam primetio da je u tim okolnostima prestao da izlazi "Njujork tajms".

Ne bih potezao te "ratne uspomene" da ne prepoznam etički prekršaj i ličnu uvredu u onome što u "Pošti Vremena" piše i što, šireći polemiku na druge medije i pretvarajući je ipak u bestidno ogovaranje, u "Bosanskim danima" sada govori "čitalac Popović". On, na primer, kaže da je izlaženje "Vremena" u ratnom periodu doživeo "kao kad bi ti se kćerka prostituisala!" i to pojačava jednim: "Strašno!" Sad čovek treba da bude fin pa da izbegne izraze koji bi precizno i veoma slikovito opisali ono ponašanje suosnivača i vlasnika ovog lista koji se u ratno vreme šepuri po zapadnim salonima i bližnjem zarubežu i poput onog "ako nemaju hleba nek jedu kolače" deli lekcije kako je bombardovanje u stvari dobro za Srbiju. Da, to je bilo zaista strašno. Ličilo je na cinično podlaganje naše lomače. Nije buknila, jer je i tako uskovitlana javnost shvatila da mi svoj posao radimo iskreno i dosledno s dignitetom i sa samilošću za sve žrtve pa i, za razliku od njega, i naše. Možda neki sada žale što lomača nije buknila! Napisali bi sjajno saopštenje, a bogami, dali bi i nekoliko zapaženih intervjua. Ušlo bi i u crnu knjigu o medijskom nasilju.

Neko je izgleda pogrešno obavestio g. Popovića, a on javnost, da je "Vreme" u ratnom periodu izlazilo zbog nametnute radne obaveze i zbog toga da bi porodice novinara imale od čega da žive (ovo poslednje je svima smešno). Ko hoće da traži izgovore u režimu Slobodana Miloševića neka ga traži. Meni to nije potrebno, ja sam taj posao i u tom tragičnom periodu radio po svom najboljem zanju i uverenju i s osećanjem građanske i profesionalne dužnosti. I patriotske. Tu reč neki ljudi sada isuviše lako proskribuju. Nečija deca su ginula u vojsci, nečija na mostu u Varvarinu, nečija u Drenici. Mi smo, najbolje što smo umeli, pravili novine jer su one u teškim vremenima ljudima potrebne. Neki su tada, bogami, napisali svoje najbolje tekstove. S ovim što je do sada (a i tada) izašlo ispod moje ruke mogu mirno pred boga i pred svog učitelja novinarstva Sergija Lukača.

Da se, dakle, upustimo opet u to zamršeno pitanje iz Simovićevog *Pozorišta Šopalović*: Da li se "pod Nemcom" sme mesiti hleb, sme li da radi pozorište, da li ljudi treba da čitaju novine?

Iz do sada napisanog u toj polemici i izrečenog okolo može se zaključiti da je režimska propaganda od 1990. do 1999. neopravdano povezivala "Vreme" s g. Popovićem, s njegovom aktivnošću u Americi, s njegovim izjavama, potpisima na peticije za bombardovanje Srba u Bosni, ocenama da je bombardovanje Srbije u stvari dobro za Srbiju, itd.

Zahvalio bih g. Popoviću na tom razjašnjenju, mada mu zameram što to ipak nije učinio onda kada je sve moglo tragično da se završi po naše živote i kada je njegova javna delatnost znatno otežavala našu komunikaciju s javnošću u Srbiji, koja je bila zahvaćena nesrećom i kontroverzama građanskog rata, slomom vrednosti, talasom agresije, ratnom propagandom i razarajućim emocijama.

Moglo bi se reći da je g. Popović postupao fer što se do sada nije mešao u ono što mi u to vreme radimo, kao što smo mi iz "Vremena" (ako za tu grupu individualaca može da se upotrebi zamenica "mi") postupali fer kad se nismo mešali u ono što je on lično, često predstavljan i slavljen kao osnivač vlasnik "Vremena", radio dok je bio u emigraciji, koja je očito bila gorka i traumatična, ali mnogo komfornija od života u ovoj razorenoj i ratom uzburkanoj sredini. Sad posle svega izjavljuje kako je on još onomad, 1998. primetio da smo svi mi u Srbiji, pa i "Vreme" "potonuli u antialbanski rasizam". Kad se već afirmisao kao zagovornik NATO intervencije kao korisnog leka, potpisnik peticija itd. kad izgore od doslednosti, što još 1999. ne dade našu adresu tamo gde treba, pa da i mi završimo kao oni u Aberdarevoj!

Uopšte mi ne pada na pamet da sad objašnjavam kome smo se mi i kako i kada suprotstavljali, koga žigosali, na šta ukazivali, koliko dugo sam ja lično izveštavao o nacionalističkoj pobuni kosovskih Albanaca, njenim istorijskim, socijalnim, ekonomskim i političkim uzrocima, kada sam i kako slikao "događanje naroda" i kako je narod kriv što nas nije poslušao. Nije.

Uopšte se ne osećam krivim što neko ne može da postane Tomas Man. Ne može. S veselom ironijom gledam kako su neki pomešali Helsinški odbor s Centralnim komitetom. Ipak, samo zbog odbrane ličnog digniteta moram ipak da poručim g. Popoviću da, ako već ne može da nas zaobiđe, neka bira reči.

Milan Milošević, novinar "Vremena"

Netrpeljivost prema usamljenom glasu

Polemika koja je počela oko ključnog pitanja odgovornosti za rat i poštovanja ljudskih prava i, posredno, oko prava na izdvojeno i izolovano mišljenje u javnosti potvrđuje da je kasni prelazak najgori i da je laička i racionalistička inteligencija u Srbiji danas ugrožena vrsta. O tome svedoči nekoliko stvari. Prvo, hajka se automatski širi i na one koji se zalažu za pravo usamljenog kritičkog glasa: tako delim uvrede i lomaču s ženama kojima se divim, ali nemam njihove zasluge. U toj šarenoj grupi većinskih pravednika ima svega, u rasponu od ego-tripa Nadežde Četković, preko nekih mnogo ljutih ali malo zaboravnih prilikom citiranja, zatim lovaca na veštice i pokrstitelja, pa sve do analno-deviznih fantazmi Svetislava Basare. "Vreme" bi se moralo stideti ovakve odbrane. No ako Stojan Cerović može da u podgoričkom "Monitoru" izjavi kako su njegovi protivnici podlegli zapadnoj propagandi, onda je u punoj meri zaslužio takve branitelje, uključujući i uspešnijega kolegu-ambasadora. Kasni prelazak znači veća poniženja, sužen izbor saveznika, i niži kvalitet "okruženja": hajka košta. Drugo, naknadno dokazivanje da je podivljala gomila uvek bila u pravu – na šta se svodi svako pozivanje na *razumnost*, *senzibilitet*, *oprez*, *vreme*, u objašnjavanju, kažnjavanju i pamćenju ratnih zločina – zapravo je dokaz koliko "umereniji" branitelji preziru tu istu gomilu, i koliko su nespremni da ulože u njeno obrazovanje. Ali su spremni da od gomile nešto dobiju, čak i po cenu povampirenja "Odjeka i reagovanja" u "Vremenu". Svako odlaganje obrazovne i kulturne akcije suočavanja s bliskom prošlošću, koju vlast **ne može** da odbije, znači samo povlađivanje i pre nego što je zatraženo, podaničko klanjanje pre datoga znaka. Treće, opasno se zapušta evropska intelektualna i racionalistička tradicija negovanja niša slobodnoga mišljenja pod bilo kojim uslovima. Čutanje zbog opasnosti ili zbog udobnosti mora da ima protivtežu u ovakvim nišama, zbog stalne dinamike izlazaka, ulazaka i prelazaka: mogu da razumiem radost onih koji su izašli – ali da li niše zaista zbog toga treba zabetonirati? Četvrto je povlađivanje prosečnosti, gde na kraju puta vrebaju samo glupost: žovijalno prizivanje čaršije, suzno podsećanje na to koliko smo "mi ovde" patili, pa je red da zaboravimo, nijansiranje i poravnavanje krivica, mudrost kolonijalizovanoga, mentalitet šereta, čivijaška filosofija. Kada se pročitaju stavovi da su žene manjina, da stav nije odbranjen kada ga izgovara žena – to su već bleskovi sa kraja puta... Peto, i možda najgore je to što svi ovi postupci ukazuju na izrazito nedemokratski, i u pravome smislu totalitarni duh. Tu neće pomoći jeftin obrat da oni koji zahtevaju razgovor (i odgovarajuće delovanje) o krivici zastupaju totalitarni duh: njihov položaj jeste drugačiji zato što su manjina, zato što su hrabri, i zato što iza sebe nemaju nacionalnu,

ekonomsku, socijalnu, ili kulturnu većinu. Zašto to rade, traumatično je pitanje za ostale (većinu), ne za njih. Otuda i potreba ambasadora, kraljevskih savetnika, direktora konsultantskih firmi i sličnih, da se stalno, manje ili više neučtivo, zapitkuju otkuda usamljenicima sredstva, kada su ona već podeljena u njihovome svetu, i gde su bili kada (sada) izgleda da je trebalo biti: sve su to jasni znaci pravog totalitarnog duha, koji ne može bez *glajhšaltovanja*, i koji ne trpi usamljeni glas. Najlošiji znak toga stanja je netrpeljivost prema kritici.

Što se Nenada Stefanovića tiče, mogu samo da kao obični čitalac "Vremena" kažem kako odgovornu obradu riskantne teme, sa trunkom korozivne ironije, tražim nad potpisom Miloša Vasića.

Ne mislim da je polemika u "Vremenu" izgubljena, naprotiv – samo je krajnje vreme da se pređe na drugi nivo, u kojem prilozi neće biti samo dobar materijal za analizu prilika, već sama dobra analiza materijala, kako to dosledno radi Srđa Popović.

Svetlana Slapšak

Kratko pamćenje – dugačak jezik

Zanimljivo je što u dosadašnjoj polemici na stranicama "Vremena" samo članovi, zastupnici i branioci ljudskih i ostalih prava "posrbljavaju" raspravu postavljanjem onih epskih, guslarskih pitanja gde je ko i kada bio, ko je vjera, a ko li nevjera, te ko je i kada "izdao". Uzdržanost članova redakcije da na tu vrstu "preispitivanja" odgovore busanjem u "grudi junačke" služi im na čast. Verujem da čitaoci "Vremena", naročito oni koji ga prate od prvog broja, dobro pamte.

Jer, pamćenje je važno, a njegovo "funkcionalno skraćivanje" simptomatično. Imam u vidu pismo g. Bogdana Ivaniševića iz Human Rights Watcha (Činjenice, pravo i izveštavanje, "Vreme" br. 612 od 26. septembra 2002). Raspravljajući o izveštavanju "Vremena" sa suđenja Slobodanu Miloševiću, g. Ivanišević, tvrdeći da novinari nemaju monopol na objektivnost uprkos zaogrtanju "mantijom svoje (novinarske) profesije" (?), brani Human Rights Watch od optužbe za "pristrasnost" koju je pronašao u tekstovima novinara Nenada Lj. Stefanovića i drugih beogradskih izveštača sa suđenja.

Dobar deo načelnih argumenata koje g. Ivanišević opširno izlaže potpisala bi, verujem, većina čitalaca – sve do trenutka u kome, gotovo usput, on doslovno kaže: "NATO je 14. aprila 1999. godine bombardovao kolonu albanskih izbeglica na putu između Dečana i Đakovice, a dan kasnije preuzeo je odgovornost za bombardovanje". Da li je to istina?

Vest o bombardovanju izbegličke kolone objavili su ekipa agencije AP i ("srpski") Medija centar u Prištini istog dana, u sredu 14. aprila 1999, a Pres centar Vojske Jugoslavije u dnevnom biltenu za 14/15. april precizira da je napad NATO aviona na kolonu izvršen u četiri naleta između 13 i 15 sati. U prvi mah objavljeno je da su u napadu poginula 64, da bi taj broj sutradan bio povećan na 79 mrtvih i 43 ranjena (albanska) civila. Pre nego što će "preuzeti odgovornost" – tako što je dopustio mogućnost da je jedan F-16 jednom raketom gađao jedno vojno vozilo u koloni – NATO i Pentagon su u opticaj pustili sledeće (dez)informacije: (1) kolonu je bombardovao jugoslovenski mig-29, (2) jugoslovenski avion, (3) artiljerija VJ, (4) vojnici iz tenkova i oklopnih transportera maskirani u izbegličku kolonu, (5) srpska policija koja je pratila kolonu, (6) helikopteri JRV-a, (7) vojnici iz pogođene vojne kolone, ljuti zbog NATO bombardovanja... Sve do izjave (preuzimanja odgovornosti?) od strane portparola NATO-a Džejmija Šija: "Ako smo ih i pobili, barem ih nismo pre toga silovali i opljačkali!"

Do neke vrste "preuzimanja odgovornosti" došlo je tek posle petodnevnog istrage u Ratnom vazduhoplovstvu SAD; kao i uvek, bombardovanje kolone bilo je "greška" i "kolateralna šteta". U međuvremenu su emitovani različiti snimci komunikacije pilota s centrima za navođenje – iz kojih se ništa nije moglo zaključiti, osim da su piloti bili zadovoljni učinkom napada. Ali, priča se tu još ne završava. Nekim "sticajem okolnosti", na dan kada je u ime RV SAD general Den Lif priznao grešku (jedno vozilo u koloni je bilo "legitimni vojni cilj", "možda je bilo civilnih žrtava", "komplikovan scenario", "nikada nećemo moći da utvrdimo sve detalje", itd.), "Glazgov Herald" objavljuje priču o tome da su albanske izbeglice kod Đakovice žrtve neuspele tajne operacije CIA-e, kao i da su dvojica britanskih pilota vizuelno proverila cilj i, nesigurni da je reč o vojnoj koloni, odustali od bombardovanja. Dvojica njihovih američkih kolega donela su drukčiju odluku.

Sve pomenute činjenice i sumnje odavno su objavljene (u "Vremenu" takođe) i poznate. Nekome ko govori u ime Human Rights Watcha ili kao njegov aktivista trebalo bi da su takođe poznate. Inače, imamo posla sa skraćenim pamćenjem i dugačkim jezikom.

Vojislav Stojanović, Beograd

Vreme, 614

10.10.2002.

„Koštuničina komisija“

U ovoj polemici u nekoliko navrata spomenuta je Komisija za istinu i pomirenje, čiji sam član od osnivanja Odlukom predsednika Savezne Republike Jugoslavije u martu prošle godine i koordinator od zvaničnog početka njenog rada u februaru ove godine. Komisija je u polemici, uvek kad je bila spomenuta, nazvana "Koštuničina", premda ova Komisija za istinu i pomirenje nije ni Koštuničina ni bilo kojeg drugog političara.

Ono što razlikuje dve strane u ovoj polemici jeste ocena značaja otpora u Srbiji zločinačkom mилошевићевско-šešeljevskom režimu. Jedna strana smatra da je taj otpor bio marginalan, politički beznačajan, da su Srbi, u velikoj većini ("od 95 odsto"), dali legitimitet zločinačkoj politici mилошевићевско-šešeljevskog režima. Mislim da je ta ocena netačna. Omalovažavanje jedne velike narodne pobede, što po mom mišljenju jeste bio 5. oktobar, doživljavam kao ličnu uvredu, zato što sam u toj borbi učestvovao i toj velikoj pobjedi dao svoj mali doprinos. Peti oktobar bio je kruna tog dugogodišnjeg masovnog otpora znatnog dela srpskih elita i značajnog dela srpskih masa jednom zločinačkom režimu. Možemo se ne slagati u svim tim stvarima, ali predlažem da umesto polemike nabijene emocijama, koje nosi dugogodišnje prijateljstvo među učesnicima polemike, započnemo razuman dijalog, uz izbegavanje atributa i (dis)kvalifikacija.

Verujem da za taj dijalog nema boljeg mesta od Komisije za istinu i pomirenje. U maju ove godine, nekoliko meseci pre nego što je i započela ova polemika, govoreći u uvodnom izlaganju na Okruglom stolu o programu Komisije, kao koordinator Komisije, igrom slučaja – kao da sam anticipirao ovu polemiku i njene teme – izrekao sam mišljenje o svim pitanjima koja su u polemici pokrenuta. Za ovu priliku, ilustracije radi, samo ću reći da sam po pitanju kolektivne krivice rekao da srpska kolektivna krivica i odgovornost, naravno ne u krivično-pravnom već u smislu kako je shvata i Srdja Popović – u moralnom i političkom smislu, jesu polazna osnova za rad Komisije, osnovna tema kojom se Komisija bavi. Štaviše, smatram da moramo odmah otvoriti i pitanje građanskopravne odgovornosti naše države za naknadu štete žrtvama zločinačkog mилошевићевско-šešeljevskog režima, što je tema koja je do sada potpuno ignorisana. Govorio sam i o svojoj ličnoj krivici i odgovornosti, s kojima se intimno suočavam svaki dan otkako sam pobjegao iz Srbije u oktobru 1991. godine, čvrsto rešen da ne budem

mobilisan za jedan rat protiv kojeg sam bio svim svojim bićem: "Mislim, dakle, da je naša kolektivna nezainteresovanost za dugogodišnje stradanje Sarajeva ili nedovoljna angažovanost na sprečavanju toga najtamnija mrlja na savesti svakog od nas pojedinačno. Ništa se sa stradanjem Sarajeva ne može meriti, i ništa nam tu ogromnu fleku na savesti ne može oprati, to je ono u šta lično verujem."

U Komisiji za istinu i pomirenje nemaju svi isto mišljenje o svim pitanjima. Medjutim, nisam usamljen u svojim stavovima. Kao što se može videti iz transkripta Okruglog stola objavljenog na veb-sajtu Komisije (www.komisija.org/transkript.html), članovi Komisije prisutni na tom okruglom stolu nisu govorili suprotno onome što sam ja govorio. Član Komisije Svetlana Velmar Janković (koja je – uzgred budi rečeno – podržala kandidaturu Miroljuba Labusa za predsednika Srbije, a što nije smetalo izbornom štabu tog kandidata da besmisleno proziva Koštunicu za navodni nerad Komisije) u pauzi mi je čestitala na dobro održanoj uvodnoj reči. Drugi član Komisije i izvestilac Komisije prof. Mirjana Vasović, koja je govorila posle mene, dala je važan doprinos temi kolektivne krivice i kolektivne odgovornosti. Govorila je o prethodnoj i naknadnoj autorizaciji zločina od strane velikog broja pripadnika intelektualnih elita kao bitnom elementu kolektivne krivice i odgovornosti. Treći član Komisije prof. Svetozar Stojanović ušao je u dijalog s mojom osnovnom tezom, smatrajući da sam ja namerno napravio *reductio ad absurdum* i usprotivio se pojmu kolektivne odgovornosti. Mišljenje Svete Stojanovića na Zapadu je preovladujuće, većina je onih koji smatraju kao Sveta Stojanović tj. da se ne može govoriti o kolektivnoj odgovornosti. Medjutim, od svega ovoga što su rekli članovi Komisije, Petar Luković u svom tekstu "Nema rata ispred srpskih vrata" ništa ne uzima u obzir, kao ni moje uvodno i druga izlaganja članova Komisije, i pogrešno citirajući predstavlja kao da se ja, kao i cela Komisija, zalažem za zabašurivanje srpskih zločina, a mene i druge članove Komisije naziva "kripto nacionalistima" ili "salonskim fašistima".

Možda grešim, ali mislim da znam zašto Petar Luković, Sonja Biserko, Srdja Popović i drugi učesnici ove polemike neistinito predstavljaju namere i rad članova Komisije za istinu i pomirenje. Ne mislim da to rade iz zle namere. Osim možda u slučaju Sonje Biserko, mislim da su upali u jednu veliku grešku, koja nije odlika demokrata. Naime, oni preziru osnivača Komisije Vojislava Koštunicu i njegovu politiku. Po tom pristupu, šta god takav političar preduzme ili uradi to mora biti isključivo štetno i s time se ne može ništa ozbiljno uraditi. Problem je što svaka takva isključivost dovodi do šetnog političkog slepila. Naime, čak i kad neko s čijom se politikom nimalo ne slažemo učini nešto što je korisno, štetno je za jedno društvo kao celinu da to što je korisno i dobro ne bude podržano.

U stvari, do sada je iznet samo jedan argument vredan dijaloga u vezi sa Komisijom. To je zaista velika tema za dijalog. Ona glasi: "Da li srpska Komisija sme da se bavi i zločinima drugih". Komisija je bila na stanovištu ne samo da sme već da mora, a razloge sam pokušao da objasnim u onom uvodnom izlaganju. Verujem da je neophodno uspostaviti saradnju sa sličnim telima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i na Kosovu i uraditi sledeće dve stvari: tačnu hronologiju događaja i potpun spisak žrtava (poginulih, ranjenih, zarobljenih i zlostavljanih civila i zarobljenika).

Uveren sam da će Komisija za istinu i pomirenje ispuniti svoj program i da će pomoći da budu ostvareni ciljevi zbog kojih je osnovana: moralna osuda i eliminacija politike koja je dovela do ratnih sukoba, stvaranje svesti o neophodnosti krivičnog gonjenja onih koji su sprovođenjem te politike počinili krivična dela i pomirenje – uklanjanje mogućnosti da kao posle Drugog svetskog rata propovednici samoviktimizacije u nerasvetljenim zločinima, neizvršenom suočavanju sa zločinima, odsustvu osude zločina dobiju plodan teren za poziv na osvetu.

Naravno, moguće je da Komisija nije ispravno sačinila svoj plan rada. O tome je uvek moguće povesti razuman dijalog. Ovo što smo do sada čuli, sa izuzetkom priloga Vere Ranković u julskom broju „Republike“, bila je neargumentovana galama. Komisija je u više navrata pokušavala da takav dijalog pokrene, ali su se svi takvi pokušaji odbijali o zid političke isključivosti. Zato, dok kao rezultat tog dijaloga ne bude promenjen plan Komisije, Komisija će nastaviti s radom po programu koji je sada na snazi. Verujem da će Komisija uspeti, uprkos svim neopravdanim pokušajima njene diskreditacije.

Aleksandar Lojpur

Dve zanimljive teme

Poštovani gospodine uredniče, tekst vašeg novinara M. Miloševića iz poslednjeg broja "Vremena" jednim delom je sasvim ličan, a u celini se uopšte ne odnosi na temu polemike u okviru koje ste ga objavili. Međutim, on ima tu dobru stranu što otvara dve važne teme o kojima bi možda stvarno mogla da se vodi sadržinska polemika, kada ova tekuća bude jednom okončana.

Prva je tema vojne intervencije NATO snaga, naročito s obzirom na to da nam takoreći neposredno predstoji ulazak u Partnerstvo za mir i NATO. Fenomen je zanimljiv jer s jedne strane na javnoj sceni nema nijednog glasa koji bi se tom ulasku protivio, a s druge strane se

intervencija te iste alijanse gotovo jednodušno osuđuje kao ratni zločin (naši sudovi doneli su čak i presudu kojom se odgovorni funkcioneri NATO-a, u odsustvu, osuđuju na teške zatvorske kazne). Neki, opet, tvrde da smo tu alijansu pobedili, pa nije jasno šta imamo od toga da joj naknadno pristupamo (general Pavković – pobednik). Očigledno je da se tu nešto mora razjasniti.

Tema je važna i zato što je ova zbrka, kao što sa zbrkom uvek biva, u javnosti uzrok jednog vrlo emotivnog i prilično iracionalnog antizapadnog stava i jednog novog paradoksa. Prema ispitivanju javnog mnjenja, građani Srbije u 61 odsto slučajeva žele uključivanje u Evropsku uniju (što podrazumeva donošenje ili izmenu gotovo čitavog našeg zakonodavstva u cilju usklađivanja sa evropskim), a sa druge strane ti isti građani o toj istoj Evropi ("koja nas je bombardovala") izražavaju najnegativnija osećanja i kritikuju Vladu koja navodno radi po dikatatu Zapada. Na jednoj strani se o toj Evropi izriču najoštrije optužbe, a na drugoj strani se čekaju investicije i zahteva ukidanje viza. Na jednoj strani se pristaje na značajno odustajanje od suvereniteta (naročito u oblasti zakonodavstva), a na drugoj se on apsolutizuje. Kritikuju se evropsko društvo i njegove vrednosti, a želi se postati delom toga društva (društvo se definiše zajedničkim vrednostima), ali se njegova pravda ne prihvata itd. To su sve nespojivi stavovi, a oni neretko paralelno i bez problema koegzistiraju u istim glavama.

Druga važna tema koju vaš novinar inspiriše jeste tema kulture dijaloga. Zašto intelektualni spor oko nekog određenog pitanja ovde tako lako prerasta u svađu i argumente *ad hominem*, čime spor gubi svaki smisao i svaku društvenu relevantnost, stvara dosadu i gađenje kod javnosti, pa tako obično i zamire pre nego što je uopšte stvarno i počeo? Zašto vladaju takva netrpeljivost, nervoza i nestrpjenje svakoga ko se suoči sa drugačijim mišljenjem ili ne daj bože kritikom svoje javne delatnosti? I ne radi se samo o političarima. Meni se lično čini da je takvo stanje započelo s antologijskom izjavom onog učesnika Osme sednice (imena mu se ne sećam) koji je odgovorio na pozive za razumom i hladnom glavom čuvenom rečenicom "Naprotiv, nama sad trebaju vruće glave!".

Srđa Popović

"Patriote" i "Rodoljubi"

Polemika je kod nas gadna stvar. Prilepe ti uvek nešto: na primer, "frustrirane, pohlepne, guzate babe"; a ako niste to, onda ste antiratni profiter, izdajnik, plaćenik ili, u najmanju ruku, antisrbini – što uključuje i sve prethodno. Uz rizik da me tešićevskim jezikom nazovu "anonimnim piskaralom", ja ću se ipak uključiti u ovu polemiku.

Dobro, nema nikakve sumnje da je većina učesnika u ovoj polemici (kao i u Srbiji uopšte) na suprotnoj strani od one koju čine "antiratni profiteri", "frustrirane pohlepne babe", "moralni fundamentalisti", "plaćenici" i još poneko. Da li je i Simon Vizental bio antiratni profiter? Ili se možda obogatio na holokaustu?

Ali, da se ne zaboravi, u ovoj polemici reč je o zločinima. Reč je o groznim, masovnim zločinima koje su počinili vojska, policija, parapolicija, paravojska i razni "savesni" dobrovoljci, reč je dakle o zločinima nad civilnim stanovništvom, pretežno ženama, deci, starim ljudima – nenaoružanim licima. A reč je i o neubedljivoj želji da se o žrtvama, zločinima i počinocima govori otvoreno. Objašnjenje je prilično jednostavno i odražava stav vlasti, jer nema ozbiljne promene javnog mnjenja dok vlast svojim stavom, a naročito institucijama, ne prione čvrsto i odlučno na rasvetljavanje mračne prošlosti i naše uloge u njoj. Pa i onda će se mnogi izvući.

S pravom se pita prijatelj M. Bobića "da li mladi koje viđa po gradu dovoljno znaju o ratu i ulozi svojih roditelja u tom vremenu". Prijatelj, dalje, smatra da je otkrivanje istine neophodna stepenica u daljem razvoju društva. Zalaže se da se time bave mediji i obrazovne ustanove. I šta je tu sporno? Da se radilo (i radi) na takav način, možda ne bi sto hiljada mladih klicalo Arkanu na nedavnom koncertu Svetlane Ražnatović, i to baš na desetu godišnjicu od napada Arkanovih Tigrova na Bijeljinu i stravičnog progona i ubijanja stanovništva. Niti bi se masovno nosile majice sa likovima Karadžića i Mladića (i jedan republički poslanik pojavljivao se u parlamentu u takvoj majici) niti bi ceo grad i Srbija bili ispisani grafitima Obraza. Niti bi se u crkvi na Fruškoj gori prodavala knjiga *Protokoli sionskih mudraca*. Ovako nam, izgleda, ostaje da nam mlade vaspitavaju Obraz i slične rasističke organizacije, tipa Samo Srpkinja Srbina spasava, Krv i čast, Sveti Justin Filosof.

Nakon što su o holokaustu napisane mnoge knjige, Danijel Jona Goldhagen je objavio *Dobrovoljne Hitlerove dželate – Obični Nemci i holokaust* (knjiga se pojavila i kod nas 1998. godine). U šest poglavlja Goldhagen opisuje kako je bilo moguće na najzverskiji način mučiti i pobiti šest miliona Jevreja – samo zato što su bili Jevreji. "Antisemitizam je nagnao na hiljade 'običnih' Nemaca – a nagnao bi i milione drugih da su

se našli na odgovarajućem mestu – da ubijaju Jevreje." Pa dalje: "Na sistematsko i nemilosrdno ubijanje hiljada nenaoružanih, bespomoćnih jevrejskih muškaraca, žena i dece Nemce nisu nagnale privredne teškoće, sredstva prinude totalitarne države, društvenopsihološki pritisak niti nepromenljive psihološke sklonosti, već predstave o Jevrejima koje su u Nemačkoj bile sveprisutne, i to decenijama."

Od početka ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini slušali smo priče raznoraznih "patriota" i "rodoljuba" (oni su nečiji roditelji, gospodine Bobiću!) o njihovim hrabrim pohodima na gradove i sela preko Dunava i Drine. Gledali smo i slušali njihova hvalisanja na najmanje dve televizije – na državnoj (pesmom "Učini bar jedan pogrešan korak" srpski oficir želi Hrvatima "srećan" prelazak preko minskog polja) i na NTV Studio B (koji je jedno vreme prenosio "Dnevnik" sa Pala). Setićemo se da je, sada već bivša urednica Studija B a danas na jednoj velikoj privatnoj televiziji, dovela u studio borca iz Slavonije (Srbina), koji je otvoreno ispričao kako je upao u jednu hrvatsku kuću gde su ukućani večerali, rekao im da im je to poslednja večera i pobio ih. Osvetio se, kaže; ne počinocima zločina nad svojim ukućanima, već sasvim drugim i pre svega nevinim, ljudima. U "Noćnim razgovorima" Radija Slobodna Evropa, jedan novinar gost svedočio je o grozotama u logorima Omarska i Manjača, rekaviši da mu slušaoci ne bi poverovali kada bi ispričao šta je video. Na insistiranje novinara ipak je rekao: "Pa, mislim na spaljene leševe, mislim na pojedine delove tela, koji vise u pušnici za sušenje mesa i slično. Zaista mislim da je ovo dovoljno gadno da ne bismo išli dalje." Novine su pisale i o rezervisti iz Vranja koji je priznao da je ubio oko 70 bosanskih Muslimana. Bilo je malo uznemirenja oko te priče, ali je na koncu ipak zaključeno da je reč o ludaku. Ni danas se ne zna da li je "ludak" stvarno pobio te ljude. Otkud ludaci iz Srbije na hrvatskim i bosanskohercegovačkim ratištima? Otkud bilo ko odavde tamo? Zašto je Vučelić bio ministar inostranih poslova, ili šta god, kod Vučurevića (koji je trebalo da izgradi "lepši i stariji Dubrovnik")? Zašto su streljani Hrvati iz vukovarske bolnice? Taman da su svi od reda bili "zenge" i "ustaše", a nisu, zar ih nije trebalo uhapsiti (zarobiti) i suditi im?

Setite se koliko ima javno optuženih? Jedan od njih je nedavno imao vrlo posećenu promociju knjige "o sebi". A pošto nije bilo zgodno da se optuženi tako javno slika, naš predsednik države poručio mu je da se zbog sebe i zbog nas malo pritaji jer mu se Hag od devete rupe na svirali prinudno pomakao ka napred. Nabranjanje svega što smo čuli i čime su se vrlo dičili i hvalili počinoci, a mediji izveštavali šireći "istinu" o "našoj" pravednoj borbi, moglo bi da ispuni desetine i stotine stranica. Ali čemu – "obični" Srbi to ionako znaju. Od njih smo i slušali o svim tim grozotama.

Suđenje Miloševiću samo po kosovskoj optužnici sasvim precizno pokazuje da su ljudi (stari, mladi, žene, deca pa čak i fetus od osam

meseci) – sve Albanci – bili zverski mučeni, ubijani i pokopani u Srbiji. Dve godine je prošlo od otkrivanja ovog monstruoznog zločina i još se ne zna ko je kriv ili odgovoran, kako vam je draže.

I na kraju, šta uraditi? Prestati sa akademskim raspravama i krenuti u konkretne akcije. Uvesti šok-terapiju u "konjskim" dozama. Vrteti na svim programima i u isto vreme ista svedočenja i filmove, kao u Južnoafričkoj Republici. Svaki dan. Ne samo povremeno, da se narod ne uznemirava, negde iza ponoći kao što NTV Studio B radi sa "Haškom hronikom", na primer, ili B92 sa pola sata "Katarze" subotom u pola deset ujutro, kad ljudi spavaju ili su na pijaci. Podizati optužnice i suditi osumnjičenim za ratne zločine ne bi li se ova ravnodušna sredina uznemirila, počela da se stidi, tako da joj postane tesna vlastita koža. Da zamisle taj bol, tu fizičku patnju, poniženja, strah žrtava koje čekaju smrt. Da se zapitaju kako je fetus dospeo u hladnjaču. Kako, ljudi? Kako to može? Ko to može? Ili je sve beznadežno.

U ovoj polemici bar nema spora da su zločini počinjeni. Ima, izgleda, dilema kad, kako i da li o tome raspravljati. Da li se dovoljno i objektivno piše o zločinima? Možemo li mi koji učestvujemo u ovoj raspravi da se složimo da režim nije uradio ni ono što je *mogao*? Da, na primer, privodi i saslušava *poznate* učesnike "Dubine 2". Možemo li mi (svi su dobrodošli) da zajednički napišemo zahtev kome treba (Vladi, tužiocu, policiji itd. – znači onima koji to mogu) a kojim tražimo da se osumnjičeni procesuiraju? Ili ni to ne možemo? I da prestanemo da se vredjamo.

P.S. Od svih kvalifikacija koje dobijaju učesnici ove polemike od drugih učesnika jedino je tačno to da smo frustrirani (ja jesam), jer pravda nije zadovoljena i čini se da neće biti, bar ne za života preživelih žrtava i počinilaca.

Jasna Bogojević, Beograd

Hitler je bio diletant

Stiče se utisak da je redakcija "Vremena" nekako preko volje, iz čisto odbrambenih razloga, prihvatila bačenu rukavicu i pristala na pokretanje teme o suočavanju sa ratnim zločinima, sve u nadi da će se uzburkani talasići srpskog Mrtvog mora veoma brzo slegnuti. Propratni i pomalo zloban redakcijski komentar (br. 613) o "usamljenoj poziciji g. Popovića" jako podseća na performativan iskaz, *self-fulfilling prophecy*, ili ono narodsko "što je babi milo...".

U našoj patriotskoj štampi već je isuviše prostora bilo ustupljeno omalovažavanju ili izrugivanju nekim pojmovima stranim srpskom biću, poput *lustracije* i *denacifikacije*. S druge strane, gotovo da je prošlo nezapaženo kako je i nezavisna štampa podlegla istom pomodarstvu, stvorivši neku vrstu novogovora krcatog eufemizmima, a sve u cilju očuvanja kolektivne paraamnezije – zamagljivanja očiglednog i zataškavanja neugodnog. Poslednji primer iz ovog lingvističkog arsenala predstavlja logički oksimoron – "deetnifikacija" (genocida). Iz datog primera može se videti kako politička korektnost nije neka osobenost zapadnih demokratija. Jedina razlika je u tome što se političkom korektnošću na Zapadu ispoljava (licemerna ili ne) briga za diskriminisanje i marginalizovane društvene grupe, dok se kod nas (i balkanske nam braće po zločinu) politički ispravnim smatra iskazivanje divljenja ratnim zločincima.

Iz datog primera bi se, takođe, mogao izvesti logičan zaključak da je Hitler ispaao običan politički diletant kada je odlučio da podigne ruku na sebe. Umesto toga, u času kada je situacija na frontu krenula nizbrdo, trebalo je da raspiše izbore, izgubi na njima sa tesnim rezultatom, preda vlast nekom "moralno neukaljanom" Nemcu, isposluje sopstvenu nepovredivost i uklanjanje kompromitujuće dokumentacije u "interesu naroda", a zatim se povuče u anonimnost... ili, u najgorem slučaju, u komfornu nirnberšku ćeliju za čijim je okriljem i obiljem tada verovatno čeznula većina njegovih sunarodnika. Ipak... A šta ćemo sa zločinima? – upitao bi neki usamljeno pozicionirani glas. Zločinima? – namrštio bi se urednik. – Zar treba da vas podsećam na bombardovanje Drezdena? A Jevreji? – primetio bi onaj večiti nezadovoljnik. No, čekajte malo, lepo smo se dogovorili o načelu deetnifikacije. Zbog čega bi bila važna nacionalnost žrtava? Uostalom, da li Jevreji uopšte imaju nacionalnost kada im (1945) nedostaju neke od bitnih odrednica nacije? Eto zanimljive teme za neki od okruglih stolova u našem pres-klubu... Ali, zaboga – pobunio bi se onaj isti antiratni huškač – ali, šta ćemo sa ubicama? Opet vi – iznervirao bi se s pravom urednik. – Zar moram da vam ponavljam da sa ubicama stoji isto kao i sa žrtvama. Dželat i žrtve, to je svejedno, odnosno, jedno je jedno a drugo je drugo, nazovimo ih A i B, da li ste sada zadovoljni? – U redu – uzdahnuo bi skrušeno huškač. – Samo mi još recite ko je A?

Ovo postmoderno čitanje istorije nije onako veselo kao što zvuči, naročito ako se iščitava iz pozicije žrtava. Kao vaš bivši čitalac sećam se "Vremena" kada smo s nestrpljenjem iščekivali članke g. Cerovića. Sećam se, takođe, kako smo uoči izbora izračunavali koliko se penzionera iz opravdanih razloga neće pojaviti na biračkim spiskovima i koliko će mladih steći pravo glasa, nalazeći u tome neku osnovu za optimizam. No, višegodišnje povlađivanje populizmu i socijaldarvinizmu ostavilo je trajnije posledice nego što bismo želeli da priznamo. Poslednja istraživanja,

izgleda, pokazuju da mladi koji stižu pravo glasa u potpunosti dele politička ubeđenja najstarije populacije, opredeljujući se za desni ekstremizam. Za takvu tempiranu bombu na kojoj svi sedimo odgovornost velikim delom snosi intelektualna elita koja je akademski ćutala, u pauzama dolivanja ulja na vatru. Izlišno je da se vi na to podsećate jer ste svojevremeno bili među retkima koji su imali hrabrosti da prihvate rizik slobodnog govora. Ako ste danas odlučili da začutite, zažmurite i zapužite uši, moguće je da ste upoznati s nečim što je vašim čitaocima promaklo. (Srpskim projektom *3 majmuna*, možda?) U tom slučaju bilo bi politički korektno da i nas upozorite, kako ne bismo, vođeni najboljim namerama, srljali Tamo gde ne treba.

Miodrag Marković, Beograd

NATO, ipak, dan posle

"Vreme" je u prošlom broju odvojilo stubac i po za pismo Vojislava Stojanovića koje je irelevantno u odnosu na polemiku koju smo prethodno na ovim stranicama vodili Nenad Stefanović i ja. U toj polemici, koja se odnosila na suđenje Slobodanu Miloševiću i predstavljanje tog suđenja u ovdašnjoj javnosti, osvrnuo sam se na iskaz jednog svedoka o NATO bombardovanju kolone albanskih izbeglica 14. aprila 1999. godine, i uzgred sam naveo da je NATO preuzeo odgovornost za bombardovanje dan kasnije, 15. aprila. Gospodin Stojanović tvrdi da je NATO preuzeo odgovornost tek pet dana nakon događaja.

Za polemiku o suđenju Slobodanu Miloševiću potpuno je nebitno da li je NATO preuzeo odgovornost jedan ili pet dana nakon bombardovanja. Ako je podugačko pismo g. Stojanovića na temu tačnog datuma ipak objavljeno, to je, pretpostavljam, učinjeno zato da bi se doveo u pitanje moj kredibilitet.

Ovakvo nastojanje potcrtano je uredničkom opremom pisma, naime stavljanjem u naslov uvredljivih reči na moj račun ("Kratko pamćenje – dugačak jezik").

Međutim, ne samo da je tvrdnja g. Stojanovića irelevantna nego je i netačna. Kako pokazuje transkript NATO konferencije za štampu od 15. aprila 1999. godine (<http://www.nato.int/kosovo/press/p990415a.htm>), NATO je zaista već dan nakon bombardovanja preuzeo odgovornost. Portparol Jamie Shea je tom prilikom izjavio: "Juče je pilot NATO-a delovao na području zapadnog Kosova.

... Pilot je izvršio napad na ono što je mislio da su vojna vozila u konvoju.

... NATO bomba je uništila vozilo na celu kolone, za koje sada verujemo da je bilo civilno vozilo. Ponovo naglašavam, NATO duboko žali zbog gubitka života u ovom tragičnom događaju." General Giuseppe Marani je potom pojasnio da su u stvari dva aviona ispustila bombe na konvoj. Shea i Marani su na ponovljena novinarska pitanja odgovorili da isključuju mogućnost da su avioni Vojske Jugoslavije odgovorni za bombardovanje. Narednih dana NATO je dopunjavao, a delom i menjao, objašnjenje ovog događaja, o čemu se detalji mogu pročitati u izveštaju Human Rights Watcha "Civilne žrtve NATO bombardovanja", iz februara 2000. godine – izveštaja u čijoj sam izradi učestvovao. Ali, ostaje činjenica da je već 15. aprila 1999. godine NATO definitivno priznao da su njegovi avioni, a ne neko drugi, prethodnog dana izazvali pogibiju Albanaca iz izbegličke kolone.

Ako ulazim u razjašnjavanje ove činjenice, to činim zato da bih istom prilikom naglasio da pokušaj dovođenja mog kredibiliteta u pitanje ne treba da skrene pažnju sa suštine prethodne polemike sa Nenadom Stefanovićem. Izveštači iz Haga su u dobroj meri pogrešno predstavljali suđenje Miloševiću publici u Beogradu, iskrivljujući dešavanja u sudnici da bi diskreditovali svedoke i tužilaštvo i, jednako važno, ignorišući priču o zločinima na Kosovu koja se u sudnici odmotavala svakim novim svedočenjem.

Bogdan Ivanišević

Sazrela potreba društva

Dvomesečna polemika na stranicama nedeljnika "Vreme", u rubrici "Pošta", a zatim "Reagovanja", potvrđuje pravilo da svaka sazrela potreba društva uvek nađe i povod i način da se izrazi. Sasvim je nevažno kako učesnici u ovoj polemici vide jedni druge, kako se etiketiraju. To je, da kažemo, stvar stila. Ali, za razliku od Stojana Cerovića (broj 608), nisam sigurna "da se na kraju ove polemike neće znati o čemu se radilo".

Glavni urednik "Vremena" smatra da je u polemici reč "o jednoj od najvažnijih tema srpskog društva" (br. 613). Prethodno, Srđa Popović je tu temu precizirao: "zločini počinjeni nad nevinim ljudima" (broj 609), koje je označio kao "pitanje svih pitanja ove zemlje" (broj 673).

Zločini počinjeni u poslednjim ratovima u Jugoslaviji, kao i svi slični zločini, imaju više dimenzija: moralnu, pravnu, istorijsku, filozofsku. O jednom takvom fenomenu teško je, razume se, voditi polemiku na stranicama bilo kog lista, čak i kad bi je on sa svojih poslednjih stranica prebacio na prve i središnje stranice. Istina o zločinima je pitanje čitavih

nauka. Ali, mediji najšire dopiru i najbrže utiču. Otuda je njihova uloga nezamenljiva u uspostavljanju redosleda. Neposredno, to je sankcionisanje zločina, odnosno saradnja države sa Međunarodnim sudom u Hagu. Dugoročno, to je osvetljavanje one nacionalne ideologije i politike koje su vodile u zločin.

Zločin je, ipak, teška mora za Srbiju. Otuda i potreba za analogijom. Tako se može razumeti i veliki napor B92 da objavi nemačke autore. Primer je poučan: iluzija je da se ispod prošlosti može podvući crta. Nemci su čitali sve do 1960. godine. A zatim su usledili: "svađa istoričara", koja je postavila pitanje o odnosu prema tradiciji; Gelghagen sa knjigom *Hitlerovi dobrovoljni dželati*; Filkenštajn sa knjigom *Holokaust industrija*; Velzar debata... To je uvek preispitivanje. Ili, kako bi rekao jedan od vodećih nemačkih istoričara Jirgen Koka, onaj stalni oprez "da se može ponovo kliznuti u varvarstvo". Prema Koki, sećanje na nacističke zločine "može delovati mobilizatorski; a takvo sećanje može biti temelj demokratskog identiteta" (citat prema Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti* – u štampi).

O ovom poslednjem jeste danas u Srbiji reč. Promene 5. oktobra 2000. godine sa jedne su značile podvlačenje crte ispod neposredne prošlosti. Za druge – prihvatanje konsekvenci te prošlosti i početak njenog preispitivanja – u ime demokratskog identiteta.

Stanovište o deetnifikovanju zločina svodi srpski identitet na ideologiju organskog shvatanja nacije kao jedne ličnosti i njoj odgovarajućeg koncepta države kao etničke države. Preseljenje, razmena stanovništva, etničko čišćenje, ubijanje **drugog** sa stanovišta ove ideologije i nije zločin. To je, što bi rekao Slobodan Jovanović parafrazirajući Napoleona I o Robespjeru, ubijanje s rezonom (Milan Jovanović-Stojimirović "Dnevnik" 1936-1945, Novi Sad, 2000).

Identifikovanje države sa "kućom", elite sa "domaćinom", stanovništva sa "bićem" nije prevladana ideologija (videti studiju Olivere Milosavljević *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o nama i drugima*, Beograd, 2002) Većina kandidata za predsednika Srbije nudila je u predizbornoj kampanji upravo ovu ideologiju kao sadržaj "moderne države". U isto vreme, istraživači javnog mnjenja sugerisali su kandidatima da u kampanji ne pominju ratne zločine ni Međunarodni sud u Hagu, ni saradnju sa kojim državu ne obavezuje samo međunarodno pravo nego i zakon koji je sama donela. Ako je kritički odnos prema ovoj poziciji radikalizam, suprotno njemu je – šta?

Spasavanje duše

Kao veran čitalac časopisa "Vreme" od prvog broja, nameravao sam da se uključim u polemiku o "dehelsinkizaciji..."

Međutim, kada sam u broju od 5. septembra t.g. pročitao sjajne tekstove g. Srđe Popovića i g. Lazara Stojanovića, pokolebao sam se, shvatajući da je u istim (tekstovima) na najbolji mogući način rečeno sve što je i meni bilo na pameti, te da bi moje "pisanje" bilo puko ponavljanje ili parafraziranje.

Na ovo javljanje podstaklo me je blago ironično insinuiranje u poslednjem broju gde se u uvodnom delu "reagovanja" kaže: "Iskreno, osećamo nelagodnost zbog usamljene pozicije g. Popovića u njegovom naporu da održi razgovor o jednoj od najvažnijih tema srpskog društva".

Ne mora dakle da znači da je "usamljena pozicija" g. Popovića posledica toga što nema istomišljenika, već naprotiv (bar on po meni) stoga što je veće zadovoljstvo njegove tekstove čitati nego i sam uzimati reč.

Inače, cenjenog mlađeg kolege Srđe Popovića sećam se još iz vremena kada su on i još nekolicina advokata (ne bih da ih nabrajam jer bih verovatno nekoga nezasluženo izostavio) kao branioci optuženih u montiranim političkim procesima za vreme represivnog komunističkog režima – sportskim rečnikom kazano – poturali glavu onde gde većina advokata (među koje ubrajam i sebe) ne bi ni nogu.

Što se tiče sadašnjeg angažmana i stavova g. Popovića kao i njegovih istaknutijih istomišljenika, verujem da nije daleko vreme kada ćemo shvatiti da su ovi ljudi bili za nas – *mutatis mutandis* – ono što su svojevremeno za Nemce bili Tomas Man, Marlen Dutrih, Vili Brant i drugi.

Što se pak tiče g. Stojana Cerovića, vrsnog novinara, moga nekadašnjeg favorita, čije sam tekstove iz broja u broj "gutao", mislim da je u pitanju opaka i podmukla bolest koja se zove nacionalizam, koje čovek i ne mora da bude svestan. O ovoj "bolesti" dr Bronjislav Geremek, bivši poljski ministar inostranih poslova, predsedavajući OEBS-a, kaže: "Nacionalizam razara sve, zemlju, narode, politiku" ("Vreme" br. 393 od 2.5.1998. god.).

Inače, časopis "Vreme" smatram daleko najboljim u nas, zaslugom celokupnog uređivačkog kolegijuma koji ga održava na evropskom i svetskom nivou, s tim što ipak po sopstvenom ukusu izdvajam (šta ću, moram) Teofila Pančića, Miloša Vasića, Ljubomira Živkova, Dragana Todorovića, Vladimira Stankovića, čije briljantne tekstove u prepoznatljivom stilu sa nestrpljenjem iščekujem i po dva-tri puta iščitavam, jer je to zaista pravi užitek.

I na kraju, srdačan pozdrav uz najlepše želje i dodatak: *Dixi et salvavi animam meam* (Rekoh i spasih svoju dušu)

Dušan Popović, advokat, Beograd

Žalac u meso

Čitam, ili sam upravo pročitao, neke oglede o filozofiji Serena Kjerkegora iz kojih pozajmljujem ovaj naslov, misleći na žrtve, bezbrojne žrtve onih koji su se "udružili u cilju zločinačke delatnosti". Možemo li da se udružimo, da li je uopšte potrebno da se udružimo, kako bi ćutanje o zločinima postalo transparentnije?

Pre svega, u pravu je Srđa Popović: suviše se ćuti o zločinima. U pravu je i Stojan Cerović: "tužilačka revnost" Sonje Biserko – nema granica. Ali, zar treba da je ima? Zar je bilo malo smrti i ubijanja? Ko sve nije računao? Mihailo Marković ili Biljana Plavšić, koja se sada bar kaje. Koliko znam Ceroviću, ili Žarkoviću, niko nije rekao: "Marš iz Srbije!" (I dobro je da nije.) Ali Sonji jeste.

Na prvi pogled može se učiniti da Sonja Biserko preteruje kada "Vreme" i B92 optužuje za totalitarizam. Međutim, šta je totalitarizam? Odsustvo mišljenja ili nedovoljnost mišljenja i politike? U tom smislu, njena kritika ovih medija je ispravna. Ne piše se i ne misli dovoljno o zločinima. Ili, vi možda mislite da je toga bilo dovoljno? Ili, možda, i previše? Da je ovde moguće pronaći meru, u ovom mračnom kalkilu, ubijanja, umiranja i smrti? Da je moguć "treći put"! Da možemo, da je dopušteno, da iz svojih građanskih loža nastavimo da s nepodnošljivom lakoćom mudrujemo o zločinima, sve do onog opscenog cinizma Ljubiše Ristića da za razliku od pasa, Srbi jedini otkopavaju svoje kosti. Čije kosti? O tome treba pitati žrtve ovih morbidnih kalkulisanja. O tome je reč.

Da li je u pravu Dušan Makavejev, koji je, doduše isprovociran, rekao da "leševi nemaju nacionalnost"? U tome je suština, kako bih rekao, ovog naopakog zalaganja za deetnifikaciju zločina. Jer, prethodnu etnifikaciju zločina nisu obavile žrtve nego dželati. Oni koji su se udružili u zločinu. Oni koji su samo "branili ili brinuli" za narod, bilo koji. Oni kolektivizuju zločin, a ne Sonja Biserko. Zato je ova navodna deetnifikacija zločina, u stvari, njegova racionalizacija. Manipulacija zločinom. Zamagljivanje razlike između krivice, koja je pojedinačna, i odgovornosti, koja osvešćena postaje kolektivna politička odgovornost. Zato je prihvatanje ove političke odgovornosti pretpostavka svake odgovornosti, sve do sankcionisanja pojedinačne krivice za zločine. U suprotnom, sunce sija i nad pravednikom i nad zločincima.

Ali, sve je to poznato. Zato sam morao da savladam unutrašnji otpor kako bih se uključio u ovu polemiku, koju je neko nazvao "novim raslojavanjem na književnoj levici". Ima nečeg odvratnog i perverzno u tome, pošto je razlog ove polemike cinično podmetanje da oni koji insistiraju na odgovornosti za zločine (poput Sonje Biserko ili Nataša Kandić) govore o kolektivnoj krivici naroda.

U stvari, to su oni koji se zalažu za ovu deetnifikaciju zločina. Jer, kao što sam rekao, da bi se obavila ova deetnifikacija, zločin se pre toga mora etnifikovati, što je teza zločinaca a ne žrtve.

Sa stanovišta žrtve – nema "trećeg puta", kojim bi, ako se može, zajedno dželat i žrtva. Nema zajedničke "istine!" i "pomirenja" među njima. To bi, doista, bio mrak totalitarizma. Ali, sve je to poznato. I zato je perverzno do besvesti mudrovati o tome. Sve dok se ne zaboravi o čemu je bila reč. Mnogima u Srbiji smetaju ove "žene u crnom" i njihova "tužilačka revnost". Ali, mnogima smetaju i žrtve. Zato su pomešali asanaciju i lustraciju.

Nenad Daković

Proces

Dragi Dragoljube,

Ne mogu više ovako! Noćima ne spavam, a razlog za to svakako nije ova prokleta nizozemska klima. Grize me savest, Dragoljube. Ovaj list papira na kojem su ispisane instrukcije za moje izveštavanje iz Haga koji si mi uručio pred polazak na put i koji ne teži više od jednog grama za mene predstavlja teret veći od Sizifovog kamena. Znam, mislili smo da ćemo u eri još nedovoljno razvijenih telekomunikacija mojim lažnim izveštajima sa procesa stoleća uspeti da obmanemo javnost u Srbiji. Avaj, provaljeni smo! I to od strane ljudi od kojih smo to ponajmanje očekivali. Kako bilo, istina je počela da se širi čak i na stranicama "Vremena", i to otpozadi.

Treba da vidiš kako izgledam! Neobrijan, ispijen, masne kose, cigareta mi u ustima polako dogoreva dok pepeo pada po tastaturi... Ne pamtim kada sam poslednji put jeo. Javio se i hroničan gastritis koji me muči svake godine, nekako s jeseni. Ne mogu više! Neću!

Da ne dužim, šaljem ti prvi objektivan, nepristrasan izveštaj sa suđenja Miloševiću za ratne zločine! Ti vidi šta ćeš s njim. Mislim da je krajnje vreme da se dozovemo pameti. Čoveče, i sami smo počeli da verujemo u sopstvenu laž, nadmašili smo i Jozefa K! Pogledaj samo šta

smo Stojanu uradili! Budi razuman, Dragoljube. Lično sam već doneo odluku da vratim nagradu "Jug Grizelj". Ne zaslužujem je.

Evo izveštaja:

Suđenje Slobodanu Miloševiću po kosovskoj optužnici ulazi u završnicu. Pretposlednji svedok tužilaštva (po mišljenju većine izveštača, ključni za ovaj deo optužnice) bio je stariji kosovski Albanac, čovek koji očigledno nije umeo da izgovori neistinu. Tog sunčanog haškog dana nestrpljenje se očitovalo na licima svih aktera procesa koji nesumnjivo predstavlja kamen međaš koji će odrediti budućnost međunarodnog pravosuđa. Posebno na licima članova sudskog veća koje je imalo zadatak da potvrdi Miloševiću krivicu.

Događaj koji je obeležio dan zbio se prilikom Miloševićevog ulaska u sudnicu. Naime, Miloševića su dvojica hrabrih ševeningenskih tamničara, kao i obično, dovezli u za tu priliku posebno napravljenim kolicima koja su mu onemogućavala opasne pokrete. Kroz specijalnu masku od slonovače, sa prorezima za oči i usta i žičanom rešetkom preko tih otvora, nazirao se krvoločan i jeziv osmeh balkanskog kasapina... Odjednom, klima-uređaji u sudnici su pobesneli! Začuo se užasan huk a papiri sa stolova razleteli su se na sve strane. Odnekud se pojavio crn gavran, zalepetao krilima i, zlokobno grakćući, sleteo na glavu simpatičnog tužioca Džefrija Najsa. Trebalo je gotovo pola sata da se sudnica dovede u red.

A onda... sudija Mej je pozvao svedoka. Ušao je čovek svetačkog lica, gracioznim korakom, dostojanstveno. Zavladao je gotovo opipljiva tišina koju je remetilo samo Miloševićovo glasno podrigivanje. Nisam ni primetio da mi se suza skotrljala niz lice i pokvasila papir sa beleškama koje sam "hvatao". Nakon standardne procedure koja je podrazumevala zakletvu da će svedok govoriti istinu (nepotrebna formalnost), sudija Mej je Miloševiću dao znak da može da počne sa ispitivanjem svedoka. Krvnik nije oklevao: "Šta znate o takozvanom UČK?" U sudnici je nastao haos. Zvižduci negodovanja dolazili su čak i sa usana prijatelja suda. Sve smo preko video-bima u velelepnoj konferencijskoj sali posmatrali i mi, zgađeni novinari. Ka ekranu su poleteli zgužvani papirići i razni drugi predmeti. Na moje oči, Svetlana Slapšak, koja se tu zadesila slučajno, zafrljačila je polupraznu limenku dijetalne koka-kole. Oni sa slabijim stomakom potrčali su ka izlazu. Zvižduci se nisu stišavali...

Miloševićeva drskost bila je bezgranična. Sudija Mej je visoko zamahnuo čekićem od ružinog drveta i sručio ga na sudijski sto. I sam vidno potresen, uspeo je samo da izusti, obraćajući se tamničarima: "Nosite TO napolje!"

Nastavak suđenja je zakazan za sutrašnji dan s početkom u 10.00 h.

Šta reći na kraju ovog izveštaja osim da smo sve bliži danu kada će požarevačkom monstrumu biti izrečena rigorozna, zaslužena kazna. Danu koji svi s nestrpljenjem očekujemo.

Dejan Vukelić,
Novi Beograd

Vreme, 615

17.10.2002.

Nuđenje dioptrije

Legitimno je pravo Aleksandra Lojpura da veruje da "za taj dijalog nema boljeg mesta od Komisije za istinu i pomirenje", iz čega bi se, s pravom, dalo zaključiti da je razmatranje vrućih tema iz bliže prošlosti, od strane "neovlašćenih" lica, pa još na javnoj sceni, apriori sumnjivog kredibiliteta ili, u najmanju ruku, irelevantno za buduće poverenike na izradi udžbenika nacionalne istorije.

A da nam se dimne zavese i dalje uporno podmeću u zamenu za suočavanje s činjenicama, koje se ne mogu ugurati ni pod najkomfortnije tepihe neupitnih oficijelnih institucija, svedoci i tvrdnja pomenutog da je "peti oktobar bio kruna tog dugogodišnjeg masovnog otpora znatnog dela srpskih elita i značajnog dela masa jednom zločinačkom režimu".

Ne sumnjam da će mu dežurne lučonoše devičanske nacionalne prošlosti biti prezahvalne na ovoj blagougodnoj formulaciji koja, nažalost, ima veće izglede da osvane u nekom budućem miropomazanom školskom udžbeniku nego u novoj postavci *Hamleta iz Mrduše Donje*.

Više je nego sigurno da će se naći sasvim dovoljno agilnih "oftalmologa" da nam ponude spasonosnu dioptriju, kroz koju je moguće detektovati veličanstvene dimenzije tog "dugogodišnjeg masovnog otpora", naročito "znatnog dela srpskih elita". Moja mondijalistički zaslepljena malenkost jedva je u stanju da nazre nešto takvo u bratstvosolidarstvujušćem čoporu onih koji su se, nakon "svega" deceniju i po duge "zablude" o sposobnostima (ne i namerama) vođe, panično ukricali u teretne vagone petooktobarskog voza. Učinili su to u trenutku kada je i poslednjem veteranu F-odeljenja u "Lazi Lazareviću" bilo jasno dokle su nas doveli etablirani masturbanti meganacionalnih projekata, sa svojim zakravljenim očima i zlatnim kašikama među oćnjacima. Gotovo na prste se mogu izbrojati među njima oni koji su se usudili da pre 5. oktobra, već umirući režim, nazovu zločinačkim.

Šta se, ustvari, dogodilo? Kurta je napokon, tesnom pobedom "na poene", zbačen sa sedla, na koje smo teškom mukom i na jedvite jade,

logoraškom solidarnošću, popeli Murtu. Zabrinjavajuće velik deo "prvoboraca" video je u tom činu krunski dokaz svoje moralne neupitnosti pred neumoljivim stranim i, poslovično nedobronamernim, domaćim zakeralima koja bi da nam spočitavaju grehe prošlosti, unatoč tome što smo pristali da im velikodušno isporučimo našeg Najvećeg Grešnika koji, eto, takoreći nezasluženo, pati Hristove muke na haškoj inkviziciji. Šta bi još hteli od nas?

Koliko god post festum pokušavali da retuširamo sliku 5. oktobra, ona ostaje daleko od idilične, kakvom je predstavlja A. Lojpur. Nikakvi alhemičarski retorički antibiotici širokog spektra dejstva nisu u stanju da sakriju poraznu činjenicu da je prividna samoosvešćenost masa u datom trenutku bila, u najvećoj meri, odraz uslovnog refleksa očajnika dovedenih na sam rub fizičke i moralne egzistencije. Već šestog oktobra moglo se jasno uočiti da su nezanemarljiv, ako ne i pretežan broj pobunjenika činili: "šetači" s prevashodno izraženim "stomačnim", odnosno "transparentno" egzistencijalnim problemima, bivši bacači cveća na tenkove koji su krenuli na Zagreb, zatim nezanemarljiv broj razočaranih podržavalaca ambicioznih prekodrinskih projekata, "genetski" kalkulanti koji, obezbeđujući sigurnu odstupnicu, mimikrijski poentiraju svakoj vlasti, marginalizovani dojučerašnji izvođači radova na "terenu" u potrazi za novim startnim pozicijama kod dolazeće vlasti, te brojne šićardžije u potrazi za sinekurama u novim upravnim odborima, kulturnim institucijama i diplomatskim predstavništvima. Onaj, mnogo manji deo, činili su oni čiji je moralni habitus, uprkos svesno projektovanom iniciranju, potpirivanju i održavanju nacionalne groznice, ostao imun.

Inerregnum do konsolidacije novih organa vlasti bilo je idealno vreme za otpočinjanje najšire javne debate o dimenzijama domaćeg "koautorstva" u krvavom balkanskom raspletu i suočavanje s njegovim posledicama.

Umesto toga, nacionalni dušebrižnici su se pobrinuli da neugodnu temu "legalistički", i što pre, sklone sa javne scene, poveravajući je u ruke komisije koja, od prvog dana rada, ostavlja duboke sumnje u svoje namere, budući da se njeni medijski najekspoziraniji članovi, s degutantnom srčanošću, trude da unapred izbalansiraju buduću "dijagnozu", sve u skladu sa saznanjima o tome šta je druga strana činila, kao da to sopstveni zločin potire ili ga čini "probavljivijim". Kada je njihov "prag snošljivosti" postavljen tako kako jeste, onda ni najmanje ne čudi preosetljivost "običnog puka" na slike Rona Haviva i prećutno davanje legitimiteta egzekutorskim akcijama batinaša Obraza i sličnim eksponentima profašističke desnice.

Svetlana Rašić,
aforističar, Beograd

Pitanja za g. Lojpara

U svom podugom pismu pod naslovom "Koštuničina komisija", koordinator te komisije gospodin Aleksandar Lojpur otkriva čitaocima "Vremena" da sam ja u tekućoj polemici o mogućnosti "deetnifikacije" zločina:

- *"neistinito predstavljao namere i rad članova Komisije"* (zajedno sa P. Lukovićem i S. Biserko),
- jer *"prezirem osnivača Komisije Vojislava Koštunicu i njegovu politiku"*
- čime sam *"upao u jednu veliku grešku, koja nije odlika demokrata"*,
- što kod mene dovodi do *"štetnog političkog slepila"*.

Nemam pojma odakle je g. Lojpur izvukao sve ove zaključke. Gde i kada sam ja predstavljao (istinito ili neistinito) namere i rad te komisije? Gde i kada sam izrazio svoj navodni "prezir prema osnivaču Komisije Vojislavu Koštunici"? I u čemu se ogleda moje "političko slepilo"?

Očekujem da g. Lojpur na ova pitanja odgovori, kako bismo malo bolje razumeli njegovo poimanje istine.

A tek onda bismo mogli da povedemo "razuman dijalog" na koji poziva g. Lojpur, jer o toj komisiji stvarno ima mnogo toga da se kaže.

Srđa Popović

Ugađanje rulji

Vaš novinar g. Milan Milošević uspešno kombinuje elemente demagogije opštih mesta i ispraznog populizma. Prvo, iskaz "ako nemaju hleba, nek' jedu kolače" proizvod je zlonamerne propagandne mašinerije revolucionarnih vlasti u Francuskoj (koje su, da podsetim vašeg novinara, za dve godine terora – kojim su se posle dičili svi levičari, od Marksa, preko Kardelja do Pola Pota – pogubile više ljudi nego francuska monarhija za prethodna dva veka). U tobože nazadnoj i tiranskoj francuskoj monarhiji postojao je ZAKON koji je nalagao pekarima da ukoliko nema hleba, tog dana prodaju kolače koje imaju po istoj ceni. O tome je, uostalom, lepo pisao veliki pokojni Borislav Pekić (koga, dakle, vaš novinar nije čitao, verovatno zbog njegove izrazito desne građanske političke orijentacije).

Drugo, kad piše "uopšte mi ne pada na pamet... kako je narod kriv što nas nije poslušao. Nije", očigledno je da sledi ideju idolatrije "naroda"

(štagod to bilo), te da narod ne može pogrešiti niti biti kriv. Ovo je karakteristično za najtotalitarnije sisteme, gde se najcrnji zločini uvek – i neizostavno! – čine "u ime naroda". Nažalost (ili na sreću, zavisno od perspektive), narod može i često jeste kriv za razne stvari, i to ne neki pojedinac, već BILO KOJI narod. Umni ljudi su od Platona naovamo to odlično shvatali. Nije mi sasvim jasno zbog čega je "Vreme", koje je nekada bilo bastion upravo individualizma i zdravog intelektualnog elitizma ("U književnosti nema demokratije: jedan ne samo da može biti, već obično jeste, bliži umetničkoj istini od stotine ili hiljade." – Danilo Kiš), izgleda čvrsto rešilo da se utabori u demagoškom populizmu i ugađanju rulji.

Dr Milan M. Ćirković

Ko sve treba da se stidi

G. Lojpur navodi jedan svoj govor u Komisiji za istinu i pomirenje, gde je između ostalog rekao da se sa stradanjem Sarajeva ništa ne može meriti, da je to najtamnija mrlja na savesti svakog od nas pojedinačno. Ja mislim da nije tako. Uopšte ne osporavam težinu sudbine i veličinu stradanja Sarajeva, ali zašto bi to bila neizbrisiva mrlja na savesti svakog od nas, pretpostavljam Srba? Činjenica je da je SRJ pomagala Republici Srpskoj, činjenica je da su pojedinci iz Srbije i Crne Gore ratovali, svojom voljom, u vojsci RS, ali zašto bi to bila mrlja na savesti svakog od nas? Jugoslavija se početkom devedesetih godina raspala zato što su njene etničke komponente otišle svaka na svoju stranu, nisu htele zajednički jugoslovenski identitet, već su želele da budu "svoje na svome". U svetlosti tih zbivanja sasvim je prirodno da su Srbi pomagali svoje, radilo se i o preživljavanju neboravskog srpskog stanovništva u RS, koje je slabo ko pomagao. I druge su zajednice solidarne, ne samo s pripadnicima svog plemena ili vere već i sa stranim državama prema kojima osećaju bliskost. Nisu li u Novom Pazaru Bošnjaci (kako se sada nazivaju) proslavljali pobedu jednog turskog tima, a kasnije napadali i tukli neke Srbe koji su se veselili zbog pobeđe jugoslovenske reprezentacije, i to ne nad Turskom! Ako bi neko rekao da je situacija takva zbog ratova devedesetih godina, primetio bih da je tako i ranije bilo, za šta ću dati jedan mnogo ozbiljniji primer. U knjizi *Ustaše i Treći rajh* (II deo, izd. Globus, Zagreb) ugledni hrvatski istoričar Krizman piše, na strani 176, da je prekid diplomatskih odnosa Turske s Rajhom delovao, prema nemačkim izvorima, izvanredno nepovoljno na bosansko-hercegovačke muslimane; taj prekid odnosa se dogodio početkom avgusta 1944. godine. Malo dalje, na strani 184,

Krizman piše da je do kraja septembra te godine dezertiralo 2000 pripadnika 13. SS divizije Handžar, zatim da je bilo još dezertiranja u toku oktobra i novembra, o čemu je obavešten i Hitlerov glavni štab. U knjizi *Waffen SS* (izd. Weapons Book, Ballantine, London), koju je napisao engleski vojni historičar Keegan, na str. 157. piše da je ta divizija rasformirana 1944. godine. Znači da je ta divizija, sastavljena od dobrovoljaca, za Nemačku postala neupotrebljiva pošto je Turska krajem 1944. doduše samo formalno, objavila rat Nemačkoj, koja je upravo tada počela mobilizaciju omladine od šesnaest i po godina naviše. Mislim da je ovoliko dovoljno da bismo jasno videli da su Bošnjaci bili skloni Turskoj kao nekoj vrsti druge otadžbine davno pre raspada SFRJ; to je jednostavno činjenica koju ne treba komentarisati (o pristajanju uz Hitlera da ne govorimo). Zašto bi onda Srbe iz Srbije ("Srbijance") trebalo optuživati ako su bili solidarni sa Srbima preko Drine? Još nešto, u Dejtonu je potpisan sporazum koji je priznao i garantovao srpski entitet u BiH. Priznat je, u znatnoj meri, cilj za koji su se tamošnji Srbi borili, ali, što je najvažnije, priznato je i postojanje njihove vojske, dakle one iste koja je bombardovala Sarajevo. Osim određenih pojedinaca, koje traži haški sud, vojnici i oficiri te vojske punopravno služe RS; njih treba pitati (naročito starešine) da li se stide zbog bombardovanja Sarajeva, a ne Srbe iz Kruševca ili Kikinde.

Zbog svega navedenog mislim da vikanje "Pokaj se, pokaj se", kako je to odlično opisao g. Cerović, može imati samo suprotan efekat od očekivanog. Inače, i ja se u potpunosti slažem s gonjenjem ratnih zločinaca.

I. Lukačević,
Beograd

Objavite apel protiv bombardovanja

Poštovana redakcijo,

Kao jedna od tema koja se stalno provlači kroz polemiku na vašim stranama jeste i pitanje "držanja" za vreme NATO agresije. Gospođa Nataša Kandić i gospodin Lazar Stojanović, naime, pominju izvesni apel protiv bombardovanja koji su potpisali neki intelektualci i javni radnici – tada u oštroj opoziciji prema Miloševiću – kao dokument koji ih direktno kvalifikuje za Miloševićeve sustanare u Ševeningenu. Na drugoj pak strani, gospodin Ljubiša Rajić žali što nije bio u prilici da potpiše taj apel i negoduje zbog moralnog kretenizma dela ovdašnjih boraca za ljudska

prava kada je NATO u pitanju (misli na predsednicu Helsinškog odbora gospođu Sonju Biserko).

Meni je poznato da se svi učesnici u vašoj polemici veoma dobro poznaju i da postoji čitav spektar suptilnih aluzija koji nama običnim smrtnicima ne govore ništa. Ne očekujem fusnote s objašnjenjima, ali smatram da bi bilo veoma korisno da objavite makar neke od dokumenata kakav je pomenuti apel, s njegovim potpisnicima, kako bi i mi van kruga povlašćenih koliko-toliko mogli da shvatimo finese ove polemike, koju držim za izvanredno značajnu.

Miroslav Pejčić, Minhen, elektronskom poštom

Apel

Demokratske snage u Srbiji našle su se između čekića NATO-a i nakovnja režima

Kao dugogodišnji zastupnici i aktivisti za demokratsku i antisocijalističku Srbiju, koji su ostali u svojoj zemlji u ovim teškim trenucima i koji žele da naša zemlja ponovo nađe svoje mesto u svetskoj zajednici država, izjavljujemo sledeće:

Oštro osuđujemo NATO bombardovanja koja su strahovito pogoršala stanje na Kosovu i izazvala raseljavanje ljudi van granica, ali i širom Jugoslavije. Oštro osuđujemo etničko čišćenje albanskog stanovništva koje vrše bilo koje jugoslovenske snage. Oštro osuđujemo nasilje Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) protiv Srba, umerenih Albanaca i drugih etničkih zajednica na Kosovu. Humanitarna katastrofa na Kosovu – smrt, bol i užasna patnja za stotine hiljada Albanaca, Srba i pripadnika drugih etničkih zajednica – mora odmah prestati. Svim izbeglicama iz Jugoslavije mora biti odmah i bezuslovno dozvoljen povratak u njihove domove, njihova sigurnost i ljudska prava zagarantovana i obezbeđena pomoć za obnovu. Počinioци zločina protiv čovečnosti, ko god da su, moraju biti privedeni pravdi.

Borbe između srpskih snaga i OVK moraju smesta prestati da bi otpočeo novi krug pregovora. Sve strane moraju odustati od svojih maksimalističkih zahteva. Nema (kao ni u drugim brojnim sličnim sukobima, kao što je onaj u Severnoj Irskoj) brzih i lakih rešenja. Svi moramo biti spremni za dug i mikotran proces pregovora i normalizacije.

NATO bombardovanje Jugoslavije uzrokuje razaranja i sve veći broj civilnih žrtava (najmanje nekoliko stotina, možda i hiljadu dosad). Krajnji ishod biće razaranja ekonomskih i kulturnih osnova jugoslovenskog društva. To mora smesta prestati.

Ovom agresijom prekršeni su Povelja UN-a, Završni akt iz Helsinkija, osnivački dokument NATO-a, kao i ustavi zemalja kao što su Nemačka, Italija, Portugal. Kao pojedinci koji su posvetili svoje živote odbrani demokratskih vrednosti i koji veruju u univerzalne pravne norme, duboko smo zabrinuti da će NATO-vo kršenje ovih normi onemogućiti svaku borbu za vladavinu prava i ljudska prava u ovoj zemlji i drugde u svetu.

NATO agresija je dodatno destabilizovala južni Balkan. Ako se nastavi, ovaj sukob mogao bi se proširiti i van granica Balkana i, ako se pretvori u kopnene vojne operacije, hiljade vojnika NATO-a i Jugoslavije, kao i albanskih i srpskih civila izgubiće život u jednom uzaludnom ratu kao u Vijetnamu. Političke pregovore o mirnom rešenju trebalo bi smesta ponovo pokrenuti.

Sadašnji režim samo je ojačan napadima NATO-a na Jugoslaviju prirodnom reakcijom ljudi da se patriotski okupljaju oko zastave u vremenima strane agresije. Mi smo i dalje u opoziciji prema sadašnjem antidemokratskom i autoritarnom režimu, ali se isto tako snažno protivimo agresiji NATO-a. Napadi NATO-a i potom objavljeno ratno stanje slabe demokratske snage u Srbiji i ugrožavaju reformističku vlast u Crnoj Gori, jer ih sada stavljaju između čekića NATO-a i nakovnja režima.

U sukobima u bivšoj Jugoslaviji lideri svetske zajednice počinili su brojne kobne greške. Nove greške vode pooštrevanju sukoba i udaljavaju nas od traganja za mirovnim rešenjima.

Obraćamo se svima: Predsedniku Miloševiću, predstavnicima kosovskih Albanaca, liderima NATO-a, EZ-a i SAD, da smesta zaustave svako nasilje i vojne aktivnosti i angažuju se na iznalaženju političkog rešenja.

Beograd, 15. 4. 1999.

Stojan Cerović, kolmunista i novinar "Vremena",
Jovan Ćirilov, selektor BITEF-a, direktor Jugoslovenskog
dramskog pozorišta, **Sima Ćirković**, član Srpske akademije

nauka i umetnosti (SANU), profesor Katedre za istoriju Univerziteta u Beogradu, **Mijat Damjanović**, bivši profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, direktor Centra za javnu i lokalnu upravu, **Vojin Dimitrijević**, bivši šef Katedre za međunarodno pravo Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, direktor Beogradskog centra za ljudska prava, bivši potpredsednik Komiteta za ljudska prava UN-a, **Daša Duhaček**, koordinator Centra za ženske studije, član Upravnog odbora Alternativne akademske obrazovne mreže, **Milutin Garašanin**, član SANU-a, potpredsednik Udruženja za istraživanja jugoistočne Evrope, **Zagorka Golubović**, profesor na Katedri za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, šef Odeljenja za društvene nauke AAOM-a, **Dejan Janča**, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, **Ivan Janković**, advokat, predsednik Upravnog odbora Centra za antiratnu akciju, **Predrag Koraksić**, karikaturista, **Mladen Lazić**, profesor na Katedri za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, **Sonja Liht**, predsednik Upravnog odbora Fonda za otvoreno društvo, **Ljubomir Madžar**, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, **Veran Matić**, glavni urednik Radija B92, predsednik ANEM-a, **Jelica Minić**, generalni sekretar Evropskog pokreta u Srbiji, **Andrej Mitrović**, profesor na Katedri za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, **Radmila Nakarada**, naučni savetnik u Institutu za evropske studije, **Milan Nikolić**, direktor Centra za proučavanje alternativa, **Vida Ognjenović**, pozorišni reditelj, dramski pisac, **Borka Pavićević**, direktor Centra za kulturnu dekontaminaciju, **Jelena Šantić**, Grupa 487, aktivista pokreta za ljudska prava, **Nikola Tasić**, dopisni član SANU-a, član Evropske akademije, **Ljubinka Trgovčević**, naučni savetnik Instituta za istoriju SANU-a, **Srbijanka Turajlić**, profesor Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, v.d. predsednika Upravnog odbora AAOM-a, **Ivan Vejvoda**, izvršni direktor Fonda za otvoreno društvo, **Branko Vučićević**, prevodilac

Vreme, 616

24.10.2002.

Snop pitanja

OK, Stojana Cerovića je zahvatila bolest nacionalizma.

Ova tvrdnja, koja se nalazi eksplicitno ili implicitno u reakcijama većine njegovih kritičara, ima neke pretpostavke koje kritičarima, očito, nisu ni pale na pamet, a kamoli da su pokušali da razmisle o njihovoj smislenosti. Nemam nameru, a ni potrebu, da branim Cerovića, on se sasvim dobro sam brani. Postavljam snop pitanja kritičarima "Vremena" i molim ih da na njih odgovore ne meni, većž sebi. Vrlo slična pitanja moguće je postaviti i kritičarima B92.

Dakle, Stojan Cerović je postao nacionalista. ZAŠTO bi on postao nacionalista ili na bilo koji način počeo da brani bilo koga od optužbi za zločine? Materijalna korist? Nacionalno "prosvetljenje"? Ludilo? Postao je nečiji "drveni advokat"? Kako je MOGUĆE da neko, ko 12 godina stoji na građanskoj poziciji, ko 12 godina iz nedelje u nedelju piše o užasavajućim posledicama nacionalističke ideologije, ko je aktivno učestvovao u mirovnim protestima, kako je dakle moguće da neko takav, danas, kada je nestalo nacionalističke histerije (nažalost ne i nacionalizma) odjednom pređe u suprotan tabor? "Vreme" niti B92 nikada nisu "ugađali rulji", pa ni onda kada je to bilo opasno po njih; ZAŠTO bi sada to činili? "Vreme" i B92, koji su sve vreme pričali o zločinima, oni da SADA čute o njima?

ZAŠTO bi to radili? Ne vređa li ovakva tvrdnja i čitaoce "Vremena" jer ispada da su oni bili naivni i glupi, jer su hranili kuće koje ih je ujelo? Kako je moguće da ljudi oko Cerovića to ne vide? Kako je moguće da ostali novinari "Vremena" mirno trpe jednog "nacionalistu" u svojoj redakciji? Ili su možda i oni postali nacionalisti? I Dragoljub Žarković i Milan Milošević i Miloš Vasić? Koliko je SMISLENO reći da jedan Teofil Pančić nije "provalio" navodni Cerovićev nacionalizam? Koliko je smisleno da jedan Jovan Dulović ili Dejan Anastasijević svedoče, i pored pretnji, na procesu Miloševiću, trpeći istovremeno nekoga ko je postao "nacionalni radnik"? Ako novinari "Vremena" jesu postali nacionalisti, kako objasniti tu zarazu? Ako nisu postali nacionalisti, da li znači da su toliko glupi da ne vide jednu tako "očitu" stvar kao što je postajanje Cerovića nacionalistom? Ili su naprosto svi poblesavili?

A, možda cela stvar i nije toliko očita? Možda ima zrnca istine u Dekartovoj ironičnoj opasci da je zdrav razum najbolje raspoređena stvar na svetu, jer se niko ne žali da ga nema dovoljno?

Predrag Milidrag, Beograd

Svirala i pojas

Nasuprot tvrđenju Aleksandra Lojpura, mišljenja sam da je ipak veći deo Srba prihvatio politiku Slobodana Miloševića možda do sredine devedesetih. Tragično je da su mase podržavale ideologiju vladajućeg režima u Srbiji, a da se nisu trudile da saznaju njene sadržaje i namere. Isto se događalo i u takozvanom okruženju (bivše ju-republike), gde se ideja oslobađanja iz "bratskih zagrljaja" prihvatala po svaku cenu. Posledice koje su prouzrokovane brutalnošću učesnika u sukobima nikako nisu "svojina" samo Srba, što zastupaju i mnogi učesnici "Reagovanja" u "Vremenu".

Aleksandar Lojpur jasno predstavlja programe Komisije za istinu i pomirenje i ponovo potvrdno odgovara na pitanje da li srpska Komisija za istinu sme da se bavi ZLOČINIMA DRUGIH POČINILACA. Kao što je poznato, na tom pitanju su pali i dalje padaju svi diskutanti koji i dalje agiraju na način kao što to uporno čini Sonja Biserko.

Da ponovim još jednom: Srbi, nažalost, niti su dobro počeli a još manje su dobro vodili borbu za opravdano poboljšanje svojih legitimnih pozicija u bivšoj jugoslovenskoj državi. Uz to su počinili strahovite štete i naravno zločine, što niko ne može jednostavno da zataji, kao što su to verovatno pretpostavljali Slobodan Milošević (akademski obrazovan ekonomista), Radovan Karadžić (lekar, psihijatar), Ratko Mladić (profesionalno obrazovan general) i njihovi bezbrojni pomagači, od kojih, kada poneki završe pred Sudom za ratne zločine, uvereno tvrde da su NEVINI.

Međutim, sigurno ogromna većina Srba želi da čuje, da svi ti "naši" i "tuđi" čuvari istine i pravde najzad progovore na prihvatljive načine o njihovim protivnicima: gde, šta, kako i zašto su rušili, uništavali, proganjali i ubijali, a neki od njih skoro tri godine posle NATO agresije – pardon, posle humanitarne NATO intervencije – i okupacije Kosova još čine nasilje i zločine nad Srbima.

Srđa Popović je počeo diskusiju "Reagovanja" ličnim obračunima sa svojim bivšim partnerima ili saborcima, što svakako umanjuje kvalitet i pouzdanost njegovih argumentacija. Na sličan način nastavlja i u tekstu "Dve zanimljive teme", "Vreme" br. 614, gde ukazuje na ambivalentno držanje Srba prema ključnim događajima konfliktne situacije:

Srbi hoće u NATO, a usuđuju se da Kosovo-intervenciju istih osuđuju ili, sačuvaj Bože, štaviše smatraju nekom vrstom prekršaja tj. ZLOČINA, zbog čega su ih srpski sudovi "čak i osudili u odsustvu". Čudi se Srđa Popović, naravno, što valjda većina tih kojekakvih Srba nije klicala bombama i nije potpisivala peticije za iste, kao što je to on činio!

Uostalom, bio bi red da je S. Popović saopštio Srbima da su te zlotvorske kazne NATO humanistima nedavno ukinute.

Dalje čuđenje S. Popovića odnosi se na jedan drugi "paradoks", na "prilično iracionalan antizapadni stav Srba", koji istovremeno moljakuju za vize i pomoć od istih.

Kao što bi A. Lojpur (možda) rekao: to je više nego uvredljivo tumačenje i uloge Zapada u jugoslovenskom konfliktu, kao i očekivanja Srba za pomoć:

1. NATO je počinio zločine nad Srbima, gospodine S. Popoviću, pa krstite Vi i Vaši istomišljenici ta nedela kako god želite.

2. Zapadna alijansa je nanela Srbiji ogromne materijalne štete (navode se vrednosti takozvanih direktnih šteta oko 40 milijardi dolara), pa se neki oštećeni i indirektno usuđuju da očekuju neku vrstu nadoknade.

3. Zamerati Srbima što navodno "kritikuju evropsko društvo i njegove vrednosti, a želi se ostati delom tog društva", predstavlja ili nepoznavanje strukture zapadnih demokratija ili nedemokratsko shvatanje ostvarivanja funkcija njihovih pripadnika, kojima se takvim tumačenjem ukidaju osnovne građanske slobode, sloboda govora i, naravno, kritike. Takva vrsta slobode pripada i Srbima.

4. Srđa Popović ne imponuje zavidnom "kulturom dijaloga" u "Vremenu", što ne znači da nije u pravu kada uočava i te nedostatke kod Srba.

Jasna Bogojević s pravom zamera vlasti zbog stavova prema "mračnoj prošlosti i našoj ulozi u njoj". Međutim, nisam siguran da se ekscesi nekih grupa i pojava u srpskom društvu, kao što su npr. majice sa likovima "naših novih velikana" ili antisemitske publikacije, mogu shvatati kao reprezentativne za to društvo, što ne znači da ih ne treba efikasno suzbijati. Ali, kada se i J. Bogojević hvata nekih upoređenja s nemačkom prošlošću i naročito holokaustom – kritični Nemci obeležavaju tragično historijsko nasleđe kao "civilizacijski slom" – onda i ona pravi kardinalne greške koje, kao i citirani diskutanti oko S. Biserko, izazivaju otpor i negodovanje onih od kojih se očekuje kritičko suočavanje sa sopstvenom prošlošću i počinjenim nedelima. I J. Bogojević nabraja i pojedine zločine, naravno samo one koje su počinili Srbi, predlaže nekakve "šok-terapije" za Srbe dok im ne "postane tesna vlastita koža" i zaključuje, velikodušno, da su bar učesnici "polemike" u "Vremenu" svi frustrirani kao i ona lično.

Miodrag Marković ide još dalje u upotrebi nemačke nacističke prošlosti, grčevito pokušavajući da bude duhovit – valjda bi to trebalo da bude nekakva postmoderna metoda – da nam prikaže Adolfa Hitlera u poređenju sa "balkanskim kasapihom" kao "političkog diletanta". Da, da, tu je i bombardovanje Drezdena, pa naravno i stradanje Jevreja. Sve zna i M. Marković, šteta što taj naivni Hitler nije imao nekog tako mudrog i

duhovitog savetnika kao što je i taj "naš čovek", što bi svakako bitno promenilo tok događaja.

Latinka Perović, pored primernih komentara glavnih tema "Reagovanja", takođe se služi primerima nemačkih iskustava od kojih su neki nepotpuni i samo delimično odgovarajući: Nemci nisu "ćutali sve do 1960. god. A zatim je usledila 'svađa istoričara'."

"Svađa istoričara" je bila historijsko-politička debata o čemu svedoči skoro nepregledna literatura. To se događalo 1985/86, kada je renomirani nemački historičar Ernst Nolte osporavao poznato tumačenje o jedinstvenosti nemačkog genocida nad Jevrejima, pripisujući prioritet boljševičkom teroru Staljina.

Američki historičar Daniel Goldhagen je tezama u svom delu *Hiliterovi dobrovoljni dželati* 1996. izazvao burne diskusije dokazujući da su ogromne mase Nemaca bile pomagači ili direktni izvođači nacističkih zločina. Nemci su se branili od mogućih tumačenja u smislu kolektivne krivice. Finkelštajn, Norman, takođe američki istoričar, oštro se obračunao sa D. Goldhagenom u svom delu *Holokaust industrija*, pobijajući njegove stavove.

„Valzer debata” – misli se na prominentnog nemačkog književnika Martina Valzera, koji je 1998 izazvao raspravu o takozvanoj instrumentalizaciji naci-prošlosti kao modusu permanentnog ucenjivanja Nemaca zbog iste, što je naročito kod Jevreja izazvalo vrlo oštre reakcije.

Uzvišenom i izgleda sveznajućem i nepogresivom predstavniku Human Rights Watcha Bogdanu Ivaniševiću, za koga je „potpuno nebitno da li je NATO preuzeo odgovornost jedan ili pet dana nakon bombardovanja” kolone albanskih izbeglica (kakav stepen drskog ignorisanja ratnih događaja gde i sekunde mogu da prouzrokuju tragične posledice, a ne jedan ili pet dana), već je u pitanju njegov "kredibilitet", i koji se ne ustručava da citira odvratni cinizam bivšeg portparola NATO-a Jamiea Shea, umesto komentara njegove delimično selektivne revnosti upućujem jednu (verovatno) srpsku izreku: "Odsviraj, pa za pojas zađeni".

Dr Živojin Dačić
za Forum Srba u Nemačkoj

Figura i uvreda

Pismo *ekselencije* Svetislava Basare izazvalo je konsternaciju nekih učesnika polemike zbog poganog jezika a najpre zbog pominjanja "guzatih baba" upotrebljenih ovde, čini mi se, najpre kao stilska figura, koja, opet mi se čini, nema veze s aktuelnim učesnicima ove polemike.

Ako grešim, lako me je ispraviti: samo navesti na kog se taj opis, figura, odnosi.

Srđa Popović ide i dalje, pa zamera uredništvu/uredniku što je Basarino pismo "dobilo dominantno mesto". Stvar logički stoji ovako: babe ne bi bile manje guzate da je pismo Svetislava Basare objavljeno kao peto, šesto ili poslednje u polemici.

Razumem, s druge strane, da je neko povređen i da zbog toga oseća potrebu da reaguje pokušavajući da upristoji jezik polemike i da je učini politički i ljudski korektnom. Ali, ne razumem zašto S. Slapšak i S. Popoviću smetaju "guzate babe", a ne smeta im kad Petar Luković, glavni promoter jedne od strana u ovoj polemici, Ljiljanu Smajlović, učesnicu polemike, nekadašnju novinarku "Vremena" a sada "NIN-a", u "preambuli" intervjuja sa Srđom Popovićem (prenet tekst u "Vremenu", u okviru polemike) nazove – fašistom.

Pazite, sad ide ključna reč – a Ljiljana Smajlović je, pride, **žena**. Da li je to "sloboda satire" (Svetlana Slapšak) "hrabrog Perice" (Bogdan Bogdanović) ili jedna strana misli da može, da prostite, da guzi koga hoće, a druga ima samo da se – natrti.

Emil Srdanović, Berlin

Odgovor na pitanja S. Popovića

Najiskrenije se izvinjavam Srđi Popoviću, mom bivšem principalu i učitelju, čiji sam bio i ostao istomišljenik po mnogim pitanjima, uključiv i neka pitanja o kojima se vodila ova polemika, ako sam pogrešno razumeo ono što je napisao o Komisiji za istinu i pomirenje. Verovatno je da nisam bio baš dobar učenik ako sam sebi dopustio takvu grešku. Zaista mi nije bila namera da napravim zamenu teza, da mu pripišem nešto što nije rekao, pa da posle tobož polemishem sa tim. Molim g. Popovića i druge učesnike ove polemike da primete da sam u svom tekstu na početku sporne rečenice rekao da "možda grešim" i da "mislim da znam" zašto Srđa Popović i drugi spomenuti neistinito predstavljaju rad Komisije i drugo zbog čega mi g. Popović postavlja pitanje.

Pokušaću sada da odgovorim gde sam pročitao to što me g. Popović pita.

"Neistinito predstavljanje rada Komisije" kod g. Popovića sam pročitao u sledećim rečenicama iz njegovog priloga: Dragoljub Žarković je zamerio Helsinškom odboru i gospođi Biserko da pominjanjem nacionalnosti žrtava i učinilaca zločina navodno optužuju "sve nas". To je mišljenje koje deli Stojan Cerović, a to je "teorija" i Koštuničine Komisije

za istinu, čiji portparol prof. Mirjana Vasović takođe smatra da "nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina (žrtava i zločinaca) po etničkoj pripadnosti..." Komisija nije nikada usvojila takvu "teoriju". Takođe, izvestilac Komisije prof. Mirjana Vasović je u više navrata istupala u javnosti u tom svojstvu ali, koliko je meni poznato, nije tvrdila da se "pominjanjem nacionalnosti žrtava i učinilaca zločina optužuju 'sve nas'". Smatrao sam da se pripisivanje Komisiji teorije koju ona nije zastupala i pripisivanje funkcioneru Komisije nečega što ona nije iznosila, zaista neistinito predstavlja rad Komisije i njenih članova, ali spreman sam da priznam da je to bilo pogrešno tako smatrati. Trebalo je da budem oprezniji i precizniji.

Preziranje Vojislava Koštunice i njegove politike našao sam u sledećoj rečenici: Ovaj burno pozdravljeni poziv bio bi nezamisliv u nastupu njegovog glavnog protivkandidata, predsednika SRJ Vojislava Koštunice, prema čijem "umivenom nacionalizmu" Stojan Cerović i "Vreme" drže kurs tobož mudre i benevolentne neutralnosti. A radi se o kandidatu koji kalkuliše da će pobediti u drugom krugu uz pomoć birača Vojislava Šešelja, čoveka koji izlazi na izbore kao alter ego Slobodana Miloševića. Vojislav Koštunica, čovek kontinuiteta. Smatrao sam da ova rečenica ispoljava prezir prema predsedničkom kandidatu Koštunici i njegovoj politici, ali, iskreno sam spreman da priznam da je reč prezir preteška. Uviđam da budući da g. Popović nije upotrebio tu reč, njena upotreba s moje strane predstavlja nepotrebnu kvalifikaciju, epitet, što dobri pravnici treba da izbegavaju, to je jedna od korisnih stvari koje jesam naučio od svog bivšeg principala. Molim da mi bude oprošteno, jer nisam pisao pravni akt, odnosno podnesak sudu, već tekst za novine.

Isto važi i za političko slepilo. Molim da mi bude oprostena i ova kvalifikacija, i molim g. Popovića da uvidi da ja nisam tvrdio sa sigurnošću da je on napravio grešku političke isključivosti, odnosno da je ispoljio političko slepilo, nego sam to rekao uslovno, tj. ako je tačna moja pretpostavka da g. Popović prezire politiku g. Koštunice, i ako je to razlog za neistinito predstavljanje rada Komisije, onda je po mom mišljenju to politička isključivost i političko slepilo.

I na kraju jedno objašnjenje. Ovu polemiku od početka doživljam kao nepotrebno i emotivno svađanje dugogodišnjih prijatelja i istomišljenika, nešto vrlo slično čuvenom sukobu na levisi tridesetih. Ne bih se ni upuštao u tu polemiku upravo zato jer sam o temama o kojima je reč u više navrata javno govorio pre nego što je polemika i počela, pa sam smatrao da je besmisleno naturati svoj stav koji je već iznet u javnosti. Ali, osetio sam se prozvanim, tj. prepoznao sam se u jednoj rečenici u prilogu g. Popovića od 6. oktobra, kada je rekao da je upadljivo odsustvo nekih učesnika, pravnika, stručnjaka za ljudska prava i Haški sud, koji inače rado javno iznose svoja mišljenja o raznim temama. Da li se to meni čini,

ili lokalni "diskurs" o zločinima od prvobitnog apriornog negiranja (to je nespojivo sa "samim bićem srpskog naroda"), preko relativiziranja (a šta su radili drugi?), prelazi u hroničnu fazu ćutanja? Zašto sam se prepoznao? Zato što sam pravnik, smatram da jesam stručan za ljudska prava i haški sud, i zaista rado iznosim svoja mišljenja o raznim temama. Reagovao sam da mi ne bi bilo prebačeno da o zločinima ćutim, jer nisam o zločinima ćutao ni onda kad su očigledno bili u pripremi ni onda kada su neslobodni mediji o njima ćutali. A naravno, nikad ih nisam ni apriorno negirao niti relativizovao. Pored toga, osim što sam se osetio prozvanim, kako je u polemici netačno govoreno o Komisiji čiji sam član, smatrao sam da treba da pred javnost još jednom iznesem svoje stavove i da kažem šta imam o Komisiji. Sada sa žaljenjem konstatujem da sam i tu opet pogrešio, da sam verovatno procenio svoj značaj, da se ove reči g. Popovića uopšte nisu odnosile na mene, pa opet molim za izvinjenje.

Aleksandar Lojpur

Logika u raspravi

Za mene je oštra polemika o načinu tretiranja zločina Srba u medijskoj, pravosudnoj i političkoj javnosti Srbije istovremeno početak duže i ozbiljnije rasprave o ovom pitanju, pri čemu je u polemici važno ko je protiv koga, a u raspravi šta je protiv čega. Zbog toga neću pominjati imena, već osnovne pozicije, od kojih jednu nazivam konzervativnom, pripisujući joj da veruje da je prošlost neizmenjiva, a drugu kritičkom, pripisujući joj da veruje da je budućnost izmenjiva. Ovde se bavim samo konzervativnom pozicijom, sa namerom da pokažem da su njeni glavni argumenti logički neodrživi, zbog toga što su formulisani u krajnje radikalnom obliku. Isto nisam u stanju da pokažem kod kritičke pozicije. Metodološka radikalnost, kako mi izgleda, u dosadašnjoj raspravi obeležava samo konzervativnu poziciju, koliko god to moglo da izgleda neobično. Ovu poziciju ću rekonstruisati preko njenih argumenata u sistematskom redu, idući od logički "slabijih" ili "širih" ka logički "jačim" ili "užim". Podsetimo se još jednom da poštovanje logičkih pravila nije dovoljan, ali jeste nužan uslov da nečije tvrdnje budu istinite.

(1) "*XY nema moralno pravo da kritikuje.*" – Većina zastupnika konzervativne pozicije, a neki i jedino, koriste protiv svojih protivnika *argumentum ad hominem*. On ne zaslužuje čak ni pažnju koju mu ovde pridajemo, pošto je to ko koga plaća, ko je čija produžena ruka, ko je bombardovanje proveo u inostranstvu, ko je bio hrabar pod Miloševićem, ko je kome prijatelj, ko je kog pola ili kako su se ponašali veliki prosvetitelji

i veliki diktatori (lista nije ni blizu iscrpljena) logički savršeno irelevantno za pitanje kako su se zločini Srba tretirali, ili danas tretiraju, u javnosti Srbije. Pravo na valjano mišljenje, ne samo moralno već bilo kakvo, *a priori* ne može da se ospori nikome, osim, i to pod posebnim uslovima, mentalnim bolesnicima. *Argumentum ad hominem* je, ako se prečesto upotrebljava ("polemika kao proširena kletva"), siguran znak nezadovoljavajućeg kulturnog nivoa jedne sredine, ili jakih vansaznajnih interesa u nekom sporu, ili obe pojave.

(2) "*Mogu se ispitivati samo zločini svih.*" – Ako se protivnicima ipak prizna pravo na valjano mišljenje, reći će se da ovi to pravo loše koriste, pošto se zločini Srba ne mogu ispitivati nezavisno od zločina drugih, budući da su "svi zločini isti", odnosno da su "zločini svih isti". Ovo je cirkularni argument poznat kao greška *petitio principii*: ako je logički uslov da se ispituju zločini Srba taj da se ispituju zločini svih, onda je logički uslov da se ispituju zločini svih taj da se ispituju zločini Srba, pošto bez Srba nema "svih". Početna tačka ispitivanja na ovaj način ne može da se utvrdi, što metaforično izražava maksima da ako su zločini svačiji, onda nisu ničiji. Oni, nažalost, uvek jesu nečiji i u analizi smo slobodni samo u toj meri da pođemo od "naših" ili od "tuđih" zločina. Prvi pristup je psihološki mnogo neprijatniji, ali metodološki mnogo lakši, pošto nam je, bar u načelu, dostupan sav činjenički materijal o izvršiocima zločina, dok će druga strana ionako spremno ponuditi podatke o svojim žrtvama. Obrnuto je neuporedivo teže, pošto sâmi nikada nećemo otići daleko u otkrivanju "tuđih" zločinaca. "Drugi" treba da učine upravo isto kao "mi", da pođu od sopstvenih zločina, ali to je "njihov" problem.

(3) "*Nema kolektivne odgovornosti, niti kolektivne krivice.*" – Čak i ako se pođe od ispitivanja zločina onih kojih se izjašnjavaju kao Srbi, odgovara se da ne postoje "srpska odgovornost" ni "srpska krivica", pošto su zločini delo pojedinaca a ne naroda. Ovde je reč o normativnoj, a ne deskriptivnoj upotrebi pojma "kolektivna odgovornost", odnosno "kolektivna krivica". Kada se "kolektiv" – u ovom slučaju "narod" – upotrebi kao holistički pojam koji označava organsku celinu nezavisnu od svojih elemenata, taj pojam će se istovremeno odnositi na neko socijalno "dobro", koje postaje i vrednosno "dobro". Ako je svaki narod organska celina i neko socijalno dobro, samo je "moj" narod vrednosno "dobar". Zločinci su onda po definiciji bolesni, štetni ili rđavi elementi naroda, koji ne pripadaju njegovoj suštini, a u slučaju "mog" naroda ne pripadaju mu ni na koji način. – Nasuprot normativnoj upotrebi, kada se "kolektiv", odnosno "narod", upotrebi u deskriptivnom smislu, onda će označavati skup ili zbir pojedinaca sa nekim zajedničkim osobinama (u slučaju "naroda" sa istim jezikom, običajima i poreklom), među kojima se može naći i "odgovornost". Ova osobina se, zavisno od toga na šta se odnosi, može pripisivati pojedincima, delu njihovog skupa ili čitavom skupu.

"Odgovornost" nije, naime, samo vrednosna kategorija, već i takozvana "institucionalna činjenica", koja je definisana nekim pravilima, za razliku od "sirove činjenice". Odgovornost za čistoću na ulicama je, na primer, jedna takva, za sve nesporna činjenica. Za čistoću smo odgovorni svako pojedinačno, ali i svi zajedno – kolektivno. Ako mnogo bacamo otpatke, ili od toga nikoga ne odgovaramo, za nečistoću ćemo biti i krivi.

(4) "*Zločinci nemaju etnička svojstva*". – Zastupnici konzervativne pozicije čine korak dalje u njenom ekspliciranju, tvrdeći ne samo da kolektiv nije odgovoran za zločine, već i da je zločinac odgovoran jedino kao pojedinac izvan kolektiva, u smislu da "nema etnička svojstva". Iako polazi od logički trivijalnog stava da kolektivna svojstva nisu individualna svojstva, ovo tvrđenje je striktno neistinito u dve jedino moguće varijante tumačenja. Ili hoće da se kaže da zločinac nema nikakva kolektivna svojstva, već predstavlja apsolutnu individuu, u kojem bi slučaju bio potpuno neopisiv terminima običnog jezika, bez mogućnosti da mu se pripiše i sâmo svojstvo zločinca; ili hoće da se kaže da zločinac ima neka, i to nebitna kolektivna svojstva (recimo visinu, težinu, pol), ali nema bitna, kao što su etnička (određeni jezik, običaji, poreklo), čime kriterijum razlikovanja dve vrste svojstava u slučaju ovakve osobe postaje više nego neobrazložen, potpuno ekstravagantan.

(5) "*Međunarodna konvencija o genocidu ne uzima u obzir etnička svojstva izvršioca genocida*". – Kako god da ispadne sa etničkim svojstvima zločinca, postoji jedan za sve nespornan međunarodni dokument u kojem se najteži zločin – genocid – definiše samo preko etničkog (nacionalnog, rasnog, verskog) svojstva žrtve, ali ne i istog takvog svojstva zločinca. Ovde je reč o nepoznavanju razlike između promenjive i konstante u logičkim funkcijama. Naime, definicija genocida je, sa promenjivom x za zločinca, samo jedna iskazna forma, koja kao takva nije ni istinita ni lažna, dok je tek neka konkretna kvalifikacija genocida, u kojoj x postaje konstanta, odnosno određeni subjekat S , čini istinitim ili lažnim iskazom. Ako žrtva genocida ima neka etnička svojstva – to su recimo "Tutsi" – a *priori* nije isključeno da S znači "biciklisti", ali je neuporedivo verovatnije da subjekat bude neki etnički sused žrtve, recimo "Huti". Isto tako, etničke kvalifikacije zločinca ne smeju da se pripisuju i ukidaju prilikom ispitivanja jedne iste relacije genocida. Zašto su masovne zločine vršili neki za koje danas nije važno da su Srbi, iako su ranije, kada su iste pojave nazivane odbranom sopstvenog naroda, bili prihvatani najpre kao Srbi, velika je teškoća da se objasni.

Rezimirajmo. Svaki od glavnih argumenata konzervativne pozicije (1)-(5) može da se proveriti na znatno razvijeniji i precizniji način tehničkim jezikom logike, ali za to ovde nema mogućnosti, niti potrebe, pošto bi rezultati bili isti. Izneti argumenti su, kako vidimo, ili irelevantni (1), ili cirkularni (2), ili zasnovani na normativnim pojmovima (3), ili na neistinitim

tvrđenjima (4), ili na nepoznavanju logike (5). Ovi argumenti su u nekim slučajevima i međusobno protivrečni, pošto ne mogu da se zajedno tvrde (1) i (2)-(5), niti (2) i (3)-(5). Argument (5) je, s druge strane, potpuno nezavisan u odnosu na argumente (3) i (4), koji su jedini međusobno koherentni, ali i pojedinačno i zajedno neopstojivi. Za jednu poziciju je uvek bolje da ima malo, ali povezanih i valjanih argumenata, nego da ih ima više, ali nepovezanih i slabih. Ako je radikalni oblik konzervativne pozicije izbušen kao švajcarski sir (inače, vrlo ukusan i vrlo šupalj), to ne mora da znači – opet logičkim načinom – da bi pozicija u celini, u nekom umerenijem i koherentnijem obliku, bila neodrživa. Ona jednostavno mora da se rekonstruiše iz temelja, a šta na njima može da se sagradi ostaje da se vidi.

Vojislav Stojanović,
Evri, Francuska

Vreme, 617

31.10.2002.

Izlazak iz kruga

Acintya bheda bheda tatva.

Nadam se da nisam pogrešio u pisanju. Elem, ovo otprilike u prevodu sa sanskrita (stručnjaci, ne zamerite) znači: filozofija istovremene sličnosti i razlike. Ako se ovaj dualizam prenese u svakodnevni život, savršeno oslikava stvarnost koja nas okružuje, te po ko zna koji put dokazuje već odavno potvrđeni aksiom da su sve krajnosti, iako na prvi pogled suprotstavljene, uzapravo naličje iste pare. I kao dva Janusova lika, naizgled suprotstavljena, samo su potpora jedni drugima. To što ONI to ne primećuju stvar je percepcije. Za njih je svet ravna ploča na kojoj su oni s jedne strane, a na drugom kraju su njihovi navodni neprijatelji. MI smo tu negde na sredini, između, nedovoljno vredni i nedovoljno dostojni da bismo bili s njima. A stvar je posve drugačija. Zemlja je "nažalost" lopta i te dve krajnosti nestaju, kao dve tačke na duži koja ih, savijajući se i čineći krug, spaja u jedno, I gle čuda! Na toj kružnici ili lopti najdalje od NJIH smo MI, koji stojimo na sredini, svesni zamki u koje nas uvlače ekstremi bilo koje vrste. Normalnost je uvek na sredini. Ostalo su devijacije.

Međutim, ova paralela nema za cilj da označi poziciju pojedinih dežurnih kritizera države i društva, već da prikaže apsolutnu ispravnost pozicije koju drže neki nezavisni novinari, među kojima "Vreme" svakako

prednjači. Odgovorno mogu da tvrdim da je upravo taj stav najkonfrontiraniji ludilu, ksenofobiji, opasnim mitovima, tradicionalističkim maglama ili malograđanskim frustracijama bilo koje vrste. Sonja Biserko i njoj slični, u konačnoj podeli na nas i njih, iako na našoj strani, ipak su skliznuli i možda isuviše želeći čitavu stvar u očima javnosti istrivijalizovali i izbanalizovali. A to nikako nisu smeli da urade. Zbog žrtava čiji životi nemaju cenu. Zbog toga što je istina vrednija od nečijeg ponosa da se ne meša s ruljom. Jer, u krajnjoj instanci niko normalan ne može da se razilazi po pitanju žrtava i krivaca. I nije bio zadatak S.B. da se bori s onima koji nisu dovoljno ostrašćeni u toj borbi, već da ma po koju cenu ideju odgovornosti približi ne meni ili nekom sličnom, nego svima onima koji se tome suštinski protive. Jer, nikakvu korist (po pitanju katarze, ne prava) društvo ne bi imalo sve i da je ova vlast 6. oktobra pohapsila sve zločince, a da je narod to propratio besno i s neodobravanjem. Stoga isto tako, opet sa stanovišta katarze, nikada neće biti kasno za osvešćenje ako to bude bilo iskreno. (Iako primer nije u potpunosti adekvatan, ipak se setite da se i u posleratnoj Nemačkoj narod nije odmah suočio s prošlošću, već je to učinio kasnije kada je svakom pojedincu postala jasna nužnost takvog čina. Što će reći – neko će morati da snosi odgovornost ako ne ubedimo sve da treba da svedemo račune naših života.) Dakle, slažem se da su mnogi koji ne bi smeli biti i dalje među nama, čak se možda i pojavljuju na medijima i niko ne diže svoj glas protiv njih. Ali, hajde da vidimo čija je to krivica. U mnogim slučajevima sudova, čiju efikasnost svakako možemo često kritikovati, političara koji se po prirodi posla ponekad "zanesu" i postave partiju iznad elementarnih građanskih vrednosti, ali i svih onih poput S.B., čiji je glavni posao stvarati javno mnjenje i trasirati put društva ka nekom već izlizanom boljem sutra. Umesto toga izabrali su lakši put. Pljuvanje i kritikovanje, a ne menjanje svega postojećeg. U toj borbi svako mora pomalo da guta knedle, klima glavom i kada to ne misli, da se smeška kada bi najradije zaurao i da povlađuje po nekoj manje opasnoj zabludi, sve zbog jednog dalekosežnog cilja. Nekog budućeg odgovornost, svesnog i samolritičnog društva. Jer, stvarno ne vidim smisao u ideji koja se učaurila u samu sebe, ne izlazi iz krugova u kojima je ionako svima sve jasno i u kojima se reciklira do beskonačnosti. Dakle, iako često verujem da mnoge stvari valja rešavati donom, ovde to ne može uspeti. Iz jednostavnog razloga što je za pokajanje potrebna dobra volja čoveka da želi da se pokaje. To, naravno, ne znači da ako ne želi da se pokaje, ne treba hapisti zločince. Samo smatram da je za ove stvari potrebno mnogo taktičnosti, koju ovde ne primećujem. Navešću vam jedan primer. Mislim da je Nataša Kandić bila akter tog događaja, izvinjavam se ako grešim. Naime, ovoj gospođi prišla je neka nesrećnica i rekla nešto u smislu da bi umesto što tu pričaju mogli

da joj nađu sina. Na to joj je dotična gospođa ironično odgovorila: "A vi ćete da sedite u Beogradu!"

Sticajem okolnosti imao sam priliku da upoznam neke ranjenike sa VMA. Među njima je bio i jedan čija je sudbina potresna do suza. Baveći se verovatno jednim po mojim kriterijumima humanim poslom u vojsci, zadesila ga je strašna tragedija. Naime, prilikom deaktiviranja zaostalih neeksploziviranih bombi iz perioda NATO bombardovanja, pogrešio je, kako to biva, samo jedanput. Ostao je bez obe ruke i obe noge i tako dobio nesrećnu čast da ostane zabeležen u vojnim analizama kao jedan o retkih ako ne i jedini koji je preživeo takve povrede. Upoznao sam mu i oca i majku. Možete li da zamislite njihov bol. Zamislite roditelje čija je najveća želja da im se dete uspravi i napravi samo jedan korak. Samo što ovo dete ima trideset pet godina. Teško je, je l' da? Nekako u to vreme desio se i 11. septembar. Većina u onom okruženju je likovala. Neko manje, neko više, ali svi su to doživljavali kao zadovoljenje neke pravde. I svi su pogrešili. I niko nije bio u pravu. Baš kao ni ona gore pomenuta jadnica što joj je nestao sin... Ali, meni nijednog trenutka nije palo na pamet da besno odgovorim roditeljima iloi samom ranjeniku kako bi eto trebalo da ih bude sramota što ne osuđuju teroristički akt nad američkim civilima. Bes sam ostavio za ulicu, za dokone malograđane, ucveljene kvazipatriote i za sve ovisnike o teoriji-zavere-kao-pogledu-na-svet. Od one majke i ranjenika, kolateralnih šteta jednog vremena, bilo mi je dovoljno da čujem na kraju, ma koliko to bilo malo: "Ma, šteta i za njih. Ipak su to na kraju nedužni ljudi".

A ja eto imam 25 godina i gomilu drugara u inostranstvu. I nisam do sada nikada pisao nijednim novinama. Smatrao sam to oduvek svojevrsnim zamlaćivanjem. I ne bi me isprovocirala ni gospođa Biserko da se tu nije provukla jedna možda i sitnica, koja me je nagnala da napišem svoje prvo i verovatno poslednje pismo medijima. A ona se negativno odnosi na pisanje u "Vremenu" u periodu bombardovanja. Međutim, ja sam baš tada počeo da ne propuštam nijedan njegov broj. Do tada sam ga čitao povremeno, a onda, pročitavši jedan članak upravo gospodina Žarkovića otkrio sam još jedan ventil koji me je održavao normalnim. Tekst se odnosio na buduću izgradnju porušenog. U ono vreme oštre podele po kolonama na patriote i izdajnike prilično hreabro bilo je poentirano da je bilo bolje da nije ništa ni rušeno i da će teško išta da izgrade oni što za sve to vreme nisu ništa ostavili za sinove, a porušili su ono što su im očevi ostavili. Od tada je "Vreme" za mene (ipak sa Teofilom Pančićem na čelu, moram priznati) postalo retko utočište od prostaštva i uz knjige, filmove, pozorišne predstave, građanske demonstracije i koncerte Đorđa Balaševića bilo je prava oaza normalnosti. I sada mi pljuvanje po "Vremenu" na taj način deluje krajnje besmisleno i banalno. Kao kad su za vreme demonstracija neki matorci pričali kako

nemaju ništa protiv svega toga, samo je sramota što se blokira saobraćaj. Ili, već opštepoznata pljuvanja Balaševića tipa ljigavi trgovac emocijama, ulizica i sl. Kao da je neko drugi napisao "Živeti slobodno" ili "Krivi smo mi". I kao da su pak svi pisali onakve političke pesme koje su postale pečat jednog vremena, pa je sada krucijalno to što je Đ.B. svojevremeno napisao "Računajte na nas". A za to vreme većina je ugodno ćutala, prijatno lišena odgovornosti, čekajući svoj trenutak da svima pokažu šta misle. Ali, nisu oni opasni, ima mnogo gorih. Iz onog jedinstvenog fronta protiv bezumlja, posle pobede izdvojile su se dve grupe. Ona koja je želela ordenje i ona koja nije tražila nikakvu nagradu. Ovi "ordenaši" iznedrili su jednu podgrupu koja je najgora i koja najviše truže. A to su oni koji su hteli da dobiju nagrade, a nisu bili dovoljno spretni da se za njih izlaktaju. Oni se osećaju izdanim i paradoksalno mrze najviše, ne one koji su im to mesto zauzeli, već one kojima do tapšanja po ramenu uopšte nije ni stalo. Zato, gospodo, sve i da je imalo neku cenzuru i da vam se ne dopadaju uvek svi stavovi redakcije, ponudite za početak makar deo onoga što je "Vreme" dalo.

Miljko Mandić,
elektronskom poštom

Komisija za istinu i "deetnifikacija" zločina

Osvežavajuća je novina u ovoj polemici da neki njen učesnik suočen s argumentima druge strane – prizna da je bar u nečem pogrešio, kako je to učinio g. Lojpur. Naime, g. Lojpur je priznao da nije imao pravi razlog da me optuži da sam ja rukovođen "prezirom prema g. Koštunici" kada govorim o radu Komisije čiji je on koordinator. G. Lojpur me je time oslobodio odgovornosti za "nečasni motiv", ali i dalje tvrdi da moj delikt i dalje stoji tj. da **"neistinito predstavljam rad Komisije"**.

Tako g. Lojpur piše:

"Neistinito predstavljanje rada Komisije" kog g. Popovića pročitao sam u sledećim rečenicama iz njegovog priloga: Dragoljub Žarković je zamerio Helsinškom odboru i gospođi Biserko da pominjanjem nacionalnosti žrtava i učinilaca navodno optužuje "sve nas". To je mišljenje koje deli i Stojan Cerović, a to je "teorija" i Koštuničine Komisije za istinu, čiji portparol **prof. Mirjana Vasović** **takođe smatra da "nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina (žrtava i zločinaca) po etničkoj pripadnosti..."**.

"Komisija nije nikada usvojila takvu teoriju. Takođe, izvestilac Komisije prof. Mirjana Vasović je u više navrata istupala u javnosti u tom svojstvu, ali, koliko je meni poznato, nije tvrdila da pominjanjem nacionalnosti žrtava i učinilaca zločina optužuje sve nas".

Radi se, dakle, o tome da li je tačno ili nije da je prof. Mirjana Vasović, kako sam ranije naveo, izjavila da **"nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina po etničkoj pripadnosti"**.

U listu "Danas" od 21. juna 2002. godine prof. Mirjana Vasović piše:

"Insistiranje na tome da se javnosti jednostavno predoče 'validni dokazi sa terena' koji su nesporni (...) može imati opravdanja ukoliko se, sa humanističkog i etičkog stanovišta, želi da sudi (o) zločinu 'kao takvom'. Ali u tom slučaju **nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina (žrtava i zločinaca) po etničkoj pripadnosti** i traganje za 'krivcima' samo na jednoj strani."

Dakle?

P.S. O "traganju za krivcima samo na jednoj strani" bavio sam se u odgovoru Stojanu Ceroviću pod naslovom "A šta su radili drugi" u "Vremenu" od 19. septembra 2002. god., pa ne želim to da ponavljam. Uostalom, to (bar za sada) i nije predmet spora između g. Lojpara i mene.

Srđa Popović

Pitanje lustracije

Maratonska diskusija dveju frakcija naših humanitaraca veoma podseća na sličnu debatu u američkom listu "Nation" između Noama Čomskog i Kristofera Hičensa. Prvo je Čomski napisao članak protiv humanitarnog imperijalizma, da bi zatim mnogi poznati bivši i sadašnji dopisnici levo-liberalnog političkog magazina "Nation" ušli u diskusiju koja se provlačila iz broja u broj. Svi su promovisali svoja mišljenja da bi na kraju svi na njima i ostali. To se izgleda dešava i u diskusiji u listu "Vreme". Ta diskusija je, ma koliko žučna, za čitaoca sa strane teško razumljiva jer se ipak svi slažu da lustracije mora biti. Tu su međusobna takmičenja i dokazivanja ko je prvi progovorio protiv Miloševića i ko je dublje i iskrenije za lustraciju, kao i cepidlačenja oko toga ko izveštava pristrasno, a ko ne. Neki učesnici debate sebe pitaju zašto javnost ne haj! I ne razume sve o čemu pričaju. Međutim, niko od diskutantata ne predviđa mogućnost da je javnost u stvari za lustraciju, ali mnogo dalekosežniju i iskreniju. A javnost jeste za lustraciju jer žrtava ima mnogo, a počinitelaca malo. Žrtve su mnogi ljudi koji su stradavali još od

komunizma kroz Titovu pa pošle Miloševiću vladavinu, na jedan ili drugi način. Dominantna socijalistička/komunistička kultura je te zločine dozvoljavala i praštala. Narod bi mnogo radije čuo da će biti prave lustracije koja obuhvata zadnjih 60 godina nego delimične koja obuhvata nacionaliste za zadnjih deset. Ne treba zaboraviti da su patriote bile proganjane svih godina Titove vladavine i da javno mnjenje zbog toga pozitivno ocenjuje srpski nacionalizam, što onemogućuje lustraciju kakvu su humanitarci zamislili. Ima onih koji su činili zločine u ime Srba, ali ima mnogo više onih koji su ih činili u ime komunizma. Ako se ovi drugi raskrinkaju, mnogo će lakše biti raskrinkati i ove prve.

Dorđe Mijač,
Los Anđeles

Vreme, 618

07.11.2002.

Na kraju

Izgleda da je vreme da se rekapitulira dosadašnja rasprava. Prvi korak je već učinio Vojislav Stojanović u prethodnom broju preciznom logičkom analizom do sada iznetih argumenata.

Cela ova rasprava je počela grubom zamenom teza g. Žarkovića, koji je stav Sonje Biserko da čak i "Vreme" (među mnogim drugima) učestvuje u "uopštavanju i relativizaciji zločina" i "sve organizovanim naporima da se zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje" i da je to izraz "totalitarnog načina mišljenja koji sada predstavlja glavnu opstrukciju demokratizaciji društva".

Da je ova opaska suštinski tačna (ukoliko se odnosi na "Vreme") najbolje je dokazala sama rasprava tokom poslednjih desetak sedmica. Sami novinari "Vremena", predvođeni g. Žarkovićem, ustajući *pro domo sua* u odbranu svog imidža sami su se za to obilato potrudili. Strasno su branili ideju da "zločin nema nacionalnost", relativizovali te zločine argumentom *tu quoque* ("A šta su radili drugi?"), tražili za njih istorijska opravdanja ("istorizovali" zločine, nem. *Historisierung*), pokušavali da "normalizuju prošlost" (Habermas), jer "bio je rat", što su sve notorni načini **poricanja odgovornosti** poznati iz posleratne istorije Nemačke i Japana (v. Jan Buruma, *Plata za krivicu*).

"Metodologija" polemisanja g. Žarkovića, pogođenog kritikom lista koji uređuje, sastojala se u tome što je na osnovu citiranog stava Sonje Biserko sasvim arbitrarno ustvrdio da je njena kritika "Vremena"

predstavlja pokušaj "da **čitav jedan narod optuži za zločin**"! Naravno, bila je to najgrublja moguća zamena teze, dostojna jednog Miloševića: ako kritikujete "Vreme" da relativizuje i "deetnifikuje" zločine, time optužujete čitav srpski narod! Svaki napad na mene, napad je na srpski narod!

Zloupotrebljavajući rubriku "pisma čitalaca" (čija je demokratska namena, između ostalog, da pruži priliku čitaocima da ocenjuju rad redakcije), novinari i saradnici "Vremena", bivši i sadašnji (Lj. Smajlović, S. Cerović, N. Stefanović, M. Milošević, M. Bobić, V. Čurguz, D. Vukelić, S. Basara) **prerušavajući se u čitaoce** i postaju **sudije u sopstvenoj stvari**. Pa, tobož u toj raspravi neki čitaoci nisu zadovoljni pisanjem novinara "Vremena" na ovu temu, a neki drugi tobožnji "čitaoci" ih brane. Drugim rečima, uredništvo pokušava da stvori neki privid rasprave među čitaocima, dok u stvari redakcija polemíše s čitaocima. Ako se izuzme učešće **dijaspore** (F. Cetinić, Ž. Dacić, M. Bobić, J. Antović) koja ima posebne (psihološki razumljive) razloge za poricanje ili relativizovanje, a naročito za "deetnifikaciju zločina", na prste se mogu izbrojati domaći čitaoci koji su stali u odbranu "Vremena" tokom ovih desetak sedmica polemike (ja sam ih izbrojao – pet).

Na drugoj strani našli su se **čitaoci**: Latinka Perović, Bogdan Bogdanović, dr Milan Ćirković, Vojislav Stojanović, Nataša Kandić, Svetlana Slapšak, Bogdan Ivanišević, Dušan Popović, Lazar Stojanović, Jasna Bogojević, Miodrag Marković, Jan Kvaerne, Nenad Daković, Vera Ranković (kojima je umesno pridružiti i Pavla Raka i advokata Dragoljuba Todorovića, čiji su prilozi odbijeni, kao možda i mnogi drugi). Pominjem to samo zato što je tokom rasprave urednik "Vremena" povremeno ironično lamentirao nad "činjenicom" da su kritičari "Vremena" usamljeni (kao da bi to, čak i da je tačno, bio dokaz neosnovanosti te kritike, kao da se može glasati o tome da li je dva puta dva četiri).

Ton i način kojim se "Vreme" branilo odlikovali su se zamenama teze (Žarković, Cerović), argumentima *ad hominem* (Vučićević, Basara, Milošević), uvredama (Basara, Žarković, Cerović), netrpeljivošću, nervozom, bahatošću, a na argumente je odgovarano ili verbalnim "dosetkama" ili skretanjem rasprave na teme koje su sa raspravom imale vrlo malo veze.

U tom skretanju rasprave na druge, irelevantne teme najomiljenija je bila tema NATO intervencije (S. Cerović, V. Čurguz, M. Milošević, Lj. Rajić, N. Radović, Ž. Dacić). To je vrlo interesantno. Da li se misli da NATO intervencija iz 1999. godine retroaktivno opravdava zločine ili se misli da su tom intervencijom "poravnati računi"? U kakvoj je to uopšte vezi sa zločinima koje su naši sunarodnici izvršili u Bosni, Hrvatskoj i na Kosovu između 1991. i 1999. godine, u naše ime, po planovima našeg predsednika, uz pomoć naše vojske i naše policije i naših paravojnih

jedinica i uz podršku velikog broja naših građana i naših važnih nacionalnih institucija?

Ako, pak, koš postoje nekakve sumnje u to da su ovi **zločini bili deo plana** zamišljenog u samom vrhu naše države mnogo ranije nego što su oružani sukobi otpočeli, da je cilj bio uspostavljanje novih granica Srbije i etničko čišćenje "srpskih teritorija" od nesrba, jer Srbi "ne mogu sa drugima da žive", onda treba ponovo pročitati samozadovoljnu ispovest koautora ovog projekta, bivšeg predsednika SFRJ Borisava Jovića, desne ruke Slobodana Miloševića, ili ispovest jedno od izvođača radova, generala Veljka Kadijevića. U protivnom, možemo se samo pretvarati da smo se "samo branili", da je tobož uzrok rata bio hrvatsko-slovenački separatizam, da je reč o "građanskom ratu", da su "zločini deo rata", da su se narodi "spontano poklali" ili, najzad, da "nismo obavešteni" kako je do tih zločina došlo (dok to ne utvrdi Komisija za istinu).

A sredstva za ostvarivanje tih ciljeva danas su, ipak, svima poznata: izazivanje nacionalne i verske mržnje i netrpeljivosti, širenje straha, ratnohuškačka propaganda, tajno podsticanje i pomaganje oružane pobune Srba u Hrvatskoj i Bosni, ubijanje civila, proterivanje nesrba, pljačka, paljenje "nesrpskih" kuća, silovanja, logori, uništavanje kulturnih spomenika, mučenje, rušenje gradova, progon 850.000 srpskih građana. Albanaca, preko granice, sistematsko prikrivanje dokaza. Sve u cilju etničkog čišćenja (ili, "humanog preseljavanja") nesrba sa "oslobođenih teritorija", kako je to priznala Biljana Plavšić.

Ni do danas mi nije niko odgovorio na pitanje: **kako se može "deetnifikovati" etničko čišćenje?**

Poricanje ovih činjenica uz tvrdnju da insistiranje na njima proizvodi "kolektivnu krivicu" lišeno je svakog smisla. Još jedno: kolektivna krivica ne postoji, a kolektivna odgovornost postoji u onoj meri u kojoj je "kolektiv" omogućio, podržao i odobravao ovakvo "oslobađanje srpskih zemalja". Upravo glavni krivci, autori zločina, pokušavaju da nas uvere da bi razgovor o njihovoj krivici – stvorio od svih nas krivce. Upravo oni nastoje da se sakriju iza svih nas. Navodno, ako oni budu proglašeni krivim, svi ćemo biti krivi (Milošević u Hagu brani Srbiju!). To je opet izraz **plemenske** svesti po kojoj je "narod" homogena masa i u kojoj smo "svi mi" (Žarković) uniformni delići te mase, naravno svi podjednako nevini ili podjednako krivi, bez obzira na to ko je naređivao i izvršavao zločine, a ko se tome protivio ili jednostavno ćutao. Pa, sledstveno tome, navodno je nacionalni interes da te zločine poričemo.

Ova podvala pada na plodno tle jer mi svi negde odlično znamo da, iako nismo krivi za konkretna dela konkretnih zločinaca, odgovorni smo u tom smislu što je zločinački režim bio dugo (i predugo) legitiman (dobio dva miliona glasova septembra 2000. godine!), što su mnogi od nas huškali na ratove, radovali im se, slavili zločince, identifikovali se sa

njima, cvećem ispraćali tenkove, i nazivali sve to patriotizmom. Upravo ta (možda ponekad i nejasna) svest o odgovornosti razlog je strasnog poricanja zločina (ako nema zločina, nema ni odgovornosti). A kada se zločini više ne mogu poricati, odgovornost ćemo izbeći tako što ćemo izvršiti zamenu teze: pošto ne možemo osporiti svoju odgovornost, hajde da se branimo od "kolektivne krivice" (o kojoj niko drugi sem tih branilaca i ne govoril).

Posle desetak sedmica polemike očigledno je da je zagovornicima "deetnifikacije" zločin ponestalo argumenata, o čemu najbolje svedoče pomenute zamene teza, lični napadi, vređanja i izdevanja imena, skretanja u druge, za raspravu irelevantne teme, pa da zbog toga – ovu polemiku treba okončati. Uostalom, novi i novi dokazi koji dnevno stižu ih Haga najbolje govore sami po sebi.

Da li je ova rasprava imala ikakvog smisla? Za one čiji su stavovi iracionalno zasnovani pre svega na emocijama nelagode da se preuzme odgovornost za ponašanje svoje sopstveno, ali i zajednice kojoj svi propadamo – odgovor je, verovatno, ne. Na iracionalne stavove ne može se uticati argumentima. Jasno je, međutim, da postoje i oni drugi, odrasli ljudi u čije shvatanje samopoštovanja spada i odgovornost. Zbog njih je vredelo. A tema koja je ovde otvorena je tema kojom će se ovo društvo još dugo, dugo baviti. Ona je neizbežna ako iz svog iskustva treba išta da naučimo. Poricanje ili fatalističko sleganje ramenima pred "onim što nam se dogodilo" i čemu više "nema leka" samo će nas fiksirati u infantilnom, narcisoidnom i bespomoćnom mutljagu uzaludnog, amoralnog, neinteligentnog i sentimentalnog samosažaljevanja.

Srđa Popović

P.S. A sa gospodinom Lojpurom spreman sam da razgovaram o Komisiji za istinu, ali na nekom drugom, lepšem mestu.

Patriotizam pod okriljem diktatora

Tekstom uticajnog člana redakcije lista "Vreme", čoveka koji je u redakciji "Vremena" od prvog broja i koji punih 12 godina svojim tekstom ispunjava 6–8 stranica aktuelnog unutrašnjo-političkog komentara i koji je u "Vreme" došao kao urednik unutrašnjo-političke rubrike lista "NIN" iz perioda kada je urednike "NIN-a" određivao Gradski komitet Saveza komunista Beograda, dakle, tekstom "Ljubazna ratna dopisnica za g. Popovića" Milana Miloševića, konačno i definitivno, posle osam nedelja,

potvrđena je moja ocena (koju nisam javno publikovao) da je gospođa Sonja Biserko bila vrlo blaga, previše skrupulozna i izuzetno delikatna kada je u listu "Feral Tribune" ustvrdila da se u Srbiji, u poslednje vreme zločini relativizuju i deetnifikuju i da je način kako tu relativizaciju i deetnifikaciju zločina plasiraju tzv. nezavisni mediji kao što su B92 ili "Vreme" jednako totalitaran kao i nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju. Sudeći po reakciji (na tu prilično benignu konstataciju gospođe Biserko) elitnih urednika, komentatora i kolumnista lista "Vreme" Žarkovića, Miloševića i Cerovića, ne radi se o plasiranju teza nekih krugova srbijanskog društva preko "Vremena", već list "Vreme" predstavlja bastion i sam epicentar relativizacije i deetnifikacije zločina u sadašnjem srbijanskom društvu.

Gospodina Milana Miloševića podsećam:

1. Ovih dana jedan profesor iz Amsterdama održao je predavanje u Vašingtonu o uzrocima likvidiranja oko 8000 civila Bošnjaka u Srebrenici. Naveo je da je komanda UNPROFOR-a u Zagrebu, neposredno pre pada Srebrenice, odlučila da se preduzmu bombardovanja položaja bosanskih Srba. Komandant snaga UN-a u Bosni francuski general Bernar Žanvije oklevao je da izda naredbu za bombardovanje, s nalogom je fatalno kasnio i više od 8000 nedužnih civila, Bošnjaka iz Srebrenice i okoline, streljali su Mladićeви bojovnici.

2. Sporazumom postignutim u američkom gradiću Dejtonu novembra 1995. godine okončan je stravičan rat u Bosni i Hercegovini, obustavljeno je troipogodišnje granatiranje Sarajeva i ubijanje njegovih građana od strane vojske Radovana Karadžića, zaustavljeno je dalje etničko čišćenje teritorije Radovanove i Mladićeve države, raspušteni su logori, sprečena dalja ubijanja, silovanja, proterivanja, paljenja kuća, rušenja džamija i druge bestialije u ime srpstva i ćirilice, pravoslavlja i monarhije, srpskih svetaca i pesnika i njihovih moštiju; u ime Memoranduma SANU, Francuske 7, oca nacije Dobrice Ćosića i novog srpskog vožda Slobodana Miloševića.

No, do mira u Dejtonu nikada ne bi došlo da avijacija NATO-a nije saterala Radovanove borce u Banja Luku i da nije bilo pitanje dana kada će i sama Banja Luka pasti.

3. Za vreme intervencija avijacije NATO-a u SR Jugoslaviji, u proleće 1999. godine, srpske vlasti preduzele su mere da se Kosovo potpuno etnički očisti proterivanjem Albanaca. Jedan predstavnik tadašnje srpske vlasti, na ratnim koncertima kod spomenika Knezu Mihailu u Beogradu, hvalio se da je *raison d'etre* bombardovanja Srbije otpao jer Albanaca na Kosovu više nema. Stvarno, pokazalo se to kasnije, to hvalisanje je bilo vrlo realno jer je sa Kosova proterano oko 800.000 Albanaca. Kako je to etničko čišćenje izgledalo, primera radi, navodimo svedočenje dvojice albanskih intelektualaca:

BEHLJULJ BEĆAJ – politikolog, u to vreme izbeglica sa Kosova u Strugi (Makedonija) na radiju Slobodna Evropa 2. maja 1999. godine:

"Trećeg aprila 1999. godine u 14 sati i 25 minuta došla je policija u moj stan u Prištini i zatražila mi ličnu kartu. Ja sam im je dao, a oni su mi rekli: 'Izađi napolje, daj ključ.' Ja sam im rekao: 'Dajte mi ličnu kartu', a oni su mi odgovorili: 'To vam više neće trebati.' I tako sam ja krenuo u izbeglištvo koje se trenutno završilo u Strugi. To je moja sudbina, da ne pričam o tome kako su sve to preživljavali moja deca i supruga. Ja trenutno ne znam gde su mi majka i otac. Ja ne znam gde su mi braća, ali znam da su mnogi moji prijatelji ostali bez očeva, majki i dece. Moja priča je samo jedna mala tragedija u odnosu na mnogo veće tragedije koje su doživeli moji prijatelji..."

ASTRIT SALIHU – profesor filozofije na Filozofskom fakultetu u Prištini, trenutno izbeglica u Makedoniji, na radiju Slobodna Evropa 16. maja 1999. godine:

"Moram reći da nisam verovao da će proterivanje i deportovanje ljudi dostići ovakve razmere. Valjda su samo bolesni umovi mogli tako nešto da smisle. Nisam verovao da se može desiti da čak i Priština bude ispražnjena. Nisam verovao da će izbaciti 400.000 ljudi iz Prištine. Priština nema toliko stanovnika, ali je u njoj bilo mnogo ljudi iz drugih delova Kosova koji su došli da se tu sklone. Ja još ne mogu da shvatim šta je rezon svega toga, šta se time želi postići ako celo Kosovo bude ispražnjeno..."

Rekli su da svi Albanci treba da odu na železničku stanicu u Prištini. Znate, ta stanica nikada do sada nije bila korišćena za putnički transport, već samo za teretni. Iz Prištine se nikad nije putovalo vozom. Sada su tamo za Albance bili pripremljeni vozovi kojima je na hiljadu ljudi transportovano do granice. Ja nisam krenuo vozom, već kolima koridorom koji je bio otvoren prema granici. Imao sam neka stara kola, pa mi ih nisu oduzeli, inače su oduzimali sva bolja kola, a ljude koji su bili u njima pljačkali su i tukli..."

Nakon kampanje avijacije NATO-a zaustavljen je egzodus Albanaca sa Kosova. Sprečeno je etničko čišćenje teritorije u srcu Evrope. U Kumanovu je zaključen vojno-tehnički sporazum između predstavnika NATO-a i Vojske Jugoslavije nakon čega je obustavljeno bombardovanje SR Jugoslavije, a preko 800.000 Albanaca vratilo se iz izbeglištva svojim kućama.

4. Što se tiče Aberdareve ulice, za smrt nedužnih radnika RTS-a generalni direktor RTS-a osuđen je presudom Okružnog suda u Beogradu na deset godina zatvora.

U vreme bombardovanja u Beogradu, Resor državne bezbednosti organizovao je likvidaciju novinara Slavka Ćuruvije, koji nije u svemu delio političke nazore i mišljenje diktatorskog bračnog para koji je vladao

Srbijom i više od deset godina bio gospodar života i smrti svih građana Srbije. Pošto im se Čuruvija suprotstavio, preko svoje tajne policije, eskadrona smrti diktatora, odlučili su da ga likvidiraju. To je obelodanio na konferenciji za novinare 26. jula 2001. godine general Goran Petrović, tadašnji načelnik Resora državne bezbednosti Srbije:

"... Ali, situacija je bila jasna i ovde je bio uključen Milan Radonjić (načelnik Resora državne bezbednosti – Centar u Beogradu). On je izdao nalog za praćenje, ali je insistirao na takvim detaljima kao i u slučaju Ibarske magistrale, koji su nebitni za uobičajeni operativni rad. Izveštaj mu je morao biti slat svakih pet minuta, bez obzira da li se nešto promenilo ili ne. Postoje neke indicije da je Čuruvija bio na meti ubica dan pre nego što je ubijen. Desetog aprila, operativci, tačnije pripadnici odeljenja za praćenje, bili su mu stalno za petama. Ipak, kada je Čuruvija krenuo od Trga Republike ka stanu, oni su prestali da ga prate. To je izazvalo veliki Radonjićev gnev. Na udaru su se našli pre svih rukovodioci sektora za praćenja.

Slično je bilo i sutradan. Kako se Čuruvija približavao stanu, iz centra za komunikacije je javljeno da se posao prekida. Jedan radnik je čuo, ali drugi nije, i nastavio je da prati Čuruviju. Sledećeg trenutka iz komunikacijskog centra jedan glas je vikao tom radniku da beži i da se skloni. Vi sami izvedite zaključak šta se desilo. Jer sledećeg momenta Čuruvija je ubijen."

Sve ovo sam napisao da bih pokazao da reč patriotizam proskribuju Milan Milošević i njegovi individualci iz "Vremena", a ne gospodin Srđa Popović. Inače, naravno pod okupacijom sme da se mesi hleb, da Šopalovići igraju pozorišne predstave, ali nije dozvoljeno da novinari pozivaju na linč svojih kolega "nepatriota" (kao što je uradio onaj nesrećnik iz "Ekspresa") ili da podržavaju diktatora koji vodi rat protiv celog sveta (kao što su radili individualci iz ratne redakcije "Vremena").

Dragoljub Todorović, advokat, Beograd

Nekoliko pitanja običnog čitaoca "Vremena"

Moj prilog sastoji se iz nekoliko pitanja građaninu S. Popoviću i nekoliko primedbi redakciji "Vremena". Ali, najpre, pitanja za građanina Popovića:

Prvo, u "Vremenu" br. 613, str. 63, na pitanje novinara "Dana": "Mnogi u Beogradu misle da si ti još uvijek vlasnik 'Vremena'?", vi

odgovarate: "Nisam više. Kad sam pošao u Ameriku 'Vreme' sam prepustio svom sinu Borisu!" Građanine Popoviću, ja vam verujem da je "Vreme" vaše porodično vlasništvo (moram priznati da to nisam znao, a nisam o tome ni razmišljao). Pa ako je tako, zašto vi i vaš sin Boris ne otpustite neposlušne novinare: D. Žarkovića, S. Cerovića, N. Stefanovića, M. Miloševića i ine? Zašto se bakćete s njima i njihovim stavovima ako oni neće da slušaju? Ako oni pišu ono što misle da je ispravno, a ne ono što vi mislite? Moram priznati da sam se slatko nasmejavao vašoj tvrdnji "dosadno mi je da idem po gradu i da me ljudi pitaju: 'Šta je to sa Stojanom?'" Možete li nam kazati koliko je tih ljudi – makar približno. Da li je to neki red koji jedva čeka da Vas vidi i da pišta "Šta je to sa Stojanom?". Javite gde se to čeka pa da i ja stanem u red ne da vas nešto pitam, nego da vidim kako izgledate. Ja mislim da je Stojan punoletan, da mu vi niste ni staratelj, a ni otac. (Njegov otac se zvao Komnen)!

Drugo, u istom broju "Vremena", str. 64, iznosite mišljenje savetnika g. Koštunice da ćemo ako osude Miloševića, mi platiti ratnu štetu i da će ona pasti na leđa "... generacije nevinih ljudi koje u tome nisu učestvovala". Na ovu misao vi reagujete na sledeći način: "Pa, šta? Pa, nego. Je li ti misliš – pitam ga – da su svi oni Nijemci koji su nam plaćali ratnu štetu krivi? Ako smo to umjeli da od Nijemaca tražimo ratnu štetu, umjet ćemo, valjda da sve ovo platimo". Građanine Popoviću, pitam vas otvoreno sledeće: 1) Uz svu ljubav ili mržnju prema Miloševiću, je li on Hitler? 2) Jesu li Srbi pod Miloševićem učinili toliko zla koliko Nemci pod Hitlerom? i 3) Najvažnije, nađite ijednog Nemca koji je tražio da Nemci treba da plate ratnu štetu?

Treće, ozbiljne novine "Vreme" i ozbiljni novinari (M. Milošević) ponekad pišu zakukuljeno zamumljeno tako da običan čitalac, kakav sam ja, može da pogrešno protumači ono što je napisano. U "Vremenu" piše (str. 61, br. 613): " (...) Sad posle svega izjavljuje kako je on još onomad, 1998. primetio da smo svi mi u Srbiji, pa i 'Vreme' potonuli u antialbanski rasizam. Kad se već afirmisao kao zagovornik NATO intervencije kao korisnog leka, potpisnik peticija itd., kad izgore od doslednosti, što još 1999. ne dade našu adresu tamo gde treba pa da i mi završimo kao oni u Aberdarevoj?" Pitam vas, građanine Popoviću, da li stvarno mislite, ali, stvarno, da nas je trebalo sve pobiti? I malu Milicu iz Batajnice i matematičkog genija, Sanju na mostu u Varvarinu? Ja se iskreno nadam da vi ne mislite tako crno i da su vas pogrešno shvatili, da vašu veliku, misionarsku misao – jednostavno nisu razumeli!

Četvrto, jedno banalno pitanje: na strani 63 vi kažete: "Onda pomislim: ne živim tu, živim 5000 kilometara daleko..." A na str. 65. istog br. 613 kažete: "Posmatrao sam taj 5. oktobar s udaljenosti od 10.000 kilometara!" Građanine, ako nije neka tajna: gde ste vi živeli jer, prema ovim izjavama, vi ste drugi put bili dva puta udaljeniji od Jugoslavije!

Peto, jedno *suštinsko* pitanje: kad bi moglo biti da se na vašem visokom i mudrom čelu pročita ono što mislite, pišete i govorite, ima li prodavnice – ne u Srbiji ili Jugoslaviji, nego na Zemljinoj kugli, dakle, ima li prodavnice gde bi građaninu koji misli da je toliko kriv – sav njegov narod, da mora da plati ratnu štetu i kao pride da ga pobiju bombama? Da li bi mogli kupiti hleb i mleko? Ako tako stvarno mislite, građanine Popoviću, to nije STRAŠNO, to je STRAVIČNO!

Primerbe na ponašanje redakcije "Vremena" su sledeće:

Prva, redakcija "Vremena" nije se smela upustiti u polemiku sa S. Biserko iz prostog razloga što je "Vreme" institucija, a gđa Biserko je pojedinac. Bez želje da ikoga povredim, ali moram postaviti pitanje: šta bi bila i ko bi znao da postoji S. Biserko da nije bilo naših muka i "njenih" para? S. Biserko je imala neke (nečije) pare i delila ih po svom nahođenju. Uz dužni respekt za njenu ličnost, ako je redakcija imala potrebu da polemíše s njenim izjavama, da sam ja, ne daj Bože, bio urednik "Vremena" gđu Biserko slikao bih s lica i naličja, štampao sve šta je rekla o "Vremenu" i to objavio i komplet nedeljnika "Vreme" u poslednjih nekoliko godina poslao njenim šefovima, pa neka oni nađu taj šovinizam ili ne znam šta je ona kazala. Možda nisam u pravu, pa vas molim, objavite koje je škole završila S. Biserko, koja akademska zvanja ima: magistar ili doktor i kojih nauka, koje je radove objavila, o čemu je pisala i gde je to objavljeno? Gđa Biserko je impresivnija da se vidi nego da se čuje na TV ekranima!

Što se tiče N. Kandić, mogu da primetim da je njena svaka treća reč "znači", a ličnost s takvim bogatstvom sopstvenog jezika nije partner "Vremena" da s njom polemíše.

Druga, bojim se da ćete mi zameriti, ali moram napisati da je moj utisak da se vi, svi zajedno, osim M. Miloševića, bojite, da vas je strah od građanina Popovića. Evo na osnovu čega tako zaključujem: 1) Najavili ste na radiju B92 njegov nastup, što nije slučaj s ostalim učesnicima. Pošto ja za njega nikad ranije nisam čuo, mislio sam da je to neko mlađi, politički ili ekonomski analitičar, i bio sam neprijatno iznenađen kad se on javlja u pismu čitalaca i svađa se sa redakcijom s kojom je bio prijatelj. Imam prijatelje sa kojima pijem penzionersku kafu i pitao sam ih znadu li oni ko je građanin Popović. Jedan je odgovorio da nikada nije čuo za to ime a drugi je čuo da postoji Srđa Popović i da je to bivši muž gđe V. Pešić. Ja moram da se izvinim obojici ako su to dva lica, ali ako s radi o istoj osobi, onda je on poznatiji kao bivši muž određene poznate dame nego kao osnivač "Vremena".

Gospodo urednici, ja kao običan čitalac ne znam kakvo "muljanje" postoji između vas u redakciji i vlasnika "Vremena" – sina Borisa. Ali, ako u svakom broju moram da nađem velike misli građanina Popovića, jedan

primerak "Vremena" biće manje prodat što je, priznajem, veća šteta za mene kao redovnog, običnog, čitaoca nego za vas.

Dr Milo Jovanović

Vreme, 619

14.10.2002.

Bez dobrog kraja

Rezime ove polemike koji je ponudio Srđa Popović prosto vapi da mu se odgovori na isti način, ali to bi morao da uradi neko drugi. Moj problem bio je u tome što sam osećao obavezu da i sebe i Srđu branim od njega samog, u ime nekih gorih vremena kad je on bio bolji nego danas, što verovatno i za mene važi.

U svakom slučaju, vajda od polemike bila je u tome što je Srđa dobio priliku da se izrazi, priliku koju mu redakcija "Vremena" nije mogla uskratiti ne samo kao osnivaču lista nego i kao nekome čiji se glas dugo nije čuo. Šta je imao da kaže i da li je nekoga u nešto ubedio, znaju čitaoci svaki za sebe. Nema sumnje da je želeo da se ogradi od lista koji je osnovao, pošto je poput doktora Frankenštajna užasno shvatio da je stvorio čudovište. Usput se i mene lično preko novina odrekao i spasao se dosadnih zapitkivanja šta je to sa mnom.

Vidim da je Srđa ostao u uverenju da je polemiku započelo "Vreme" (Žarković) mada P. Luković svakoga uverava da ta zasluga pripada njemu koji je citirao teoriju Sonje Biserko o tome da je "Vreme" "jednako totalitarno kao nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju" i da to "predstavlja glavnu opstrukciju demokratizaciji društva". To ko je prvi počeo važno je jedino zato što je polemika opisivana kao hajka na slobodoumnu (žensku) manjinu. Srđa je sam ocenio da je "Vreme" kidisalo na tu nejač verujući da se niko neće usuditi da je brani, pa se zato uključio, da bi sad na kraju objavio da je pobedio, da su na njegovoj strani i pravda i istina i logika i, što je najlepše, većina čitalaca "Vremena".

On inače veruje da se ovde radilo o nekorektnoj polemici redakcije s čitaocima koji su (na čelu s njim) isпали u pravu, pa je velika sreća po njega što se odrekao vlasničkih prava jerbo list s kojim se nikako ne slažu njegovi vlastiti čitaoci nema baš veliku budućnost.

A što se tiče teorije Sonje Biserko, onaj ko u tako nešto stvarno veruje srećan je i spasen zauvek. Tome je sve oprošteno i niko mu ništa ne može. Nema te rasprave u kojoj on neće pobediti. Dakle, predlažem

svakome da još jednom razmisli da li je "Vreme" stvarno isto što i Miloševićeva propaganda i glavna prepreka napretku društva.

Moj problem s ovom polemikom bio je u nesporazumu oko sadržaja i još više oko značaja predmeta rasprave. Mislim, naime, da smo ovde uveliko raspravljali o nečemu nejasnom, nedovoljno određenom, a ne mnogo značajnom. Da je tema bila slabo definisana vidi se po tome što se svi slažemo oko individualnih krivica i niko ne veruje u kolektivne, ali Srđa pravi razliku između krivice i odgovornosti. Prvo je, veli, pravna, a drugo moralna ili kakva druga kategorija i može biti kolektivna, u ovom slučaju srpska.

Neka bude da je tako, da ne bismo zapali u semantička cepidlačenja. Dakle, za krivicu sledi sud i kazna, a za odgovornost – šta? Ovde negde počinje neslaganje. Da li i za odgovornost takođe sledi kazna? Ni Srđa ni ostali to ne kažu, ali Srbija jeste iskusila kolektivne kazne u vidu sankcija i NATO bombardovanja i nisam čuo da se neko od njih tome protivio. Naprotiv, za neke od polemičara (Kandić, L. Stojanović) bio je neprihvatljiv apel protiv bombardovanja koji smo mi neki potpisali.

Osim toga, očigledno je da druga strana smatra da protiv kolektivne odgovornosti treba nešto da se radi, nešto mnogo više nego što radi "Vreme". Priznajem da ne znam šta je to, a ni oni ne kažu. Ako se misli na nešto poput propagandne kampanje "Suoči se!", ostajem pri uverenju da je to ne samo budalasto nego i štetno. Samo neko ko nema nikakvog pojma kako ljudi stvarno danas ovde žive i o čemu brinu može da veruje da takvi apeli na savest izazivaju neku drugu reakciju osim psovke. U tom smislu je u pravu bio Svetislav Basara. (A pošto Srđa kaže da su na jednoj strani bili argumenti, a na drugoj uvrede, neka još jednom pogleda šta je u uvodu intervjua s njim napisao P. Luković o Ljiljani Smajlović.)

Lično takođe imam problem s profesionalnim budiocima savesti, pošto sam uvek verovao da protivljenje kakvom društvenom zlu nije i ne treba da bude ničije zanimanje, nego stvar čistog amaterizma. To radite onda kad za to postoje veliki razlozi, a ne tražite te razloge samo zato što hoćete da vam to bude posao.

Najzad, žao mi je što nekome to zvuči cinično, ali nikako ne mislim da je bavljenje ratnim zločinima i odgovornošću društva najvažnija obaveza svih nas. Ako pokušam da zamislim zemlju u kojoj se to masovno radi, prvo što pomislim jeste da bih smesta otud pobeo bilo kuda. Da je Miloševićeva Srbija zbilja bila Hitlerova Nemačka, još bih nekako razumeo ove sadističke, ili možda više nekrofilne izlive. Ali kako da to razumemo sad kad ni Miloševića više nema među nama?

Niko ovde možda ne želi niti misli da se bavi politikom, ali u meri u kojoj je javna delatnost ipak neka politika, ona je u ovom slučaju rđava jer može da proizvede samo neželjene posledice. Govor koji zvuči kao

optužba, koji postavlja nerealne, nemoguće zahteve i ciljeve, koji počiva na nerazumevanju istorije i odsustvu saosećanja, sasvim izvesno priziva upravo ono protiv čega je uperen. Zato je sreća što takvih govornika nema previše, inače bi im se samo Šešelj radovao.

A zločinima, ratovima i krivicama ovo društvo bavi se koliko može i ume. Bavilo se i ranije i ne znam zašto se tako zaboravlja istorija srpskog otpora koji je najzad srušio Miloševića. Zašto se misli da se sav onaj narod koji je glasao i ustao protiv njega sad ponovo njemu okrenuo. Ako poneko ipak jeste, to je pre svega zasluga Haškog procesa. Zar je taj mehanizam zbilja tako teško razumeti?

Stojan Cerović

Saradnici iz dijaspore

Poštovani, u poslednjem broju, u tekstu Srđe Popovića, on polemičare razvrstava po grupama, proglašavajući jednu grupu za čitaoce, a drugu za saradnike nedeljnika "Vreme". Jednu poveliku grupu polemičara, na pozicijama delimično suprotnim od njegovih, uostalom u toj polemici sve je samo delimično suprotno, svrstao je u dijasporu u maniru – oprostite im Bože, ne znaju šta pišu. Otkud su ti ljudi više dijasporični od Svetlane Slapšak, Bogdana Bogdanovića, braće Lazara i Vojislava Stojanovića, pa i samog Srđe Popovića? Kako je Svetlana Slapšak samo čitalac, a ne i saradnik, kad je za "Vreme" napisala više tekstova od Dragoljuba Žarkovića?

Nemanja Đurić,
elektronskom poštom

Potreba javnog govora

Posle saznanja o porodično-imovinskom statusu Srđe Popovića, zahvalnost pripada dr Milu Jovanoviću (Reagovanja, "Vreme" br. 618), izvesni detalji njegove, S.P., "kulture dijaloga" postaju i neupućenima jasniji.

Njegovo prebrojavanje pro i kontra diskutanata "na prste" je, nažalost, više nego neozbiljno, pa i ne zaslužuje pažnju vrednovanja. Pripisivanje "posebnih razloga" dijaspori za "poricanje ili relativizovanje, a naročito za 'deetnifikaciju' zločina", jeste neodgovorno-zlonamerna

manipulacija činjenicama, što 'S. Popović tako uporno prebacuje svojim neistomišljenicima.

Ponovne optužbe Srba za primarne uzroke sukoba u bivšoj Jugoslaviji su nediferencirana klevetanja i perfidne laži koje provociraju klimu konfliktnu nepodnošljivosti, a ne podstiču na prihvatljivu diskusiju. U tom (ne)duhu je za S. Popovića i intervencija NATO-a (Srbi u dijaspori je bez "posebnih razloga" smatraju agresijom NATO-a) "irelevantna tema", a verovatno ukupan broj od 850.000 (u zapadnim medijima je bilo govora i o 1,2 do 1,3 miliona) izbeglih i proteranih Kosovoalbana pripisati samo Srbima je bestidna laž.

Ostatak priloga S. Popovića predstavljaju već poznata ponavljanja i nastojanje da se time najzad okonča i "dosadašnja rasprava", a gospodina Lojpura privileguje predlogom za dalje razgovore, "ali na nekom drugom, lepšem mestu".

Skoro svi prilozi Reagovanja dozvoljavaju zaključak da su diskusije ove vrste tek počele, pa iz aktuelnog trenutka proizilazi i potreba da se one nastave, na primer, u obliku javnih sednica.

Dr Živojin Dačić, za Forum Srba u Nemačkoj

Iz lavora voda pljus! (Aquarfik aquar exit)

Hrkljuš, garganj, vazar, snob, opa baki ataronj. Ihtmur vedmi šnjur. Galapago es o... o, nihilistra. Moralis oli plutokratis? Klistra e mistra! Hm, mm, m... Vademekumentolis? Numberouno: štrak e bljak! Definitibilis.

iskreno vaš Kazimir

(Ovo je reagovanje Kazimira Čurguza
na tekst Srđe Popovića objavljen u prošlom broju "Vremena".)

(Re)kapitulacija

Gospodin Srđa Popović nas je u svom prošlonedeljnom pismu obavestio da ne želi više da se druži s nama i da iz Polemike izlazi kao apsolutni pobednik. Lepo od njega. Međutim nije lepo to što je moju malenkost svrstao u grupu ljudi koje je nazvao bivšim ili sadašnjim novinarima ili saradnicima "Vremena". Nije lepo zato što to nije tačno. Nisam, niti sam ikada bio novinar ili saradnik lista "Vreme", senatore

Mekarti. U to se može uveriti svako ko moje ime "gugluje" ili propusti kroz neki drugi internet pretraživač. Pojaviće se samo dva moja pisma koja sam poslao "Vremenu" za rubriku pošta/reagovanja, i to na sajtu Helsinškog komiteta za ljudska prava u Srbiji (u odličnom prevodu na engleski). Pisma su naslovljena sa "2084" i "Proces". Da sam saradnik bilo kojeg eminentnog nedeljnika, pojavilo bi se valjda još nešto: neki tekst, intervju, možda i fotografija. Dovoljno cenim inteligenciju gospodina Popovića, pa ne pomišljam na mogućnost da je moj satirčni "izveštaj" sa suđenja Miloševiću ("Proces") shvatio kao validan dokaz mog profesionalnog angažmana u "Vremenu". Pre mi se čini da g. Popović vrlo retko čita "Vreme" te stoga ne zna ni ko za taj list piše ni šta piše. Verovatno iz istog razloga nije upoznat ni s načinom na koji "Vreme" izveštava iz Haga.

Dakle, ja sam samo jedan autentični, neprerušeni, dvadeset-šestogodišnji, trenutno nezaposleni (evo zanimljivog podatka za uredništvo "Vremena") čitalac koji je svojim pismima pokušao da obesmisli već u startu (neosnovanim napadima na uređivačku politiku "Vremena") obesmišljenu Polemiku. Priliku da upoznam lik i delo gospodina Žarkovića imao sam isključivo posredstvom medija, i to uglavnom kao (lik i delo) jedne od zvezda *two men showa*, emisije koja je nedavno mučki ukinuta na jednoj beogradskoj TV stanici. Akcija obesmišljavanja je propala, a ja bih ovom prilikom želeo da iznesem svoje čitalačko-građanske stavove o problemu krivice i odgovornosti za gnusne zločine počinjene u naše ime i o načinu izveštavanja "Vremena" s haškog procesa, naravno, izbegavajući argumente *ad hominem* (koje npr. koristi D. Todorović (dis)kvalifikacijom M. Miloševića u uvodnim redovima svog prošlonedeljnog pisma).

Slažem se s gospodinom Popovićem da postoji pojam kolektivne odgovornosti, a ne kolektivne krivice i da je nemoguće "deetničkovati" etničko čišćenje. Prihvatanje kolektivne odgovornosti (zbog nečinjenja ili nedovoljnog činjenja u sprečavanju zločina ili pak otvorene podrške zločincima) jeste nužno i za svoje konkretne rezultate mora imati moralno i materijalno obeštećenje žrtava i(li) njihovih porodica. Moralno obeštećenje bi se očitovalo u izvinjenju šefa države žrtvama i(li) njihovim porodicama, a u ime države Srbije i njenih građana (ne samo etničkih Srba, lično poznajem nekolicinu građana Srbije koji nisu etnički Srbi a zalagali su se za proterivanje kosovskih Albanaca; uostalom, neki od visokih političkih i vojno-policijskih zvaničnika bivšeg režima nisu etnički Srbi i možda su ne samo odgovorni već i krivi za zločine). To prihvatanje odgovornosti će svakako imati katarzično dejstvo kod građana Srbije, međutim, da bi se došlo do **pomirenja**, ono nije dovoljno. Do iste katarze morali bi doći i svi drugi narodi koji su učestvovali u ratovima (svi narodi u svojim redovima imaju i žrtve i dželate) na prostoru bivše Jugoslavije, bez

izuzetka (ovo nije argument *tu quoque*, za pomirenje je potrebno najmanje dvoje). Ukoliko do toga ne dođe, to ni na koji način ne sme uticati na proces prihvatanja odgovornosti od strane građana Srbije, ali svakako treba da utiče na odnose s pojedinim državama "iz regiona". S društvima koja odbijaju da se suoče sa sopstvenom odgovornošću, nijedno civilizovano društvo ne želi da ima "prijateljske i dobrosusedske" odnose. Jednostavno, svako se svakome treba izviniti zato što su svi odgovorni. Od krivaca pak niko i ne traži izvinjenje. Oni moraju biti kažnjeni (naravno, ukoliko se njihova krivica dokaže).

Neću se poslužiti floskulom tipa: "ne želim ja da branim nikoga, ali..." zato što **želim**, kao čitalac, da stanem u odbranu "Vremena", pre svega, zbog prirode napada na taj list i njegove novinare, koji su (napadi) potpuno neargumentovani. "Napadači" Miloševiću krivicu "dokazuju" argumentom *e consensu gentium* (kriv je zato što to **svi znamo**). Izveštavanje lista "Vreme" iz Haga je vrlo profesionalno, nepristrasno i analitički odmereno. Pojedini albanski svedoci su **lagali** (ne znaju ništa o planetarno poznatoj organizaciji kao što je OVK i koja "ekspozituru" ima i u njihovom selu), tužilaštvo je uspevalo da dokaže da je zločina bilo, ali je vrlo nespretno te zločine dovodilo u vezu s Miloševićem, proces je isuviše "istorizovan" (i od strane optuženog i od strane tužilaštva) itd. Sve ovo se moglo videti (i čuti) posredstvom većeg broja domaćih i stranih medija, a ne samo "Vremena". Lično sam nezadovoljan tokom suđenja, ali to ne pripisujem (ne)objektivnom izveštavanju medija, već, najblaže rečeno, smušenosti tužilaštva, osionosti optuženog i hermetičnosti njegovog režima iz vremena zločina. Verujem da je Milošević kriv, ali to neću **znati** sve do okončanja procesa.

S nekim stavovima pojedinih novinara "Vremena" iznetim u Polemici lično se ne slažem, ali držim da su to njihovi lični stavovi, a ne pitanje uređivačke politike lista. "Vremeu" upućujem kritiku povodom objavljivanja pisma izvesnog dr Mila Jovanovića u kojem poziva na linč neistomišljenika uskraćivanjem osnovnih životnih namirnica (hleba i mleka).

Dejan Vukelić, Novi Beograd

P.S. Doista mi imponuje činjenica da je gospodin Popović (valjda na osnovu literarnog kvaliteta mojih pisama) pomislio da sam novinar ili saradnik lista čiji je on osnivač.

Gde će nam duša

Polemika koja nas je zadesila, i traje evo već više od dva meseca, nije najgora stvar koja nam se mogla desiti. Mnogo bi gore bilo da se pitanje ratnih zločina prepusti ubrzanom zaboravu, kako bi to mnogi ovde želeli. Ipak, u meni je ta polemika pre svega izazvala osećanje duboke tuge, i to ne samo zbog sporednih pitanja koja se, na uveseljenje publike, obrađuju na nedostojan, pa i nepristojan način (u čemu je isprednjačio jedan diplomata, g. ambasador Basara). Na moje poprilično i neprijatno iznenađenje, vidim da se neki antiratni aktivisti iz miloševićevskih vremena sada odjednom zalažu za neki novi pristup zločinima i zločincima. Na primer, da se zločini i zločinci "deetnifikuju", ili, da se uopšte odustane od "moralnog terorizma" (valjda maksimalizma?). Jednom rečju, da se sve to malo zaboravi. Pomoći se više ne može, a svako kopanje po prošlosti nam, navodno, oduzima dragoceno vreme i energiju. Takođe, paradoksalno, moralni deetnifikatori se uglavnom zalažu za princip etničke ravnoteže. Oni bi da se bave i tuđim zločinima. Ne znam samo da li etnifikovanim ili deetnifikovanim, ali naslućujem, nažalost, da za takve hrvatski zločin ostaje hrvatski, albanski zločin ostaje albanski, samo je srpski zločin taj koji treba da izgubi etničku karakteristiku. Šta da na to kaže ustaša koji neće da ratuje protiv svoje lične karte? Ono što je i rekao, kada se suprotstavio izručivanju Bobetka. Nema moralnog očišćenja jedne sredine sve dok se ona ne suoči sa zločinima u svom okruženju. Svako bavljenje tuđim zločinima je zamućivanje vode, odlaganje, relativizovanje, a ponekad i pravdanje onoga što su počinili "svoji". Neka svako radi svoj posao. Ne mogu Hrvati očistiti nas, niti mi njih. Ni Hag nas ne može očistiti sve dok i u ovim malobrojnim i nedovoljno radikalnim suđenjima navijamo za zločince iz svog plemena ("etnifikujući" tako zločin na najgori mogući način). Stavovi o deetnifikaciji zločina su na samom pragu istorijskog revizionizma, i to još pre nego što je i sama istorija ovoga što nam se desilo uopšte i napisana. Šta li ćemo tek čuti kada se u ovu polemiku uključe, ohrabreni, naši pravi "nacmeni" poput Kalajića, Đoga, Noga i Kapora? Isto to što smo čuli od Cerovića, samo u još oštrijoj formi? Nacmeni za sada mudro čute jer znaju da bi svako podsećanje na njihovo ratno piskaranje pokvarilo posao neočekivanim saveznicima iz donedavno suprotnog tabora. Zabašurivanje zločina nije nova pojava u redovima Miloševićevih protivnika. Zabašurivanjem se nove vlasti bave, ko radikalno, a ko nedosledno, od samog 5. oktobra. Nije samo g. Koštunica, nego je i g. Đinđić izjavljivao da "Nataša Kandić i Sonja Biserko nemaju dokaze za ono što govore". Kada su dokazi pokuljali, g. Đinđić se nije izvinio za ovu izjavu. Bar malo se, na delu, iskupio (pa sada misli da je dovoljno učinio). A zabašurivanje

traje, čak dobija na snazi i efikasnosti. Pa se pitam: kakva je moralna budućnost naroda čiji zvanični duhovni vođa može u jednom trenutku da izjavi kako nije ni za malu, a kamoli veliku Srbiju koja bi bila stvarana i branjena zločinima, pa da posle postane član nekakvog odbora za zaštitu ne svih, nego samo "svojih" ratnih zločinaca? I čiji državni poglavnik putuje na mesto gde su uz svesrdnu saradnju države na čijem je čelu vršeni zločini, glasno svima dajući do znanja da nema nameru nikome da se izvinjava, ni u svoje ime, ni u ime svoje države? S takvim idejama i stavovima ćemo ući u Evropu. Ne sumnjam. I u Evropi ima takvih. Samo što ćemo se u Evropi družiti s gospodom Hajdarom i Le Penom, koji takođe misle da je nacija iznad svega. Postoje čak izgledi (ako se potvrdi da u Evropi nezadrživo jačaju nacionalistički pokreti), da od žalosnog prirepka najzad postanemo evropska avangarda. Ovo pišem svestan činjenice da sam nepopravljivi recidivista. "Vremenu" sam po prvi put pisao ovakvo "pismo čitaoca" u trenutku kada je na stranicama lista Roksanda Ninčić pre više meseci agresivno napala Sonju Biserko relativizujući i zabašurujući istovremeno zločine počinjene nad Albancima. Tada nisam bio udostojen odgovora. Ali, recidivisti, očigledno, sede i u redakciji "Vremena" (bar što se napada na Sonju Biserko tiče), a recidivisti su u neku ruku i svi oni glasači koji su godinama glasali za zločinačku politiku, a sada glasaju (ponovo dosta masovno), za nacionalnu opciju koja podrazumeva zabašurivanje zločina. Znam i ja da svako pred glasačku kutiju izlazi sam, "deetnifikovan", ali ipak. Kud nam ode duša?

Pavle Rak

Ispravka

U drugom pasusu teksta Srđe Popovića "Na kraju", greškom autora, izostavljen je deo rečenice. Ona pravilno glasi:

"Cela ova rasprava je počela grubom zamenom teza g. Žarkovića, koji je stav Sonje Biserko da čak i 'Vreme' (među mnogim drugima) učestvuje u 'uopštavanju i relativizaciji zločina' i 'sve organizovanijim naporima da se zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje' i da je to izraz 'totalitarnog načina mišljenja koji sada predstavlja glavnu opstrukciju demokratizaciji društva' – izabrao da pročita kao optužbu čitavog jednog naroda."

Uredništvo

Vreme, 620

21.10.2002.

Mrak i zvezde

Koja su osnovna neslaganja u polemici o odgovornosti koja se vodi u "Vremenu"? Reč je, čini mi se, u odgovorima koji se daju na sledeća pitanja:

1. Zašto su izbili kriza i rat na teritoriji bivše Jugoslavije? Odgovor na to pitanje je ponuđen stotinama knjiga, ogromnom broju izveštaja i dokumenata i bezbroju novinskih članaka. Dosada su ponuđena tri glavna uzročna objašnjenja: a) nacionalizam, b) sukob je u prirodi balkanskih naroda i njihovih kultura, c) kriza i rat u bivšoj Jugoslaviji samo su deo jednog veoma obimnog i dubokog procesa istorijske modernizacije istočnoevropskih društava (i ne samo njih), te procesa globalizacije i preraspodele odnosa moći u svetu. Svaka od tih osnovnih hipoteza ima svoje zastupnike i kod nas i u svetu. Pripadam onima koji smatraju da je pravi odgovor ovaj treći, to jest da su kriza i rat rezultat procesa političke, ekonomske, demografske, kulturne i mentalitetne modernizacije. U nju se u bivšoj Jugoslaviji ubrzano krenulo, posebno nakon Drugog svetskog rata, s veoma različitih ishodišnih stupnjeva istorijskog razvoja pojedinih delova i naroda. Zatim je zemlja kao celina ušla u političku krizu krajem šezdesetih godina, konstitucionalnu krizu sredinom sedamdesetih širokom decentralizacijom bez demokratizacije, te ekonomsku 1979. godine. Sredinom osamdesetih došlo je do smene generacija u politici, a krajem toga desetleća nove političke elite su svesno započele sukob oko preraspodele političke i ekonomske moći, unutarnjih obaveza i spoljnih dugova, kontrole nad ekonomskim resursima zemlje i ličnog ekonomskog interesa. Kada su iscrple druga sredstva, pribegle su ratu, oduvek najdelotvornijem sredstvu za preraspodelu moći. Ti procesi, dakle, nisu počeli ni juče, ni devedesete ni s Miloševićem, nego mnogo ranije, i zahtevaju ozbiljna, analitička objašnjenja.

Nacionalizam, kako onaj odozdo, iz naroda, tako i onaj odozgo, širen iz vrhova političke moći, bio je samo jedno od sredstava i modifikacionih činilaca u tome procesu, a ne njegov uzrok. Kada je pak reč o objašnjenjima koja sukob svode na nekakav poseban balkanski mentalitet, smatram da na njih nije vredno trošiti vreme.

2. Kakvu je ulogu igrala takozvana svetska zajednica? Naše političke elite su same pripremale sukob, ali je on snažno i neprekidno podstican spolja. Najmoćnije zemlje su se u procesu raspada Jugoslavije rukovodile svojim političkim, privrednim i vojnim interesima, a ljudska prava i pravdu su štitile samo kada je to odgovaralo njihovim interesima ili

kada su bile prinuđene na to, baš kao što to čine i u odnosu prema drugim zemljama i u međusobnim odnosima. Uz to su išle i ne male količine neznanja, gluposti, povoda za medijima, sitnih unutarpolitičkih interesa i tako dalje, ali ni to nije ništa što već nije viđeno.

3. Kakva je bila uloga običnog stanovništva? Obični građani su u ovom ratu, kao i u ratovima inače, bili uglavnom potrošna roba. Onaj ko tvrdi da svaki narod zaslužuje vlast koju ima i da je saučesnik u vlasti za koju je glasao pokazuje samo da ne zna ili neće da zna kako se odvija politički život, čak i u zemljama s najjačim demokratskim tradicijama. Prave krivce treba tražiti u političkim i privrednim elitama, onima koje imaju stvarnu moć u jednom društvu. Njihova krivica i odgovornost veće su čak i od krivice onih koji su im isporučivali ideološka i druga opravdanja i obezbeđivali propagandu. Obične građane ne treba optuživati, već ih valja obrazovati i prosvjećivati, a to nije nešto što se može obaviti preko noći. Osim toga, pre bilo kakvog zahteva da se obični ljudi obračunaju s prošlošću, treba im obezbediti koliko-toliko pristojnu sadašnjost. Sve drugo proizvodi potpuno suprotan učinak.

4. Ko su žrtve, a ko zločinci? Dosada nije objavljen nikakav potpun i tačan pregled žrtava. Zauzvrat se operiše veoma paušalnim i krajnje različitim procenama. Potrebno je prebrojati i razvrstati po uobičajenim statističkim i pravnim merilima i žrtve i zločince, ne da bi se zaboravili ili izjednačili, već da bi se stvorila pouzdana sudska dokumentacija i sprečila sadašnja manipulacija brojevima, i unutar bivše Jugoslavije i van nje. Niti je to nemoguće, niti zahteva previše vremena. Osim toga, kada se govori o pokajanju, oprostaju i pomirenju, ne treba zaboraviti da kod nas zločinci i njihove žrtve danas žive uglavnom na različitim stranama državnih i administrativnih granica, te da zato nema trajnog raščišćavanja s prošlošću bez manje-više istovremenog pokretanja toga postupka u svim bivšim republikama.

5. Šta vodi kažnjavanju krivih i pomirenju među nevinima? Krivce treba goniti po pravnim merilima zato što su krivi, a ne zato što su ove ili one nacionalne pripadnosti. Moramo se jedanput naučiti da razlikujemo pravne postupke od istoriografskih objašnjenja, i objašnjenja pojedinih postupaka od njihovog opravdavanja. U tome poslu ne vidim smislaono mesto za političke činove kao što su javna izvinjenja, tim pre što se ona ne traže zbog žrtava, već zbog poena u međunarodnim sudskim sporovima oko podele imovine i naknade ratne štete, u stranačkom nadmetanju pred izbore, potrebama opravdanja spoljnog (ne)mešanja i sličnim, veoma običnim političkim i ekonomskim interesima. Postupci kao Brantovo klečanje u Varšavi jesu samo prazni simbolički činovi i dobra politička reklama – posle njegovog klečanja svi su bili oduševljeni, ali suđenja nacističkim zločincima nisu intenzivirana, nijedan Jevrejin nije

dobio obeštećenje, ništa konkretno se nije dogodilo, nije vraćeno čak ni staro ime neke ulice, sve je ostalo na tom simboličkom činu.

6. Koji su interesi onih koji učestvuju u ovoj raspravi? I vlade i nevladine organizacije imaju svoje interese, od potpuno pristrasnih i sebičnih do potpuno nepristrasnih i nesebičnih. Ti su interesi analizirani u veoma obimnoj literaturi. Jedan deo naših nevladinih organizacija ne bi se, po meni, mogao svrstati ni u nepristrasne ni u neprofitne institucije. Od bivše vlasti smo očekivali da je kriminalna i sebična, od sadašnje vlasti očekujemo da bude koliko-toliko pristojna, ali od nevladinih organizacija očekujemo da su čiste i u moralnom i u finansijskom pogledu. Ako nisu – ili nam izgleda da nisu – smatram našim pravom da na to javno ukažemo kako one svojom pristrasnošću, sebičnošću ili finansijskim poslovanjem ne bi više štetile nego što doprinose razvoju civilnog društva.

7. Ko ima pravo da učestvuje u raspravama? Svi, jer je to građansko pravo na javnu reč, ali mislim da nije na svome mestu da oni koji su u najgorim godinama živeli u Parizu, Beču, Njujorku i na drugim stranama, sada nama, koji smo sve vreme bili ovde i činili ono što smo mogli, dele savete šta je trebalo ili nije trebalo da radimo. Bez obzira da li se sada vraćaju u zemlju zato što napolju nikome više nisu potrebni, što niko više neće da ih izdržava, što nisu uspeli da sami postignu nešto trajno ili možda samo zato što su se uželeli svoje zemlje, nije korektno da se sada predstavljaju kao jedini živi pravednici. Konačno, jedna stara poslovice kaže da nema mraka, ne bismo videli zvezde. Nebo nad Srbijom je počelo da se razdanjuje. Zato neko mora da stvara mrak kako bi i dalje ostao zvezda, odnosno štitio svoje političke i finansijske interese sve ih krijući iza lepih reči.

Ljubiša Rajić

Dva važna slova

Prvi (i verovatno poslednji) put učestvujem u jednoj ovakvoj debati. Najverovatnije to ni sada ne bih učinio da gospodin Srđa Popović u svoje reagovanje objavljeno u "Vremenu" br. 618 nije uključio i statistiku dostojnu NBA lige. Nisam košarkaški stručnjak, ali mi se čini da je po statistici gospodina Popovića čitalaštvo "Vremena" "ostvarilo pet asistencija". Citiram: "... na prste se mogu izbrojati domaći čitaoci koji su stali u odbranu 'Vremena' tokom ovih desetak sedmica polemike (ja sam ih izbrojao – pet)". Pošto sam čitalac "Vremena" i, samim tim uključen u ovakvu statistiku, jednostavno mi je dosadilo da sedim na klupi.

Prethodnih sedmica 'smo bili svedoci raznoraznih prepiski stručnjaka za ispitivanje javnog mnjenja i u duhu te debate mogu da primetim da je statistika gospodina Popovića problematična. On zanemaruje činjenicu da su čitaoci koji su se javili s kritikama na račun "Vremena" takođe *čitaoci* (verovatno su *pročitali* ono šta ktitikuju). Za neke od njih bi se čak reklo da ne čitaju "Vreme" samo kada ga zateknu na stolu kod berberina (ili frizera, šta ko voli), nego da prate razvoj nekih tema koje se provlače kroz više brojeva dotičnog lista. Ili možda često idu kod berberina... U svakom slučaju, ti razni čitaoci su neki pojedinci koji ovaj list čitaju, makar se i ne slagali s njegovim kompletnim sadržajem.

Da pređem na stvar – ono što gospodin Popović najviše zamera "Vremenu" za mene je razlog da ga čitam. Na primer, objavljivanje lista za vreme NATO bombardovanja 1999: ne znam gde je g. Popović bio za to vreme, ja sam bio u Zemunu, nadomak Beograda. Moram da priznam da mi prvih dana uopšte nije bilo prijatno. Čak sam pokušao da tri bombe koje su mi pale na 100 metara od kuće (i nekoliko desetina onih koje su pale malo dalje) shvatim kao vaspitnu meru dobromamernog ali priglupog učitelja koji misli da će packama uterati deci pamet u glavu. I nekako u to vreme se dogodilo da je "Vreme" počelo da izlazi u svojoj ratnoj verziji. Saznao sam kakav je to utisak ostavilo na g. Popovića, ali red je da i on sazna moje utiske: "Ratno Vreme" je za mene bilo dokaz da, izuzimajući meni blisko okruženje, postoje još neki ljudi koji vide istovetnosti u metodima primenjenim od strane NATO snaga i onih popularno nazvanih "snagama represivnog režima Slobodana Miloševića". Za mene je to bio dokaz da još uvek postoje ljudi koji se s vremena na vreme kucnu po čelu i pomisle: "Ček', ček', a šta ako ipak..." Što bi rekao David Lynch: "The owls are not what they seem". Verujem da dokle god postoje ljudi koji *sumnjaju* u zvanično promovisane stavove (čiji god oni bili, pa makar ih i sami ponekad zastupali), možemo da se nadamo mentalnom/etičkom/građanskom ozdravljenju ove ili bilo koje druge skupine ljudi. Jer, nisu samo Slobini navijači tupavi, ima idiota i morona i na *onoj drugoj* strani. I verujem u *deetnifikaciju gluposti*.

Što se *etnifikacije/deetnifikacije* tiče – da li vam je dame (Kandić, Biserko, Slapšak, Pavićević) i gospodo (Luković, Popović, Todorović) jasno da etnifikacija *zločinaca* nije isto što i etnifikacija *zločina*.. Ona dva slova manje u potonjem izrazu čine bitnu razliku. I ako, recimo, smatrate da bi *Srbi* trebalo da upute izvinjenje *Hrvatima/Albancima/Bošnjacima*, ne pada li vam na pamet da se time (da budem patetičan) krv s ruku *realnih zločinaca* raspoređuje na ruke *celog naroda*. Shvatate li da time samo nastavljate tezu Slobodana Miloševića da je *njegov* rat u stvari bio *opštenarodni* rat. Vi zaista verujete u to? Pa zašto onda da ne budu pušteni svi *pojedinci* iz Sheveningena i da se jednostavno sudi *narodima*? Jer, ako rasporedimo krivicu S. M. na ceo srpski narod, onda na

navedenog S. M. pada podjednako krivice koliko i na mene. Međutim, ako se njemu već sudi u Hagu, ja to shvatam kao suđenje *njemu*, bez obzira na to što bi i on i narečene dame i gospoda voleli da se sudi i meni. Ipak, u tom slučaju bi se pojavio *višak krivice* (krivica S. M. plus ista ta krivica podeljena na ceo narod), ali to već spada u domen jedne naučne teorije koja takođe sadrži termin *relativnost* u svom imenu. Dakle, ja ne osporavam tvrdnju da su i S. Milošević i R. Mladić i R. Karadžić *Srbi* (to ne osporavaju ni oni), ali oni i dalje nisu *svi Srbi*.

Nekih dvadesetak godina sam proveo kao profesionalni muzičar i nekoliko puta mi se dogodilo da su nastupi grupa u kojima sam svirao bili najavljeni bez našeg znanja. Kad bih posle nekoliko meseci dolazio u ista ta mesta, nekako nisam imao potrebu da se izvinjavam u ime idiota koji je oglasio koncert koji nikako nije ni mogao da bude odžan pošto ja kao izvođač to nisam ni znao), već je jedino što sam osetio kao moralnu obavezu bilo da se ogradim od istog tog idiota i da jednostavno kažem istinu (tj., da *ja nemam ništa s tim*). Možda je to za vas etički neprihvatljivo, ali kao što nisam želeo da neko vodi ratove u moje ime, tako ne želim da se neko u moje ime izvinjava.

A "Vreme" ću i dalje čitati iz prostog razloga što je to jedna od retkih tačaka u srpskim medijima gde čitalac ima osećaj da čita tekstove ljudi koji se svako malo kuckaju po čelu i *sumnjaju* u mogućnost postojanja standardizovane politički korektne istine. Doduše (da parafraziram Verana Matića), cena nezavisnosti je da te niko ne voli (bar ne sasvim) i "Vreme" zbog toga verovatno nema novca da plati više saradnika, dopisnika, tekstova, čega god, pa je stoga tako tanušno i pročitati se za nekoliko sati. Ne sumnjam da bi uz pomoć švedskog Helsinškog odbora ili neke srodne institucije bilo bogatije, ali iz nekog razloga mu ovako više verujem. Sećam se početaka "Vremena" dok je gospodin Popović bio aktivan u njemu i moram da priznam da je ovaj list tada bio mnogo *jednoznačniji*, što mi je mahom išlo na živce. Jednostavno, negativ "Politike" u ono vreme mi je bio podjednako besmislen kao i negativ Margit Savović u obliku gđe Kandić danas. To sve stoga što *negativ* ne podrazumeva *drugu sliku*, nego direktno zavisi od *originalne slike*, a po pravilu zavisi od finansijera koji se suprotstavljaju finansijerima one druge strane. Danas mi se čini da "Vreme" zavisi od čitalaca i da se *prostire prema guberu*. I da je to jedna skupina ljudi koja se *zapitkuje* i prodaje svoje dileme onima koji se takođe *zapitkuju*. A gospodina Popovića kada sledeći put budu pitali: "Šta je to sa Stojanom?", možda bi mogao da im odgovori: "Ma nije mu ništa, samo živi u Srbiji".

Aleksandar Vasiljević,
elektronskom poštom

Nek na miru sede kod kuće

Poslednje reagovanje g. Stojana Cerovića na tekst g. Srđe Popovića me je, moram priznati, poprilično razočaralo iako sam kao verni čitalac "Vremena", njegov fan i većinom se slažem sa stavovima i analizama sa kojima istupa u javnosti. Osim kada je u pitanju ova polemika na stranicama "Vremena" i uopšte njegov pomirljiv stav po pitanju ratova u poslednjoj deceniji. Otprilike, stavovi g. Cerovića, kao i većine novinara "Vremena", mogu se podvesti pod kategoriju ekstremne umerenosti o kojoj je pisao Teofil Pančić u jednom broju, a najrečitiji egzemplar tog fenomena za mene je gđa Ljiljana Smajlović i slični (Kosta Čavoški npr.) koji otprilike nekom teorijom kontrasta pokušavaju da sebi daju na značaju: to što su oni u Slobino vreme njega kritikovali i napadali, čime su dovodili sebe u opasnost, upravo to, naime, sada njima daje na težini kada pravdaju njegovu politiku, jer nije više *in* kritikovati Slobu sad kad nije tu nego je u Hagu i tamo neustrašivo bije ljute bitke zarad spasa naroda srpskog a sve protiv samog đavola ovaploćenog u *Americi*. Drugim rečima, Sloba je bio skroz *cool* samo je nadigran od strane mnogo jačeg protivnika.

Time se otprilike sad služi g. Stojan Cerović: njegov nesumnjivi antiratni (a ne samo antimiloševićevski) stav i staž sada bi trebalo da mu daju za pravo na neku vrstu ekstremne umerenosti koja treba na mala vrata da pusti u kuću koju smo tek počeli da gradimo one koji su je srušili: celo to desničarsko nekrofilno društvo na čelu sa SANU i sličnim nacionalnim radnicima, kao i pomenutim Kostom Čavoškim, koji se inače javno pita a da zašto bi Srbi na bilo koji način imali da se stide ratova koje su vodili. A zašto bi se stideli kad nas je bombardovao NATO i Srbija je puna izbeglica? Ono pismo NATO-u za prekid bombardovanja kojim se g. Cerović ponosi *zaista* je trebalo uputiti prvo Miloševiću. Prosto nije sporno da je bombardovanje bilo katastrofalni zločin, ali ta činjenica ne sme da bude opravdanje za *bilo koji* zločin počinjen od strane srpskih snaga i u naše ime. Pozivanje sada kao na zaslugu to što su neki to pismo potpisali čista je demagogija, a u vreme bombardovanja potpisati to pismo bilo je najlakše uraditi: ono što nije bilo uopšte lako jeste pronaći i javno obelodaniti (recimo, upućivanjem tog pisma Slobi i od njega tražiti prekid bombardovanja) uzrok a to je politika Slobodana Miloševića koga je i posle svega podržalo milion i osam stotina hiljada glasova, što predstavlja očigledan izraz masovne podrške zločinačkom projektu.

G. Cerović se pita šta bi bile sankcije za kolektivnu odgovornost dok, s druge strane, svi znamo šta su sankcije za krivicu oko koje uglavnom postoji opšta saglasnost da ne može biti kolektivna. Pa evo, npr., prva sankcija može biti lustracija. I to ne lustracija za period od 1945.

godine naovamo, nego, to treba reći jasno i glasno, od 24. septembra 1987. godine i gotova priča. Uopšte nije teško odgovoriti na pitanje ko su bili ljudi koji su na ovaj ili onaj način zagovarali osvajanje tuđih teritorija zloupotrebom pitanja srpske manjine. Umesto da se na zaštitu prava Srba izvan Srbije ide jednom doslednom evropskom politikom zaštite ljudskih prava, izabrano je ono prvo. Upravo ti ljudi koji su zagovarali tako nešto treba da budu lustrirani. Da se više ne pojavljuju u javnosti i da lepo sede kod kuće i na miru razmišljaju, sa sve pogledom na neku sportsku halu u kojem i dan-danas žive Srbi iz Hrvatske, a da gde smo mi to pogrešili. A ne ovako, da svojim istupima daju krila Šešelju i raznim kleronacionalističkim ispostavama, da zbunjuju građane i ubeđuju ih, kao i u Hrvatskoj uostalom, da onaj ko je napadnut ne može počiniti zločin. Formalno, lustracija je nedemokratski čin: ljudi se javno sankcionišu zbog iznesenih stavova, učinjenih dela koja ipak nisu protivzakonita itd. Ali na taj način biti formalista u jednom posttotalitarnom društvu znači biti nihilista. Zato je, apsurdna li, lustracija najdemokratskiji čin koji je Srbija ovakva kakva je, mogla da preduzme. Nažalost, za to su male šanse i zato ja razumem, i sklon sam, nazoviradikalizmu Srđe Popovića, Nataše Kandić i ostalih.

Kako se lustracija nije desila, nezavisni mediji ("Vreme", B92 itd.) bi se, da bi ostali nezavisni a ne-postali deo establišmenta, morali ponašati onako kako to radi "Feral Tribune" ili, recimo, beogradski list "Republika": ljudi, koji su odgovorni za rat (iako nema "sudske presude" o tome) što će reći listom sve glavešine bivših partija na vlasti, ako već te partije nisu zabranjene, ne bi smeli dobijati tzv. "objektivni" tretman u medijima jer je to najneobjektivniji (i najnepravedniji) mogući čin koji mediji mogu da preduzmu i istovremeno način za iskupljenje i restauraciju tih opskurnih ljudi kao da se ništa nije dogodilo u protekloj deceniji jer oni su sada legitimna opozicija, a odnos prema opoziciji je merilo demokratičnosti vlasti. Nije nego. A upravo se to dešava. Danas bi, na primer, hapšenje Vojislava Šešelja zbog ratnog zločina bio događaj koji bi mobilisao čitavo javno mnjenje protiv onih koji hapse. Ti ljudi se ponovo vraćaju i nezaustavljivo jačaju, isto se dešava u svim postratnim društvima bivše SFRJ, demokratski nacionalisti su najpopularniji, uopšte, nacionalno kao ideologija je dobilo dva miliona glasova na izborima u Srbiji i, nažalost, pitanje je dana ili istorijskih okolnosti kada će taj demokratski preći u ekstremni nacionalizam što su samo dva imena za istu stvar: mržnju. Zato "Vreme", ako želi da sačuva svoju nezavisnost, mora zauzeti mnogo odlučniji stav nego što je to bio slučaj do sada.

Zoran Tašin, Bečež

Vreme, 621

28.11.2002.

Kraj polemike

Svemu dođe kraj, pa i polemici u "Vremenu" započetoj pre skoro četiri meseca povodom teksta "Dehelsinkizacija gospođe Biserko". Nije da pisama više nema, naprotiv. Ali nema drugih pisama do mahom onih koja polemišu s opaskom Srđe Popovića da se čitaoci "Vremena" ne slažu s uređivačkom politikom "Vremena". Kako je ovo za sam predmet polemike potpuno nebitno, odlučili smo da je privedemo kraju, uz izvinjenje onim čitaocima čija reagovanja nisu našla mesto na stranicama "Vremena".

Uredništvo

D O D A T A K

Mirjana Vasović

Povodom rasprava o načinima dolaženja do istine o sukobima na tlu bivše Jugoslavije Pobornici "Zvanične verzije"

U nedavnoj raspravi o mogućnostima i načinima dolaženja do istine o sukobima na tlu bivše Jugoslavije i njihovim najtežim posledicama – ratnim zločinima – održanoj u organizaciji jugoslovenske Komisije za istinu i pomirenje, u Sava centru – ponovo su se ispljile, suštinske, gotovo nepremostive, razlike u gledištima. Stanovišta onih koji su od početka nepoverljivo gledali na osnivanje Komisije – unapred joj osporavajući (redom) pravo na istraživanje istine uopšte, a zatim legitimitet, svrsishodnost i nepristrasnost – ostala su nepromenjena, a njihove sumnje dodatno ojačane. Predstavnicima civilnog društva, tj. onih nevladinih organizacija koje se već godinama bave obelodanjivanjem drastičnih slučajeva kršenja ljudskih prava, ratnog prava i zločina protiv čovečnosti, počinjenih na ovim prostorima, predstavljeni projekti, i još više metodologija kojom se Komisija za istinu rukovodi, bili su sasvim dovoljna potvrda mišljenja da to nije "pravo mesto za utvrđivanje istine", kao i da ozbiljne namere u tom cilju uopšte ne postoje. Članovima Komisije pripisani su "isprazni akademizam", "neopravdana sporost i odugovlačenje", u radu težnja ka uspostavljanju "veštačkih ravnoteža" i, sledstveno tome, neiskrenost u nastojanjima da se otkriju i javnosti saopšte stvarne razmere i akteri zločina nad civilima stanovništvom koji su u toku protekle decenije pratili međuetničke sukobe u nas.

Predstavnici nevladinih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava zagovaraju pragmatski pristup ovoj stvari: neposredno obelodanjivanje "nepobitnih činjenica" o masovnim zločinima koji su počinjeni sa srpske strane. "Srpska strana rata" je osnovno što tragaoce za istinom i pomirenjem treba da interesuje pošto je, prema njihovom uverenju, "počistiti ispred svoje kuće", u moralnom smislu, superiorno načelo. To se, ujedno, prihvata kao superiorno metodološko načelo u procesu otkrivanja istine, pošto se polazi od toga da se samo onaj koji argumentuje protiv svojih najboljih interesa može smatrati dovoljno ubedljivim i dostojnim poverenja. Oni smatraju da ma kakvo bavljenje istorijskim, političkim, socijalno-psihološkim itd. spektima i okonostima pod kojima su se zločini odigrali samo bespotrebno usložnjava inače jednostavnu sliku. To odlaže i otežava proces suočavanja srpske javnosti

sa istinom o sopstvenim zloделиma, koje predstavlja neophodan preduslov međuetničkog pomirenja. Sa stanovišta Istine takva analiza je ne samo zamagljumjuća, već i sasvim izlišna, pošto već postoji "validna dokumentacija sa terena", koja ono što se dogodilo (a što je, inače, "poznato i celom svetu") čini "belodano jasnim" i "očiglednim". Sve što preostaje jeste da se ta "očiglednost" potvrdi i prizna, da se "ovoj sredini" ona nedvosmisleno predoči, kako bi, tek u tom suočenju sa "činjenicama zločina", bilo moguće doći do sveopšte katarze, odgovornosti, a po nekima, i do "denacifikacije" Srbije. Svako drugo i drugačije gledište, pa i pokušaj preispitivanja "onoga što je već poznato", ne skriva, u stvari, ništa drugo do nameru njihovog zataškavanja i opravdavanja.

Svoj analitički, "akademski", pristup članovi Komisije za istinu i pomirenje, uzaludno, obrazlažu time da iza "očiglednosti" zločina, "na terenu", stoje neki politički, društveni i psihološki procesi bez čijeg proučavanja nije moguće shvatiti ni šta se zaista dogodilo, niti ko je sve za to odgovoran. "Kopanje" po arhivskim dokumentima i ispitivanje uloge međunarodnih faktora imaju značaja upravo stoga što se pretpostavlja da neposrednim i očiglednim aktima nasilja, "na terenu", katkada prethodi skriven i dugotrajniji proces autorizacije zločina koji, upravo u interesu istine, ne sme da ostane neobelodanjen. Usmeravajući i dajući značenje pojedinačnim ljudskim postupcima, određena politika (ili politike) priznatih autoriteta, odnosno specifična društvena klima, ideologija i sl. – baš koliko i neposredan poriv ili naredba – mogu da stvore uslove pod kojima mnogi univerzalni moralni principi koji uređuju ljudske odnose prestaju da važe. Oni doprinose uspostavljanju različite vrste moralnosti – vezane za dužnost vojnika da se pokori naredbama pretpostavljenih, pripadnika grupe da se povinuje opštevažećim normama, patriote da iskaže lojalnost svojoj državi "bila ona u pravu ili ne". Proučavanje uloge medija, odnosno sadržaja raširenih socijalnih stereotipa i predrasuda, neophodan su sastavni deo ove analize pošto otkriju skriveni proces posredovanja takvih poruka kojima se akti nasilja eksplicitno naređuju, implicitno ohrabruju, automatski odobravaju, ili "tek" ne osuđuju – čime se povećava spremnost običnih ljudi da u njima učestvuju. Najstravičniji zločini, tako, mogu biti predstavljeni javnosti kao "pravična osveta", deo normalne vojne rutine, ili "prirodan" odnos prema neprijatelju koji se ne smatra pripadnikom ljudske vrste i na koga se, stoga, ne moraju primenjivati zakoni civilizovanog sveta. Iznošenje u javnost pojedinih svedočenja i svedočanstva o neposrednim iskustvima ljudi, kao treći krug istraživanja istine o zločinima, ima, pre svega, moralnu dimenziju. U tom smislu, svako svedočenje se može smatrati podjednako validnim. Ali, ako se uzimaju kao "dokazi" nečije "krivice" ili "nevinosti", moraju da se stave u određen interpretativni kontekst koji će odrediti stvarnu meru njihove "istinitosti".

Ako se ostave po strani izrečene kvalifikacije i spekulacije, glavne tačke razmimoilaženja (između opisanog "konfirmativnog", odnosno "analitičkog" pristupa) mogu se svesti na dva osnovna pitanja, tj. moralno-filozofske dileme: prvo, da li istina može biti verodostojna iako nije celovita i, drugo, blisko povezano sa tim, da li je potrebno, i kako je moguće povući granicu između znanja i značenja, realnosti i njenih već "učitanih", nametnutih tumačenja – između "očiglednost" i "istine".

Ima neke začuđujuće protivrečnosti u činjenici da su najistaknutiji zagovornici zaštite univerzalnih ljudskih prava i osude zločina protiv čovečnosti, istovremeno, među onima koji zdušno podržavaju praksu "etniifikacije" zločina "na terenu". U javnoj promociji svedočenja i svedočanstva o žrtvama međuetničkih zločina na prostoru bivše Jugoslavije napravljena je neravnoteža koju nikakav princip "čišćenja, najpre, ispred svoje kuće" ne može moralno da opravda. Ova neravnoteža još više je naglašena odsustvom (političke) volje za preduzimanjem sličnih akcija "čišćenja" u nekim drugim "dvorištima". Selektivan pristup u prikazivanju posledica zločina počinjenih nad civilnim stanovništvom i njihovoj osudi, u suprotnosti je, pre svega, sa osnovnim načelom humanosti, pošto se nejednako odnosi prema jednakoj, ljudskoj, patnji. Ukoliko se razdvajanje žrtava po etničkom principu, diktirano "logikom" emocija, može (psihološki) razumeti kada je reč o rođacima, saplemenicima i samim žrtvama nasilja, to predstavlja sasvim – etički i logički – neprihvatljiv i kontraproduktivan "metodološki put" kada je reč o onima koji se pozivaju na Istinu. Odgovornost i, iznad svega, na Pomirenje. Etnički kriterijum kategorizacije žrtava podrazumeva, naime, primenu istog principa pri žigosanju "zličinaca". Ako se, u sukobu dveju etničkih grupa, pripadnici jedne konstantno predstavljaju kao isključive (stvarne ili potencijalne) "žrtve", onda to ne znači ništa drugo do upiranje prstom na pripadnike suparničke nacije kao na jedine stvarne ili potencijalne "zločince". Stereotipizacija ljudi u kategorijama "apsolutnih žrtava" i "apsolutnih zločinaca" čini svako ozbiljno traganje za istinom o onome što se u njihovim međusobnim odnosima događa (ili se dogodilo) sasvim izlišnim. Stereotipna predstava o jednima kao "dobrim" a drugima kao "zlim", ima tendenciju da sama sebe potvrđuje i sama sebe reprodukuje, ma o čemu da je reč, upravo zato što utiče na selektivno "propuštanje" prvenstveno onih informacija koje se dobro uklapaju u stereotip. Bilo da je reč o odnosu između pojedinaca, ili o sukobu između grupa u celini, socijalni stereotipi, koje uvek prati jak emocionalni naboj, u velikoj meri određuju ono na šta će se usmeriti pažnja, šta će se videti, šta biti zapamćeno, a šta izostavljeno i, najzad, kako će sve to biti protumačeno. Može se, stoga, sa sigurnošću pretpostaviti da će posebno u okolnostima kada postoji nesaglasnost o činjenicama ili manjak informacija, upravo predubeđenja ove vrste usmeravati potragu za

"ubedljivim dokazima" o "pravih krivcima" – potragu koja ima sve pretpostavke da se okonča uspešno. To, razumljivo, utiče na krajnju, manihejski obojenu sliku i pojednostavljeno tumačenje složenih uzroka, toka i posledica dramatičnih događaja i situacija koji prate međuetničke sukobe – od Markala I do Markala II, od Sarajeva do Srebrenice, od Vukovara do Račka. Što sve, suprotno namerama onih koji bi da mire zavađene, obezbeđuje "opravdanje" za rastuće neprijateljstvo i svaki vid revanšizma.

Širenje stereotipnih predstava o pojedinim nacijama od strane upravo onh koji se bave zaštitom ljudskih prava čini se potpuno disfunkcionalnim sa stanovišta istine i međuetničkog pomirenja, ali se, sa stanovišta pripisivanja odgovornosti, pokazuje kao izuzetno korisno. Svojevrsnom etnifikacijom žrtava i zločinaca teret odgovornosti za počinjena zlodela ne stavlja se na pojedince, pa ni na pojedinačne Srbe. Ne pripisuje se, eventualno, ni određenom skupu mogućih neporednih aktera (na primer, u slučaju Srebrenice – pripadnicima Vojske Srpske, odnosno bosanskim Srbima). U ideji da se celokupna srpska javnost mora "suočiti sa srpskim zločincima" i na taj način proći svojevrsnu kolektivnu "katarzu", sadržana je implicitna pretpostavka o odgovornosti srpskog naroda u celini – svih pripadnika istog "plemena" ili iste vrste, cele jedne kategorije ljudi. Ovakav zahtev izražava, tako, načelo kolektivne odgovornosti u svom najekstremnijem vidu.

Ništa manje nije sporan ni pristup koji istinu o zločinima zasniva na pukoj "očiglednosti" njihovih posledica. Predočavanje srpskoj javnosti "činjenica", izvan konteksta, bez "nepotrebnih" ispitivanja ili tumačenja okolnosti pod kojima su zličini uopšte bili mogući i pod kojima su se zaista dogodili, u funkciji je njihove bespogovorne "potvrde" i "priznavanja". Posledice zličina koje su Srbi počinili, tvrdi se, u toj su meri očigledne i drastične da ne zahtevaju objašnjenje, niti ostavljaju bilo kakvu sumnju u ono što se zaista dogodilo, Nikakva analiza političkog, istorijskog ili demografskog konteksta ili situacije ne može tim "činjenicama zločina" ništa da doda ili oduzme, a ne može ni da ih opravda.

Insistiranje na tome da se javnosti jednostavno predоче "validni dokazi sa terena" koji su nesporni, jer su očigledni, ubijeni ljudi, spaljene kuće, razrušeni gradovi i bogomolje, može imati opravdanje ukoliko se, sa humanističkog i etičkog stanovišta, želi da sudi (o) zločinu "kao takvom". Ali u tom slučaju nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina (žrtava i zločinaca) po etničkoj pripadnosti i traganje za "krivcima" samo na jednoj strani. U protivnom, kako je isustvo pokazalo, korišćenje kriterijuma "očiglednosti", selektivno i izvan konteksta date situacije, može da bude ne samo neproduktivno sa stanovišta istinitosti, već da posluži u svrhu manipulacije i puke propagande. Ona upravo i pretpostavlja pervetirano

zaključivanje, od posledica ka uzroku, i verifikaciju "dokaza" i pre isleđivanja.

Onima kojima je stalo do istine jasno je da nijedna "očiglednost" nije tek tako "data". Ona, po pravilu, ima svoju "prošlost" i već učitano, skriveno značenje koje crpe iz specifičnog socijalnog, kulturnog, političkog itd. konteksta. U to šta smatramo "očiglednim" posebno u ovakvim konfliktnim situacijama, utkana su već mnogobrojna tumačenja i pitanje je zašto se, pod istim uslovima, neki od nas opredeljuju za jedno, a ne za neko drugo. Da se ne zavaravamo: "borac za slobodu" ili "terorista", "opsada" ili "odbrana" Sarajeva, "oslobodilac" ili "okupator" Kosova, "zločin" ili "kolateralna šteta", "masakr" ili "pravedna osveta" – nemaju apsolutno "očevidnost", već su snažno opterećeni značenjem koje im daje određeni okvir interpretacije – bilo da je to sistem vrednosti, stereotip, ideologija, politika ili mit. Da li ćemo ta značenja prihvatiti "zdravo za gotovo", ili interes istine i skrupuloznost nanih zagovornika zahteva da se taj okvir, bar, odredi? Pri tom, naravno, valja imati u vidu da svaka "očigledna istina" o zločinima uvek ima svoju "budućnost" – kroz uticaj ne samo na dalje socijalno iskustvo, već i (re)akciju društva – kako je to slučaj uvođenja sankcija, odnosno bombardovanja Jugoslavije ubedljivo pokazao.

Kada je reč o istini u funkciji međuetničkog pomirenja, imamo, takođe, problem konteksta. Ne možemo u potpunosti da razumemo šta se desilo u Srebrenici, ako ne znamo ono što je tome prethodilo u Skelanama, Bratuncu ili Kravicama (danas, kao i pre 60 godina). Iznošenje ove istine ne podrazumeva da se zločin, pa i onaj koji je možda počinjen iz osвета, može pravdati. Šta više, to otvara prostor da njegovim akterima emitujemo "poruku" da je zločin – zločin i kada je počinjen u ime "pravedne osвете". S druge strane, ova istina može, možda, da razobliči i predupredi širenje neke implicitne "teorije uzročnosti", stereotipije koja bi sutvrdila da su Srbi "inherentni zločinci" koji, eto, "iz čista mira" ubijaju nedužne Muslimane (odnosno obratno). Upravo suprotno onome što čini "istina" o "pobunjenim Srbima" u Hrvatskoj, čiji je progon samo "posledica loše (Miloševićeve) politike" (kako je objavljeno u feljtonu napisanom na osnovu izveštaja Fonda za humanitarno pravo) – koja implicira da je počinjen zločin nad njima samo "normalna reakcija" i "odbrana" jedne ozbiljne i uređene države. Ili "teorija" o sudbini oteatih i ubijenih Srba sa Kosova kao posledici izolovanih reakcija i emocionalnih izliva nekadašnjih žrtava srpskih zločina. Prećutati žrtve jednih, ne mora da znači veći pijetet prema žrtvama drugih. Ali, zato, obelodanjivanje zločina isključivo jedne strane u sukobu, automatski podrazumeva umanjenje značaja zločina koji je počinila druga strana i opravdavanje svakog njenog budućeg "prava na osvetu". A to znači odsustvo pomirenja i nastavljanje spirale nasilja.

Nepomirljivost sa kojom pojedini predstavnici civilnog društva zastupaju svoja stanovišta i afektivnost koja je prati, ukazuje na to da se ni ova rasprava o istini i pomirenju ne shvata kao čisto "akademsko" pitanje, ali ne ni kao čisto "etičko". Izgleda da se izneta argumentacija ne tiče toliko problema istine, ili problema pomirenja, koliko problema (istorijske) odgovornosti. Ona je već duboko zašla na teren ideološkog tumačenja događaja, a time i političke instrumentalizacije. Kojoj verziji istine se prikloniti? Na koga će biti prebačeno breme odgovornosti za rat i raspad Jugoslavije u datom odnosu političkih snaga? Biće da je reč, ipak, o opredeljenju za jedan određeni vid "očiglednosti" koja podržava posebno danas dominantnu, teoriju uzročnosti. Takvu, koja nametnuta politička rešenja "sa terena" treba da predstavi kao pravedna, a trunutni poredak, tj. odnos političkih snaga, kao nepromenljiv. Uopšte nije reč o Istini, već o protežiranju jedne nove Zvanične verzije istorije čijim se prihvatanjem samo "kupuje socijalna ulaznica za određene društvene i političke krugove.

Autor je profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu
i član Centra za liberalno-demokratske studije
Tekst preuzet iz časopisa ovog centra "Prizma"

Danas, 20. i 21. jun 2002.

Petar Luković

Pero s onoga svijeta Opšta amnestoza

Današnja Srbija sustavno relativizuje prošlost do show business-neprepoznatljivosti; ratni zločini i Hag ne samo da nisu ključna pitanja ovog društva, već su stavljeni u rang bolesnih opsesija "poremećenih pojedinaca". Da bi se Kolektivna Amnezija garnirana Općom Amnestijom uspešno obavila – u akciju su stupili srpski mediji: govor mržnje koji više nije u modi, gotovo neprimetno je pretvoren u govor banalnosti

Umesto da se prepustim romantičnoj definiciji dr. Mire Marković koja je još davno otkrila kako je srpanj zvani juli "najlepši mesec u godini: jer su dani najduži, noći najkraće, zvezde najsajnije, žetva u punom jeku..."; umesto da strancima objašnjavam kako će jednog dana čitava Srbija biti kao festival Exit – organizovano vesela, opojno opijena i do balčaka zadivljena grupom Psihomodo Pop čija politička korektnost impresivno impresionira (nisu, recimo, u Novom Sadu, svirali "Hrvatska mora pobijediti", a mogli su); umesto da budem okružen/okužen ljudima koji će me prijateljski uveravati da u vreme godišnjih odmora nije higijenski pominjati sedmogodišnjicu masakra u Srebrenici – uostalom, dodali bi oni – tko zna čiji su to leševi, verovatno srpski; umesto da se izležavam između kioska na budvanskoj plaži, drogiran mirisom salmonele na roštilju... umesto svega toga, poslednjih meseci, kao oni gubavci sklonjeni u memljive podrumne nehajno pretvorene u archive, zatvoreni u četiri zida – provodim desetine sati čitajući novinske tekstove objavljene u srpskom tisku poslednjih desetak godina.

Pre neki dan, u jednom od opskurnih kompleta, naletim na komentar Ratka Dmitrovića, nekadašnjeg dopisnika Politike iz Zagreba, docnije domoljubnu RTS zvezdu, koji je u vlastitim novinama (Argument) točno pre osam godina (jul 1994.) ispisao sledeće redove: "Uprkos tvrdnjama nekih vojno-političkih analitičara, da artiljerijski i raketni napadi na gradove ne donose ratnu pobedu niti prevagu u sukobima, priklanjam se tvrdnjama da je to najsigurniji način kojim Krajina može Republiku Hrvatsku držati u šahu. Srpski artiljerci kao na dlanu imaju Sisak i veliku industrijsku zonu (Rafinerija, Željezara, Termoelektrana, Kemijska industrija 'Radonja'), Karlovac i njegove industrijske potencijale, Zadar, Šibenik, Osijek... Što se Zagreba tiče, on je od prvih srpskih teških oruđa udaljen samo 25 kilometara."

Godine 2002. g. Dmitrović je tipičan primer pacifikovanog Srbina po modelu međunarodne zajednice; ne samo da njegov politički ugled nije

doveden u pitanje – g. Dmitrović redovan je gost u televizijskim političkim debatama pod firmom nezavisnog "Vina" ili još nezavisnijeg B92; on je danas vlasnik (takođe, nezavisnog) lista Antena, koji se okrenuo gorućim pitanjima historijskog suočenja sa estradom i istinom: je li striptizeta Ruža imala gaćice dok je pjevala na zrenjaninskom festivalu ili je folky Jellena greškom koristila vibrator umesto mikrofona – nego je i svako podsećanje na Ratkove artiljerijske radove neukusno u vremenima kad se Srbija oslobodila prošlosti i hrabro zakoračila u bezgrešnu budućnost.

Kad sam, pre nekoliko meseci, ničim izazvan, pomenio glagole "vešati" i "streljati" spram Miloševićevih ratnih hušaka – među prvima se našao pogođen Ratko. Javnosti je poručio da imamo posla sa "ludakom" i da "taj Luković već treba da je na psihijatrijskoj klinici". Razume se: javnost je podržala Ratka, ne bi valjda luđaka Lukovića – Dmitrović ne psuje, nosi odela s kravačom, televizičan je, voli svoju domovinu pa i šire, dokazano naš, ne putuje u Hrvatsku ni pod razno, ne druži se s Bošnjacima, voli sve što vole mladi, skuplja salvete s nacionalnim motivima.

Detalj o slavodobitnom Dmitroviću – samo je dio slike o današnjoj Srbiji koja sustavno, precizno, iz dana u dan, relativizuje prošlost do show business-neprepoznatljivosti; ratni zločini i Hag ne samo da nisu ključna pitanja ovog društva, već su stavljeni u rang bolesnih opsesija "poremećenih pojedinaca koji se udvaraju onima koji su nas klali" (citat iz kragujevačkog četničkog lista Pogledi). Da bi se Kolektivna Amnezija garnirana Općom Amnestijom uspešno obavila – u akciju su stupili srpski mediji: govor mržnje koji više nije u modi, gotovo neprimetno je pretvoren u govor banalnosti gde se, naizgled, o svemu piše: o vlasti i opoziciji, o goblenima, zaštiti prava malih kućnih ljubimaca, problemima identiteta kod konja sive dlake, o velikom nogometnom derbiju između "Mladosti" iz Lučana i "Zete" iz Golubovaca, o livadama, o Danu ustanka koji više nije Dan ustanka, nego Dan bratoubilačke borbe, o kriminalu kojeg, u stvari, nema (savezni ministar policije Zoran Živković, u letnjem transu, izjavio je: "Beograd je jedan od najbezbednijih gradova na svetu"), o kreditima koje ćemo dobiti, o Bijeljini koja raste sve moćnija... samo nigde nema pomena onih akademika, onih političara, onih koljača, onih novinara koji su, kao izvesni Predrag Savić u Večernjim novostima (novembar 1994.) objavljivali, na primer, ovakve tekstove, u obliku monologa Srpskih Junaka: "Pazite se balija, nikad ne miruju. Tuku i snajperima i artiljerijom. Žele da nas isprovociraju da i mi odgovorimo, pa posle kažu kako mi ubijamo Sarajevo. A videćete ko ubija grad. Oni ruše i gađaju naše Srpsko Sarajevo, a svet ćuti. Ne smeta nikom u tom svetu što nam svakodnevno decu ubijaju i više ne govorite Sarajevo – već samo Srpsko Sarajevo, jer je to bio i ostao jedan od najvećih srpskih gradova na Balkanu... Jedan prolaznik nas upozorava: to je nekad bila čisto srpska

zemlja. A onda, posle Drugog svetskog rata, smo je prodali balijama-sandžaklijama. Uz pomoć para oni su je osvojili. I sad su tu kost u grlu Srpskom Sarajevu."

Sasvim je moguće da je P. Savić u Večernjim novostima danas, već urednik; njegov list danas piše o veličanstvenim privrednim potezima, ne propušta nijednu žetvu i setvu, sve je pacifikovano do Pacifika i natrag, zašto bi Novosti bile izuzetak od pravila? I ko da se seća Savića posle tolikih godina?

Ono što se nekad zvalo "nezavisnim medijima" i što je godinama Zapad izdašno/finansijski pomagao – danas je razliveno lakim estradno-političkim temama: hoće li Koštunica na izbore ili neće, šta smera Đinđić, za koga radi ministar policije Mihajlović, ko koga prisluškuje... nigde nijedne priče o otmici Muslimana u Sjeverinu i Štrpcima, ništa Dubrovnik, nijente Sarajevo, jedino se Vukovar pominje kao mesto gde im je "Naš Šljivo (hrvatski: Veselin Šljivančanin) jebao majku". Grafiti na ogradi srušenog Generalštaba vrlo su sveži: gomila okupljene dece – gledam danas iz autobusa – kao hipnotisani stoje ispred Šljivinog postera. Vreme, recimo: nekad respektibilni nedeljnik srozao se na nekoliko tisuća primeraka, negujući "umereno novinarstvo" čije dimenzije besmislene praznine nije moguće opisati a da čovek pri tom ne zaspi. Kad se ohrabre i najave Investigative Reports, onda su u pitanju vruće, opasne društvene teme: "Zvezde ispod tezgje" (o estradi) ili "Smrt yu-fudbala" (o tzv. nogometu). Njihov glavni komentator (Stojan Cerović) učinio je sve što je u spisateljskoj moći da se domogne mesta ambasadora u Americi – mesecima se otvoreno dodvoravao Koštunici, nazivajući ga "mudrim" i "veličanstvenim", pišući kako još nije vreme za otvaranje teme o ratnim zločinima i kako Haški tribunal ugrožava "krhke demokratije" Srbije i Hrvatske – ali, nije imao loto-sreće da ga dr. Voja izabere na tu časnu patriotsku funkciju.

B92, recimo: njihova Televizija, po broju opskurnih fašista/šovinista koji tamo redovno gostuju u različitim emisijama (Isidora Bjelica, Dragoš Kalajić, Bora Đorđević, Nikola Pejaković, Kosta Čavoški, Ljiljana Smajlović... o advokatima Slobodana Miloševića da ne govorim), može da bude iznenađenje samo za one koji ne znaju šta u praksi znači "pacifikacija"; to znači da u studio pozoveš žrtvu i dželata, da ponekad prikažeš poneki četnički dokumentarac, da rano ujutru emituješ filmove o ubijanju Sarajeva, da organizuješ diskusije u kojima učestvuju Miroslav Lazanski i Milijana Baletić... i da sve to nazivaš programom "Pomirenje i odgovornost". I da nikad i nigde ne pomeneš novinare ratne zločince... jer tko još da kopa po govornima kad nam svet nudi tolike pare da budemo Vedri & Nasmejani.

Novac, dakle: u Srbiju je 2002. ušla rekordna suma novca namenjena "nezavisnim medijima", izvori bliski ambasadama kažu – blizu

trideset miliona dolara! Po rečima Senada Pećanina (urednika Dana iz Sarajeva), ovo je rekordna pomoć ovakve vrste u istoriji civilizacije! Hrvatska i Bosna o desetinama te cifre mogu samo da sanjaju.

Sasvim slučajno, kako u praksi izgleda ta ljubav između "nezavisnih", "zavisnih" i mentora koji pažljivo brinu da se među njima ne pojavi "remetilački faktor" (čitaj: Luković), imao sam priliku da vidim na prijemu u američkoj ambasadi: naslonjeni jedan na drugog, možda i zagrljeni, pomešali su se Vreme, Politika ekspres, Svet, B92, Duga, BK Televizija, Profil, Zona sumraka... sve veselo, sve raspoloženo, zar Jebani Juli stvarno nije najljepši sedmi mjesec u godini?

Možda i jeste, ali budući da sam USA-prijem, nakon nekoliko verbalnih obračuna, napustio posle petnaest minuta – kako da saznam da li je dr. Mira vaistinu bila u pravu?

ZLOČIN I NEPRAVDA

Sonja Biserko, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, kaže za Feral: "Želim da ukažem na dva problema s kojima se suočavamo skoro svakodnevno: jedan je uopštavanje i relativizacija zločina i drugi je odnos prema Haškom tribunalu. Kako zločin postaje sve očigledniji i kako su dokazi sve dostupniji, srbijansko društvo, ili da budem preciznija, njegova elita, sve organizovanije čini napor da se zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje. Način na koji se ta nova Istina plasira – naročito preko tzv. nezavisnih medija, kao što su B92 ili Vreme – jednako je totalitarna kao i nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju. Totalitarni način mišljenja je, nažalost, u srbijanskom društvu sada glavna opstrukcija demokratizaciji društva, što se najbolje vidi kroz interpretaciju bliske prošlosti. Sada se govori o građanskom nacionalizmu, o kulturnom i nekulturnom nacionalizmu, a svaki pokušaj da se otvori pitanje ratnih zločina se tretira kao 'revolucionarna pravda'. Zato se umesto suočavanja, zahteva argumentovana javna refleksija koja treba da pokaže šta se u stvari desilo. Jer svaki zločin, kako kaže jedan član državne Komisije za istinu i pomirenje, ima 'svoju prošlost i budućnost'. Postavlja se pitanje da li je i holokaust imao svoju prošlost kako bi se njime opravdalo šest miliona ubijenih Jevreja..."

Feral Tribune
17. avgust 2002.

Tko relativizira zločin

Dragi prijatelji,

Žao mi je što vam ne pišem nekim boljim povodom, ali primoran sam da reagujem na neistine koje je u vašem listu, u svojoj kolumni u broju od 13. srpnja, izneo Petar Luković, a koje se tiču aktivnosti medijske grupe B92.

O tome koliko je besmislena Lukovićeva tvrdnja da su "mediji kojima je Zapad izdašno pomagao sada razliveni lakim estradno-političkim temama" svedoči program TV B92, televizijske stanice koja jedina uživo prenosi suđenje Slobodanu Miloševiću, u okviru kojeg se mogu čuti dramatična svedočenja o zločinima počinjenim na Kosovu. U večernjim terminima emituje se polusatni sažetak suđenja. U pauzama suđenja emituju se programi o načinu na koji radi sud i pravosudnim sistemima na Zapadu. U pauzama se takođe prenose procesi dugim optuženicima. Jednom nedeljno u "prime time" emituje se emisija "Istina, odgovornost i pomirenje" u okviru koje je do sada prikazano 66 dokumentarnih filmova o zločinima i uzrocima ratova, uz debate o temi filma. O kvalitetu tih debata sigurno bi se moglo raspravljati, ali se nikako ne može diskreditovati namera B92 da govori o zločinima niti se može reći za ovakav program da je "razliven lakim estradno-političkim temama".

Luković takođe kaže: "I da nikad i nigde ne pomeneš novinare ratne zločince... jer tko još kopa po govovima kad nam svet nudi tolike pare da budemo Vedri & Nasmejani..."

B92 je sa produkcijom "Pravo na sliku i reč" producirao šest dokumentarnih filmova o izveštavanju državne propagandne mašinerije u vremenu od borbi u Vukovaru do Dejtonskog sporazuma. Naravno da Luković to zna jer je pre nekoliko nedelja tražio – i dobio – od koautora tih filmova Lazara Lalića sve te programe kako bi ih predstavio na seminaru upravo u Hrvatskoj.

Na TV B92 svakodnevno se emituje serijal "Da se ne zaboravi" – podsećanje na ratnohuškačke izjave u programima državne televizije. B92 se već 13 godina koliko postoji svakodnevno bori protiv novinara koji šire govor mržnje, huškaju na rat i zločine. O knjigama i studijama na ovu temu da se i ne govori. Na Radiju B92 godinama se emituje emisija "Katarza" koja predstavlja autentična svedočanstva o ratnim zločinima, izjave žrtava, svedoka, istraživača sa svih ratišta (npr. Sećanje na masakr u Suvoj Reci, 27. maj 2002. u saradnji sa Kohavision TV). Luković tvrdi da nema priča o otmicama u Sjeverinu i Štrpcima. B92 je imao najmanje pet priča o Sjeverinu, upravo dovršava dokumentarni film o ovom zločinu, objavljene su tri priče o Štrpcima, takođe se snima i film. Više od 15 priča o događajima u istočnoj BiH itd.

Svakako je činjenica da se mladi ljudi u Srbiji okupljaju na jednom muzičkom spektaklu dok je Mladić na slobodi a masovne grobnice se još otkopavaju. Šta iz te činjenice možemo da zaključimo? Da je bezosećajnost i zaboravnost deo ljudske prirode ili specijalni srpski izum? Možda je upravo zbog toga Pera Luković navukao kostret, možda više ne uživa u belom vinu i lepom društvu, ili odbija honorare za tekstove jer je u "misiji", možda se zatvorio u kuću i neće nigde da se makne dok se stvari ne isteraju na čistac. Pera Luković se, izgleda, sve više nalazi u nekoj vrsti rata ili uvređenosti prema svojim kolegama i prijateljima sa kojima je, koliko do 5. oktobra 2000, delio zajednička politička i moralna uverenja. Zahtev da život stane dok se ne iskopaju grobnice jednostavno je sumanut. Pera Luković je u vreme zločina u Srebrenici izdavao *Vreme zabave* i u brojevima koji pokrivaju taj period najveće likvidacije u Evropi posle Drugog svetskog rata, nema ni reči o ovom zločinu. Šta sada iz toga treba da zaključimo?

Kada su u pitanju citati, Pera Luković je najuspešniji kad hoće da pokaže kako je neko ograničen ili budalast. Kad hoće da istakne nečiju pamet i mudrost nije baš tako uspešan. Citat Sonje Biserko: "Način na koji se ta nova Istina plasira – naročito preko tzv. nezavisnih medija, kao što su B92 ili *Vreme* – jednako je totalitaran kao i nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju".

Neverovatno! Šta bi to, uopšte, trebalo da znači? Ko relativizuje zločin, srpska elita (koja???) ili B92 koji "nudi totalitarnu istinu"? Kako relativizacija zločina može biti totalitarna (ili totalitarno saopštena) istina? Koja je to uopšte "nova istina"? Kakve veze ima "građanski nacionalizam" sa onim što radi B92? Da li su tzv. nezavisni mediji (omiljena kovanica iz Miloševićevog vremena) počeli da proizvode nekakvu novu Istinu koja sasvim odgovara "novom" nacionalizmu i "novoj" vlasti. Da, baš zbog toga nam danonoćno prete oni koji još nisu shvatili da smo mi, u stvari, na njihovoj strani.

U suočavanju sa užasnom prošlošću pokušavamo da iskoristimo i druga iskustva, da otvorimo i pokrenemo što više procesa, da delujemo sveobuhvatno... i sigurno je da ne možemo izbeći greške. Nemamo nameru da ikoga amnestiramo. To nije u našem mandatu. Ali svakako jeste to da ne dozvolimo da se išta zaboravi. I da ne dopustimo da se pamćenje selektira. Ponekad nam se čini da Pera Luković upravo to pokušava da uradi.

Veran Matić, glavni i odgovorni urednik B92
i predsednik Asocijacije nezavisnih elektronskih medija

Feral Tribune,
27. avgust 2002.

Petar Luković

Beograd za po(st)četnike 460 minuta genocida

Nešto sasvim privatno: u poslednjih desetak dana u životu autora ovog teksta desilo se toliko stvari koje bi – u nekim drugim okolnostima – obeležile čitave živote. Umro mi je otac, posle duge i užasne bolesti; uspeo sam, bez nekih većih problema, da se posvađam s beogradskim apolitičkim fanzinima tipa "Nin" i "Vreme"; konačno, ušao sam u rat s moćnim Veranom Matićem, šefom Srpske Tycoon Corporation B92, organizacijom čiji je jedan od ideoloških zadataka da svakog Bosanca muslimanskog podrijetla uveri kako radi u njegovu korist, jer, navodno, do jaja brine o "odgovornosti, istini, pomirenju" i ostalim drž-ne daj-floskulama za Inozemne Donore koji jedva čekaju da čuju Finalnu Istinu o Ratnim Zločinim, ako je istih, shvatili ste, uopće i bilo.

Sve je počelo mojim primalnim grijehom: u tjedniku "Feral Tribune", pre dve nedelje, napisao sam, recimo: "Ono što se nekad u Srbiji zvalo 'nezavisnim medijima' i što je godinama Zapad izdašno/finansijski pomagao – danas je razliveno lakim estradno-političkim temama: hoće li Koštunica na izbore ili neće, šta smera Đinđić, za koga radi ministar policije Mihajlović, ko koga prisluškuje... nigde nijedne priče o otmici Muslimana u Sjeverinu i Štrpcima, ništa Dubrovnik, nijente Sarajevo, jedino se Vukovar pominje kao mesto gde im je 'Naš Šljivo (hrvatski: Veselin Šljivančanin) jebao majku'. Grafiti na ogradi srušenog Generalštaba vrlo su sveži: gomila okupljene dece – gledam danas iz autobusa – kao hipnotisani stoje ispred Šljivinog postera.

'Vreme', recimo: nekad respektibilni nedeljnik srozao se na nekoliko tisuća primeraka, negujući 'umereno novinarstvo' čije dimenzije besmislene praznine nije moguće opisati a da čovek pri tom ne zaspi. Kad se ohrabre i najave Investigative Reports, onda su u pitanju vruće, opasne društvene teme: 'Zvezde ispod tezgje' (o estradi) ili 'Smrt yu-fudbala' (o tzv. nogometu). Njihov glavni komentator (Stojan Cerović) učinio je sve što je u spisateljskoj moći da se domogne mesta ambasadora u Americi – mesecima se otvoreno dodvoravao Koštunici, nazivajući ga 'mudrim' i 'veličanstvenim', pišući kako još nije vreme za otvaranje teme o ratnim zločinima i kako Haški tribunal ugrožava "krhke demokratije" Srbije i Hrvatske – ali, nije imao loto-sreće da ga dr Voja izabere na tu časnu patriotsku funkciju.

B92, recimo: njihova Televizija, po broju opskurnih fašista/šovinista koji tamo redovno gostuju u različitim emisijama (Isidora

Bjelica, Dragoš Kalajić, Bora Đorđević, Nikola Pejaković, Kosta Čavoški, Ljiljana Smajlović... o advokatima Slobodana Miloševića da ne govorim), može da bude iznenađenje samo za one koji ne znaju šta u praksi znači 'pacifikacija'; to znači da u studio pozoveš žrtvu i dželata, da ponekad prikažeš poneki četnički dokumentarac, da rano ujutru emituješ filmove o ubijanju Sarajeva, da organizuješ diskusije u kojima učestvuju Miroslav Lazanski i Milijana Baletić... i da sve to nazivaš programom 'Pomirenje i odgovornost'. I da nikad i nigde ne pomeneš novinare ratne zločince... jer tko još da kopa po govornima kad nam svet nudi tolike pare da budemo Vedri & Nasmejani.

Novac, dakle: u Srbiju je 2002. ušla rekordna suma novca namenjena 'nezavisnim medijima', izvori bliski ambasadama kažu – blizu trideset miliona dolara! Po rečima Senada Pećanina (urednika 'Dana' iz Sarajeva), ovo je rekordna pomoć ovakve vrste u istoriji civilizacije! Hrvatska i Bosna o desetinama te cifre mogu samo da sanjaju.

Sasvim slučajno, kako u praksi izgleda ta ljubav između 'nezavisnih', 'zavisnih' i mentora koji pažljivo brinu da se među njima ne pojavi 'remetilacki faktor' (čitaj: Luković), imao sam priliku da vidim na prijemu u američkoj ambasadi: naslonjeni jedan na drugog, možda i zagrljeni, pomešali su se 'Vreme', 'Politika ekspres', 'Svet', B92, 'Duga', BK Televizija, 'Profil', 'Zona sumraka'... sve veselo, sve raspoloženo, zar Jebani Juli stvarno nije najljepši sedmi mjesec u godini?..."

Ništa, da se ne zezamo, nije sporno: B92, baš kao i fucking "Vreme", relativizuje prošlost (čitaj: ratne zločine) do one granice kad je svaki Voja The Vojvoda Šešelj heroj; pogledajte, uostalom, štampana izdanja Tycoon Korporacije B92 – izvesni Vule Žurić, The Serb From Sarajevo, u časopisu "Reč", jeste merna jedinica da lično odredi: jesu li Markale, vaistinu, bombardirane ili je u pitanju (s malim "m") muslimanska prevara na štetu vascelog srpskog naroda? Naravno da je prevara: šta očekujete od Vuleta, plaćenika B92?

Dogodi se da Veliki Veran Matić (u daljem tekstu: VVM) popizdi na Lukovića i na adresu "Feraia" pošalje desetak strana sitno kucanog teksta; recimo, kaže VVM da je "degutantno kad se Luković zajebava sa svojim kolegama koji još uvek mnogo rizikuju time što se dosledno zalažu za one iste vrednosti za koje su se zalagali i pre desetak godina". O kakvom riziku govori VVM kad se njegov današnji-srbijanski rizik sveo kako da potroši desetak-dvadesetak miliona dolara i kad čini sve što mu je naloženo da "relativizaciju" sprovede u delo; o kakvom tv-serijalu "Da se ne zaboravi" govori VVM kad "serijal" traje kraće nego NBA-napad (manje od 24 sekunde); čovek pominje da je na programima B92 govoreno o ratnim zločinima ("pet emisija o Srebrenici, tri o Štrpcima, četiri o Srebrenici, o zločinima u istočnoj Bosni..."), sve ukupno osam sati radio-

programa (480 minuta) na Radiju koji 24 časa dnevno, 365 dana u godini, emituje program u trajanju od – 525.600 minuta!

Šta još kaže VVM? "Svakako je činjenica da se mladi ljudi u Srbiji okupljaju na jednom muzičkom spektaklu (EXIT) dok je Mladić na slobodi a masovne grobnice se još otkopavaju. Šta iz te činjenice možemo da zaključimo? Da je bezosećajnost i zaboravnost deo ljudske prirode ili specijalni srpski izum? Možda je upravo zbog toga Pera Luković navukao kostret, možda više ne uživa u belom vinu i lepom društvu, ili odbija honorare za tekstove jer je u "misiji", možda se zatvorio u kuću i neće nigde da se makne dok se stvari ne isteraju na čistac. Pera Luković se, izgleda, sve više nalazi u nekoj vrsti rata ili uvređenosti prema svojim kolegama i prijateljima sa kojima je, koliko do 5. oktobra 2000, delio zajednička politička i moralna uverenja. Zahtev da život stane dok se ne iskopaju grobnice jednostavno je sumanut... A možda se, jednostavno, sada radi o jednoj novoj karijeri. Karijeri komesara za moral i uverenja. U tom smislu TV Pink je pravo mesto za početak – em je uticajan (gledan), em je bogat. Emituje se preko satelita i ne troši pare donatora kao 'nezavisni' mediji. U TV Pink su pare uložili pravi, čvrsti ljudi – socijalisti i julovci. Sa njima je uvek bilo sve jasno. I čisto. Mnogo su veći problem 'nezavisni' mediji. Progonio ih je Milošević, a ne mirišu ih previše ni Koštunica, ni Đinđić. Kako sa tom bagrom izaći na kraj? Vrlo jednostavno: izmešati ih sa svima ostalima, pokazati da je to što rade i što su radili na temu istine, odgovornosti i pomirenja – šarena laža..."

Došli smo, dakle, do bolne točke: do ratnih zločina, do Bosne, do – kako kaže VVM – političkih i moralnih uverenja glede "istine, odgovornosti, pomirenja". O čemu se, da se ne zajebavamo, radi? Radi se o sledećem: VVM misli da njegov B92 sa sve silesijom fašista i kvazidemokrata – može da bude nekakav faktor "pomirenja". Luković tj. ja, ne misli tako: ako jedna VVM-televizija ili VVM-radio za sebe tvrdi da su Ključni U Suočavanju S Prošlošću – otkud im onda sugovornici poput Bore Đorđevića, Dragoša Kalajića, Miroslava Lazanskog ili Milijane Baletić? Naravno da ove fizičke činjenice Veran Matić nije demantovao; kao što nije demantovao ni podatak o tridesetak miliona dolara upućenih srpskim "nezavisnim medijima"; kako da demantuje ovu činjenicu kad se VVM uskoro useljava u 3500 kvadrata radio-tv-studija, plaćenog od Donatora koji se malo više gade da slušaju ko je i zašto koga poklao?

Konačno, u svom tekstu VVM kaže sledeće: "Naravno da svaki zločin ima svoju prošlost. A, nažalost, može imati i svoju budućnost. To nipošto ne znači ni relativizovanje, ni opravdavanje zločina. Kad je u pitanju holokaust i sudbina Jevreja, zar se smeju zaboraviti pogromi i zločini prema Jevrejima koji su se od srednjeg veka do 19. veka odvijali od krajnjeg zapada do krajnjeg istoka Evrope? Koreni mržnje, predrasuda i zločina moraju biti osvetljeni i poznati najširoj javnosti. Bilo da je reč o

Jevrejima ili bilo kom drugom narodu ili verskoj grupi. Ali to je zadatak koji se ne može obaviti preko noći. I koji zahteva mnogo upornosti, hrabrosti, energije i znanja. Jasno je da svaki zločin ima svoju prošlost – tako je i sa holokaustom. I ta prošlost ne može se obrisati zbog nečijeg straha da će 'prošlost' da 'opravda' potonji zločin. Naprotiv, ko trezveno razmišlja uzeće prošlost kao jedan od elemenata za zločin, ne jedini, ali jednako važan kao što su i ostali elementi."

Predivno, tipično za B92: prevedeno na jezik Srebrenice – svaka od 8000 žrtava imala je svoju Prošlost zbog koje je ubijena! Svaki zatvorenik u Omarskoj bio je kriv – jer je posedovao Prošlost! Sve što je zaklano, prikovano nožem, silovano ili masakrirano – krivo je činjenicom da je bila Žrtva! To hoće da nam kaže Taycoon Najnezavisnijeg Medija u Srbiji!

Kad se onda dogodi luđaštvo pa TV Pink najavi emisiju o ratnim huškačima a ja – naravno – to javno podržim, jer bih takvu emisiju podržao bilo gde: na televiziji Hyatt, TV 99, Palma plus, HRT, OTV...onda me VVM optužuje da sam čovek Televizije Pink, ne pitajući sebe The Key Question: zbog čega TV B92 nema emisiju o ratnim huškačima – nego je najavljuje TV Pink, čitaj Željko Mitrović?

Sve ono o čemu VVM govori: kako su objavljivali knjige, imali emisije, kako su oni brinuli o Bratuncu ili Srebrenici – goli je kurac! Niko o tome, u celoj Srbiji, nije brinuo, naročito ne B92 na čelu s Žurićem; pomenuti polni organ mera je brige za ubijene Bosance koji su, da podsetim na prethodne pasuse, imali svoju "prošlost".

Zato su i ubijeni.

Moguće je – što VVM želi da kaže – da sam ja vaistinu Mentalno Sick; da stvarno hoću da se život zaustavi dok se grobnice ne otvore; da imam "misiju" kako kaže VVM; da sam u sporu sa celim gradom i celom državom – možda je Matić filozofski u pravu, ali pristati na dimnu zavesu pod kojom zveči 32 miliona dolara, uz fašiste koji na B92 slave Klanje, u ime "Istine i pomirenja", granica je koja se ne može preći.

O tome je reč, o Bosni, prevashodno; zato – čuvajte se B92 i kad darove nose!

BH Dani
26. jul 2002.

Reagiranja Luković ne zna istoriju i geografiju

U autorskom tekstu "460 minuta genocida" Pera Luković u "Danima" odgovara na tada još neobjavljeno pismo-reagovanje Verana Matića u "Feralu". Ili nije mogao da sačeka sledeći broj "Ferala" ili mu je bilo neophodno da loptu prebaci u susedno dvorište. Objavljivanje ovakvog autorskog priloga polemičkog karaktera, izvan svakog konteksta, donosi sa sobom niz loših namera i u negativnom svetlu prikazuje rad B92.

Pomenuti tekst Pere Lukovića ne bi zasluživao nikakvu reakciju da je objavljen, recimo, u bečkom "Standardu" ili "New York Timesu", naprosto zato što su "činjenice" kojima barata Pera Luković prilično irelevantne za to podneblje. Građani Bosne i Hercegovine su svakako, s mnogo razloga, i te kako osetljivi na ove stvari – zbog njih i pišem ovo pismo.

Podimo od "najtežih" tvrdnji Pere Lukovića.

1. Kad Pera Luković piše o Srebrenici – odnosno o "prošlosti žrtve" – on kao da ništa ne zna o istoriji četničkih progona Muslimana u Drugom svetskom ratu. Da malo zna istoriju, a i geografiju, znao bi i to kako su se najgori zločini – pogotovo oni u Istočnoj Bosni – već jednom odigrali. Zbog toga je i te kako potrebno poznavati istoriju i četničke, i ustaške, i svake druge fašističke ideologije na našem tlu. Da li B92 na taj način pokušava da relativizuje zločine, neka čitaoci "Dana" prosude sami.

2. B92 nema nameru da bude "nekakav faktor pomirenja" time što će javnost suočavati sa različitim stavovima i idejama. Upravo je to način da se što veći broj ljudi suoči sa prošlošću. Uostalom, zar upravo TV B92 ne prenosi suđenje Slobodanu Miloševiću i redovno izveštavao o suđenju generalu Krstiću?

3. Neistinita je tvrdnja Pere Lukovića da su B92 ili nezavisni mediji u Srbiji (namerno se pravi relativizacija) dobili 32 miliona dolara pomoći. Sa sličnim propagandnim pričama isticali su se svojevremeno i Goran Matić i Vojislav Šešelj. Ali, s druge strane, donatori koji podržavaju B92 u svakom trenutku znaju na šta je utrošen svaki cent od donacija.

4. Zgrada koju renoviramo da bismo okupili sve programe i aktivnosti sa pet različitih lokacija nije kupljena već je iznajmljena. (U ovom trenutku se TV program radi u 16 kvadratnih metara studijskog prostora a B92 funkcioniše na pet lokacija u gradu.)

5. Likovi koje pominje Péra Luković pojavljivali su se u emisijama koje su na programu svake druge nedelje. Emisije su krajnje kolažnog tipa – i svako ko ih vidi lako može da zaključi da su "likovi" ne samo u manjini nego su i izloženi otvorenom podsmehu. I sam Pera Luković je nastupao u jednoj ovakvoj emisiji. I taj svoj nastup iskoristio je da napadne i ismeje neke od "likova".

6. Potpuna je neistina da je TV B92 posvetio svega "460 minuta genocidu". Emisije o zločinima, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Hrvatskoj, u Srbiji i na Kosovu, na programu su svake nedelje – ponedjeljkom od 20 časova – i traju 120 minuta. Osim toga, prilozi o tome objavljuju se i u redovnim informativnim emisijama, što je prilično teško sabrati. O radio emisijama "Katarza" i "Peščanik" nije potrebno ni govoriti ni meriti njihovu minutažu. I prilično je neukusno sve to upoređivati sa prenosima NBA lige. Ponavljam, svakodnevno se emituje uživo prenos suđenja Slobodanu Miloševiću.

B92 danas nastoji da kreira i ozbiljne i popularne programe – programe u kojima ćemo imati snage za ozbiljno suočavanje sa prošlošću i one koji našoj kući daju kredibilitet kada su u pitanju informativni sadržaji – ali nastoji i da ostvari uticaj na publiku. Ne mislim kao cinični komentator "Večernjih novosti" iz broja od nedelje kada kaže "Što promakne Karli del Ponte, dočeka B92", ali sam ubeđen da je B92 u samom vrhu kada su u pitanju institucije koje se bave suočavanjem sa prošlošću u čitavom regionu.

Veran Matić, direktor
Radija B92, Beograd

BH Dani
2. avgust 2002.

Stojan Cerović,
kolumnista nedeljnika *Vreme*
Opasna priča o kolektivnoj krivici

Monitor: Šta je suština polemike na stranicama "Vremena"?

Cerović: Suština je u priči o kolektivnoj krivici i o etničkim zločinima. Bojim se da ta priča može da vodi čak u nastavljanje rata. Jer, radi se o retorici konfrontacije. Rečnik kojim pojedini ljudi govore o zločinima, rečnik optužbi, prosto je ratni. Naravno, ja ne mislim da bilo koji stvarni krivac treba da bude pošteđen od odgovornosti i kazni, ali isto tako mislim da ne treba proširivati odgovornost. Priča o sekundarnoj krivici trebalo bi da se vodi pažljivo. U ovoj polemici, recimo, Srđa Popović govori o odgovornosti onih koji su glasali za Miloševića. Međutim, mislim da su ljudi koji su u prošlosti glasali Miloševića to radili iz raznih razloga i ne vidim kako se svi oni mogu smatrati odgovornim. Uostalom, sam Milošević nikada nikome nije obećavao rat.

Ova je polemika, ipak, postavila čitav niz pitanja o prošlosti, na koja se još ne naziru odgovori?

- Tačno, postavlja se čitava serija velikih pitanja o prošlosti. Ta bi pitanja, po mom sudu, trebalo otvarati pažljivo. A izgleda da u određenim krugovima u Srbiji postoji interes da se pitanja prošlosti, zločina i odgovornosti pokrenu na način koji nije u interesu Srbije. Prosto, otvorio se prostor za razne gluposti, pogrešne interpretacije koje ne vode opštoj koristi. Naravno, ja mislim da rasprava o prošlosti treba da se vodi. Ali, iz onoga kako kritičari *Vremena* i B92 to sada rade ispada da je krivica isključivo srpska, a da su žrtve isključivo na drugoj strani. Možda je to u većem delu tako, ali nije sasvim tako i daleko je od toga. Prosto, postoji i veoma veliki broj žrtava i na srpskoj strani. Valjda je to očigledno. A, recimo, kada Srđa Popović u polemici sa mnom govori o žrtvama, on govori samo o žrtvama drugih naroda.

A da li je Srbija počela da se suočava sa prošlošću i sa zločinima?

- Ne znam da li se uopšte može tako pitati. Kako se uopšte može pitati da li se Srbija, kao celina, suočava sa zločinima, ili Crna Gora, ili bilo koja država. To bi pitanje trebalo postaviti malo konkretnije. Prvo, šta znači to suočavanje? Sa kojim i sa čijim zločinima, jer prosto postoje i neki drugi zločini, a ne samo srpski. Bojim se da postavljanje takvih pitanja može da vodi u nove beskonačne sukobe iz kojih samo profitiraju učesnici tih sporova.

Pa, evo, da budemo konkretni. Prošle godine je izronila priča o hladnjači i masovnim grobnicama. kako se završila?

Priča je velikoj meri bila lansirana da bi narod lakše prihvatio hapšenje i izručenje Slobodana Miloševića. Od tada je stvar nekako stala. Postoje grobnice koje su pronađene u bazi u Batajnici. Traje ekshumacija, očito je da se radi o albanskim žrtvama. Očigledno je i da su neki od njih civili, da među njima ima žena i djece... Ali, tu ima još raznih drugih grobnica. To je jedna vrlo komplikovana priča. Ko zna kad je i gdje ko koga sahranjivao.

Dakle, Vaš je stav da o svemu tome treba oprezno otvarati priču.

Oni koji insistiraju na toj priči danas, a sa kojima polemishem, tvrde da se u Srbiji desilo nešto uporedivo sa nacističkom Nemačkom. To naravno nije tačno. Postojali su i činili su se zločini. Ali, oni koji danas govore da je kod Miloševića postojao neki zlikovački predumišljaj, govore o nečem što, po mom mišljenju, nije postojalo. Ispada da je Milošević precizno planirao i Vukovar i Sarajevo, da je njegova namera bila, i nekoliko zločinaca oko njega, da sve to tako izvedu. Naravno, Milošević je odgovoran za mnog toga ali ne mislim da je postojala zavera o kojoj pričaju Popović, Biserko i drugi. Prosto, kada zločini počnu kasnije se veoma teško stvari mogu kontrolisati. Miloševićeva Srbija nije uporediva sa Hitlerovom Nemačkom. Ja to pokušavam da kažem. Međutim, sud u Hagu i ovi ljudi koji u Srbiji guraju tu priču o zločinima to neće da prihvate. Oni su, čini mi se, prihvatili neku vrstu zapadne propagande.

Sa mnogima od onih sa kojima se sada sporite devedesetih ste bili veoma bliski.

Dogodile su se neke krupne stvari, koje oni kao da ne uviđaju: NATO intervencija i 5. oktobar. Oni nastavljaju da tretiraju Beograd i Srbiju kao da je Milošević i dalje tu. Mislim da je Crna Gora, odnosno Đukanović, načinio istu grešku. I on je nakon Miloševićevog pada nastavio sa politikom koju je vodio do 5. oktobra. Kao da se ništa nije desilo. Međutim, promena je ogromna, ona možda mene ne zadovoljava, ali, prosto Koštunica, kakav god bio, nije Milošević, već daleko od toga.

Intervju: Milka Tadić-Mijović

Monitor, 20. septembar 2002.

Srđa Popović, advokat **Crta nije podvučena**

Monitor: Uključili ste se u polemiku u "Vremenu" o suočavanju Srbije sa zločinima. Koliko smo blizu, ili bolje – daleko, od tog procesa?

Popović: U Srbiji je postignut prećutni konsenzus da se sa suočavanjem ne počinje, da se prošlost ne pominje. Prema tome, mi nijesmo na početku tog procesa. Diskusija koja je počela u "Vremenu" vodi se u jednom veoma ograničenom krugu. I ono što mene posebno iznenađuje nije ko učestvuje u njoj, već ko ne učestvuje. Jer, ima još mnogo organizacija za ljudska prava i ljudi koji veoma rado iznose svoje mišljenje o raznim temama, a izabrali su da u ovoj polemici mudro čute. Valjda čekaju da sve proše. Otvaranje teme o našoj prošlosti ići će veoma teško. "Vreme" nije ni očekivalo ovu polemiku. Prosto su napali Sonju Biserko i Natašu Kandić, uvjereni da je konsenzus apsolutan i da se niko neće usuditi da stane u njihovu odbranu.

Zagovornici teze da ne treba otvarati teška pitanja prošlosti i zločina kažu da je sada prioritetan zadatak borba za oporavak zemlje, reforme, borba protiv kriminala. Može li to ići bez onog drugog – suočavanja s prošlošću?

- Ne. Suočavanje s prošlošću, što je za mene prije svega Haški sud i saradnja s Haškim sudom, jer je to jedini sud koji može suditi za zločine, pitanje je svih pitanja. To se nikako ne suprotstavlja, da tako kažem, normalnim interesima zemlje da se ona ekonomski oporavi. Ta dva pitanja su povezana. Međunarodni identitet SRJ u posljednjih desetak godina bio je vezan za zločine. Ko će da investira u zemlju u kojoj odnos prema tim zločinima nije jasan, u kojoj sudovi ne funkcionišu? Ko će da ulaže u zemlju koja je na lošem glasu, prije svega zbog toga što ni nakon odlaska Miloševića nije podvučena crta ispod onog što se dešavalo. Svetu nije stavljeno do znanja ni to da mi iza tih zločina ne stojimo.

Milošević je u Hagu, ali mnogi njegovi sljedbenici, saradnici i institucije kojima je upravljao, ostali su netaknuti.

- Pposmatrao sam taj 5. oktobar s udaljenosti od deset hiljada kilometara. Izdaleka, bilo je jako čudno kako se ta stvar bezbolno završila. Takvi diktatorski režimi, a pored toga i zločinački, ne padaju na taj način. Bilo je odmah, već 6. oktobra, jasno da je između Miloševićevog aparata, koji ga je izdao, i nove vlasti sklopljen dogovor. Taj je aparat žrtvovao vođu. Uslov je bio da se oni ne diraju.

Da se svi amnestiraju?

- Da. Stav prema zločinima i ignorisanje suda u Hagu dio je dila koji je postignut 5. oktobra i bez koga se 5. oktobar ne bi završio na takav način.

Da li je suočavanje sa zločinima i prošlošću povezano sa lustracijom – zabranom javnih funkcija svima koji su učestvovali u kršenju ljudskih prava?

- Naravno, to je tačno. Ali, za mene je ključno pitanje: ko ovde drži stvarnu vlast i ko koga može da skloni sa položaja. Čitao sam izjavu Dušana Mihajlovića, šefa srpske policije, da on ne može da uhapsi Mladića, jer ima isuviše jako obezbeđenje. Pa se onda pitate: ko ima monopol nad silom – policija ili neke neformalne naoružane grupe. Uostalom, srpska Vlada, koja ima i najviše volje da nešto promeni, sve vreme deluje kao gerila. Stalno objašnjavaju da ne mogu da urade sve što bi hteli.

Sa druge strane, Koštunica je u ekspanziji. A on je tokom '90-ih imao jaču nacionalističku retoriku od Miloševića. Protestovao je kada je blokirana Drina. Dejtonski sporazum nazvao je izdajom. Nakon 5. oktobra govorio je da Drina teče kroz sredinu Srbije, da odvaja njeno levo i desno plućno krilo. To je ponovio nedavno, u svom čuvenom govoru u Malom Zvorniku.

Ako bi se u Crnoj Gori i Srbiji donio zakon o lustraciji, da li biš u Srbiji Vojislav Koštunica, Vojislav Šešelj, a i mnogi drugi, mogli da se natječu za predsjedničku fotelju, i da li bi SNP mogao biti koalicioni partner DOS-a?

- Naravno, sve to ne bi bilo moguće. Ali, ne zaboravite, upravo ti ljudi o kojima govorite – Koštunica, DOS, SNP – trebalo bi da donesu zakon o lustraciji. Umjesto lustracije, desilo se da je cijela Miloševićeva politika samo prešla u drugi rod. On je morao da se povuče, jer je bio vojno poražen. A, nažalost, većina ljudi ovdje ne smatra da je ta politika bila pogrešna, posebno kada je riječ o našim susjedima – Bosni, Hrvatskoj, Kosovu. Uostalom, 90-ih sam otišao iz zemlje, ne zato što me je bilo strah od rata već zato što je 95 odsto ljudi u ovoj zemlji bilo ludo za Miloševićem. To je jedan od razloga zašto suočavanja idu teško i zašto nema zakona o lustraciji. Podrška Miloševiću bila je plebiscitarna.

Intervju: Milka Tadić-Mijović

Monitor, 4. oktobar 2002.

Srđa Popović, polemičar Gnusni zločinci su među nama

Bardu nekadašnje jugoslovenske advokature i nekadašnjem uredniku beogradskog nedeljnika "Vreme" Srđi Popoviću dojadilo je da se s bivšim kolegama dopisuje preko rubrike "Pisma čitalaca" pa se ovih dana obreo u Beogradu kako bi svima, a najviše svom nekad dobrom prijatelju i kolegi Stojanu Ceroviću, sve sasuo u lice

U beogradskom nedeljniku "Vreme" već više od mesec i po dana traje polemika čije je ishodište i te kako zanimljivo za bosanske čitaoce – jer je reč o suočavanju s prošlošću i ratnim zločinima učinjenim u ime Srbije. Sve je započelo mojim (Lukovićevim) tekstovima za "Feral" i "Dane" u kojima sam pisao o uređivačkoj politici "nezavisnih srbijanskih medija" ("Vreme" i "B92"); kao potvrdu teze da se zločini relativizuju, iskoristio sam izjavu Sonje Biserko (predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji) koja je rekla: "Želim da ukažem na dva problema s kojima se suočavamo skoro svakodnevno: jedan je uopštavanje i relativizacija zločina i drugi je odnos prema Haškom tribunalu. Kako zločin postaje sve očigledniji i kako su dokazi sve dostupniji, srbijansko društvo, ili da budem preciznija, njegova elita, sve organizovanije čini napor da se zločin ne samo relativizuje već i deetnifikuje. Način na koji se ta nova Istina plasira – naročito preko tzv. nezavisnih medija, kao što su 'B92' ili 'Vreme' – jednako je totalitarna kao i nacionalizam koji je svojevremeno pokrenuo ratnu mašineriju. Totalitarni način mišljenja je, nažalost, u srbijanskom društvu sada glavna opstrukcija demokratizaciji društva, što se najbolje vidi kroz interpretaciju bliske prošlosti. Sada se govori o građanskom nacionalizmu, o kulturnom i nekulturnom nacionalizmu, a svaki pokušaj da se otvori pitanje ratnih zločina se tretira kao 'revolucionarna pravda'. Zato se umesto suočavanja, zahteva argumentovana javna refleksija koja treba da pokaže šta se u stvari desilo. Jer svaki zločin, kako kaže jedan član državne Komisije za istinu i pomirenje, ima 'svoju prošlost i budućnost'. Postavlja se pitanje da li je i holokaust imao svoju prošlost kako bi se njime opravdalo šest miliona ubijenih Jevreja..."

Potom se javio glavni urednik "Vremena" Dragoljub Žarković i žestoko napao Sonju Biserko; u odbranu lika i dela B92 tajkuna Verana Matića, a protiv koalicije Biserko/Luković, ustao je Velimir Ćurguz Kazimir; javila se, zar sumnjate, Ljiljana Smajlović, profesionalni fašista iz "Nina", da objasni kako su neopravdani napadi na "nezavisne medije koji samo rade svoj posao". Kako se polemika zahuktavala, sve je bilo više

učesnika: Svetlana Slapšak i Nataša Kandić stale su u odbranu dvojca Biserko/Luković, isto je učinio Bogdan Bogdanović. Ali, s druge strane javio se kolumnista "Vremena" Stojan Cerović i vehementno branio stavove svog glavnog urednika... Potom je, na iznenađenje mnogih, pismo "Vremenu" (videti okvir) poslao Srđa Popović, advokat, doskorašnji vlasnik ovog lista, koji je odgovorio Stojanu Ceroviću. Odjednom, polemika je dobila novi naboj: počelo je da se priča o tome kako srbijanski mediji izveštavaju sa suđenja Miloševiću, o ćutanju o ratnim zločinima, o srpskoj krivici... a u svemu tome Srđa Popović aktivno učestvuje, ne propuštajući nijedan broj "Vremena" da se u njemu ne oglasi svojim prilogom.

DANI: Mnogi u Beogradu misle da si ti još uvek vlasnik "Vremena"?

POPOVIĆ: Nisam više. Kad sam pošao u Ameriku, "Vreme" sam prepustio mom sinu, Borisu.

Svejedno, ne pamtim slučaj gde bivši vlasnik lista, čovek koji je osnovao taj nedeljnik, učestvuje u polemici u "Pismima čitalaca"?

- "Vreme" sam čitao i dok sam bio u Americi. Video sam kako taj list zajedno tone s čitavim društvom, video sam da oni to ne primećuju – jeste, u odnosu na ostala glasila, zadržali su istu distancu, ali su "Vreme" i srbijansko društvo zajedno padali sve dublje i dublje... Ključni trenutak bili su događaji na Kosovu, u proleće 1998, kad su svi vrisnuli "terorizam" a niko da se upita: pa, otkud taj terorizam... Sad čitam da je Koštunica u Njujorku ispravno primetio da kad se govori o terorizmu, pre svega, treba da se govori kako je do njega došlo, da se istraže njegovi uzroci, a ne odmah – motkom. Ali, tu lekciju niko, ni Koštunica, nije ovde primenio, pa ni "Vreme". I tu sam video da "Vreme" počinje da gubi perspektivu: sve što se desilo jeste posledica rasizma koji ovde vlada spram Albanaca, ovde ljudi, ja tvrdim generalno, ne mogu da prihvate činjenicu da su Albanci ljudi kao što smo mi. Često sam dolazio u iskušenje da pišem "Vremenu": ali to nisam uradio, potom mi se učinilo kasno, vidim kuda to ide... Onda pomislim: ne živim tu, živim pet hiljada kilometara daleko, šta ja da njima solim pamet, znam kako se to prihvata kad dolazi spolja...

Obično se kaže: dođi da živiš ovde pa da vidiš kako je...

- E, sad sam došao! Možda to pismo nikad ne bih napisao, da se Stojan (Cerović) nije javio. Smatrao sam Stojana dugogodišnjim prijateljom; dosadilo mi je da idem po gradu i da me ljudi pitaju "Šta je to sa Stojanom?", jer ja ne želim da o svojim prijateljima, iza njihovih leđa, diskutujem sa čaršijom koja ima sasvim druge motive. Ali, došao je trenutak – jer me mnogi ljudi identifikuju sa "Vremenom" i Stojanom – da javno kažem, a ne pojedinačno objašnjavam, da ja tako ne mislim.

Jedan od problema s "Vremenom", znaju to oni koji su čitali ovaj list, jeste period za vreme NATO-bombardovanja, kad su se pojavljivali

pod cenzurom, prihvatajući patriotski rečnik i patriotska objašnjenja kao svi ostali srbijanski listovi?

- Sećam se, čitao sam sve to... Mogao sam da zamislim silu koja ih je na to mogla naterati, ljudski: govorimo o strahu, ali bilo je izuzetno mučno držati tu novinu u rukama i mislim da sem prelistavanja naslova nisam imao snage da sve to čitam. Osećanje koje sam imao bilo je otprilike onako: kao kad bi ti se kćerka prostituovala! Strašno! Tad smo još bili u nekim telefonskim kontaktima i ja sam ih pitao zašto ne prestanu da izlaze? Onda su mi oni objašnjavali da imaju radnu obavezu da izlaze, što sam mogao da razumem, ali ja bih reskirao da vidim – šta će se dogoditi ako tu radnu obavezu ne ispoštujem? Potom su mi rekli da bi im bila oduzeta registracija da izlaze; meni to nije bio nikakav razlog – jer smo taj list od početka pravili s izvesnom idejom i ciljem; ako taj list ne može da izgleda onako kako mi hoćemo, onda – neka ga ne bude! I tu se pojavljuje treći sloj argumenata: tolike porodice žive od te novine... što jeste razumljivo, jeste teško, ali ja mislim da je sramota ipak bila suviše velika!

Sušтина ove polemike jeste pitanje ratnih zločina. Koliko su mediji odgovorni za relativizaciju, ćutanje ili zaborav? Ili, pre svega, govorimo o društvu?

- Mediji nemaju prevashodnu ulogu da se bave prošlošću; oni su aktuelni, bave se stvarima od interesa za neposredni život. Međutim, činjenica da se zločinci šetaju među nama, teški zločinci, gnusni zločinci – jer je reč o retko odvratnim zločinima – to je pitanje aktuelno, to nije pitanje prošlosti! S tim zločincima mi živimo – sad! Postojanje tih zločina sprečava da se ovde, u Srbiji, zasnuje bilo kakav normalan život; mnogi ljudi, makar podsvesno, znaju da su ti zločini učinjeni, znaju da mi to pokušavamo da zabašurimo, da relativizujemo, da zaboravimo, ali dok nam taj kamen sedi u stomaku, mi ne možemo normalno da živimo. Pitanje zločina za mene je pitanje Haga: pitanje svih pitanja ove zemlje. Ništa ne može da krene bez toga. Ne govorim da li je to nemoralno ili nepošteno – ali je prilično naivno i lakomisleno smatrati da sve zločinačko i krvavo može da potone u zaborav i da se i dalje može živeti kao da se ništa nije desilo. To je nemoguće. Teško je zavaravanje, odugovlačenje, pokušavati da se učutka taj razgovor. Pre svega, međunarodni identitet ove zemlje u inostranstvu – obeležen je zločinima. Ja ne znam koliko ljudi u svetu znaju o Jugoslaviji i Srbiji – ali oni koji išta znaju, znaju o zločinima! I sad kažeš: srušili smo Miloševića, počinjemo iz početka, kad tu osnovnu odrednicu svog postojanja ne menjaš!

Postoji prećutna saglasnost da se o režimu Miloševića ne govori kao o "zločinačkom režimu"?

- Svi oni koji su desetak godina bili u Srbiji, tu živeli, znaju da je reč o zločinačkom režimu; ali, šta sad? Srušiš Miloševića i više ne govoriš o zločinima, ne daš da se o zločinima govori, pa ti si samo nastavak tog

istog režima! Ni 5. oktobra 2000. nisam bio optimističan – a to mislim i danas – jer onakvi strahoviti, čudovišni režimi kakav je bio Milošević, ne padaju na onaj način. Oni ne padaju tako što će se narod na ulici izljubiti s vojskom i policijom; sam mehanizam tog prevrata, zovi ga kako hoćeš, nije do kraja osvetljen. Meni se čini da je odlučujuće ono o čemu mi još ništa ne znamo: šta su Koštunica, Milošević i general Pavković razgovarali uoči prevrata, kao što ne znamo ni kakav je dil napravljen između Đinđića i tipa koji se zove "Legija"? Svi ti sporazumi omogućili su da se Milošević skine prilično lako, ali je cena bila da se sistem ne demontira do kraja. Čim se videlo da su na slobodi ostali Nebojša Pavković, šef Generalštaba i Rade Marković, šef Državne bezbednosti – to je značilo da nema diskontinuiteta, da su dilovi napravljeni, da su bageri bili samo pozorište! To ljudi ne vole da čuju: kao što Slovenci još misle da poredili JNA, tako 500.000 ljudi u Beogradu veruje da su upravo oni poredili Miloševića! To, nažalost, nije bilo tako: jer ono što bi se moglo nazvati snagom restauracije – u potpunoj je ofanzivi. Pogledajte predsedničke izbore: postoje dva bloka, jedan je za restauraciju, drugi je ova Vlada Srbije koja kao nekakva gerila vlada Srbijom, stalno nam pričaju šta mogu a šta ne mogu da urade u Srbiji, očekuju naše razumevanje, a na vlasti su. Ministar policije Dušan Mihajlović, recimo, kaže: nije uhapsio Mladića jer je ovaj bio dobro čuvan! Ej, bre! Pa je li policija na vlasti ili je na vlasti Mladićevo obezbeđenje?

Da li si, ipak, posle 5. oktobra očekivao da će ljudi u koje si verovao ostati isti: nepokolebljivi kad su ratni zločini u pitanju?

- Mislio bih tako da već u svom iskustvu nisam imao dolazak Miloševića na vlast: kad sam video da mnogi ljudi – za koje nisam nikad verovao da će mu se pridružiti, odjednom postaju njegovi fanatici... Tako sam već jednom doživeo svu snagu koju konformizam može da izvrši nad ljudima. Mi smo skloni konformizmu, jer smo plemenska, patrijahalna sredina gde se svako boji da ostane sam. Teško ćeš naći ljude koji su spremni – čak i pred velikim gnusobama – da ostanu sami; u najboljem slučaju će ćutati. Kad svi duvaju u isti rog, oni najpošteniji obično ćute. I ćute i danas. Naravno da sam očekivao da će – kad je Milošević pao – neki ljudi želeći da govore o zločinima; ali video sam da je pritisak za konformiranjem ostao vrlo jak. Recimo, zanimljivo je da se u ovu polemiku u "Vremenu" ne uključuju mnogi od kojih bi se to očekivalo... Meni su ta izostala imena vrlo zanimljiva, jer je reč o ljudima koji su se, navodno, godinama borili za ljudska prava... Iz toga zaključujem da oni osećaju da je "većina" protiv njih, ali ja nikako da shvatim kako će manjina postati "većina" ako mi stalno ćutimo.

Najveće razočarenje jeste kad vidiš da su ti najbolji prijatelji, ideološki saveznici, odjednom, preko noći, prešli na drugu stranu, recimo,

u nacionalistički zagrljaj Vojislava Koštunice, o kojem su godinama najpogrdnije govorili?

- Bilo je teško boriti se s Miloševićem. Ne opravdavam, ali mogu da objasnim: ljudi su poželjeli da jedanput budu na pobjedničkoj strani, sad, valjda, kad smo srušili Miloševića, treba da budemo nagrađeni za tu pobjedu! A bićemo nagrađeni – ako pokažemo razumevanje za tu novu vlast, da podržimo njena objašnjenja zašto je, recimo, Hag, deveta rupa na svirali... Ono što u svemu nikako ne mogu da prihvatim jeste strahovita ravnodušnost prema stotinama hiljada ljudi koje je tzv. srpska strana unesrećila, a to su ljudi s kojima smo u Jugoslaviji živeli, to su naši sugrađani! Ljudima kad to i pomenete – oni vas onako, nekim praznim pogledom, posmatraju kao da ne znaju o čemu vi uopšte pričate. Totalno odsustvo bilo kakvog saosećanja prema ljudima s kojima smo do juče živeli!

Postoji teza da ljudi "nisu obavješteni", da ne znaju. Opet, imam lični primer: zamereno mi je nedavno, javno, da sam "opsednut zločinima"?

- Ljudi neće da budu obavješteni – to je jasno; kao što je jasno da mediji neće da ih iritiraju time što će ih obavestiti kad i oni neće da budu obavješteni. Napravljena je jedna fina simbioza: ovi kažu "mi o tome nećemo da slušamo", a ovi kažu "pa, dobro, kad nećete da slušate – nećemo o tome ni da vam pričamo". Što se opsednutosti zločinima tiče, tu se javlja nešto paradoksalno: recimo, bio si na ulici, pred tvojim je očima neko nekog zaklao ili silovao, naravno da bi bio opsednut celog života. Kad se to uradi na masovnoj skali, onda ljudi smatraju da ih se to ne tiče i da nemaju razloga da budu opsednuti, kao da je zločin na 100.000 većem nivou izgovor da budeš 100.000 puta manje opsednut! Zločin je biblijska kategorija, nešto čim su ljudi uvek opsednuti. Nenormalno je ne biti opsednut zločinom, prihvatiti zločin kao nešto obično, prirodno. Ne može se preko njega nekažnjeno prelaziti kao što mi sad činimo.

U centru svih polemika kad su u pitanju zločini, pojavljuje se – Bosna. Iz te iste Bosne još uvek se nadaju da u Srbiji ima ljudi koji će, pošteno, sumirati sve ono što nam se desilo. Ima li tih ljudi?

- Pre svega, mislim da sve ovo moramo da uradimo zbog nas samih. Nama je teško što to ne možemo da uradimo. Što se ljudi iz Bosne tiče, njihova nada da će ova sredina imati snage za suočenjem – ljudska je i normalna; ne živimo u svetu gde se zločini mogu zatrpiti i zaboraviti, uz pitanje – je li ljudska priroda baš takva? Tragedija porodica žrtava je teška, strašna, ali za njih bi ipak predstavljalo utehu da se pokaže da je zločin nešto incidentalno, nešto što se dogodilo i da ljudi, u stvari, nisu takvi. Da će na kraju ipak shvatiti da to tako nije trebalo, da je bilo užasno, grozno... i da su grešili. Čim žrtva nema satisfakciju, to ugrožava kod ljudi

njihovo gledanje na ljudsku prirodu: kako da rade, kako da žive s drugim ljudima?

U kontekstu Bosne, imali smo nedavno izjavu Vojislava Koštunice o "porodici" koja je "privremeno" razdvojena, mislio je na Republiku Srpsku, naravno.

- To jedan deplasirani pokušaj – blaga reč koju upotrebljavam – da se spase nešto od tog, Koštuničinim jezikom, dostojanstva koji je narod izgubio tokom ovih ratova. A to dostojanstvo se može povratiti jedino da se ti zločini priznaju i da se prema njima odredimo kako se ljudi uobičajeno određuju prema zločinima... Meni je, recimo, neverovatno da ljudi suđenje Miloševiću doživljavaju kao nešto što može škoditi dostojanstvu ovog naroda: dostojanstvu ovog naroda škodilo je što su Miloševića izabrali za predsednika, što su ga birali četiri puta, a ne to što se sad otkriva šta je taj čovek radio. Niti ćeš ti tvoje dostojanstvo povratiti time što ćeš da lažeš što se stvarno dogodilo. Naprotiv, toneš samo dublje. To je izraz, rekao bih, antropološkog pesimizma da misliš da su ljudi takve svinje da ti njima možeš da povратиш dostojanstvo lažima!

Jedna od glavnih tema polemike u "Vremenu" jeste "deetnifikacija" žrtava?

- Mnogo se ovde, u cilju relativizacije, priča: zločin je zločin. Navodno: nacionalnost tu nije bitna. To izgleda kao neka razumna i humana poruka, ali, to nije tako. Ovde su zločini bili etnički motivisani, ne možeš razumeti krivično delo a kamoli istorijski događaj ako ne uzmeš u obzir motiv. Ovde je motiv: etničko čišćenje. Zločini su činjeni protiv ljudi zbog njihove nacionalnosti, religije... ništa ne možemo da razumemo ako mi sve ovde, kako se kaže "deetnifikujemo". Naročito je ružno kad vidiš da to govori jedna etnička grupa koja je te zločine činila; onda mi kažemo "E, pa sad, nema veze što smo mi to činili", i dodajemo: "Neko je to činio"... Upravo to pričam Ceroviću: to može jedino ako se ispišeš iz ovog naroda... i onda kažeš: "ja se ispisao, ništa ne znam, baš me briga, ko ste, odakle ste, šta ste, za mene je zločin – zločin"... Upravo je tu pitanje kolektivne odgovornosti, teza za koju me odavno optužuju; u redu, možeš da otkloniš kolektivnu odgovornost – ali pokaži mi onda ko je taj ko je kriv? Sad se, tobož, Miloševićovo suđenje prikazuje pod senkom priče da nije dokazano da je on sve naređivao. A ko je, ako nije on? Ako nije ni Milošević, ni Pavković... onda smo svi mi.

Koliko su, konačno, ovakve teze opasne?

- Nije ovo direktan odgovor na tvoje pitanje, ali sam, recimo, razgovarao s jednim savetnikom g. Koštunice koji me je uveravao da je suđenje u Hagu vrlo opasno po naše interese jer postoji tužba Bosne i Hercegovine za genocid. U tom slučaju, kaže mi on, ako osude Miloševića, platićemo ratnu štetu i to će plaćati generacije nevinih ljudi koji u tome nisu učestvovali. Pa, šta? Pa, nego? Je li ti misliš – pitam ga – da

su svi oni Nemci koji su nam plaćali ratnu štetu krivi? Ako smo to umeli da od Nemaca tražimo, umećemo, valjda, da sve ovo platimo. Ratovi zato jesu tako strašni: jer stradaju civili a ratnu štetu plaćaju nevini ljudi. Ali, o tome je trebalo misliti kad se glasalo za Miloševića na izborima. Uopšte, objašnjenje tog savetnika: da Miloševića treba braniti jer će žrtve dobiti naknadu štete – jeste monstruozno.

I dalje polemišeš s neistoimišljenicima u "Vremenu"?

- Da. Kupim "Vreme" u osam ujutru, sedim za kompjuterom i pišem pisma. Takođe, mislim da se u ovoj zemlji Srbiji suviše govori: zvali su me ljudi za razne intervju, da komentarišem već postojeće vesti... ali sam shvatio da treba govoriti samo o onome o čemu niko drugi neće da priča. Zato što je malo onih koji o ovome hoće nešto da kažu: o zločinima, o žrtvama, o ratu, o Hagu, o nama... Jer od toga nema prećih stvari.

Intervju: Petar Luković

BH Dani, 27. septembar 02.

Reagovanje Individualna krivica i kolektivna odgovornost

(Odgovor na intervju Stojana Cerovića "Opasna priča o kolektivnoj krivici", "Monitor", broj 622 od 20. septembra)

Stojan Cerović me je iznenadio. U nedavnom intervjuu Vašem listu on nastavlja polemiku koju vodimo na stranicama "Vremena", tako što mi pred crnogorskom publikom, koja našu polemiku ne prati i ne zna šta ja u toj polemici govorim, pripisuje stavove koje nikada i nigde nisam izrekao, pa onda sa njima polemiše. Mislio sam da razlike u mišljenju možemo ispitivati u granicama fer-pleja.

Stojan mi tako pripisuje stav o "kolektivnoj krivici" za ratne zločine. A, evo, šta sam ja o tome u "Vremenu" rekao:

"Postoje tri vrste odgovornosti za ove zločine: prva obuhvata naredbodavce i izvršioci i ona je krivična.

Postoji druga odgovornost, odgovornost onih kreatora javnog mnjenja (tzv. elita) koji su te zločine podsticali, opravdavali ih, zataškavali ih, branili ih, bagatelisali ih, relativizovali ih. Ta odgovornost je moralna...

Postoji treća vrsta odgovornosti, političko-istorijska: to je odgovornost onih koji su nekoliko puta birali zločinačku vlast, nosali okolo slike Miloševića kada je već bilo jasno o kome se radi, s cvećem ispraćali tenkove, širili "rodoljublje" i onih koji danas nose majice sa slikama Ratka Mladića (Mladić – heroj, Svi smo mi Radovani), a ta je, bojim se, "prilično kolektivna". Govorim li ja, dakle, o "kolektivnoj krivici"? Ne, ja govorim o nečem sasvim drugom, o političko-istorijskoj kolektivnoj odgovornosti. O tome je pisala Hana Arent bolje nego što bih ja umeo: "Svaka vlada preuzima odgovornost za dela i nedela svojih prethodnika. To važi čak i u slučaju revolucionarnih vlada, koje smatraju da ih sporazumi koje su sklopili njihovi prethodnici ne obavezuju". I dalje, ova odgovornost postoji i onda kada "nismo krivi za njihova nedela, ni moralno, ni pravno... Ovu političku i striktno kolektivnu odgovornost možemo da izbegnemo samo ako napustimo zajednicu".

Ja čak pomirljivo sužavam ovu kolektivnu odgovornost – koja, po Hani Arent, leži na čitavoj naciji (i zato je nazivam "prilično kolektivnom") – na one koji su Miloševića birali i podržavali i onda kada je bilo jasno o čemu se radi, koji su odobravali njegovu ratnu politiku i na one koji se danas solidarišu sa zločinima (Svi smo mi Radovani). Dakle, ja tu "prilično kolektivnu" odgovornost ne svodim samo na čin glasanja za Miloševića.

Stojan mi, međutim, imputira stav da ja ovu odgovornost svodim na odgovornost ljudi koji su glasali za Miloševića. "U ovoj polemici S.P. govori o odgovornosti onih koji su glasali za Miloševića. Međutim, mislim da su ljudi koji su u prošlosti glasali za Miloševića to radili iz raznih razloga i ne vidim kako se svi oni mogu smatrati odgovornim", kaže Stojan Cerović.

No, dobro, ja sam spreman da branim i ovakav stavi koji mi je podmetnut.

Naravno, birači su odgovorni za svoje odluke (kome će dati svoj glas). Svako je uvek odgovoran za svoje odluke i posledice tih odluka, čak i onda kada ih nije mogao perdivideti. To je definicija političke odgovornosti. Zar Stojan Cerović misli da birači treb da budu neodgovorni, da ih treba osloboditi odgovornosti za političke odluke koje donose na biračkom mestu? Zašto? To su odluke od velike važnosti za celu zajednicu, nekada sudbonosne (kao što je bio izbor Miloševića). Njihova odgovornost, naravno, nije ni pravna, ni moralna – ona je politička. I u svojoj polemici u "Vremenu" (vidi gore) ja sam je jasno takvom i nazvao.

Kada Stojan Cerović odbija da uoči jasnu razliku koju stavjam između "krivice" kao krivičnog pojma (koja je uvek i samo individualna) i političke odgovornosti (individualnog birača, ali i biračkog tela u celini), onda ja to mogu jedino da shvatim kao pokušaj da se, u stvari, izbegne diskusija o zločincima i njihovim delima. Da se stvari zamagle i da se teze zamene.

Na kraju, Stojan Cerović "kolektivno" prebacuje kritičarima "Vremena" (pa i meni) da, navodno, tvrde da je "krivica isključivo srpska, a da su žrtve isključivo na drugoj strani". Nikada i nigde nisam tvrdio da su ratni zločini ili genocid nekakva "srpska" specijalnost. Nažalost, spremno izjavljujem da ta krivična dela vrše i vršili su i pripadnici mnogih drugih nacija i ta dela, naravno, treba da budu kažnjena.

Ako ja govorim o zločincima koji žive u Srbiji danas, to je zato što moja država ima jurisdikciju nad ovim zločincima i što ja kao građanin ove države imam prava (i dužnost) da od moje države zahtevam da ispunjava svoju dužnost, tj. da zločice hapsi, da im sudi, da zaštiti društvo u kome živim od njihovog prisustva ili (ako to ne može) da ispuni svoje međunarodno preuzete obaveze i isporuči ih onima koji mogu da im sude. Ja takva prava i dužnosti nemam u Hrvatskoj ili Somaliji.

Ne prihvatam, takođe, ni sumanutu logiku po kojoj bi navodno kažnjavanje zločinaca, nad kojima imamo jurisdikciju, recimo iz ratnog sukoba srpsko-hrvatskog, na bilo koji način opravdavalo zločine druge zaraćene strane (hrvatske). Zločini se ne sabiraju i ne oduzimaju, zločini ne podležu (kao dugovi) prebijanju. Jedan zločin nikada ne opravdava drugi zločin. Naprotiv, u pravu se zločin učinjen iz osvete smatra zločinom

učinjenim iz niskih pobuda, dákle kvalifikovanim težim oblikom toga zločina.

Teško je razumeti o čemu Stojan Cerović govori. A nekada je umeo da bude vrlo jasan.

Srđa Popović

Monitor, 4. oktobar 2002.

Povodom polemike Teskoba pred zločinom

*Srpsko društvo živi u mnogo dubljim međusobnim
nesporazumima nego što smo do sada bili spremni da priznamo*

Ima bar dva razloga zbog kojih se polemika o odgovornostima za ratne zločine na stranicama *Vremena* može smatrati krupnim društvenim i političkim događajem, čak od izuzetnog javnog interesa. Jedan je svakako u činjenici što je to kod nas prva javna rasprava u kojoj mnogi istaknuti pojedinci nastoje da definiu svoj lični, ali i kolektivni odnos prema zločinima koji su sa srpske strane počinjeni u bliskoj prošlosti. Od ove se teme do sada uglavnom bežalo, čak i kada su neki mediji naglašavali da stalno drže otvorene stranice za ovu vrstu javnog diskursa. Možda je ne bi bilo ni ovoga puta da se ova sukobljavanja, započeta zbog kritičkih primedbi na *Vreme* i B 92 nisu, u žaru rasprave, ubrzo proširila na glavnu temu.

Različite pozicije

Ova je polemika, međutim, privukla pažnju i zbog još jednog kurioziteta. Sučeljavaju se, sa dubokim razlikama u pogledima na nedavne ratne zločine, uglavnom ljudi koji su za sve ovo vreme bili osvedočeni pripadnici demokratskog, odnosno antimiloševićevskog i antiratnog bloka u Srbiji. Ta okolnost nagnala je mnoge da se sada u nedoumici zapitaju: koja je naša prava pozicija u tretiranju "naše" odgovornosti za ratne zločine, kakve puteve predlažemo da se savlada ova istorijska trauma, jednom reči jesmo li kao društvo spremni da prihvatimo ovaj izazov koji se više ne može izbeći. Sve je bilo jednostavnije "kada smo bili jedinstveni", sada je mnogo konfuznije otkako su linije razgraničenja u opredeljivanju postale zamućenije.

Koji su glavni polovi u mišljenjima dosad izraženi? Nekoliko čitalaca smatra da se u srpskom društvu, naročito u njegovoj eliti, sve organizovanije čini napor da se zločin "ne samo relativizuje, već i deetnifikuje". Čak postoji, tvrdi se, i nedostatak političke volje da se zločin sankcioniše.

Saradnici *Vremena*, a takođe i neki čitaoci, u svojim odgovorima prebacuju oponentima da insistiraju na priznavanju nacionalne krivice za ratne zločine (što nije tačno), traže od njih da "prestanu da se prenemazu nad nesrećama za koje više nema leka", nazivaju ih (cinično) stručnjacima

za moralna pitanja, čak im pripisuju da su plaćeni sa Zapada. Optužbe, svakako, neprikladne za akademski ton rasprave, izazvale su nove utuke u kojima se ovakvi stavovi, pogotovu oni o "prenemaganju nad nesrećama" nazivaju "kapitulacijom koja ohrabruje istoriju, ratove, zločine i nesreće". A povodom onoga da "više nema leka" postavlja se pitanje da li je to "nekakva generalna amnestija u koju može svako da se ušvercuje", što drugim rečima znači da ravnodušno skrstimo ruke pred Sarajevom, Srebrenicom i Vukovarom. Drugi, opet, razočarano primećuju da ako u *Vremenu* "ovako razmišljaju, onda nema nade za bilo kakve promene", dok neki u ovako žestokim odgovorima novinara ovog nedeljnika naslućuju "proplamsaje prve lomače za kritičare".

Površno izveštavanje o Hagu

Naravno, dobar deo javnog disuta protiče i u tretiranju uloge medija, uglavnom *Vremena* i B 92, čiji se prilozi o suđenju Milošević uvredljivo nazivaju "lavežom" i "proizvodnjom laži i falsifikata". Nisu bolji ni odgovori koji dolaze od novinara. Oni kažu da je izveštavanje iz Haga uglavnom objektivno, a kritičarima ironično preporučuju da su slobodni "da u haškoj sudnici za svoju izaberu stranu na kojoj sedi Karla del Ponte". Tvrde da novinari ne mogu da budu odgovorni za promašaje tužilaštva, za cinizam optuženog, za pomanjkanje istinoljubivih svedoka.

Šteta je što bar u dijalogu o izveštavanju nisu preovladali tolerantniji tonovi što bi svakako otvorilo put da se spremnije i zrelije prihvati i tema o odgovornosti za zločine. Jer, o izveštavanju naših medija iz Haga ima zaista o čemu da se razgovara i bez "tvrdih" kvalifikacija. Dobar deo medija za ovih osam meseci suđenja u prvi plan plasirao je Miloševićeve političke trikove i grube diskvalifikacije svedoka sračunate na to da našu javnost okrene protiv Tribunala. Vrednost dokaza o tome šta su sve vojne i policijske snage počinile na Kosovu – a od gotovo 130 svedočenja velika većina iskaza bila je neosporno dokumentovana – ostala je, u mnogim novinskim, radio i tv izveštajima, poprilično skrajnuta i zamagljena. Tretiranju haškog suđenja prišlo se u medijima rutinski i površno, umesto da se angažuju pravnici i istoričari koji bi objašnjavali pojmove i kategorije sudskog postupka, tužbe i odbrane, a naročito njihov razvoj od Nirnberškog procesa do danas. To bi svakako doprinelo boljem informisanju građana, ali i snaženju pravne svesti koja je u narodu, a izgleda i kod nekih novinara, još na niskom nivou. Izostala je i inicijativa Nezavisnog udruženja novinara da se, uz pomoć eksperata, razgovara sa redakcijama o kvalitetu i dometu haškog izveštavanja, što bi takođe ojačalo kvalifikovanost i odgovornost novinara.

Pritisak gvozdene šape

Polemika u *Vremenu*, međutim, ponovo otvara i ono krucijalno pitanje: kakva je, posle dve godine demokratske vlasti, prava slika naših moralnih i političkih moći da se ponesemo sa ratnim kriminalom? Reklo bi se da uopšte nije bolja nego što je bila pre 5. oktobra. U tom smo pogledu ponajmanje napredovali, ukoliko čak nismo napravili i neku regresiju. Pregled ponašanja glavnih aktera u Srbiji opravdava ovakvu jednu sumornu procenu. Naš državni vrh je i dalje kolebljiv u izručenju optuženih, javnost je zbunjena, a strani partneri podozrivi prema nama i ponovo uzdržljivi u obećanjima finansijske podrške za reormu. Imamo, izgleda, i jedan neobjašnjiv paradoks – dok se pojedini optuženi polako otkravljaju i dobrovoljno prijavljuju za odlazak u Hag, državni organi su i dalje tvrdi i dogmatični u saradnji sa Tribunalom.

Svi predsednički kandidati, i to svih političkih boja, upadljivo se klone da pomenu ratne zločine, a u njihovom svakodnevnom kontaktu sa građanima nema ni reči o tome kako da se kao društvo ponesemo s tim bremenom. Tužilaštvo ima muke da nađe svedoke, Slobodan Milošević raspolaže obaveštenjima i o najistnijim detaljima iz života svakog svedoka. I u haškom procesu, i u onim malobrojnim suđenjima u zemlji (ili onim koja se pripremaju) mnogi uplašeni svedoci se povlače ili menjaju iskaze. Kao da nas bivši režim, svojom gvozdenom šapom, i dalje drži za gušu i ne da nam da maknemo dalje od početka. Ova nasrtljivost raspojasanih nacionalista dobija i krajnje brutalne oblike. Posle neuspelih pokušaja da se izložba o ratnim zločinima *Krv i med* otvori u četiri grada u Srbiji, otvorena je tek u petom, u Novom Sadu, ali uz asistenciju policije.

Drugačiji prilaz zločinu

Doduše, B 92 je povodom nasilja na ovim izložbama upriličio nedavno zanimljivu tribinu na kojoj jedno od izraženih shvatanja kaže da je sasvim legitimno da deo "potrošača" i sa negodovanjem gleda na ovakve priredbe gde se optužuju njihov sugrađani. Međutim, ovde nije reč o njihovom pravu nego o njihovoj sili i samovolji da se spreči tuđe pravo. Takvi najčešće pribegavaju prigovoru da im u svemu tome smeta što nema i tuđih zločina. Pod pretpostavkom da se i to ostvari, onda bi nastalo prebrojavanje, koliko je njihovih slika, a koliko naših, pa kada bi se i to postiglo nastalo bi novo preganjanje da su "naši" zločini prikazani strašnije nego "njihovi" itd. Simetrija, očigledno, ubija svaki duh objektivnosti i odgovornosti i samo je izgovor da se pobegne od odgovornosti za zločin.

Mora se početi od sasvim druge vrednosne pozicije: Srbi (a naravno i Hrvati, Bošnjaci i albanci, svaki za sebe) moraju hrabrije da se razračunaju sa svojim sugrađanima-zločincima, ako hoćemo da kao društvo postignemo napredak i spokojstvo. Ne da gledamo preko plotu u tuđe dvorište, nego da otvorenije zavirimo u sopstvenu dušu. Što više odbijamo ovakav prilaz biće nam teže i sa svetom i sa samima sobom. To više nije samo političko, nego pre svega kulturološko i psihološko pitanje. U tome i jeste suština naših neslaganja. Srpsko društvo živi u mnogo dubljim međusobnim nesporazumima nego što smo do sad bili spremni da priznamo.

D. I.

Republika, 1-31. oktobar 2002.

Milošević, ipak, najavljiavao rat

Izjava novinara Vremena Stojana Cerovića da "sam Slobodan Milošević nije nikome obećavao rat", koju je *Danas* preneo u vikend izdanju od 28-29. septembra, u oštrom je sukobu sa činjenicama. Zato je važno ukazati na te činjenice.

O namerama Slobodana Miloševića njegov najbliži saradnik i saveznik u kreiranju "zajedničkog kriminalnog poduhvata", Borisav Jović govori u svojoj knjizi "Poslednji dani SFRJ". U zabeleškama pod naslovom "Planovi vojske za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj i za izlaz iz krize" od 25. februara 1991. godine, on kaže da Vojska, sa osloncem na Srbiju, Crnu Goru i "srpske partije u BiH i Hrvatskoj" (str. 276) treba da "kombinovanim političkim i vojnim merama sruši vlast prvo u Hrvatskoj, a potom u Sloveniji str. 277). "U kolebljivim republikama (Makedonija i BiH) kombinovanim političkim merama – demonstracijama i pobunama – treba srušiti rukovodstva ili ih preokrenuti u drugom pravcu. Ove aktivnosti valja kombinovati i sa nekim vojnim akcijama" (str. 277). "U Hrvatskoj, a docnije i u Sloveniji, kao prva varijanta, mogla bi biti vojna uprava" (str. 278).

"Konsultujem se sa Slobodanom Miloševićem o planu vojske. Pročitao sam mu svoje zabeleške od reči do reči. On smatra da je sve to dobro izuzev što Sloveniju treba ostaviti na miru. Samo Hrvatsku treba tretirati". "Na pitanje šta da radimo ako ne postignemo dovoljnu većinu u Predsedništvu za odluke koje su potrebne, on misli da odlučujemo sa onoliko članova koji su 'za' i da će vojska 'poslušati'. Smatra da je logično da 'uklonimo' svakoga ko će se suprotstaviti takvoj akciji Predsedništva" (str. 278).

Sam Slobodan Milošević je iste 1991. godine otvoreno i nedvosmisleno govorio o ratu za granice kao srpskom državnom interesu:

"Mi moramo obezbediti jedinstvo ako želimo da kao najveća i najbrojnija republika diktiramo dalji tok događaja. To su pitanja granica, suštinska državna pitanja. A granice kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikad ne diktiraju slabi... Ja sam naredio mobilizaciju rezervnog sastava milicije. Dalje, angažovanje u formiranju novih snaga milicije, a Vlada je dobila zadatak da pripremi odgovarajuće formacije koje će nas učiniti u svakom slučaju bezbednim, odnosno učiniti sposobnim da branimo interese naše republike, srpskog naroda izvan Srbije. Ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo." (NIN od 12. aprila 1991. godine)

Dakle, da li Milošević nikada nikome nije obećavao rat?

Nataša Kandić

Danas, 2. oktobar 2002.

Šta je, zapravo, u Hagu priznala Biljana Plavšić Gest ka izmirenju naroda

Fond za humanitarno pravo pozdravlja odluku Biljane Plavšić da prizna krivicu i preuzme odgovornost za svoje ponašanje i postupke tokom oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini. Priznanje o počinjenim nedelima, preuzimanje odgovornosti i žaljenje koje je Biljana Plavšić izrazila, u najboljem su interesu naroda kome ona pripada. FHP posebno ukazuje na činjenicu da priznanje Biljane Plavšić otvara put za izmirenje ljudi i naroda u susjedstvu i vraćanje ljudskog dostojanstva žrtvama.

Biljana Plavšić se izjasnila krivom za progone na političkoj, rasnoj i verskoj osnovi iz tačke 3 izmenjene konsolidovane optužnice od 7. marta 2002, dok se Tužilaštvo saglasilo da predloži da se prilikom odmeravanja kazne odbace preostale tačke optužnice koje se odnose na genocid, saučesništvo u genocidu (tačke 1 i 2), istrebljenje i lišavanje života (tačke 4, 5 i 6), deportaciju i nehumana dela (7 i 8). U Sporazumu o izjašnjavanju o krivici od 14. septembra 2002. Biljana Plavšić se potvrdno izjasnila o krivici za progone bosanskih Muslimana i Hrvata, smatrajući da je *de facto* kriva i priznala da snosi punu odgovornost za svoje postupke iz tačke 3. Optužnice.

Priznanjem krivice Biljana Plavšić je prihvatila postojanje rasprostranjenog i sistematskog napada na civile, da su njeni postupci bili povezani sa sistematskim napadima protiv civila, da je bila svesna šireg konteksta svog ponašanja, da je počinila radnje i propuste protiv žrtava ili stanovništva kao žrtve i posedovala nameru da ih poćini, da je njeno ponašanje imalo političku, rasnu i versku osnovu i da je postupala sa svesnom namerom diskriminacije.

Biljana Plavšić je priznala sledeće navode činjeničnih osnova za utvrđivanje krivićnog dela progona:

Da je između 1. jula 1991. i 30. decembra 1992, delujući kao pojedinac ili u dogovoru sa Radovanom Karadžićem, Nikolom Koljevićem, Momćilom Krajišnikom i drugim učesnicima udruženog zloćinaćkog poduhvata planirala, podsticala, naredila, poćinila ili na drugi naćin pomagala i podržavala planiranje, pripremu ili izvršenje progona bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva u općinama Banja Luka, Bijeljina, Bileća, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Bratunac, Brćko, Čajnić, Čelinac, Doboć, Bosanski Novi, Donji Vakuf, Foća, Gacko, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Ključ, Kalinovik, Kotor Varoš, Nevesinje, Novi Grad, Novo Sarajevo, Pale, Prijedor, Prnjavor, Rogatica, Rudo, Sanski Most, Šipovo, Sokolac, Teslić, Trnovo, Višegrad, Vlasenica, Vogošća i Zvornik.

Priznala je da su progoni obuhvatali:

1. Diskriminaciju bosanskih Muslimana i Hrvata, uključujući uskraćivanje slobode kretanja.

2. Ubistva tokom i nakon napada na sela i gradove u pomenutim opštinama, uključujući ubistvo najmanje 48 Muslimana i Hrvata u Bijeljini, 1. i 2. aprila 1992, 30 starijih Muslimana u Bijeljini 10. jula 1992, 65 muslimanskih civila u Bratuncu 9. maja 1992, najmanje 10 Muslimana ispred hotela Posavina u Brčkom 4. maja 1992, streljanje najmanje 30 muslimanskih seljaka u selu Prohovo 30. maja i 1. juna 1992, ubistvo i spaljivanje tela oko 70 bosanskih Muslimana u naselju Bikavac u Višegradu 27. juna 1992, likvidacija više stotina Muslimana, muškaraca, žena i dece u Višegradu i na mostovima reke Drine tokom maja i juna 1992, ubistvo 15 Muslimana u Zvorniku 9. aprila 1992. i masovna ubistva u još 15 mesta u BiH.

3. Ubistva u logorima i u vezi sa logorima, uključujući ubistva desetine zatvorenika u logoru Manjača od početka juna do 18. septembra 1992, ubistvo 14 muslimanskih zatvorenika u osnovnoj školi "Vuk Karadžić" u Bratuncu od 10. do 16. maja 1992, ubistvo najmanje 266 zatvorenika u KPD Foča od juna do decembra 1992, ubistvo 190 zatvorenika, Muslimana i hrvatskih žena u osnovnoj školi u selu Grabovice u opštini Kotor Varoš, ubistvo stotine zatvorenika u logoru Omarska (Prijedor) od maja do avgusta 1992. i streljanje više od 150 zatvorenika iz naselja Brdo u Prijedoru 20. jula 1992. godine, zatim ubistva zatvorenika u logoru na farmi i u tehničkoj školi u Karakaju, u logoru Sušica, Keraterm (Prijedor), Luka (Brčko) i u još 15 logora ili objekata u vezi sa logorima.

4. Logore, uključujući devet objekata u Banja Luci, 15 objekata u opštini Bijeljina, pet objekata u Bileći, šest objekata osnovnih škola u opštini Bosanska Krupa, 11 objekata u Bosanskom Novom, devet u Bosanskom Petrovcu, devet logora u Bratuncu, 16 u Brčkom, tri u Čajniču, četiri u Čelincu, 30 u opštini Doboj, 24 u opštini Foča, šest u Gackom, šest u Hadžićima, pet u Ilidži, sedam u Ilijašu, šest u Kalinoviku, sedam u Ključu, 17 u opštini Kotor Varoš, šest u Nevesinju, dva u Novom Gradu, šest u Novom Sarajevu, pet na Palama, 58 u opštini Prijedor, 10 u Rogatici, dva u Rudom, 22 u opštini Sanski Most, jedan u Šipovu, 10 u Sokolcu, 18 u Tesliću, 17 u Vlasenici, devet u Vogošći i 26 logora u opštini Zvornik.

5. Uništavanje više od 140 kulturnih i verskih spomenika, među kojima su džamija i katolička crkva u Bosanskoj Krupi, devet džamija i dve katoličke crkve u opštini Bosanski Novi, pet džamija u Bosanskom Petrovcu, jedna džamija u Bratuncu i jedna u naselju Glogova, tri džamije u Brčkom, dve džamije u Čajniču i jedna džamija u selu Međurečje, dve u Čelincu i jedna u naselju Bašići, tri džamije i jedna katolička crkva u

Doboju i u selu Gornja Grapska, pet džamija u opštini Donji Vakuf, četiri džamije u opštini Foča, dve u Hadžićima, četiri u Ilijašu, dve u Kalinovniku, sedam u opštini Ključ, devet u opštini Kotor Varoš, pet u Nevesinju, dve katoličke crkve i devet džamija u Prijedoru, tri džamije u Prnjavoru, pet u opštini Rogatica, četiri u opštini Rudo, devet u opštini Sanski Most, tri u opštini Šipovo, jedna džamija u Sokolcu, jedna katolička crkva i dve džamije u Tesliću, po jedna džamija u Višegradu i Vlasenici, dve u Vogošći i četiri džamije u opštini Zvornik.

Nataša Kandić,
Fond za humanitarno pravo

Danas, 4. oktobar 2002.

Srđa Popović

**Povodom poslednjih izveštaja u *Danasu*
sa suđenja Slobodanu Miloševiću u Hagu
Mesić: JNA streljala bolesne civile
u Vukovaru**

Obraćam se Vašem listu s izvesnom nelagodom. Imam komentar na Vaše poslednje izveštaje sa suđenja Miloševiću, a sa druge strane, svakako da Vaš list objavljuje najbolje izveštaje iz Haga. Paradoksa, međutim, nema – sa onima drugima beznadežno je polemisati.

Šta su moje primebde?

Pođimo od Vašeg naslova: "Milošević: JNA nije streljala zarobljenike u Vukovaru". Po mome laičkom shvatanju naslov bi trebalo da sadrži suštinu vesti – ovde to nije slučaj. Jer, šta je ovde vest? Da li je vest svedočenje Mesića, ili je vest da Milošević koji svakog dana suđenja poriče sve, čini to još jednom? Da li je vest svedočenje ili standardna "reakcija" na svedočenje? Svakako da je vest svedočenje. (Milošević se po sopstvenoj izjavi "ne brani", nalazi se u fazi postupka u kojoj se njegove učešće svodi na postavljanje pitanja, a sve "usputne" izjave nemaju nikakav proceduralni značaj.) Ako je, dakle, vest svedočenje, zar onda nije prirodno suštinu tog svedočenja istaći u naslovu: "Mesić: JNA streljala bolesne civile u Vukovaru". To je ono što može uticati na odluku suda, a ne Miloševićovo golo, i proceduralno irelevantno, poricanje istinitosti toga svedočenja.

Utisak ova dva naslova na čitaoca sigurno je vrlo različit.

Naslov koji ste dali imao bi možda smisla ako Vi (a to je svakako Vaše pravo) dajete veću verodostojnost Miloševićevom negiranju nego Mesićevom svedočenju. Ako je to slučaj, mislim da grešite.

Podsećam Vas da je o celom slučaju Ovčare (tada) major Veselin Šljivančanin svojevremeno, pre nego što su otkrivene masovne grobnice, dao dva-tri intervjua (jedan, koliko se sećam, u *Monitoru*, drugi u *Dugi*) u kojima je priznavao da je ljude izveo iz bolnice i odveo iz Vukovara. Poricao je, naravno, da ih je streljao. Tvrdio je da ih je predao nekome (zatvoru?) u Sremskoj Mitrovici (Srbija). Tih ljudi u Sremskoj Mitrovici nema, ali je pronađena njihova masovna grobnica u kojoj su ti ljudi zakopani, u Ovčari.

Ja sam siguran da bi *Danas* u svojoj dokumentaciji bez po muke našao Šljivančaninov pomenuti intervju, kao i vesti o masovnoj grobnici u Ovčari i obližnjim lokalitetima. U samom *Danasu*, u istom broju, Gradimir

Ivanić piše o zločinu u Ovčari, ali urednik ove tekstove ne povezuje. Pa, valjda i sami nešto znamo o onome što se tamo dogodilo i bez Haškog suda. Umesto toga objavljuje se Miloševićev demanti, bez komentara.

Drugačije mediji, pa i *Danas* postupaju kada iskazi albanskih svedoka odstupaju od onoga što svi znamo – da je UČK postojala, delovala na prostoru Kosova i imala široku podršku stanovništva. Onda se svi sete onoga što znaju – da to nije istina. Kada Milošević svakodnevno i samouvereno izriče gomile neistina na tom istom suđenju, niko to ne komentariše ("čovjek mira", "albanska majka po najvišim svetskim standardima", "Srbija nije bila u ratu", "Hrvati nisu terani iz Hrtkovaca", "čuvar Jugoslavije"... itd.itd.). Te izjave se prenose u Vašem listu neutralno i "objektivno", bez komentara, kao da je Vaš jedini izvor saznanja o tim činjenicama – Miloševićeva "poštena" reč. Kao da se nadamo da istina neće biti dokazana na Haškom sudu i onda kada nam je savršeno dobro poznata.

Mnogo značajnije, Mesićevo svedočenje: o Miloševićevom planu da razbije Jugoslaviju i uspostavi nove granice ("granice povlače jaki" – vidi tekst Nataše Kandić u *Danasu*, 1. oktobra), o njegovom sistematskom i planskom uništavanju svih saveznih institucija, manipulaciji krnjim "Predsedništvom", etničkom čišćenju vojske, podsticanju i naoružavanju oružane pobune u Krajini, dakle, suština Mesićevog svedočenja – takođe je nešto o čemu i sami imamo prilično dobra saznanja. Ta saznanja u potpunosti podržavaju Mesićevo svedočenje, a dobili smo ih iz knjiga Veljka Kadijevića, ministra odbrane i Miloševićeve desne ruke, Borisava Jovića, tadašnjeg podpredsednika SPS i predsednika Predsedništva. Zašto o tome nema ni reči u Vašem izveštavanju iz Haga? Ako imate komentara na neistine albanskih svedoka, zašto nemate komentara na gomile neistina koje izriče Milošević?

Zašto nemate komentar na otrovnu i lažnu propagandu koju danima širi po Srbiji? Možda se i time može objasniti uspeh njegovog alter ega, Vojislava Šešelja na poslednjim izborima?

U sledećem izveštaju sa suđenju Miloševiću (*Danas*, 4.oktobar) pod naslovom "Slobodan Milošević: Velika Srbija nije bila cilj" (bolji naslov bi bio: "Stjepan Mesić: Cilj je bio Velika Srbija", jer je vest Mesićevo svedočenje), navodite sledeći dijalog između optuženog i svedoka:

"Mesić je uzvratio pitanjem zašto su onda Gardijska brigada, MUP Srbije, Teritorijalna odbrana (TO), kao i paravojne formacije iz Srbije, napadale Vukovar, 'sve pod zapovedništvom Miloševića'".

Milošević: 'Ja sam tada bio predsednik Srbije i ne znam o Vukovaru'.

Ovde je prvo jasno da se optuženi uopšte ne izjašnjava o tvrdnji Mesića da su u napadu na Vukovar učestvovali i snage MUP Srbije (čiji je predsednik Milošević), niti o tvrdnji da u tom napadu učestvuju

paravojne formacije iz Srbije (za šta bi optuženi takođe valjda snosio odgovornost). On se ograničava samo na tvrdnju da sa akcijama JNA on nema nikakve veze.

Međutim, da li je čak i to tačno?

Dana 17. septembra 1991. godine "u lgalu lord Karington, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević i Veljko Kadijević potpisali (su) zajedničku izjavu o prekidu vatre".

Dana 24. novembra 1991. godine "u sedištu UN u Ženevi sastanak S. Miloševića, F. Tuđmana. V. Kadijevića sa lordom Karingtonom i S. Vensom. Postignut 14. sporazum o prekidu vatre".

(Citirano prema Hronologija jugoslovenske krize, Institut za evropske studije, Beograd, 1994).

Slobodan Milošević je, dakle, potpisao bar dva sporazuma o prekidu vatre, bez obzira na svoje svojstvo predsednika Srbije ("koja nije u ratu") čime je priznao da kontroliše ratna dejstva on. Time je on takođe priznao da je uzurpirao ulogu Predsedništva SFRJ, jer po Ustavu SFRJ Kadijević i on ne predstavljaju vrhovnu komandu, vrhovnu komandu predstavljaju Kadijević i Predsedništvo. Svedok Mesić je, dakle, u pravu da se napad na Vukovar odvijao "pod zapovedništvom Slobodana Miloševića".

Još je važnije pitanje da li je cilj ratnih dejstava koja je diktirao Milošević bila Velika Srbija (što u Vašem naslovu Milošević poriče). Citiram šta je sam Milošević govorio 12. aprila 1991. godine:

"Mi moramo obezbediti jedinstvo ako želimo da kao najveća i najbrojnija republika diktiramo dalji tok događaja. To su pitanja granica, suštinska državna pitanja. A granice kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikad ne diktiraju slabi".

Jasno je da je cilj bio nasilno menjanje granica, a ratni događaji su zatim jasno pokazali gde su te granice trebalo da budu povučene. To pokazuje karta "oslobođenih teritorija" u Hrvatskoj i BiH – karta Velike Srbije.

Autor je advokat iz Beograda

Danas, 7. oktobar 2002.

Mihajlo Mihajlov

Disidentske kutije

Već nedeljama se u nedeljniku *Vreme* vodi spor o tome – da li sama po sebi pripadnost srpskom narodu zahteva osećaj krivice za učinjena zlodela tokom prošle decenije. Mada se otvoreno ne govori, reč je ipak o tzv. "kolektivnoj krivici". Stvar nije tako jednostavna kako izgleda na prvi pogled. Uzmite na primer bivšeg nemačkog kancelara Vili Branta. On ne samo da nije bio hitlerovac i nacista, već se aktivno iz emigracije borio protiv nacizma, te u poraženu domovinu došao 1945. u uniformi savezničkih armija što će, "patriotski" rečeno, biti u uniformi neprijatelja i okupatora. Znači da ni najmanje nije bio kriv za nacističke zločine. Međutim, kada je kasnije postao kancelar, te predstavljao celi nemački narod, on je u poseti Poljskoj klekao na kolena pred spomenikom žrtava fašizma u znak pokajanja i molbe za oprostaj.

Znači Sonju Biserko, advokata Srđu Popovića i druge njihove istomišljenike treba upitati – da li su spremni da odu u Zagreb, Sarajevo i u Prištinu da bi (upravo oni) klekli u znak kajanja za grehe srpskog nacionalizma, kao što je to učinio Vili Brant, koji nije pozivao druge, zaista odgovorne Nemce da to učine. To je bit svega, a ostalo su samo priče.

(Deo teksta)

Danas, 5-6. oktobar 2002.

Sonja Biserko

O "srpskoj krivici" i klečanju

U vikend dodatku Vašeg lista (*Danas*, 5-6. oktobar) objavljen je dnevnik Mihajla Mihajlova, u kome se, između ostalog, Mihajlov kratko osvrće i na polemiku koja se vodi u *Vremenu* povodom odnosa naše javnosti prema ratnim zločinima.

Mihajlov ovu polemiku "sumira" na sledeći način:

"... vodi se spor o tome da li sama pripadnost srpskom narodu zahteva osećaj (osećanje?) krivice za učinjena zlodela tokom prošle decenije. Mada se otvoreno ne govori, reč je ipak o tzv. 'kolektivnoj krivici'".

Ovaj stav zasluđuje dve primedbe. Prvo, polemika se uopšte ne vodi o "kolektivnoj krivici", već o tome da li je potrebno i moguće zločine koje su srpske snage počinile u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu "deetnifikovati" tj. da li je znak "srbofobije" ako se u govoru o tim zločinima identifikuje etnička pripadnost zločinaca i žrtava. Drugo, među učesnicima te polemike je nesporno da ne postoji nikakva "kolektivna krivica" na strani srpskog naroda (krivica je krivičnopravna kategorija rezervisana za konkretne zločince), ali da postoji odgovornost svih onih koji su ceo projekt podržavali, opravdavali, pa i onih koji danas pokušavaju da relativizuju te zločine tako što ih "poništavaju" zločinima drugih nad srpskim žrtvama.

To izgleda prilično jasno. Nije mi jasno zato šta je uzrok ovoj upornoj zameni teza, gde se pojam odgovornosti onih koji su svojom podrškom zločincima, glorifikovanjem zločinaca, relativizovanjem njihove krivice, pa i samim prećutkivanjem tih zločina, legitimisali jedan zločinački režim koji je "autor" tih zločina, sistematski, naravno pogrešno, izjednačava sa krivičnopravnim pojmom krivice, pa se onda odbija kolektivna krivica (koju niko i ne pominje).

Takva taktika možda je i razumljiva od strane onih koji su krivi (zločinaca), ali je potpuno nerazumljiva od gospodina Mihajlova. Zašto bi olakšavali zločincima da se kriju iza kolektiva, da se opet utapaju u neki "narod", da poriču svoju individualnu krivicu tvrdeći da bi se njenim utvrđivanjem proizvela nekakva "kolektivna krivica"? Tom "krivicom" plaše nas upravo oni koji imaju mnogo razloga da se osećaju krivima. To je upravo taktika Slobodana Miloševića u Hagu. A jasno je upravo suprotno, eventualna osuda S. Miloševića kao gospodara rata i autora svih zločina individualizuje krivicu. Treba se stvarno zapitati otkuda ova uoprna i tako očigledna zamena teze?

Na kraju, Mihajlov postavlja pitanje meni (i mojim istomišljenicima) "da li su spremni da odu u Zagreb, Sarajevo i u Prištinu da bi (upravo oni) klekli u znak kajanja za grehe srpskog nacionalizma, kao što je učinio Vili Brant, koji nije pozivao druge, zaista odgovorne Nemce da to učine. To je bit svega, a ostalo su samo priče".

Ako je to "bit svega" – onda se time вреди malo pozabaviti.

Ja nisam Vili Brant. Mene nisu izabrali jugoslovenski birači da ih predstavljam u Zagrebu, Sarajevu i Prištini. Nemam ovlašćenja da u ime njih klečim. Ta ovlašćenja ima gospodin Koštunica. Gospodin Koštunica je Vili Brant. I on nije klečao u svoje ime, niti je za to imao razloga, on je klečao u ime države koju je predstavljao.

O tome je pisala Hana Arent: "Svaka vlada preuzima odgovornost za dela i nedela svojih prethodnika, a svaka nacija za dela i nedela iz svoje prošlosti. To važi čak i u slučaju revolucionarnih vlada, koje mogu smatrati da ih sporazumi koje su sklopili njihovi prethodnici ne obavezuju". I dalje: "Posredna odgovornost za stvari koje nismo učinili i to što na sebe preuzimamo posledice onoga za šta smo potpuno nevinu – sve je to cena toga što ne živimo sami, već među drugim ljudima".

Ako se ovo čini suviše "filosofskim" stavom, on se može uprostiti do svima jasnog pitanja: kako se možemo ponositi pobedom naše košarkaške reprezentacije, za koju kao obični gledaoci nismo zaslužni, ako se ne stidimo onoga što je činila naša vojska, makar njom nismo komandovali? I jedno i drugo je nužna posledica toga "što ne živimo sami, već među drugim ljudima"!

Pa ipak, ne bi bilo dobro ni klečanje gospodina Koštunice. Naime, to bi bio samo prazan i licemeran gest sve dotle dok u zemlji u kojoj je on predsednik, među ljudima koje on predstavlja nema suđenja za ratne zločine, dok je sud u Hagu "deveta rupa na svirali", dok se haški optuženici izručuju nevoljno i sa pravdanjem da se to čini samo "zbog spoljnog pritiska". (Uzgred, nije jasna moralna pozicija onih koji bez problema priznaju da za novac isporučuju "nevine ljude", naše građane "političkom, antisrpskom" sudu). Drugim rečima, g. Koštunica još uvek nema mandat za to klečanje, a ne treba ni on da kleči.

Tako stoje stvari, "a sve ostalo je priča".

Danas, 14. oktobar 2002.

O haškom procesu i reagovanju srpske javnosti govori advokat Srđa Popović Miloševićeva krivica je dokazana

Ljudi doživljavaju Miloševićovo suđenje kao suđenje sebi; čak i ljudi koji nemaju nikakvog razloga za to, oni koji su se uvek odupirali Miloševiću, koji su osuđivali ratne zločine tokom čitave protekle decenije. Sada kad se Miloševiću sudi, pogotovu što mu sudi neko ko nije iz našeg plemena, oni po nekoj logici, koju ja ne prihvatom, osećaju da to sve nas skupa čini krivim. I opiru se tome. I otpor je utoliko veći što je Milošević, to moramo da priznamo, uživao ogromnu popularnost i imao veliku podršku za mnoge stvari koje je radio, i njegov režim je bio legitiman. Ne samo da je bio legitiman, nego je imao plebiscitarnu podršku. Tu podršku je zadržao sve do 2000. godine, kad je za njega i pored svega glasalo oko dva miliona ljudi. Sada, u ovim okolnostima, ljudi koji su ga podržavali brane ga, jer osećaju da su i oni delimično krivi.

Ali što ga brane oni koji nisu ni za šta krivi, zašto dozvoljavaju da ih uvuku u tu priču – ili smo svi nevini, ili smo svi krivi! To me veoma čudi; tu ima inteligentnog sveta koji je uvek bio na pravoj strani, i odjedanput i on se oseća nekako prozvan zato što "njihov" predsednik sedi pred nekim međunarodnim sudom. Pa šta ako sedi? Zašto bih se ja osećao krivim zbog onoga što je on radio, a na šta nisam mogao da utičem? – kaže u razgovoru za *Danas* advokat Srđa Popović, poznat široj javnosti po svojim doskorašnjim demokratskim i antiratnim opredeljenjima.

Koliko je snažan otpor prema Haškom sudu najbolje pokazuje niz stereotipa koji su formirani. Jedan od njih je da je optuženi Slobodan Milošević superioran u sudu.

- Tome doprinosi, pre svega, ta želja da se on vidi kao nevin. Ali, jednim delom udela u tome ima i jedno laičko posmatranje procesa suđenja. U onom prvom delu javnosti koji njega podržava i uzima da sve što on na sudu izgovori (onako povišenim glasom i s agresijom) kao da je to sve istina. Međutim, ono što Milošević govori polovina su čiste laži, a druga polovina je potpuno irelevantna za sud. Kada se to posmatra kao holivudski film, čini se da se on vrlo spretno brani. On uspeva da zbuni nepismene i preplašene Albance u onome što oni pričaju. Oni vrlo često kriju i samo postojanje OVK, a pogotovo njihovo saznanje o tome, jer je takvo saznanje godinama bilo opasno. Oni su naučeni da to poriču, iako je to glupo. Međutim, to je ono što je Pedi Ešdaun govorio; nije sporno da je postojao OVK, nije sporno da su njihovi akti bili teroristički. Sporno je to što su streljani civili, sporno je što su streljani zarobljenici, što su spaljena sela, što je 800 hiljada jugoslovenskih građana izbačeno, u roku od dve-tri

nedelje, preko granice Jugoslavije. To je sporno. A to da postoji OVK ima veze, nije da nema, ali to nikoga ne oslobađa krivice za te zločine.

Možda najčešći je stereotip da Tužilaštvo loše radi, da je nepripremljeno za suđenje i izvođenje dokaza.

- Događaji koje istražuje Tribunal i tužilaštvo odigrali su se na ogromnom prostoru, uz hiljade i hiljade učesnika. To nije ubistvo posle koga dođe policija, sve zatvori i snimi, izvrši obdukciju i dođe do neke istine kako se taj događaj odigrao. Raspetljavanje toga kako su se svi ti događaji odvijali, čisto fizički, izuzetno je komplikovano i zahteva ne stotine, nego hiljade svedoka. Slika može da se stvori samo iz njihovih pojedinačnih iskaza, kao mozaik jedno po jedno, vrlo strpljivo. Naravno da onaj ko prati suđenje, čak i ako ga vrlo pomno prati, ne može da prati kako se taj mozaik slaže, jer ne vidi sliku. Potrebna je izuzetna kocentracija i oštroumnost koje taj posmatrač treba da pokaže i da složi sve te kockice. S druge strane, Milošević ima koherentnu sliku, on priča svoju bajku koju deset godina usavršava, ali on govori iz paralelnog sveta. Pričao nam je deset godina da Srbija nije u ratu, da je on garant mira itd. On bi to i u snu mogao da izverglja. I to za posmatrača, svejedno što dolazi iz paralelnog sveta, izgleda mnogo ubedljivije nego ovo sitno pipanje, kojim se bave tužilac i sud u nameri da slože nekakve čestice i izvedu dokaze.

Sudsko veće pokazuje veliko strpljenje prema optuženom Miloševiću. Nedavno je i Karla del Ponte rekla da su njegova prava neuporedivo veća nego prava Tužilaštva.

- Prava koja on ima u tom sudu kao optuženi, ja to u svetu nigde nisam video. Nijedan sud na svetu ne bi to dozvolio. I to je stvar koju ovom sudu zameram. Ta odluka da ga puste da radi to što on radi, to je politička odluka. Oni ne žele da im neko zamerm da Miloševiću nisu dali priliku da se brani. Ali to je neprincipijelno, trebalo je da mu sude onako kako bi sudili bilo kome drugom.

Takođe je stereotip postalo tvrđenje da sud, za razliku od Tužilaštva, bolje radi svoj posao.

- To je verovatno zato što javnost o delatnosti suda ništa i ne zna. Sud očigledno vodi postupak korektno, i više nego korektno. Odluka suda se još ne zna u tom jedinom predmetu koji ovdašnju javnost zanima, iako su donete mnoge presude o kojima ta javnost ništa ne zna i neće da zna. A Tužilaštvo se doživljava kao, a mislim da je to vrlo značajno, Tužilaštvo "zemalja koje su nas bombardovale". I mnogim ljudima nije toliko stalo da Milošević izbegne odgovornost, ali im je izuzetno drago da Tužilaštvo "tih zemalja" doživi fijasko i da se nekako dokaže ta njihova "pristrasnost i zavera" protiv srpskog naroda.

Da li je to jedini razlog što se govori da je Tužilaštvo nepripremljeno?

- Možda i nije, ali njihov posao je vrlo težak. To Tužilaštvo ima problem s imenima, ima problem sa lokacijama, imenima ljudi, ne razume mentalitete. Oni nisu pratili te događaje kao što smo ih mi pratili i za 75 odsto tih stvari znamo. Oni su sve to morali da uče iz početka. Ja verujem da u tom trenutku mnogi među njima nisu ni znali da je Jugoslavija imala šest republika, a pogotovo kakav je bio Ustav, kakve su nadležnosti pojedinih tela, kako je organizovana vojska, itd... To je izuzetno kompleksno. Dakle, sigurno je da oni prave greške.

Ali ja ne smatram (kako se ovde smatra) za promašaj kada se pojavi svedok kojeg je pozvalo Tužilaštvo, a on svedoči u korist Miloševića. Ja u tome ne vidim nekakav problem. Čovek je pozvan da svedoči neke okolnosti i on daje za pravo Miloševiću. Nije to fijasno Tužilaštva, jer ne uči Tužilaštvo te ljude šta će da govore, nego oni govore ono što oni hoće.

Tu se verovatno polazi od iskustva u radu s našim tužilaštvom, koje "obrađuje" svedoke i u sudu nema iznenađenja.

- Verovatno se od toga polazi, jer kad naše tužilaštvo pozove nekoga, taj je manji od makovog zrna i govori ono što tužilaštvo želi da čuje. A ljudi u Hagu govore ono što hoće, jer Tužilaštvo nad njima nema nikakvu vlast. A ne bi me čudilo da se njima i ne podmeću upravo takvi svedoci. To bi bilo vrlo jednostavno učiniti.

I novinari i stručnjaci tvrde da Miloševićeva krivica nije dokazana, da Tužilaštvo nije došlo do pravih insajdera, da nema pravih dokaza.

- Pa s obzirom na atmosferu koja vlada ovde, oni nikakve insajdere neće ni dobiti. Ljudi se i ovde plaše da kažu da je Milošević za nešto kriv, a kamoli da idu tamo i svedoče o tome. U izvesnom smislu to je stvarno opasno, ne samo zbog plemena koje to ne prihvata, nego može da bude i fizički opasno. Ali, po mojoj oceni njemu je krivica dokazana. Mi to mnogo bolje nego sud znamo kakvu je vlast Milošević imao, i da li je ovde vrabac mogao da padne s grane bez njegove saglasnosti, a kamoli da se istera 800 hiljada ljudi preko granice. Naravno, sud traži dokaze, a ne ono što mi znamo, mada je i to čudno. Mi se pravimo kao da sve to ne znamo, kao da i nama treba sve da se dokaže. I za stvari za koje znamo da su se dogodile, mi govorimo – dokažite! Pa naravno, sud mora da dokaže, ali nama ne mora niko ništa da dokazuje, događalo se pred našim očima.

Vrlo je značajno kod svedočenja veštaka – vojnog eksperta Tužilaštva Filipa Kua, koji je analizirao dokumentaciju i propise Vojske Jugoslavije i Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. On je, recimo, govorio o jednom dokumentu u kome se upozorava Treća armija na neke zapovesti zajedničke komande. Zajednička komanda – to je Milošević. A Milošević tvrdi da je svrha te zajedničke komande bila samo koordinacija, šta god to značilo. Međutim, u tom dokumentu taj svedok govori o

zapovesti, a to je izvršna zapovest. I on upozorava Treću armiju da ne postupaju protivno Miloševićевой zapovesti, iz čega postaje jasno da je zajednička komanda imala izvršna ovlašćenja i da je to Miloševićeva komanda. Miloševićeva odbrana je bila – "pa jeste, tu piše zapovert, ali to je verovatno bilo pogrešno".

To ni na jednom sudu ne bi prošlo, i njegova je nevolja je u tome što u dokumentima uvek nešto ostane, koliko god vi trebite dokumente. Tako je i ovde ostalo.

U namernom stvaranju konfuzije oko Miloševićevog suđenja značajnu ulogu je imalo svedočenje bivšeg šefa tajne policije Radomira Markovića. Kako to ocenjujete?

- Bolje bi bilo da pitate bilo kog sudiju u Srbiji šta bi radio da mu se pojavi svedok koji je saslušan po Zakonu o krivičnom postupku (a Marković priznaje da je tako saslušan) koji je potpisao zapisnik o takvom saslušanju i kaže da nije pažljivo čitao zapisnik. Pa nema tog suda na svetu koji, čak i kada se radi o običnim ljudima, a ne šefu tajne policije koji bi to prihvatio. Zamislite on je šef policije kome je neko podmetnuo da potpiše nešto što on nije rekao! Pa to je stvarno komično! Pogotovu kad se posle toga pojavi čovek koji je uzimao od njega izjavu i kaže da je on učestvovao u tome i da je tražio neke izmene koje su unošene. Dakle, to ne može da prođe, ali to je njegov poslednji pokušaj da se nekako izvuče iz onoga što je potpisao. Mislim da je Marković bio ohrabren ovom promenom raspoloženja u Srbiji, gde su snage restauracije "digle glavu".

On je, naravno, bio vrlo uplašen kad je davao tu izjavu i smatrao je da nema šanse da se izvuče od odgovornosti, sad više nije siguran u to. Sad misli da to može da prođe pa ko veli daj da ja to povučem.

Jedna od odlika medijskog pokrivanja suđenja je i blaćenje svedoka, posebno Albanaca. Mnogo više pažnje se poklanja onome što njih diskredituje nego onome što oni govore.

- Ljudi prilagođavaju svoju percepciju ishodu koji žele. A albanski svedoci su im dali povoda za to, time što su o jednoj stvari često govorili neistinu, ali ta stvar nema uticaja na krivicu Miloševića. Ali kad govore da im je pobijena cela familija, o tome sigurno ne lažu. A prema Albancima postoji velika etnička distanca i to se videlo još u ono doba kada je sve počinjalo, posebno kakvim se jezikom o njima govirilo. Oni se doživljavaju kao kulturno drugačiji, verski drugačiji, govore jezikom koji niko ne razume. I što je najvažnije, nikad se nisu intergrisali u jugoslovensko društvo, što delom može biti njihova krivica, ali mislim da je pre svega krivica ove države, koja u tome nije uspela. Zna se kakve se mere mogu preduzimati da bi se neko integrisao u društvo, ali ovde se to nije uradilo.

Za odnos prema svedocima karakterističan je i slučaj Ratomira Tanića, koji je ovde toliko napadan, a sada saznajemo da je Dušan Mihajlović rekao de je 95 odsto onoga što je Tanić rekao na sudu – tačno.

- Nevolja sa Tanićem i njegovim svedočenjem je nešto što u sudu često srećemo; svedok koji kao ličnost nije verodostojan, a govori istinu. I to je Tanić. Većinu stvari koju je on kazao ne samo da su istinite, nego su potpuno logične i potpuno odgovaraju onome što se događalo, mi to znamo. Ono što je bilo loše u njegovom svedočenju, sada govorim profesionalno, bilo je što je on sebi pridavao značaj koji nije imao, a on je to činio u nameri da da veću težinu svom svedočenju, zatim što je imala neprijateljski odnos prema Miloševiću lično, što je bilo očigledno. Te tri stvari su ga činile lošim svedokom, tako da je on bio loš svedok, koji tačno svedoči. To bi kod porotnog suda bio veliki nedostatak, jer porotni sud zaključuje po opštem utisku.

Profesionalni sud, kao što je to ovaj, biće u stanju da raspetlja tu stvar i da kaže – možda se radi o lošem i umišljenom čoveku, ali ovo što govori uklapa se u sve drugo što smo dosad čuli, i to je verovatno istina.

Zanimljivo je da se tumačenja nezavisnih stručnjaka o radu suda ne razlikuju od ovih opštih tumačenja, da su takođe puna stereotipa i predrasuda, kao da svi brane Miloševića.

- Zato što su oni pre svega Srbi, a tek onda advokati. I zato što smatraju da sada treba svoje stručno znanje da stave u službu "naše stvari" i misle da će svet voleti to da čuje. Ja sam se začudio, recimo, kad sam video sa kakvim užasavanjem Branislav Tapušковиć govori o izjavi svog kolege, prijatelja suda Vladimirova. Tapušковиć nije Miloševićev branilac, njegova uloga je da pomaže sudskom veću. Ja mislim da čak ni u toj funkciji on nije smeo da se izjašnjava. Ali Tapušковиć je izjavio *Blicu* pre nekoliko meseci da je njegova uloga da pazi da se sudi pravično, tj. da Milošević bude oslobođen. On je radio istu stvar kao Vladimirov, on se takođe izjasnio.

Ovde se može čuti da se Milošević dobro brani. Kako vi to ocenjujete?

- Svako stručan i pametan rekao bi da je njegova odbrana neefikasna. On verovatno misli da tamo briljira. Ali opet da kažem kao profesionalac: kad bi se moj klijent ponašao u sudu tako kako se on ponaša, ja bih mu skrenuo pažnju da on izgleda baš kao čovek koji bi bio u stanju da uradi sve to za šta je optužen. Tačno tako, agresivan, bezosećajan, pun sebe, nasilan, arogantan... pa svakako da se sudije pitaju – kad se on ovako ponaša u sudnici, kako se ponašao kad je bio predsednik? Prema tome, takva odbrana je možda za galeriju privlačna, ali za sud je kontraproduktivna.

Na javnost fascinirajuće deluje obilje podataka o svedocima koje Milošević predstavlja sudu. Imate li saznanja o timu koji to obezbeđuje?

- Ne, ali je očigledno da su to sve izvori državnih organa. Time se cela saradnja i Zakon o saradnji sa haškim sudom kompromituje, jer sve

što tereti Miloševića postaje službena tajna, a sve što koristi njegovoj odbrani curi na sve strane.

U ovom delu suđenja sve se nekako brže odvija. Neočekivano je došlo i priznanje Biljane Plavšić, koje u ovdašnjoj javnosti prolazi nekako gluvo, bez odjeka.

- Jako je zanimljivo kako su to mediji u Srbiji propratili. Samo je *Danas*, blagodareći Nataši Kandić, objavio šta je ona to priznala. Jedino što javnost zna to je da je priznala tačku 3, a šta je u toj tački, niko i ne spominje. A ona je priznala svašta – hiljadu ubistava civila, etničko čišćenje, progone ljudi u 40 sela, hiljade pobijenih ljudi u logorima, i priznala je da je sve to rađeno u saradnji sa JNA. Priznala je strašne stvari, ali javnost o tome nema pojma. Ja mislim da je to značajan trenutak i u suđenju Miloševiću, bez obzira da li će ona svedočiti ili ne.

Čisto psihološki to ima veliki efekat; Milošević poriče apsolutno sve, a sad se pojavljuje neko ko priznaje sve što se stvarno događalo.

Šta to za nju u pravnom smislu znači?

- Ono što je ostalo i posle onoga što je priznala, to su vrlo teška krivična dela. Ona mora da bude osuđena i to znatnom kaznom. Da li će ona to da izdrži ili neće...? Verovatno kad se sve to malo udalji od nas, ona će možda moći da računa na neko ublažavanje kazne, ili neki prevremeni otpust. Ali, tako je prošlo i Krstićevo priznanje. Krstić je, sem kad govori o sebi, potvrdio sve navode optužnice o onome šta se dešavalo u Srebrenici. A kad Milošević izvali da su za Srebrenicu krivi Francuzi i ne čujete ni glas zaprepaščenosti ovde šta taj čovek govori. To prođe kao najnormalnija stvar, a čude se svakom albanskom seljaku i raspravljaju da li mu je stric bio u OVK ili nije bio. Kad Milošević izvali bilo šta, niko ništa ne pita.

Mesićevo svedočenje

S velikom pažnjom je praćeno svedočenje Stjepana Mesića, možda i jednog od ključnih svedoka. Kako ocenjujete taj iskaz?

- Mesićevo svedočenje je bilo značajno. Sve što je svedočio Mesić u potpunosti podržava Jović u svojoj knjizi o raspadu SFRJ, i to je tačno ono što se dogodilo. Mislim da je njegovo svedočenje još značajnije bilo u onom delu gde su autoidentifikovana neka dokumenta, jer su ona vrlo značajna. To su dokumenta u kojima se vidi sva nezakonitost u postupanju krnjeg Predsedništva SFRJ. To je važno da se sagleda način na koji je Mesić onemogućen da uzme učešća u tom telu. On sadrži i neke vrlo zanimljive stenografske beleške sa sastanka Predsedništva, sa sastanka šestorice predsednika republika koji su šetali Jugoslavijom, iz kojih se vidi da je već tada bilo jasno kakve su bile namere Miloševića,

Jovića, Kadijevića.. Ali i to da iz nekih razloga, ni Kučan ni Mesić nisu o tome u javnosti mnogo govorili. To je od nas bilo sakriveno, ne znam zbog čega.

Kučan je verovatno hteo mirno da izađe iz Jugoslavije pa nije hteo mnogo da talasa. A Mesić mislim da se bojao da će da radikalizuje situaciju, a druga strana raspolaze silom. I pokušavao je da se bori unutar sistema, u kome nije imao šansu. Ali, ja sam čitao neke stenograme, i video da je njemu sve bilo jasno već u rano proleće 1991. godine. I on je otvoreno govorio šta Beograd hoće – da destabilizuje Hrvatsku, da destabilizuju vlast. Govorio je da Beograd podržava i naoružava Srbe u Hrvatskoj. Ali iako o tome nisu govorili javno, ljudi su znali da zaključuju. Ja sam uvek mislio da su se Tuđman i Milošević dogovorili da podele Bosnu, mnogo pre nego što sam čuo da su se sastali. Bilo je jasno da njih dvojica ne mogu jedan bez drugog, da jačaju jedan drugog u svojim sredinama, i njihov jedini sukob je mogao biti gde će se ta granica povući u Bosni. Posle 9. marta 1991. godine kada se Milošević možda više nego u protestima 1997/98, jer još nije sve držao pod kontrolom, Tuđman saopšti kako mu se javio Vuk Drašković, lider demonstracija, samo da bi ga kompromitovao. Milošević je bio svima najbolji argument za secesiju, jer su svi imali samo jednu želju – da ne budu u kavezu s tim krvožednim tigrom. Nema tu neke naročite mudrosti.

Intervju: Milanka Šaponja Hadžić

Danas, 12-13. oktobar 2002.

***Gabrijel Keler, ambasador Republike Francuske
i Kurt Leonberger, ambasador Savezne Republike
Nemačke, o predstojećoj Konferenciji o pomirenju
država na Balkanu (24 – 25. oktobar)***

Pomirenje kao istorijsko iskustvo

Beograd – Fondacija Robert Šuman iz Francuske i beogradska kancelarija nemačke Fondacije Konrad Adenauer organizuju 24-25. oktobra u Centru "Sava" međunarodnu konferenciju "Balkan u susret pomirenju – nemačko-francusko prijateljstvo kao model pomirenja država Balkana". Gabrijel Keler, ambasador Republike Francuske i Kurt Leonberger, ambasador Savezne Republike Nemačke za *Danas* govore o predstojećoj konferenciji.

Kao model za pomirenje država Balkana, za predstojeću konferenciju uzeto je francusko-nemačko prijateljstvo. Koja je formula uspeha?

Keler. Istorijske prilike nisu iste, to je očigledno. Ali je bilo važno da dve vlade podrže inicijative dve fondacije, koje nose imena pionira evropskog jedinstva, da se u Beogradu održi seminar posvećen pomirenju u ovom regionu. Nekadašnja Jugoslavija je bila poprište prvog i poslednjeg sukoba u dvadesetom veku. Nemačka i Francuska su od 1914. do 1999. zajedno prešle dug put. One misle da njihovo iskustvo jednostavno može da posluži drugima koji još uvek žele da izgrade mir na ovom području.

Leonberger. Uspelo izmirenje između zakletih neprijatelja Nemačke i Francuske ravno je čudu. Ono označava prelomnu tačku u evropskoj istoriji. Istovremeno su nemačko-francusko prijateljstvo i saradnja preduslov, te kasnije i pokretač – neki govore o nemačko-francuskom motoru – evropskog ujedinjenja koje je u protekle četiri decenije u gotovo nezamislivoj meri napredovalo. Kao konzul u Bordou (jugozapadna Francuska), ja sam krajem šezdesetih godina doživeo i doprineo tome da Sporazum o nemačko-francuskom prijateljstvu i saradnji iz januara 1963. godine zaživi: nastale su stotine partnerstava između gradova, osnivale su se dvojezične nemačko-francuske škole, spomen-mesta i mesta susreta. Po otvaranju granica stotine hiljada nemačkih turista, građana i mladih ljudi otkrilo je lice susedne Francuske i njenih žitelja.

Sila-pobednica Francuska je nama, Nemcima, pružila ruku pomirenja, a mi smo je prihvatili. Vredelo bi, po mom mišljenju, kad bi

elita, građani, a posebno mlada generacija Srbije i Crne Gore i drugih država na Balkanu izučili taj primer uspešnog pomirenja i saradnje i kad bi shvatili istorijske procese.

Posle svih ratova i kriza u balkanskom "buretu baruta" neizostavno se nameće pitanje da li je pomirenje država Balkana moguće?

Keler. Narodi na ovim prostorima će ubuduće imati svest o tome da dele sudbinu. Kao Nemačka i Francuska i oni su povremeno jedni drugima zadavali velike patnje, prouzrokujući tugu i uništavanja koji su ostavili duboke ožiljke. Sad svi teže približavanju, a zatim i ulasku u Evropsku uniju. Da bi izvršili svoju evropsku misiju, zemlje regiona moraju da rade, kao što je to činilo 15 zemalja Evrope, a u prvom redu Nemačka i Francuska, na onome što ih približava i ujedinjuje. Suprotnost tome je ono što se dešava u državama drugih regiona sveta, kao što je Bliski istok, gde neprestano suparništvo podgrejava beskrajne sukobe između suseda, uprkos težnjama ka pomirenju. Sve mora da počne realnim sagledavanjem, ako možemo da biramo prijatelje, da ne možemo da biramo i svoje susede, te da je bolje od suseda načiniti prijatelje.

Leonberger. Jeste, u to sam siguran. Neprijateljstvo između Nemačke i Francuske je trajalo sto godina. Bilo je izvor tri velika rata, od njih dva svetska. Došlo je do užasnog krvoprolića, strahota i devastacije, a na kraju do samourušenja Evrope i njene propasti kao svetske sile. No, ipak je prelom uspeo. U poređenju s tim, nadam se da mi nećete pripisati nameru da predstavljam događanja bezazlenijim nego što jesu – ratovi i krize na Balkanu, tokom više od 10 proteklih godina, skromnijih su istorijskih i kvantitativnih dimenzija.

Koji su preduslovi da bi se došlo do željenog cilja?

Keler. Proces pomirenja počiva na uspostavljanju čvrstih i prosperitetnih demokratija. Nemačko-francusko pomirenje je bilo moguće delimično zahvaljujući izuzetnom ekonomskom razvoju pedesetih godina, ali i zahvaljujući izgradnji stabilnih i poštovanih institucija. Primat sile je zamenjen pravom. U isto vreme, u svakoj od ove dve zemlje, a ponekad i u obe zajedno, ulagao se napor u sećanje i razumevanje prošlosti. Postojala je i delotvorna težnja ljudi dobre volje, koji su podstakli brojne inicijative približavanja, kao što su na primer bratimljenja između sela ili škola. Najzad, na prozaičniji način, mir proizilazi, takođe, i iz konstatacije da nacije imaju više zajedničkih, nego sukobljenih interesa.

Leonberger. Pomirenje, prijateljstvo i saradnja treba da pođu od srca ljudi, naroda i vladajuće elite. Što će reći: valja sa drugima razgovarati o potresenosti, tugi, gubljenju najbližeg, ličnom bolu i osećanjima, valja ih još jednom zajedno proživeti. Ali i razum, odnosno pamet, bitni su faktori. Potrebno je prepoznati istorijske neophodnosti i perspektive sadašnjosti i budućnosti. Pored toga, mora doći do široke

rasprave između svih: mladih i starih, političara i intelektualaca, preduzetnika i socijalnih grupacija, uključujući i crkvu. Treba doći do širokog konsenzusa koji prevazilazi zavade između stranaka i realne interese. Iz toga bi trebalo da izniknu vizije o zajedničkoj budućnosti. Nju treba konkretno definisati kako bi izrasli zajednički zadaci za sve. Mora doći do širokog aktiviranja i kretanja u svim državama na Balkanu koja su okrenuta budućnosti.

Stiče se utisak da narodi, ipak, nisu odgovorni zbog zavade, nego da su za to odgovorni političari. Kako doći do pomirenja i kako političare prizvati pameti?

Keler. Narodi ne snose krivicu za zločine i užase koji su počinjeni u njihovo ime, ali na njima je da razmišljaju šta je omogućilo da se ti događaji dese. Radi se o tome da se utvrdi odgovornost, što je često dug i težak proces. To je proces koji možemo da ohrabrimo, ne da nametnemo, ali je od vitalnog značaja za pomirenje. Pomirenje podrazumeva da svako, ko to treba, prizna svoje greške i da bar prihvati da osim grešaka koje je počinila druga strana, postoji i fundamentalni razlog da se zajedno ide napred. Kasnije, prijateljstvo ili oprostaj su opet različite dimenzije. U iščekivanju tih dubokih procesa, koje vreme olakšava (bilo da se radi o vremenu koje pomaže zaboravu ili vremenu koje pomaže razmišljanju), postoje procesi koji dopuštaju da se zajednički dela u obostranu korist.

Francuska je, u vreme kada je predsedavala Evropskom unijom, želela da takođe jasno pošalje ovu poruku organizujući samit u Zagrebu, u kome su učestvovalе sve bivše republike SFRJ. Radilo se o tome da se prihvati da samo region u kojem vlada mir i gde političari sarađuju, ubuduće ima svoje mesto u Evropskoj uniji. To je, takođe, cilj i Pakta za stabilnost koji mnogim inicijativama što finansijski podržava EU, podstiče države u regionu da skupa rade na zajedničkim projektima.

Leonberger. Nema kolektivne krivice. Ni u odnosu na političku klasu. Ima pojedinaca iz svih slojeva bivših režima koji su nešto skrivili. Njih treba izvesti pred međunarodni ili domaće sudove kako bi se razjasnile optužbe, te odredio razmer krivice i kazneni rok i način. Samo na taj način će se osloboditi put ka izmirenju i saradnji. Za to su odgovorni svi, to je kolektivna odgovornost, ako ćemo je tako nazvati. Prema mojim zapažanjima i razgovorima, Srbija i Crna Gora se još nalaze u fazi sumnjičenja, zataškavanja i međusobnog okrivljavanja.

Ima li političke volje među aktuelnim vlastima u državama Balkana za pomirenjem?

Keler. Prvi put, posle dugo vremena, sve vlade u regionu su izabrane na demokratski način, a svima je razvoj i evropska integracija osnovni cilj. U pitanju je osnovni korak koji je učinjen i mora biti očuvan, jer ništa iz te oblasti nije zauvek osvojeno, naročito u periodu ekonomske tranzicije. Od kraja Miloševićevog režima, jugoslovenska diplomatija je

bila veoma aktivna na započinjanju pomirenja: primećujem da su napravljeni važni koraci sa Hrvatskom, da je došlo do napretka sa Bosnom i Hercegovinom (posete predsednika Koštunice Sarajevu, nedavna poseta patrijarha Pavla...), ali i sa Albanijom, sa kojom je ova zemlja odlučila da razmeni ambasadore. U celom regionu, prihvatanje demokratskih normi u rešavanju pitanja vezanih za manjine je promenilo atmosferu. Balkan ulazi u novo razdoblje.

Leonberger. Nadam se da ta politička volja postoji, da će u skoroj budućnosti biti jača i time i jasnije prepoznatljiva za stranog posmatrača.

Koliko ekonomski razvoj može da doprinese pomirenju država Balkana?

Keler. Čak i ako poimanje realnosti kasni, očigledno je da je teritorijalno pitanje izgubilo na snazi, kao i u izvesnoj meri ono koje se odnosi na nezadovoljene nacionalne težnje. Zahtevi naroda se danas odnose na ekonomski razvoj, zdravstvo, obrazovanje, bezbednost. Da bi se odgovorilo na ova pitanja, pravna država je prvi uslov, što podrazumeva celokupno smanjenje napetosti, koliko danas, ali još više sutra, kada zajednički interesi u regionu budu prevazišli staro suparništvo. Ekonomski razvoj nije sam po sebi zadovoljavajući odgovor na sva pitanja: Nemačka ili Japan su u prošlosti vodili imperijalističke politike u razdobljima snažnog ekonomskog razvoja. To je bio slučaj i sa Francuskom, kao i sa Velikom Britanijom, svaka na svoj način. Znači, važan je istovremeni razvoj, kako demokratskih institucija, tako i multilateralizma.

Približavanje Evropskoj uniji povezuje ove različite faktore. Francusko-nemački odnosi, u svojoj uskoj simbiozi sa evropskom kućom, mogu da posluže kao nadahnuće za ovo pitanje.

Leonberger. Ekonomski razvoj smanjuje egzistencijalni strah ljudi kako ga osećam ovde u Srbiji i Crnoj Gori. Beda i nemaština, pre svega u odnosu na materijalni položaj suseda, nisu plodna zemlja za solidarnost i poštenu saradnju koji su osnov za novi održivi ekonomski i politički poredak u regiji zapadnog Balkana. Dozvolite da se vratim na nemačko-francuski primer: nemačko-francusko prijateljstvo i saradnja za Evropu su glavni izvori "nemačkog privrednog čuda" i modernizacije Francuske.

Da li su i narodi spremni na pomirenje i kakvu vrstu promena to iziskuje?

Keler. Obnova poverenja među državama i narodima nameće, za početak, u regionu precizno poštovanje mirovnih sporazuma i ugovora. Nova klima će moći da bude zasnovana samo na međusobnom poštovanju i priznavanju jednakosti svih nacija u regionu. Među ovim obavezama je i poštovanje međunarodne pravde i potpuna saradnja sa njom, danas sa Haškim tribunalom, a sutra sa Međunarodnim krivičnim sudom.

Leonberger. Da li su nacije i građani država na Balkanu spremni da pokrenu raznoliki i uzajamni proces ka prijateljstvu i saradnji u cilju ostvarivanja zajedničkih projekata u budućnosti, o tome valja da oni sami odluče. Čini mi se da nema drugog puta. Nikad nije prerano niti prekasno za to.

Koje su uporišne tačke u građenju novog poverenja na Balkanu i na šta ćete posebno ukazati?

Keler. Čini mi se da sve što u nekoj državi ide u pravcu izgradnje snažnih i poštovanih institucija vodi ka napretku pomirenja u regionu. Čini mi se da je takođe poželjna politička debata, manje usmerena na pitanje ličnosti. To bi trebalo da ide uporedo sa ustoličenjem pravila i demokratskog duha. U tom pogledu, poželjno je da politički i poslovni svet budu razdvojeni jasnim pravilima. Tranziciju ne treba da prisvoji mafija: nesumnjivo da je to jedan od najvećih izazova kojima treba da se suprotstavi region. U želji za pomirenjem ne treba da zaboravimo prošlost: lični i kriminalni interesi su usko bili vezani za sukobe u bivšoj Jugoslaviji. Za njih ne sme da bude amnestije.

Leonberger. Ne radi se o istorijskim ili intelektualnim raspravama, nego o aktivnom angažmanu za novi poredak i zajedničko delo. Evropska unija i mi Nemci pružamo vama, Srbiji i Crnoj Gori, ruku i nudimo pomoć prilikom povratka u glavni tok evropske istorije. Nju označavaju snage političke, kulturne, ekonomske i socijalne integracije. Nacionalizmu, separatizmu i partikularizaciji nema budućnosti.

Intervju: Aleksandar Roknić

Danas, 19-20. oktobar 2002.

Kolektivno nevin

Ako se osećamo ponosni zbog uspeha košarkaša, za koje nemamo individualne zasluge, možemo li odbijati osećaj krivice za naše "etničke" zločine, u kojima takođe nemamo individualnog udela

Postoji li kolektivna krivica Srba za rat – i postoji li kolektivna krivica uopšte, pitanja su kojima se već dva i po meseca bavi polemika u nedeljniku "Vreme". Sudeći po ispoljenom entuzijazmu, i sudeći po tome što je žustra debata buknila drugim povodom, zaključak je da je deo javnosti jedva čekao da se izjasni šta o ovome misli uključujući i one aktere za koje se već poduže zna šta misle.

Počelo je sve člankom Dragoljuba Žarkovića, glavnog urednika "Vremena", u kome brani svoj list, a delom i Televiziju B 92, od optužbi Sonje Biserko, izrečenih u hrvatskom "Feral tribjunu" da ta dva beogradska medija na nezadovoljavajući način izveštavaju o suđenju Slobodanu Miloševiću.

"Znao sam da će moj tekst izazvati reakcije pa sam ga tako i pisao, u pomalo provokativnom tonu", kaže Dragoljub Žarković. "Ali ono što nisam znao to je da će učesnici u polemici ispoljiti toliko nerazumevanja o tome šta je i šta može biti uloga medija. Smatrajući ovo pitanje važnim i smatrajući ga zanemarenim, podstakli smo polemiku u našem listu iako se neki od učesnika mešaju u uređivački koncept, čak i u kadrovsku politiku", i dodaje da mediji niti imaju moć niti im je posao da uspostavljaju krivicu. "U civilizovanim zemljama bi takav posao bio na parlamentu."

U okviru suđenja u Hagu ili bilo kog drugog suđenja, krivica sa kolektiva prelazi na imenovanog krivca, kome se u sklopu toga izriče i kazna. Međutim, nekoliko polemičara u "Vremenu" smatra kako se upravo to ne sme dozvoliti, kako kolektiv (srpski narod /građani Srbije) moraju da prihvate svoj deo krivice za rat i balkanske nedaće u poslednjih desetak godina, nezavisno od onih koji zbog toga budu krivično procesuirani.

U početku su to bila tri imena: Sonja Biserko, Petar Luković, Nataša Kandić, kasnije se spisak proširio onima koji se zalažu za "etniifikaciju" zločina, što se razumeva "kolektivna krivica".

Debata je i prevazišla stranice "Vremena", pa Sonja Biserko u "Danasu" osvežava svoje argumente doista nesvakidašnje: ako se kolektivno osećamo ponosni zbog uspeha košarkaša, za koje nemamo individualne zasluge, možemo li odbijati osećaj krivice za naše "etničke" zločine, u kojima takođe nemamo individualnog udela, pita se.

Problem je, naravno, u tome što se iz nastupa zastupnika kolektivne odgovornosti vidi da ne misle kako se to preispitivanje odnosi i

na njih same – a i zašto bi, próveli su dobar deo života i radnog veka ukazujući na srpske grehe pa bi svako pokajanje s njihove strane doista izgledalo neiskreno. Ovi pravednici bi s još nekoliko koji bi sebi izborili taj status bili neka vrsta prvosveštenika kolektivnog ispaštanja. Tražiti takvo štogod nije zahvalna pozicija i neki polemičari, poput Stojana Cerovića, okvalifikovali su je kao "egzorcizam".

U kontekstu svega toga nije neobično da se ponovo pokrenulo pitanje denacifikacije Srba. Shodno tome, jedno od pitanja koja se tiču moralnog preispitivanja uloge koju smo kao narod i kao zemlja imali, možda prvo po redu, glasi: Da li je Srbiji potrebna denacifikacija?

"Denacifikacija je pojam koji se kod nas koristi bez dovoljno razumevanja, baš kao što je to slučaj i sa rečima kao što je lustracija, govor mržnje i slično", kaže Biljana Kovačević-Vučo iz Jugoslovenskog komiteta pravnika za ljudska prava. "Kod nas se pod denacifikacijom podrazumeva 'skidanje sa nacionalizma' ali to zaista nema veze sa denacifikacijom kao procesom sprovedenim u Nemačkoj posle Drugog svetskog rata. Denacifikacija nije nikakvo moralno otrežnjenje nego jasno definisana državna mera protiv onih za koje se sumnjalo da su sarađivali sa nacističkim režimom. Tačnije, bila je jedna od tri mere, preostale dve su bile demilitarizacija i demokratizacija."

Kroz ovaj proces prošlo je oko 11 miliona Nemaca (među njima i danas planetarno aktuelna Leni fon Rifenštal) i ono što je važno jeste da je denacifikacija podrazumevala mogućnost da osumnjičeni bude nevin, što se i dešavalo, i takvi su oslobođeni i nastavljali život kao punopravni građani. Za one za koje se utvrdilo da su sarađivali sa Hitlerovim režimom predviđena je bila skala mera od prevaspitanja (za manje krivice) do Nirnberškog suda za asove nacizma.

Denacifikacija je obustavljena stvaranjem Savezne Republike Nemačke i mnogi misle da se to dogodilo zbog toga što je Zapad procenio da veća opasnost preti od Sovjeta nego od povratka fašizma.

Analogije sa našim prilikama su, kako vidimo, a tako smatra i Biljana Kovačević-Vučo, uglavnom neumesne.

Stav da Srbi/građani Srbije imaju kolektivnu krivicu za zločine u ratu zasnovan je na tezi da su većinom podržavali Miloševića i da snose krivicu za to. Srđa Popović, advokat, jedan od polemičara u "Vremenu", objasnio je i da pri tome ne misli na krivičnu, već na "istorijsko-političku odgovornost".

Jesu li, dakle, Srbi kolektivno krivi zbog toga što su glasali za Slobodana Miloševića?

"Gledano čisto hronološki, ne može niko biti kriv zato što je glasao za Miloševića ako je Milošević tek posle toga nešto skrivio niti je neko kriv ako je bilo kada glasao za Miloševića ne uviđajući vezu između svog političkog izbora i Miloševićevog neželjenog ponašanja", kaže Nenad

Cekić sa Katedre za etiku na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Cekić skreće pažnju da je, statistički, Milošević uživao podršku manjeg broja birača i da je vremenom, kako su događaji odmicali, taj broj bivao sve manji, "a da i ne govorimo o tome što više uopšte i ne možemo da utvrdimo da li je na izborima bilo pokradenih glasova i koliko".

Ipak, da li smo svi toliko nevini? Šta ćemo sa onima, a svi znamo da ih je bilo mnogo, koji su Miloševića podržavali baš zato što su verovali da će sprovesti represiju na Kosovu i da će podržavati ekstremizam u komšiluku? "Ako su Srbi glasali znajući to i podržavajući zbog toga Miloševića – za to su moralno odgovorni", nedvosmislen je Cekić.

Srbi su dans zaglavljani negde između načela apsolutne (i neostvarive) pravde da svako odgovara i svi odgovaraju za ono za šta su krivi, i vulgarno shvaćenog nacionalnog interesa da Srbi treba da se oglase nevinim (čak i ako su nešto krivi), a da su drugi krivi (jer neko mora da bude kriv), i to što više, to bolje.

Da li je kolektivna nevinost, nasuprot kolektivnoj krivici, srpski nacionalni interes?

"Naš interes je da saznamo i kažemo istinu nezavisno od toga hoće li ostali akteri učiniti to isto. Ako ništa drugo, videće se, kad oni budu lagali, kakva je to propaganda." I, ako u tim preispitivanjima sebe negde nađemo krivim, šta onda? Šta iz toga proističe? "Ništa posebno", kaže Cekić. "Iz moralne krivice proizlazi samo prihvatanje krivice i individualna griza savesti za onoga ko savesti ima. Krivičnom odgovornošću treba da se bave sudovi."

Rasprostranjeno je uverenje da od prihvatanja krivice možemo kao narod i država imati neke sasvim konkretne štete. Na primer, da osuda Miloševića može značiti i obavezu za našu zemlju da plati ratnu štetu. "Čak i neke moje kolege dele to uverenje", kaže Biljana Kovačević-Vučo. "Ja mislim sasvim suprotno, što se više budemo distancirali od Miloševićevog nasleđa, bićemo dalje od ratne štete."

Da bismo bilo kakav korak preduzeli u pravcu utvrđivanja svoga mesta u događajima prošlim, prvo, smatra Nenad Cekić, moramo da prihvatimo da smo izgubili rat. "Pobednici nikad ne odgovaraju pred sudom", kaže.

Međutim, upravo je to prepreka. Verovatno je da bismo i najgore zločine mogli lakše da priznamo ako bi nam neko prethodno priznao da smo pobedili u ratu.

Da je to upravo tako, vidi se i iz aktuelnog spora u Hrvatskoj, koji je to učinio karikaturalno očiglednim. Odlučni protivnici izručenja generala Janka Bobetka u Hag kao krunski razlog zašto to ne bi nipošto moglo da se učini navode ne to da on ništa nije skrivio, nego da se "pobednicima nikad ne sudi".

Bobetko u Hagu poljuljao bi predstavu o hrvatskoj pobedi u ratu.

Jedno od najvažnijih pitanja iz korpusa pitanja o kolektivnoj krivici za rat je "da li se u Hagu sudi Miloševiću ili celom srpskom narodu?" Milošević je odabrao da se na sudu drži ne kao okrivljeni nego kao advokat srpskog naroda. Stekao je umerene simpatije dela onih koji su deo života posvetili borbi protiv njegovog režima. Kako je došlo do toga? Svakako, to je zato što suđenje (samo) Srbima izvan regionalnog, pa i planetarnog konteksta ("ko je kriv za Vijetnam"?) Srbi vide kao prikucavanje na stub srama i osećaju kao duboko nepravedno.

U Hagu se ne sudi samo Srbima, ali samo je srpski predsednik pred tamošnjim sudom, samo je srpski komandant vojske u Ševeningenu i samo je srpski ministar unutrašnjih poslova zbog optužnice počinio samoubistvo. Dok su, recimo, oni koji su u Sarajevu napali kolonu jugoslovenskih vojnika koja je bila pod zaštitom "plavih šlemova", zarobljenike ubili na licu mesta, polili benzinom i zapalili, sve to pre nego što je rat zaista i započeo, e takvi su još zdravi i veseli i na visokim državnim funkcijama u BiH.

Stavu da je unutrašnje istorijsko preispitivanje neophodno, pre svega zbog nas samih, često se suprotstavlja stav da su Srbi bili "izazvani", ili da su "i drugi činili zločine".

Da li se kolektivna krivica može utvrđivati bez obzira na ponašanje ostalih zaraćenih strana?

Ne, smatra Cekić. Nijedan sud u svetu neće doneti presudu pre nego što dozna šta je zločinu prethodilo. Utvrđivanje svake odgovornosti, po definiciji, podrazumeva sagledavanje događaja u njihovoj interakciji. Recimo, Srbi iz Hrvatske mogu reći da su se pobunili protiv hrvatske države u strahu od terora, a da su bili u pravu vidi se iz toga što je hrvatska država kasnije te iste Srbe isterala kad je slomila njihov oružani otpor. Uostalom, politički interesi sami po sebi nisu ni moralni ni nemoralni, oni su činjenice. Moral se tu meša tek kada treba nešto reći o načinu na koji su se ti interesi sukobili. Cekić skreće pažnju da već i sam jezik rat tretira kao neku vrstu elementarne nepogode, bez posebne specifikacije krivice bilo koje strane. "Izbio je rat", kaže se, isto kao što se kaže "Izbio je požar".

"Postupak optuživanja srpske strane je tekao ovako: navodili su se ogromni brojevi onih koje su Srbi streljali, silovali i tako dalje. Onda, kada se ispostavilo da toga nije bilo toliko, nego manje, ti isti kažu 'aha, vi brojite žrtve'. Tvrdim: svako ko kaže da nije bitno da li je ubijeno pet, petsto ili pet hiljada ljudi, nego je bitno ko ih je ubio, taj je licemer", kaže Cekić i podseća da je gradualno postavljanje krivice uvela međunarodna zajednica ("Krivi su svi, ali Srbi najviše").

Potrebu za moralnim preispitivanjima Cekić ne vidi u onim slučajevima u kojima je nesumnjiv zločin i koji su predmet krivične odgovornosti. Opasnost koja preči jeste da se svi ratni zločini svedu na

incidente iako je nesumnjivo da u njihovoj pozadini postoji ono što se zove "zločinački poduhvat", u konkretnom slučaju, to je etničko čišćenje.

Kao valjan i nepristrasan instrument u preispitivanju prošlosti preporučuje nam se Haški sud. Biljana Kovačević-Vučo veruje u integritet suda i kaže da ćemo morati da prihvatimo "tu istinu koju sud bude utvrdio".

Međutim, Haški sud je u Srbiji najnepopularnija institucija, verovatno još od vremena neke od okupacija. Naime, ako taj sud treba, a treba, da bude korak ka uspostavljanju mehanizma međunarodne pravde, mora se razumeti srpska sumnjičavost prema planetarnoj pravdi koja treba da započne baš od njih. Tim više što je ta pravda gluva kada treba da čuje da je i njih neko bombardovao, da su i njihovi civili ginuli i da "kolateralna šteta" nije čarobna reč koja oslobađa od krivične odgovornosti svakog onog ko je upotrebi. U percepciji Srba, Haški sud je institucija koja isključuje mogućnost (praktično, ne i teoretski) da pred njim odgovara i građanin neke zapadne zemlje. Time je sud "za zločine u bivšoj Jugoslaviji" pretvoren u "sud za zločine bivših Jugoslovena". To nas dovodi do pitanja koje možemo postaviti i kao: u čemu je načelna razlika između opsade Sarajeva i NATO-bombardovanja, recimo, Beograda?

Ako se govori o "gušenju Sarajeva", Nenad Cekić odgovara da je ta razlika u tome što se nije videlo šta je cilj svega toga tako da je izgledalo da je cilj upravo iznurivanje civilnog stanovništva, kaže.

Šta kada se ispostavi da je "iznurivanje civilnog stanovništva" bila nesumnjiva strategija koju je Vesli Klark ili njegov nadređeni primenio u cilju postizanja vojne pobede u "humanitarnoj intervenciji" za koju se na mnoštvo odličnih načina može dokazivati da uopšte nije bila humanitarna intervencija nego, recimo, "bitka za kredibilitet NATO-a" (Bil Klinton)?

"U tom slučaju, analogija svakako postoji", kaže Cekić.

Srbi su u dubokom raskoraku sa Haškim sudom i slobodno se može reći da praksa tog suda Srbe čini daljim, a ne bližim neophodnim preispitivanjima skore istorije.

Zanimljivo je svedočenje Nenada Cekića o kontaktima koje je po prirodi svoga ranijeg angažmana (direktor Radio-Indeksa) imao sa američkim diplomatama, od kojih je većina i danas aktivna, uglavnom u okolnim zemljama: "U privatnim razgovorima su me uveravali da su akciju NATO-a i insistiranje na izručenju Miloševića u svojim izveštajima ocenjivali kao pogrešne korake koji će javnost u Srbiji udaljiti od željenog cilja. Ono što su navodili kao svoju preporuku jeste podrška unutrašnjim demokratskim snagama, kojih je u Srbiji dovoljno, i to je otprilike ono što je i rađeno posle bombardovanja. Tako su bar meni govorili."

Kao jedno od sredstava za preispitivanje prošlosti, manje drastično od "denacifikacije", koje mnogi i preporučuju, jeste lustracija.

Da li nam je potrebna lustracija?

Slično kao i za denacifikaciju, Biljana Kovačević-Vučo smatra da su zahtevi za lustraciju zasnovani na pogrešnim analogijama i nerazumevanju toga pojma. Kao primer uzorne lustracije – zabrana obavljanja javne funkcije na pet godina – navodi Češku. Ali, dodaje, mi nismo Češka, praksa kontinuiranog unutrašnjeg terora u Srbiji trajala je samo dve poslednje godine Miloševićeve vlasti. Ali neki oblik administrativnog raskida sa prošlošću, veruje, svakako nam je potreban. "Možda bi to bila neka kombinacija denacifikacije i lustracije", u svakom slučaju, obuhvatala bi uže političko rukovodstvo iz prethodnog perioda, "recimo, one protiv kojih postoje optužnice". "Neshvatljivo je da neki od njih i dalje imaju veliki uticaj na javni život, poenta je da se takvi odatle udalje, a to bi bilo i politički racionalno", kaže Kovačević-Vučo.

Zanimljivo je da i Dragoljub Žarković smatra da je lustracija neophodna i da je "njen izostanak tempirana bomba u institucijama vlasti". "Ali nastavlja, "lustraciju ograničavam samo na zabranu rada u onim ustanovama koje građani finansiraju posredstvom budžeta." "Mislim da Miodragu Popovu treba onemogućiti da radi na RTS-u zbog načina na koji je radio u svoje vreme. Ali to nema nikakve veze sa Željkom Mitrovićem koji može da ga angažuje za bilo koji posao u svojoj privatnoj firmi", kaže.

Drukčijeg je mišljenja Nenad Cekić koji krunski razlog protiv lustracije vidi u nečemu što se zove "argument klizave nizbrdice", to jest opasnosti da se ode korak predaleko, a "onda ćete se sroljati do kraja". Osim toga, dodaje, lustracija zahteva društvo mnogo manje korumpirano od našeg.

Posebna otežavajuća okolnost u preispitivanju prošlosti jeste što najradikalniji zahtevi za "očišćenje od zla" dolaze iz dela javnosti koja je i dosad svaki državni razlog ili bilo kakav stav koji izrekne država Srbija tumačila kao ispoljavanje velikosrpskih težnji. Tako je u "Vremenu" jedan od polemičara povezao stavove Latinke Perović sa njenim učešćem u protestu "grupe intelektualaca" zbog toga što Evropa preči put Crnoj Gori ka osamostaljenju. To naizgled nema nikakve veze jedno s drugim, ali, eto, samo naizgled.

Još jedna teškoća u skidanju bremena krivice sa nacionalnih pleća, toga herkulovskog posla, u tome je što u tom poslu žele da učestvuju i oni koji su, uklanjajući se od Miloševića, otišli u inostranstvo i tamo žive. Oni su većinom "ostali zamrznuti" u onom trenutku u kom su otišli iz zemlje, ali često i danas opsednuti odnosima i prilikama koji su vladali kada su oni otišli. Sada više ne mogu da razumeju svoje nekadašnje istomišljenike i prijatelje sa kojima više ne dele antimiloševićevski fundamentalizam.

"Ne možete od ljudi tražiti da čitav život provedu kao superego celog društva", kaže Biljana Kovačević-Vučo. "Ne možete tražiti od ljudi da svaki dan osećaju grižu savesti zbog Srebrenice i da svaki dan odaju

dužnu počast žrtvama. I zato su mnogi skloni da negiraju zločin jer ne mogu to više da podnose."

Srboljub Bogdanović

Đavolji savez

Među tim ženama na meti je i žena koja nije potpisala famozno pismo 27 intelektualaca koji su od međunarodne zajednice zahtevali da prestane sa zločinom bombardovanja SR Jugoslavije. Nekoliko pozvanih da potpišu pismo, Ivan Čolović, Filip David i ja, na primer, odbili smo jer smo smatrali da to pismo ima smisla samo ukoliko bude adresovano na Slobodana Miloševića, jer on je i prvenstveno odgovoran za izazivanje i ima moć da zaustavi bombardovanje zemlje, jednako lako kao što je potpisao, a zatim raspotpisao sporazum u Rambujeu. Međutim, potpisnici tog pisma, među kojima su urednici Radija B92 i lista "Vreme", smatrali su da bombardovanje zemlje prejudicira osudu Miloševića, ili već tako nešto, nejasno i netačno. Tako su naši nezavisni mediji de facto podržali Miloševića i ušli sa njim u đavolji savez, još uvek neraskinut.

Nataša Kandić

Protiv NATO-a i OVK

Mogu li, na primer, da osudim postupke Radovana Karadžića ili rukovodstva Srba u Krajini, ali i da kažem da su obični Srbi u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj imali dovoljno razloga za strah u tim državama ako one postanu nezavisne? ...

Da su me pitali, ja bih sa velikim zadovoljstvom potpisao pismo intelektualaca koje Nataša Kandić kritikuje. Ja i dalje smatram tri stvari: bombardovanje je bilo protivpravan čin, ono je bilo ratni zločin i ono nije imalo nikakve veze sa humanošću, već s interesima SAD i NATO-a. Smem li da budem i protiv Miloševića i protiv OVK i protiv NATO-a?

Ljubiša Rajić

Otvoren spisak

Što se tiče Vašeg resentimana u vezi sa intervencijom NATO-a protiv policije i vojske Slobodana Miloševića, državne propagandne mašine njegovog režima i infrastrukture od značaja za rat, Vaše pravo je da Vam se to ne dopada. Značajno je, međutim, što kažete da ono

famozno pismo niste potpisali samo zato što Vam nije ponuđeno. Taj spisak uglednih ljudi ove čaršije ostaje trajno otvoren dokument o tome ko je držao čiju stranu u ratu zločinca Miloševića protiv slobodnog sveta. Nikad nije kasno za pridruživanje takvim spiskovima.

Lazar Stojanović, obraćajući se Ljubiši Rajiću

Pedagoške bombe

Da li je trebalo da objašnjavamo zatucanom narodu da mora da voli NATO bombe? Da li smo morali da verujemo kako su svi oni mostovi porušeni iz razloga pedagoških, da bi Srbi naučili lekciju iz demokratije? Ili iz medicinskih, jer što je lek za bolesnog čoveka, to je bomba za lud narod. I da li je uopšte palo dovoljno bombi?

Stojan Cerović

Tri odgovornosti

Postoje tri vrste odgovornosti za ove zločine: prva obuhvata naredbodavce i izvršiocima i ona je krivična.

Postoji druga odgovornost...tzv. elite koje su te zločine podsticale, opravdavale, zataškavale... Ta odgovornost je moralna.

Postoji treća vrsta odgovornosti, političko-istorijska; to je odgovornost onih koji su nekoliko puta birali zločinačku vlast, nosali oko slike Miloševića kada je već bilo jasno o kome se radi, s cvećem ispraćali tenkove, širili "rodoljublje" i onih koji danas nose majice sa slikama Ratka Mladića (Mladić-heroj, svi smo mi Radovani), a ta je, bojim se, "prilično kolektivna"...

Razgovor o zločinima koji su počinjeni u ime srpskog naroda od strane raznih psihopata, baraba, lopova, vlastoljubivih demagoga, NIJE razgovor o "srpskoj krivici"...

Srđa Popović, obraćajući se Stojanu Ceroviću

Sablasne savesti

Osećam udeo lične krivice u nepočinstvima čije sam posledice (za razliku od baba) svojim očima video na drinskim sprudovima. Bilo ih je svukuda. Neka Bog da da smognemo snage da zatražimo oprostaj od sviju koje smo, hteli-ne hteli, zavili u crno. Međutim, ne vidim nijedan razlog da za to pokajanje padam na kolena pred Biserko, Kandić, Slapšak

i buljavi Luković koji su od tih nesreća udobno živeli i hoće da žive isto tako zauvek. Ako nemamo bolju savest od tih sablasti, bolje da nas nije.

Svetislav Basara

Ubijanje s rezonom

Stanovište o deetnifikovanju zločina svodi srpski identitet na ideologiju organskog shvatanja nacije kao jedne ličnosti i njoj odgovarajućeg koncepta države kao etničke države. Preseljenje, razmena stanovništva, etničko čišćenje, ubijanje drugog sa stanovišta ove ideologije i nije zločin. To je, što bi rekao Slobodan Jovanović parafrazirajući Napoleona i o Robespjeru, ubijanje s rezonom (Milan Jovanović Stojimirović "Dnevnik" 1936-1945, Novi Sad, 2000).

Većina kandidata za predsednika Srbije nudila je u predizbornoj kampanji upravo ovu ideologiju kao sadržaj "moderne države". U isto vreme, istraživači javnog mnjenja sugerisali su kandidatima da u kampanji ne pominju ratne zločine ni Međunarodni sud u Hagu, ni saradnju sa kojim državu ne obavezuje samo međunarodno pravo nego i zakon koji je sama donela. Ako je kritički odnos prema ovoj poziciji radikalizam, suprotno njemu je – šta?

Latinka Perović

Umorilo se

Mi koji smo ovde ostali, nismo imali nimalo predaha pa su nam sada, mislim, neke greške u procenama i povremen nedostatak elana u "borbi neprestanoj", dozvoljeni. Možda bismo i mi voleli za promenu da malo živimo i da mislimo na obične stvari – a ne stalno i večito, zato što smo ostali ovde, da nosimo breme istorije – i to mi, a ne državne ustanove i ministarstva koje smo valjda zbog toga i izabrali.

Gordana Radošević

Vreme cenzure

Priča o denacifikaciji medija, kao specifičnom obliku denacifikacije, priča Dragoljub Žarković, započela je posle NATO-bombardovanja jednim seminarom posvećenim toj temi koje je organizovano u Crnoj Gori.

- Crnogorski mediji su to pratili sa velikim publicitetom i pompom. Dominirao je zahtev da svi mediji u Srbiji treba da budu denacifikovani, to jest svi koji su izlazili tokom rata sa NATO-om, u vreme ratne cenzure. Inicijator te debate bio je Fond za humanitarno pravo a Nataša Kandić je naročito insistirala na tom zahtevu o opštoj denacifikaciji. Voditelju tribine je stalno pisala i dodavala neke cedulje sa uputstvima šta treba da me pita.

Pošto ja ne pristajem da mene i moje novine niko denacifikuje, pokupio sam se, platio svoj račun u hotelu i vratio se za Beograd, kaže Žarković.

Dragoljub Žarković

NIN, 31. oktobar 2002.

Aleksandar Lojpur

Lični stav:

**Ima li kolektivne krivice Srba za zločine
u zatvorima na tlu bivše Jugoslavije
Stid kao korak ka pokajanju**

Ako možemo da se radujemo kad naša košarkaska ekipa osvoji zlatnu medalju, ima da se stidimo što je naša intelektualna ekipa podstakla zločine, a vojna i paravojna ekipa ih izvršila.

Moramo dakle govoriti o kolektivnoj krivici Srba, shvaćeno ne u krivično-pravnom smislu, već u jednom smislu svakodnevnog govora u moralnom i političkom smislu, za rat i ratne zločine. Mislim, dakle, da nema sumnje da je vrlo značajan deo srpske intelektualne elite, kao i političari tada na vlasti, prevashodno odgovoran, da oni jesu poslali naoružane ljude odavde i komandovali tim ljudima, i davali im podršku kroz medije koje su kontrolisali, da su ti ljudi počinili zločine kao što su rušenje Vukovara, Dubrovnika, Sarajeva, neselektivna ubistva civila u tim gradovima i drugim mestima, ubistva ratnih zarobljenika kao što je urađeno u Srebrenici, mučenje civila i ratnih zarobljenika po logorima, prinudno iseljavanje. Danas se naši političari, intelektualne elite i obični građani nerado prisećaju tih događaja, kao da želimo da zaboravimo da su to radili naši sugrađani.

Kao da hoćemo da kažemo "ako baš mora, poslaćemo u Hag najodgovornije, šta sad ima tu da se radi, bio je rat, i naši su u tom ratu stradali". Javljaју se odbori za zaštitu ljudi koji su optuženi da su najodgovorniji za stradanje Sarajeva i za srebrenički masakr. Slike optuženih se prodaju ne samo po vašarima i četničkim proslavama, već se ističu i u parlamentu. Stvara se, dakle, jedna potpuno nezdrava javna atmosfera u kojoj se daje podrška najodvratnijim zločinima. Mi moramo naći način da ovdašnjoj javnosti ne samo predočimo užasnu istinu o zločinima u Vukovaru, Dubrovniku, Sarajevu, Srebrenici, Kosovu i drugim mestima, već i da doprinesemo da naši građani osećaju stid zbog tih zločina, stid koji će dovesti do pokajanja kao osnove za trajno pomirenje.

Postoji nekoliko elemenata kolektivne krivice i kolektivne odgovornosti. Jedan od elemenata jeste stvaranje uslova za zločin i podsticanje na zločin preko medija, knjiga, filmova. Tu se prvo postavi teza samoviktimizacije (svi nas mrze, samo smo mi stradali) pa se onda preko medija, selektivnim izveštavanjem, neistinitim i lažnim obaveštavanjem i dezinformacijama, kao i preko umetnosti i

predstavljanja umetnosti u medijima stereotipija propagira dok ne postane deo kolektivne svesti, što znači dok najveći broj pojedinaca ne poveruje u istinitost stereotipije. Za vreme dok se zločini vrše preko umetnosti i medija vrši se podsticanje zločina. Kada se zločini izvrše dolazi do odobrenja zločina. To je dakle to prethodno i naknadno odobrenje zločina. Jedan od elemenata kolektivne krivice jeste i pokušaj relativizacije zločina kroz opravdanje svojih zločina kroz delovanje drugih strana.

Najrasprostranjeniji element kolektivne krivice jeste ignorisanje zločina. Najeklatantniji primer je opasada Sarajeva. Dok su, sa naše strane podržavani, vojnici sa okolnih brda ispaljivali topovske granate od 150 milimetara po Sarajevu, neselektivno, bez ikakve veze sa vojnim ciljevima ili vojnim dejstvima, samo radi terorisanja građana, dok su, dakle, duže od tri godine rušili grad minama, ljudi po zimi terani da žive bez struje, grejanja i vode, ljudi u Sarajevu ubijani nasumičnom snajperskom vatrom, ljudi umirali od hladnoće i gladi, najveći deo nas se pravio da nas se to ništa ne tiče, da nas to ne interesuje. Ceo svet je gledao hladnokrvno stradanje i patnje ljudi u Sarajevu, i premda i taj svet snosi deo odgovornosti za ispoljenu neosetljivost, mi je snosimo daleko više, jer smo davali punu materijalnu, političku, medijsku i svaku drugu podršku ljudima koji su bili najodgovorniji za to.

Pored ove teme – kolektivne krivice i kolektivne odgovornosti ne u krivično-pravnom smislu nego u smislu moralne i političke odgovornosti, moramo da otvorimo i temu građanskopravne odgovornosti, temu odgovornosti države za naknadu štete žrtvama. Ne smemo se zavaravati, ovo pitanje će se kad tad postaviti, sklanjanjem ovog pitanja pod tepih dajemo podršku zločinu i produžavamo patnje žrtvi. Naše demokratske vlasti u Srbiji i Crnoj Gori kažu da izdvajaju pet posto od privatizacije za pravljenje jednog fonda iz kojeg će se obeštetiti bivši vlasnici preduzeća. To je pametna politika koja vodi računa o budućnosti. Ali, smatram da moramo već sad da sami otvorimo pitanje naknade štete od strane države žrtvama, štete prouzrokovane ratnim zločinima. Trebalo bi otvoriti jedan sličan fond i u njega već sada početi izdvajanje za naknadu te štete.

Lakše će nam biti i u moralnom i u svakom drugom pogledu ako to uradimo sami, bez pritiska iz inostranstva, i ako to uradimo ranije nego kasnije. Zajedno sa organima vlasti u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i na Kosovu treba da sagledamo obim te odgovornosti i da pozovemo građane iz Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine i iz Pokrajine Kosovo, koji su štetu pretrpeli, da se, u saradnji sa organima vlasti te dve države i pokrajine, obrate našoj državi sa zahtevom za naknadu štete.

Naivno je verovati da domaća javnost, da građani ovde ne znaju šta se dešavalo u Vukovaru i Sarajevu i u drugim mestima zločina. Svi to znaju, ali niko ne želi ni da misli o tome, ni da govori o tome. Ono što ne valja jeste da, nakon objave prošle godine jezivih podataka o zločinima na

Kosovu, o ubijanju albanskih civila na Kosovu, u prvim nedeljama NATO bombardovanja, i jezivim pokušajima da se uklone tela pobijenih i drugi dokazi zločina njihovim prevoženjem u hladnjačama i pokopavanjem na terene pod policijskom kontrolom, prestao je u javnosti govor naše političke elite o zločinima. O zločinima danas opet govore samo pojedinci i nevladine organizacije koji su tu temu otvorili i na nju upozoravali u vreme kada su zločini pripremani i kada su vršeni. Da se razumemo, ne mislim da je antiratni pokret u našoj sredini bio malobrojan i marginalan.

To je jedna vrlo značajna tema i o tome treba takođe voditi dijalog. Ali, političari na vlasti temu ratnih zločina izbegavaju. U predsedničkoj kampanji ona je bila zaobiđena. U medijima je ona vrlo prisutna, i to ne samo kroz izveštavanje o delatnosti Haškog tribunala, ali se radi o tome da tu temu političari kao izabrani predstavnici naroda vrlo izbegavaju. I to nije dobro ni za nas, ni za naše susede, ni za našu evropsku budućnost.

Dakle, mi moramo naći način da ovdašnjoj javnosti ne samo predočimo užasnu istinu o zločinima u Vukovaru, Dubrovniku, Sarajevu, Srebrenici, Kosovu i drugim mestima, već i da doprinesemo da naši građani oseće stid zbog tih zločina, stid koji će dovesti do pokajanja kao osnove za trajno pomirenje.

Suočavanje sa zločinom, stid i pokajanje, i pomirenje kao posledica tog pokajanja, jedna je od tema kojom će se baviti Komisija za istinu i pomirenje čiji sam član. Metodologija koju smo odlučili da primenimo jeste jedan od oblika rada Komisije. To je projekat svedočenja žrtava. Nadamo se da ćemo javnim svedočenjem članova porodica ubijenih žrtava kao i onih žrtava koje su mučene u logorima, ranjavane, ili prinudno iseljene, svedočenjem koje bi prenosila nacionalna televizija, moći da doprinesemo tome da njihovu tugu i bol podelimo sa njima i da izrazimo poštovanje prema žrtvama.

Nadamo se da ćemo na taj način prinuditi i političare da prestanu da ignorišu pitanje odgovornosti za politiku koja je dovela do rata i do zločina.

Drugi projekti Komisije obuhvataju rad istoričara u arhivama, medijskih stručnjaka na analizi pitanja medija, umetnika na analizi kulturnih obrazaca koji su primenjivani, filozofa, pravnika i ekonomista na analizi strukturnih pretpostavki za raspad bivše zajedničke države i ideo međunarodnih faktora u tome.

Na samome kraju ću još reći šta mislim da treba da bude cilj kojem treba da težimo svi koji se bavimo ovim pitanjem u regionu našeg jezika. To je da svi koji se bavimo problematikom istine i pomirenja u Srbiji i Crnoj Gori, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini dođemo do 1) jedne zajednički usaglašene hronologije i 2) potpunog spiska žrtava, kako ubijenih tako i onih koji su stradali, a nisu izgubili život (ranjeni, mučeni, prisilno iseljeni).

Mislim da je to jedini način da izbegnemo zamku propovednika samoviktimizacije i sukoba u budućnosti. Nakon Drugog svetskog rata Jevreji su poimence popisali šest miliona izgubljenih života. Mi to posle Drugog svetskog rata nismo učinili i time smo se ogrešili kako o pobijene žrtve tako i o njihove potomke, jer smo otvorili put za propovednike samoviktimizacije. Nema razloga da opet ponovimo istu grešku.

Autor je advokat iz Beograda i koordinator Komisije za istinu i pomirenje, a ovo je izlaganje na beogradskoj konferenciji "Pomirenje Nemačke i Francuske kao primer za pomirenje na Balkanu"

Danas, 5. i 6. novembar 2002.

Ivan Janković

Da li je u Bosni i Hercegovini vršen genocid Novac i za žrtve i za dželate

Od 1992. do 1995. godine u Bosni i Hercegovini, izvesno je, izvršeni su brojni teški i gnusni zločini. I zločinci i žrtve pripadaju svim trima etničkim grupama – bosanskim Hrvatima, Srbima i Muslimanima, ali su zločini Srba najbrojniji i najteži, jer su među njima masakr više od 7.000 muškaraca u Srebrenici i trogodišnja opsada Sarajeva, za šta na drugim stranama nema pandana. Izvesno je i da su zločini vršeni u sklopu politike "etničkog čišćenja", tj. pokušaja da se pripadnici jedne etničke grupe zauvek uklone s određene teritorije i da se novonastale etnički homogene teritorije međusobno povežu. Najzad, izvesno je da je SR Jugoslavija pružala političku i svakojaku drugu pomoć i podršku bosanskim Srbima i da je stoga odgovorna za njihove zločine.

Otkuda znamo, i to sa izvesnošću, da se sve gore pomenuto zaista dogodilo? Iz više raznovrsnih izvora: neposrednog uvida; kazivanja očevidaca; medijskih izveštaja; izveštaja nevladinih organizacija (npr. *Amnesty International* i *Helsinki Watch*); izveštaja nezavisnih posmatračkih misija (od kojih su najznačajniji Ekspertska komisija i Specijalni izvestilac OUN); rezolucija i drugih akata međunarodnih organizacija; i, naročito, iz presuda krivičnih sudova, posebno Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal). Ovaj poslednji izvor je daleko najvažniji, jer sudske presude ne utvrđuju samo činjenično stanje nego sadrže i pravnu kvalifikaciju tog stanja. Na primer, iz presude Haškog tribunala u predmetu Sikirica saznajemo da je u logoru Keraterm tokom dva letnja meseca 1992. pod nehumanim uslovima boravilo 1200-1400 nesrba, kao i da je 24. 06. ubijeno njih 160-200, sve zatočenih Muslimana iz Brda kod Prijedora. Ali, isto tako saznajemo da, nasuprot tvrdnji iz optužnice, taj strašni zločin nije bio genocid, nego jedan drugi zločin protiv čovečnosti – progon na etničkoj osnovi.

Samo sud može da pravno kvalifikuje zločin, tj. da mu da ime; bez obzira na to šta mi mislili o nekom zločinačkom događaju, on će postati "razbojništvo", "silovanje" ili "povreda Ženevske konvencije" tek kada nadležan, nezavistan i nepristrastan sud to utvrdi svojom presudom, donetom posle pravično sprovedenog postupka. U tom smislu je pitanje da li je neko negde izvršio "genocid" ili "ubistvo" – pravno pitanje. Naravno, to nas ne sprečava da, dajući oduška svojoj indignaciji ili drugim emocijama, sami kvalifikujemo pojedine događaje pravnim terminima, pa da, na primer, o učesnicima tih događaja govorimo kao o "ratnim

zločincima" ili "ubicama". Isto tako, to ne treba da nas spreči da osećamo moralnu ili političku odgovornost za zločine koji su vršeni "u naše ime" ili da tražimo da naša država takvu svoju odgovornost prizna ili da naknadi štetu za koju je odgovorna.

Recimo, Centar za antiratnu akciju se zalaže za neodložno izručenje Haškom tribunalu Ratka Mladića, jer veruje da je on odgovoran za genocid u Srebrenici. Isto tako, Centar za antiratnu akciju je uvek pozivao i poziva državne organe da gone sve ratne i druge zločince, da naknade svaku štetu izazvanu ratnim dejstvima za koju je SR Jugoslavija odgovorna, da javno priznaju ulogu Jugoslavije u sukobima na teritoriji bivše SFRJ i da ponude iskreno izvinjenje žrtvama tih sukoba i zločina.

Ali, takvoj nepreciznoj upotrebi pravnih termina i takvoj spremnosti na priznanje moralne krivice nema mesta u sudskim postupcima. A pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu upravo je u toku postupak protiv SR Jugoslavije, po tužbi Bosne i Hercegovine zbog povrede Konvencije o genocidu. Na SR Jugoslaviji je da se, kao i svaka stranka u procesnoj ulozi tužene, koristi svim pravnim sredstvima kako bi izdejstvovala da Sud odbaci tužbene zahteve.

Takav stav je u samoj prirodi sudskog postupka. Na Sudu je, naravno, da sasluša i razmotri sve argumente stranaka, pa da zatim donese na pravu zasnovanu presudu. Na pravnim zastupnicima SR Jugoslavije je da saberu i pred Sud iznesu sve pravno relevantne argumente koji relativizuju ili pobijaju tužbene navode, uključujući i argumente koji se tiču nadležnosti Suda. Nazivati takvo postupanje "fiskalskom ekvilibristikom" (*Danas*, 16-17. 11) isto je što i odbacivati sudski postupak kao sredstvo za utvrđivanje činjenica i odgovornosti.

Uostalom, SR Jugoslavija se nije našla pred Međunarodnim sudom pravde svojom voljom. Bosna i Hercegovina, koja je taj postupak inicirala, mora biti u stanju da zadovolji sve procesne pretpostavke i sve standarde dokazivanja u meritumu. Ako u tome uspe, Sud će presuditi u njenu korist. Ako li ne uspe, njena tužba će biti odbijena. Ali, niko ne može tražiti od protivne strane da joj u postupku pomaže. Naravno, kao i u svakom sudu, stranke se mogu poravnati i na taj način postupak okončati.

Ukoliko se Sud u februaru oglasi nadležnim, imaće da rešava pravno pitanje o genocidu u BiH. Da bi u sporu uspela, tužilja će morati da dokaže, kumulativno: (a) da je u BiH izvršen genocid i (b) da je za taj genocid odgovorna tužena. Ovo nije onako lako kako se to može činiti laicima.

Genocid je međunarodno krivično delo protiv čovečnosti. Da bi neka država mogla biti odgovorna za genocid, prvo se mora dokazati da je genocid izvršen (ili pokušan ili samo planiran), a to se može samo presudom krivičnog suda. Međunarodni krivični tribunal za Ruandu je, već u prvoj svojoj presudi (slučaj Akayesu), postavio pitanje "Da li je u Ruandi

1994. godine izvršen genocid?", pa je sudsko veće, posle detaljnog razmatranja činjenica i na njih primenljivog prava, odgovorilo potvrdno. Slično pitanje nije postavljeno ni u jednom dosadašnjem postupku pred Međunarodnim tribunalom za Jugoslaviju. Umesto toga, tužioci su u jednom broju predmeta (npr. Sikirica, Jelisić ili Meakić) tvrdili da je genocid izvršen u pojedinim logorima pod kontrolom bosanskih Srba, ali su sudije tu optužbu odbile.

Pored toga, tužioci su podneli i nekoliko optužnica za genocid izvršen masovnim ubijanjem civila ili ratnih zarobljenika u jednom broju bosanskih opština, uključujući Srebrenicu.

Zasad, postoji jedna presuda Haškog tribunala kojom je utvrđeno izvršenje genocida "nad Muslimanima u Srebrenici" od strane Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske. To je presuda u slučaju Krstić, koja još nije pravosnažna i o kojoj sada odlučuje žalbeno veće Tribunala. Bude li potvrđena, ona može – u zavisnosti od obrazloženja drugostepene presude – biti dovoljna da se utvrdi da je u BiH izvršen genocid. U tom slučaju, Međunarodni sud pravde će imati da utvrđuje odgovornost SR Jugoslavije za postupke Drinskog korpusa, odnosno njegovih starešina, od 13. do 17. jula 1995. U postojećoj presudi Krstiću nema ni reči o eventualnoj ulozi ili odgovornosti SR Jugoslavije. Sud će ovo pitanje rešavati primenom opštih pravila međunarodnog prava o odgovornosti država. Dakle, dug je i neizvestan put do okončanja ovoga spora.

Pretpostavimo, arguendo, da Međunarodni sud pravde usvoji bosansku tužbu i oglasi Jugoslaviju odgovornom za genocid. U tom slučaju, BiH bi imala da opredeli štetu izazvanu genocidom i da zahteva da joj Jugoslavija tu štetu nadoknadi, u novcu. Po međunarodnom pravu, BiH bi tu naknadu primila kao *parens patriae*, tj. u ime i za račun svojih državljana; moglo bi se lako izračunati koliko bi novca otpalo na svakog pojedinog državljanina BiH. Taj iznos bi podjednako pripadao i Muslimanima-zrtvama i bosanskim Srbima i Hrvatima koji su vršili zločine (ali i Muslimanima-zločincima i njihovim žrtvama).

S druge strane, plaćanje naknade bi znatno umanjilo sredstva kojima raspolaže Jugoslavija, od čega bi podjednako trpeli svi njeni građani: članovi porodice Slobodana Miloševića isto koliko i oni koji su se dosledno, uz lični rizik, borili protiv ratne politike (u stvari, ovi drugi bi trpeli više, jer su po pravilu siromašniji). Prijatelji Jelene Šantić bi plaćali odštetu prijateljima Radovana Karadžića. Ovakav rasplet, bar na prvi pogled, ne deluje pravično.

Autor je advokat iz Beograda i predsednik
Centra za antiratnu akciju

Danas, 25. novembar 2002.

Igor Mesner

Povodom teksta Ivana Jankovića

"Novac i za žrtve i za dželate"

Da li je bilo ispravno Miloševićovo opravdanje rata

Ivan Janković nam je konačno otkrio o čemu se zapravo radilo: o "progonu na etničkoj osnovi"! S obzirom na to da kroz Jankovićev članak provejava snažna sumnja u to da se u Bosni i Hercegovini dogodio genocid nad Bošnjacima, ne može se a da se ne postavi pitanje: a zašto su Bošnjaci bili "proganjani na etničkoj osnovi"? Janković tvrdi da nije reč o genocidu te da nam u najboljem slučaju ostaje da pričekamo na presude sudskih veća Haškog tribunala. Ali, ako se nije radilo o genocidu, onda je svoju ulogu verovatno odigrala ona viševjekovna mržnja između Srba i Bošnjaka, u čije nas je postojanje srpska propaganda svih onih/ovih godina tako uporno uveravala? Dakle, ukoliko pravilno razumem, Janković hoće reći da je Miloševićovo opravdanje rata bilo ispravno?

Jer "genocid" upravo označava nastojanje da se određena nacionalna grupa istrebi s datoga područja, pa ako genocida nije bilo – nije bilo ni takvih namera. Sigurno se, dakle, radilo o nekim iracionalnim nagonima, na koje se ne može uticati, a ne o profanoj želji da se zauzmu nove teritorije?

Divljenja su vredni Jankovićevi pokušaji da zločine u Bosni i Hercegovini relativizuje, te da ih svede na pravno-proceduralna pitanja. Svi koji bi hteli izneti mišljenje da je u Bosni bio planiran i delimično sproveden genocid, unapred su diskvalifikovani kao "laici", kao oni koji su (legitimno – kao da nam dopušta Janković) spremni priznati "moralnu krivicu", te kao oni koji "neprecizno" upotrebljavaju "pravne termine".

Jednako je dostojna divljenja Jankovićeva originalna, premda ne i uverljiva, tvrdnja da "su zločini Srba najbrojniji i najteži" – zbog Srebrenice i Sarajeva. Ta teza, koliko god se činila plauzibilnom, posebno jer implicira priznanje odgovornosti sopstvene nacije za zločine, zapravo je samo zamka: ona ne samo da zanemaruje druge zločine srpskih snaga, o kojima je već svako ko je hteo mogao doznati gotovo sve, nego namerno izbegava da uzme u obzir uzroke rata u bivšoj Jugoslaviji, te razmotri razloge zbog kojih je "Drinski korpus" (za koji Janković dopušta da je kriv za genocid, jer tako je zaboga presudio Haški tribunal) uopšte krenuo da radi to što je radio i ko je tom "Drinskom korpusu" omogućio da izvrši genocid koji je Haški tribunal konstatovao.

Haškom tribunalu Ujedinjene su nacije definisale mandat, a to je krivični progon pojedinaca osumnjičenih da su odgovorni za ratne zločine (da "laički" pojednostavim stvari i ispustim "teške povrede Ženevskih konvencija" i sl). Najzad, SR Jugoslavija odnosno Srbija takođe ima mandat razumljiv sam po sebi, koji je – ne treba posebno isticati – imanentan njoj samoj: naime, mandat da brani samu sebe. Ali Ivan Janković nije ni Haški tribunal ni Srbija. On sam određuje svoj mandat: njemu niko nije naložio da negira genocid u Bosni i da Srbiju štiti od eventualnog plaćanja ratne odštete. Pokušaji da taj svoj izbor, na koji uostalom ima neupitno pravo, sakrije iza "prava" i "sudskih presuda" izgledaju veoma jadno.

Ivanu Jankoviću, najzad, niko nije određivao da se mora baviti pojedincima koji bi mogli biti krivi za ratne zločine: on je isto tako mogao odlučiti da se pozabavi uzrocima zbog kojih je uopšte došlo do stvaranja prilike povoljne da se izvrši genocid: drugim rečima, mogao je odabrati da se pozabavi odgovornošću za sam rat, a ne za ratne zločine.

Jankovićev članak počinje od priznanja pretežne odgovornosti "srpske strane" za zločine u Bosni i Hercegovu i zatim kroz pobijanje tvrdnje o genocidu lagano klizi ka zaključku kojim se negira odgovornost Jugoslavije (= Srbije i Crne Gore). Genocid se, između ostalog, negira i potezanjem termina "etničko čišćenje", koji se definiše kao "pokušaj da se pripadnici jedne etničke grupe zauvek uklone s određene teritorije i da se novonastale etnički homogene teritorije međusobno povežu". Pri tom se, dakako u maniru već ustaljene relativizacije odgovornosti Srbije, ti "pokušaji" raspoređuju na sve "strane".

Ali, ako je već međunarodna zajednica tokom samoga rata u Bosni izbegavala upotrebu termina "genocid", jer se smatrala obaveznom da pregovara sa Srbijom, te je stoga izbegavala takve pojmove koji bi nekoga automatski diskvalifikovali za pregovore (vojna neaktivnost međunarodne zajednice posebna je tema), to ne znači da se Janković treba osećati obaveznim da koristi taj termin, i to kao tobože blaži nego što je pojam "genocid". Pri tom on "etničko čišćenje" (pojam koji uostalom nikakvom međunarodnom konvencijom nije utvrđen) određuje terminima kojima se zapravo definiše – genocid.

Dalje u se u članku tvrdi: "U tom smislu je pitanje da li je neko negde izvršio 'genocid' ili 'ubistvo' – pravno pitanje". Ali to je još samo jedna zamka i nesrećna zamena teza. Ubistvo je ili izvršeno ili nije – tu retko ima dvojbe – a pitanje je jedino ko je počinilac. Tako i pitanje da li je genocid izvršen ili nije u suštini ne predstavlja pravno nego činjeničko pitanje. A ono je veoma jednostavno: "Da li je izvršen pokušaj da se bošnjačko stanovništvo istrebi s određenih teritorija Bosne i Hercegovine?" Ukoliko je odgovor na ovo pitanje potvrđan, preostaje samo da se utvrdi ko je taj pokušaj izvršio.

Najzad, završna konstatacija u Jankovićevom članku o patnjama koje će pretrpeti "prijatelji Jelene Šantić" u slučaju eventualne obaveze Srbije/Jugoslavije da Bosni i Hercegovini plati ratnu odštetu nisu ništa drugo do neukusna zloupotreba preminule osobe, bez obzira na to da li bi se ona složila ili ne s njegovim tvrdnjama. Treba li sada ovde kao protivtežu jednoj takvoj niskoj primedbi navoditi poimence sve osobe kojima su srpske snage ubile rođake i prijatelje, kojima su uništile deo imovine ili celu imovinu i koje će stoga, naprotiv, imati samo koristi od eventualne ratne odštete koju će Srbija plaćati Bosni i Hercegovini?

Danas, 27. novembar 2002.

Pismo upozorenja srpskoj kulturnoj javnosti Kasni suočavanje sa zlom

Posle petooktobarskih promena umesto očekivanog raskida sa zabludama koje su Srbiju dovele do ekonomskog kraha i moralnog rasula, sve je prisutnije ponovno oživljavanje radikalnog nacionalizma i novog populizma koji se prepoznaje po matrici naglašeno političko-ideološkog tipa, kao poznati kliše jednako komunistički koliko i nacionalistički o "svetloj budućnosti" i "sjajnoj prošlosti". Čini se da Srbija puževskim hodom ide u budućnost, uporno zagledana i utonula u prošlost. Na političkoj sceni izgubile su se razlike između komunističke levice i nacističke desnice.

Da ovo nisu samo slučajne i prolazne pojave, vidi se i po forsiranju škole istorijskog i istoriografskog revizionizma koja ne prihvata naučno potvrđene činjenice, recimo, o Drugom svetskom ratu. Konzervativna misao organicističkog pravca nameće se kao jedina, nedodirljiva "nacionalna misao". Kolaboracionisti i saradnici okupatora u Drugom svetskom ratu dobijaju svoje ulice i nezasluženo pozitivno mišljenje u udžbenicima istorije.

Sprega struktura moći od SANU do Generalštaba i Crkve, uz učešće partijskih moćnika, stvara atmosferu u kojoj se javnost nakon četiri izgubljena rata zaredom pod Miloševićem, u ime resantimana usmerava ka novom jednoulmju koje se od onog komunističkog razlikuje po promenjenim predznacima a može biti opakije od njega. Ovo novo jednoulmje obeleženo je totalitarnom i nedemokratskom ideologijom Milana Nedića, Dimitrija Ljotića i trijumfom "filozofije palanke" Nikolaja Velimirovića.

Pomenuta ispoljavanja konzervativne misli ukidaju prostor za polemike i umesto njih, zagovornici ovakvog načina razmišljanja nastupaju sa pretnjama, sa govorom mržnje i netolerancijom, kao da ne živimo u mirnodopskim uslovima.

Bukvalno se guši sloboda istraživanja i sloboda izražavanja ličnog stava koji je drugačiji od onog koji nameću nacionalne institucije. Konzervativno mišljenje posebno se ispoljava u ogorčenom otporu modernizaciji.

Umesto pastoralne delatnosti Crkve, u javnosti je prisutniji uticaj "paracrkvenih formacija" – izraz je upotrebio vladika Atanasije Rakita – što je potpomoognuto delovanjem organizacija kao što su Obraz, grupama "mileticevaca", "nikolajevaca" i sličnih koji ozbiljno ugrožavaju najvrednije tekovine srpske kulture. Neopravdano kasni suočavanje sa zlom i

zločinima počinjenim u prošlim ratovima a pomenute institucije ga i ne ohrabruju.

Pozivamo intelektualnu javnost i intelektualnu elitu Srbije na suprotstavljanje populizmu i ekstremističkom nacionalizmu koji su nespojivi sa opredeljivanjem za tolerantno i prosperitetno društvo. Još nisu, verujemo, istrošene energije nade nakupljene u deceniji otpora Miloševićевой tiraniji. Ne sme biti dvoumljenja u biranju puta između modernizacije i zaostajanja, između nacizma i demokratije, palanke i Evrope. Nije bilo dovoljno ukloniti Miloševića sa vlasti da se čitav sistem promeni. Upozoravamo našu javnost da je preduslov svih promena, političkih, ekonomskih i kulturnih, promena kulturnog modela koji je proizveo ne samo političare njegovog tipa nego i način mišljenja odgovoran za velike katastrofe što su nas poslednjih godina zadesile.

Još jednom, po ko zna koji put u svojoj novijoj istoriji, Srbija se nalazi na sudbonosnoj prekretnici.

Mirko Đorđević, Milan Đorđević, Filip David, Dragan Velikić, Predrag Čudić, Vladimir Arsenijević, Bogdan Bogdanović, Radmila Lazić, Laslo Vogel

Danas, 29. oktobar 2002.

Upozorenje srpskoj kulturnoj javnosti Nacionalizam je izgovor za činjenje zla

Pismo upozorenja srpskoj kulturnoj javnosti objavljeno na stranama *Danasa* pre nekoliko dana, a čiji su potpisnici Radmila Lazić, Laslo Vogel, Mirko Đorđević, Milan Đorđević, Filip David, Dragan Velikić, Predrag Čudić, Vladimir Arsenijević, Bogdan Bogdanović, podržao je i Petru Krdu, književni stvaralac i glavni urednik Književne opštine Vršac. Za *Danas*, on kaže: "Ja nemam nacionalnosti, ja sam građanin Londona, rekao je jednom T. S. Eliot i ja se potpuno slažem sa tom njegovom rečenicom. Dakle, ni ja nemam nacionalnosti, ja sam stanovnik Londona, Vršca ili Beograda. Svako normalno ljudsko biće bori se za dostojanstvo čoveka, što znači i za duhovno dostojanstvo čovečanstva i takvom je biću svaki nacionalizam stran, jer ga pravilno čita kao bolest i kao izgovor za činjenje zla".

Petru Krdu dodaje da je sve što je činio u srpskoj kulturi i za tu kulturu, činio iz ljubavi i poštovanja prema toj kulturi i za uzvrat je oduvek

tražio takođe poštovanje, a ne tretman ezgotične biljke koja smeta. "Budućnost zamišljam kao vladavinu kosmopolizma i smatram da ne mogu biti ni Rumun ni Francuz ni Srbin sa obe strane i da je to atavistički koncept", kaže Krdu i dodaje: "Uslov da nas podjednako tretiraju i u Berlinu i u Njujorku i u Beču je da postanemo kosmopolite. Odbijam da na desnom ili levom rukavu nosim bilo kakvu zastavu i bilo čiji znak, jer je to meni strano. Oni koji se kriju iza bilo koje zastave, pa bila ona srpska ili rumunska, upozoravaju, zapravo, da ih se treba kloniti i da su opasni po ljudsko dostojanstvo, pa i po ljudski život", zaključio je naš sagovornik.

"Pismo upozorenja srpskoj kulturnoj javnosti sa jedne strane bez sumnje ima i moralno i intelektualno pokriće svojih autora", kaže u izjavi za *Danas* Obrad Savić iz Beogradskog kruga. "Sa druge strane, posle pada Miloševića, više ne postoji adresa na koju se jedan takav apel može uputiti. Srpsko javno mnjenje je otupelo i apatično se predalo tom danas na sve strane rasejanom nacionalističkom diskursu, dok međunarodna zajednica više nema sluha za vapaje sa Balkana. Ne vidim ko bi mogao biti adresant tog testamentarnog teksta, koji je bez sumnje deo onih retkih dokumenata intelektualnog otpora. SANU, Crkva, Vojska – jesu institucionalna središta nacionalističkog diskursa koji se, međutim, toliko rascvetao da ga je nemoguće locirati, i to je najveća opasnost za mogućnost suočavanja sa njim.

Pismo upozorenja treba podržati, iako će ono nažalost ostati glas u pustinji nekih odvažnih ljudi koje ja jako cenim", zaključuje Obrad Savić.

S. Domazet – M. Jovanović

Danas, 31. oktobar 2002.

Upozorenje srpskoj kulturnoj javnosti PONOVO U AUTENTIČNOJ "NIGDINI"

Nastavljam sa objavljivanjem reagovanja ovdašnjih intelektualaca na Pismo upozorenja srpskoj kulturnoj javnosti, objavljeno u *Danasu* početkom nedelje.

"Potpuno podržavam ovo upozorenje, sama isto mislim i rado bih se pridružila ostalim potpisnicima. Centar za kulturnu dekontaminaciju je, u skladu sa tim uverenjima i tim konceptom, oduvek i radio. Istina je da kod nas postoje razne desnice i kod nas je to jedna ozbiljna, kako društvena tako i politička situacija", komentariše ovo pismo Borka

Pavićević. "O tome treba misliti na vreme, jer nismo mislili na vreme o stvarima koje sada zovemo 'onim što nam se događalo'. Ja mislim da se sa nacionalizmom može izaći na kraj samo pozivanjem liberalnih snaga i ljudi koji misle i socijalembokratski i drugačije. Sve ljude takvih uverenja ovde, ali i u Sarajevu, Zagrebu... Sazivanje integracionih i antifašističkih snaga pomoglo bi razrešavanju ovih problema". Pavićevićeva dodaje da materijalna beda uvek generira time da na površinu isplivaju oni iz malograđanskih, donjih slojeva koji traže da ih vodi autoritarnost i zahtevaju "red i zakon".

"Ovde su stvari već duže ozbiljne, ali treba jednom shvatiti da svako ne može da uđe u istoriju, da svako ne može da ima svoj simpozijum, svoj seminar, svoju borbu. Rešenje koje ja, dakle, vidim je povezivanje liberalnih snaga, jer su problemi suviše krupni. Ovo vreme sujetu više ne dozvoljava i moramo da prepoznamo jedni druge i u Beogradu i u drugim gradovima Jugoslavije", konstatuje Borka Pavićević. Konačno, kaže Pavićevićeva, u Evropi je vidan porast desnice, što će reći da klatno u istoriji ne staje uvek u sredini. "U ovoj komplikovanoj zemlji i bedi, društvo mora napokon imati ideju o opštem dobru, jer mi ne možemo živeti u parcijalizaciji, pošto tako nikada nećemo doći do javnog i društvenog interesa", završava Borka Pavićević.

"To je pismo na koje sam dugo čekala", kaže za Danas Mirjana Miočinović. "Da su moji stari prijatelji koji su ga sastavili, pomislili na mene, ja bih sigurno bila među potpisnicima. Svakako u celosti delim zabrinutost i konsternaciju nad onim što se događa, a što je po mom mišljenju važeća tema već 30 godina. Ova sredina je uvek bila nacionalistička i ksenofobična", upozorava Mirjana Miočinović, izražavajući punu podršku reakcijama suprotstavljanja buđenju nacionalizma.

Na Pismo upozorenja reagovao je i reditelj Gorčin Stojanović. "Nažalost, sve što u ovom opominjućem tekstu stoji mogu potpisati. Kao što me užasava istinitost tih reči, tako me onespokojava činjenica da 'epoha peticionastva' u Srbiji nije završena. Ovakva vrsta javnih obraćanja pripada ili pretpolitičkom stanju za koje sam mislio da je završeno, ili, pak, vremenima i prostorima razvijene demokratije, one u kojoj su javne opomene vrsta korektiva, a ne vapijući poziv. Kako mi se čini, ova se zemlja više ne nalazi u prvoj, a, svakako sam siguran – ni u drugoj situaciji. Mi smo, dakle, ponovo u autentičnoj 'nigdini', onoj u koju smo zašli šestog oktobra dve hiljadite godine, popodne, onda kada su se glave razbistrile od suzavca i adrenalina, onda kad je počela balkanska 'realpolitika', tako preteće poznata", zaključuje Gorčin Stojanović.

Podrsci koje javne ličnosti upućuju Pismu upozorenja pridružio se i filozof Nenad Daković, iako je po njegovom mišljenju ta izjava mogla biti i bolje napisana. "I u predloženom obliku ona, međutim, upozorava na

renesansu nacionalizma u Srbiji koja je posledica nedovoljno jasnog uvida u ono šta se desilo 5. oktobra. Očekivao se nekakav radikalni prekid kontinuiteta srpskog nacionalizma, koji naravno ima veoma duboke i stare korene, ne samo u političkom životu Srbije, nego pre svega u kulturi – književnosti i filozofiji. Na žalost, uvidi Radomira Konstantinovića u belešci kojom završava *Filozofiju palanke*, pod nazivom 'Srpski nacizam' – marginalizovani su i potisnuti", kaže Daković, dodajući i srpsku teološku misao korenima nacionalizma na ovim prostorima. "Petooktobarski prevrat, dakle, nije bio nikakav građanski konflikt, već u osnovi konflikt nacionalista. Režim koji je organizovao ratove devedesetih, skinut je zato što je te ratove izgubio. Renesansa srpskog nacionalizma uporište ima u krugu teoretičara, poput Mihajla Đurića, čiji su đaci i Vojislav Koštunica i Kosta Čavoški, koji je, da podsetim, objavio prve etničke mape u ondašnjoj "Književnoj reči", naglašava Daković, opisujući srpski nacionalizam kao „mutanta, bizarnu smešu onoga što je Kiš nazivao ideologijom banalnosti, i ideologije zločina. Poslednja sesija u SANU pokazuje da naša teorijska misao nema snage da se izbori sa nacionalizmom. Ona je zapravo sva u nacionalizmu, što pokazuju radovi srednje, mlade i najmlađe generacije teoretičara", zaključuje sagovornik *Danasa*.

S. Domazet, M. Jovanović

Danas, 2-3. novembar 2002.

Upozorenje srpskoj kulturnoj javnosti Nadmenost naspram uvažavanja

"Pridružujem se apelu koji je grupa stvaralaca uputila srpskoj kulturnoj javnosti želeći i nadajući se da će se krug potpisnika i dalje širiti", kaže u izjavi za *Danas* akademik Sima Ćirković, povodom Pisma upozorenja srpskoj kulturnoj javnosti. "Pojave na koje se u pismu ukazuje imaju koren, i hranu nalaze u nekim opštim crtama ovdašnjeg mentaliteta protiv kojih se malo ko bori. Mislim pre svega na nadmenost, netolerantnost, odsustvo objektivnosti i realizma. U nekoj vrsti nastojanja da se povрати izgubljeni nacionalni ponos, pokoleban zbog poraza i sramote izazvanih fatalno pogrešnom politikom, upućuju se poruke hrabrenja koje ovaj mentalitet podržavaju i snaže", ističe akademik Ćirković i dodaje da se u javnosti, umesto trezvenog promišljanja i izvlačenja pouka za budućnost, sugerše da do "naših" nema krivice, da je odgovornost na drugima.

"Upozorenje je utoliko opravdanije što će, kao i u periodu 1987-2000, rđave posledice trvenja i gloženja sa svima, inačenja sa civilizovanim svetom, pogoditi narod za koji se propovednici nacionalizma zalažu. Tolerancija, uvažavanje i razumevanje drugih, najpotrebniji su onima koji su vekovima rastureni na širokom prostoru, izmešani sa drugima i predodređeni za miran suživot. Deo srpskog naroda u tome ima iskustva", zaključuje akademik Sima Ćirković.

M. Jovanović

Danas, 6. novembar 2002.

SPC odbacuje optužbe grupe intelektualaca

Srpska pravoslavna crkva (SPC) odbacila je juče optužbe grupe intelektualaca i navela da su oni "brutalno" napali SPC i sve njene verne. U izjavi za javnost koju je potpisao urednik Informativne službe SPC Dušan Stokanić, navodi se da grupa intelektualaca, pošto ne može da pribegne brutalnoj represiji prema crkvi, sada poseže za "apsurdnim tvrdnjama". "Oglašavaju zaveru crkve, Akademije nauka, vojske i političkih prvaka protiv sopstvenog naroda; sa stranica najuglednijeg dnevnika pisci bestselera optužuju sopstvenu državu za gušenje slobode izražavanja; sopstveni narod za ekstremni nacionalizam i nacizam", navodi se u izjavi. Dodaje se da ti intelektualci "traže promenu kulturnog modela, a za uzor ne nude Svetog Savu, Mihaila Pupina, Mokranjca, Hajduk Veljka, Stefana Milenkovića ili Dejana Bodiropu", već "nude sami sebe i one koje oni smatraju intelektualnom elitom Srbije".

SPC dodaje da je Srbiji, pored promene ekonomskog i pravnog sistema, potrebna i promena kulturnog modela, koji bi proisticao iz pravoslavne vere i svekolikog narodnog iskustva. "Kada se srpski narod vrati ovakvom kulturnom modelu, prave plodove će doneti i uspostavljanje modernog ekonomskog i pravnog poretka. Tada će naša država biti spremna da ravnopravno stupi u evropsku zajednicu naroda i duhovno je obogatiti svojim autentičnim vrednostima", navodi se u saopštenju SPC. (Beta)

Danas, 6. novembar 2002.

SANU: Reč je o običnom pamfletu

"Povodom apela 'grupe intelektualaca', koji je objavljen u gotovo svim medijima, Srpska akademija nauka i umetnosti ne bi imala razloga da se oglašava, uprkos činjenici da on sadrži niz neistinitih tvrdnji, pa čak dovodi u vezu SANU sa ideologijom Milana Nedića i Dimitrija Ljotića. Niti je to istina, niti je 'grupa intelektualaca' autoritet za temu. Radi se o običnom pamfletu", stoji u saopštenju koje je prosleđeno medijima iz Kabineta predsednika SANU akademika Dejana Medakovića. Ali, "ono što zabrinjava je kampanja povodom plasiranja ovog apela, u kojoj učestvuje veliki broj redakcija". "O njoj svedoči i informativni program RTS, koji je saopštio da će ovom apelu posvetiti emisiju 'Za i protiv', urednika Dragane Vasiljević. Ona je odlučila da 5. novembra 2002. ukaže gostoprimstvo 'grupi', a Akademiju je, preko svog producenta, pozvala da iznese svoj stav", ističe se u saopštenju.

"Logika državnog medija bi zahtevala da se javnoj instituciji kakva je Akademija da prostor da saopšti svoj stav, a ne da se u formi navodno suprotstavljenih mišljenja, od kojih je jedno više puta ponovljeno, prioritet daje 'grupi', a najviša naučna institucija srpskog naroda stavlja u položaj da treba da se 'brani' od neozbiljnih i neutemeljenih optužbi. Na ovaj način, laž i istina dobijaju jednak tretman u ovom moćnom mediju. SANU sebi ne može da dozvoli da u tome učestvuje, čak i po cenu da bude optužena da izbegava javno sučeljavanje.

Srpska akademija nauka i umetnosti, privržena jeziku nauke i istini, neće učestvovati u pranju tuđih biografija. Pogotovu nakon izjave gospođe Vasiljević, u poslednjem broju časopisa *Status*, da su dva akademika prekinuli svaku saradnju sa njom, ne navodeći koja je to saradnja, na koji je način prekinuta, i koji su razlozi za to, iako ih je ona u svojoj emisiji posvećenoj Memorandumu SANU javno parafrazirala. Ti razlozi su rezultat istog postupka istog urednika. Zbog sličnih postupaka mnogi mediji pa i RTS su platili visoku cenu", kaže se na kraju teksta SANU koje je potpisao akademik Dejan Medaković.

K. R.

Danas, 8. novembar 2002.

Sadržaj:

Olivera Milosavljević:

Tačka razlaza 5

POLEMIKA

Dehelsinkizacija gospođe Biserko - Dragoljub Žarković 21 · Udarac u donji stomak - Vera Ranković 23 · Moj odgovor njima - Velimir Čurgus Kazimir 25 · Žive mete - Latinka Perović 28 · Ama sam Srbin, dakle kriv - Karlo Danilović 31 · Zamerke zbog kršenja ljudskih prava SS-ovaca - Dr Milan M. Čirković 31 · Iskrivljivanje događaja ih haške sudnice - Bogdan Ivanišević 33 · Neprijatelj u Srbiji - otvorenost, snaga i integritet nekoliko žena - Nataša Kandić 34 · Neprijatelji nezavisnih medija? - Svetlana Slapšak 39 · Tužilačka revnost - Stojan Cerović 42 · Pravo na treće mišljenje - Ljubiša Rajić 45 · Činjenice i trezvenost - Ljiljana Smajlović 47 · S puno žara i na brzinu - Nenad Lj. Stefanović 48 · Komunistički trag - Vladimir Ilić 51 · Kapitulacija pred zločinom - Srđa Popović 52 · Bombardovanje za naše dobro - Miroslav Višić 54 · Otrovnost značenja - Lazar Stojanović 55 · Podmazivanje razgovora - Branko Vučićević 58 · Srbi, Nemci i Holandani - Miloš Bobić 58 · Pismo pod bombama - Nadežda Radović 62 · Plamsaju prve vatrice - Bogdan Bogdanović 64 · "Volterova kopilad" i Katarinina krzna - Frano Cetinić 65 · Tvrdoglava Selektivnost - Stojan Cerović 66 · Malo o ljudskom dignitetu - Srđa Popović 68 · Svesni i nesvesni - Ljiljana Smajlović 70 · Svedoci i izveštavanje - Bogdan Ivanišević 72 · Teoretičari zavere - Jon Kvaerne 74 · A šta su radili drugi? - Srđa Popović 76 · Umorni od jada - Gordana Radošević 78 · Dupli standardi - Nenad Lj. Stefanović 78 · Zatvor Srbija - Miloš Bobić 81 · Legitimno osporavanje - Dr Živojin Dacić 85 · 2084. - Dejan Vukelić 88 · Babe i tiha revolucija - Svetislav Basara 89 · Biciklisti nisu krivi - Stojan Cerović 90 · Dupli standardi i ćutanja - Srđa Popović 91 · Činjenice, pravo i izveštavanje - Bogdan Ivanišević 92 · Prozivka tribalnog lidera - Miroslav Višić 94 · Kad mete "raspamete"... - Miroljub Todorović 94 · Kako sam počeo da navijam za Miloševića - Jovan P. Antović 97 · Dosta je bilo muljanja - Srđa Popović 100 · Ljubazna ratna dopisnica za g. Popovića - Milan Milošević 103 · Netrpeljivost prema usamljenom glasu - Svetlana Slapšak 106 · Kratko pamćenje - dugačak jezik - Vojislav Stojanović 107 · "Koštuničina komisija" - Aleksandar Lojpur 109 · Dve zanimljive teme - Srđa Popović 111 · "Patriote" i "Rodoljubi" - Jasna Bogojević 113 · Hitler je bio diletant - Miodrag Marković 115 · NATO, ipak, dan posle - Bogdan Ivanišević 117 · Sazrela potreba društva - Latinka Perović 118 · Spasavanje due - Dušan Popović 120 · Žalac u meso - Nenad Daković 121 · Proces - Dejan Vukelić 122 · Nuđenje dioptrije - Svetlana Rašić 124 · Pitanja za g. Lojpur - Srđa Popović 126 · Ugađanje rulji - Dr Milan M. Čirković 126 · Ko sve treba da se stidi - I. Lukačević 127 · Objavite apel protiv bombardovanja - Miroslav Pejčić 128 · Apel 129 · Snop pitanja - Predrag Milidrag 132 · Svirala i pojas - Dr Živojin Dacić 133 · Figura i uvreda - Emil Srdanović 135 · Odgovor na pitanja S. Popovića - Aleksandar Lojpur 136 · Logika u raspravi - Vojislav Stojanović 138 · Izlazak iz kruga - Miljko Mandić 141 · Komisija za istinu i "deetnifikaciju" zločina - Srđa Popović 144 · Pitanje lustracije - Borde Mijač 145 · Na kraju - Srđa Popović 146 · Patriotizam pod okriljem diktatora - Dragoljub Todorović 149 · Nekoliko pitanja običnog čitaoca "Vremena" - Dr Milo Jovanović 152 · Bez dobrog kraja - Stojan Cerović 155 · Saradnici iz dijaspor - Nemanja Đurić 157 · Potreba javnog govora - Dr Živojin Dacić 157 · Iz latora voda pljus! - Kazimir 158 · (Re)kapitulacija - Dejan Vukelić 158 · Gde će nam duša - Pavle Rak 161 · Ispravka 162 · Mrak i zvezde - Ljubiša Rajić 163 · Dva važna slova - Aleksandar Vasiljević 265 · Nek na miru sede kod kuće - Zoran Tašin 168 · Kraj polemike - uredništvo "Vremena" 170

DODATAK

Mirjana Vasović:	
<i>Pobornici "Zvanične verzije"</i>	173
Petar Luković:	
<i>Opšta amnestoza</i>	179
Veran Matić:	
<i>Tko relativizira zločin</i>	183
Petar Luković:	
<i>460 minuta genocida</i>	185
Veran Matić:	
<i>Luković ne zna istoriju i geografiju</i>	189
Intervju: Stojan Cerović (<i>Monitor</i>)	
<i>Opasna priča o kolektivnoj krivici</i>	191
Intervju: Srđa Popović (<i>Monitor</i>)	
<i>Crta nije podvučena</i>	193
Intervju: Srđa Popović (<i>BH Dani</i>)	
<i>Gnusni zločinci su među nama</i>	195
Srđa Popović:	
<i>Individualna krivica i kolektivna odgovornost</i>	202
D. I. (<i>Republika</i>)	
<i>Teskoba pred zločinom</i>	208
Nataša Kandić:	
<i>Milošević, ipak, najavljivao rat</i>	209
Nataša Kandić:	
<i>Gest ka izmirenju naroda</i>	210
Srđa Popović:	
<i>Mesić: JNA streljala bolesne civile u Vukovaru</i>	211
Mihajlo Mihajlov:	
<i>Disidentske kutije (deo teksta)</i>	216
Sonja Biserko:	
<i>O "srpskoj krivici" i klečanju</i>	217
Intervju: Srđa Popović (<i>Danas</i>)	
<i>Miloševićeva krivica je dokazana</i>	219
Intervju: Gabrijel Keler i Kurt Leonberger (<i>Danas</i>)	
<i>Pomirenje kao istorijsko iskustvo</i>	226
NIN povodom polemike	
<i>Kolektivno nevini</i>	231
Aleksandar Lojpur:	
<i>Stid kao korak ka pokajanju</i>	241
Ivan Janković:	
<i>Novac i za žrtve i za dželate</i>	245
Igor Mesner:	
<i>Da li je bilo ispravno Miloševićevo opravdanje rata</i>	248

Pismo upozorenja srpskoj kulturnoj javnosti	251
<i>Kasni suočavanje sa zlom</i>	252
<i>Nacionalizam je izgovor za činjenje zla</i>	253
<i>Ponovo u autentičnoj "nigdini"</i>	255
<i>Nadmenost naspram uvažavanja</i>	256
<i>SPC odbacuje optužbe grupe intelektualaca</i>	257
<i>SANU: Reč je o običnom pamfletu</i>	

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.774:341.48(497.1)"2002"(049.2)
659.3/.4:323(497.11)"2002"(049.2)
32.019.5:323.1(=163.41)"2002"(049.2)

ТАЧКА razlaza : povodom polemike vođene
na stranicama lista Vreme od 1. avgusta do
21. novembra 2002. / [uređivački kolegijum
Latinka Perović ... et al.]. - Beograd :
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji,
2003 (Beograd : Zagorac). - 257 str. ; 21
cm. - (Helsinške sveske ; br. 16)

Tiraž 500. - Str. 5-18 : Tačka razlaza /
Olivera Milosavljević

ISBN 86-7208-068-8

a) Грађански рат – Етнички аспект –
Југославија – 1991–1995 b) Српско питање
Међународна заједница – Масовне комуникације
c) Србија – Политичке прилике – Масовне комуникације

COBISS-ID 103730956